
UC-NRLF
$B 37 428

MYNT- OCH BANKPOLITIK

UNDER

HATTVÄLDET 1738—1764

AKADEMISK AFHANDLING

AF

ERIK SJÖSTRAND

UPPSALA 1908
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

MYNT- OCH BANKPOLITIK

UNDER

HATTVÄLDET 1738—1764

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS

I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:r IV

ONSDAGEN DEN 29 JANUARI

KL. 5 E. M.

AF

ERIK SJÖSTRAND

FILOSOFIE LICENTIAT AF STOCKHOLMS NATION

UPPSALA 1908

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Bihang:

FÖRORD.

Min uppgift i föreliggande afhandling har varit att framställa grunddragen af hattpartiets politik i afseende på penningväsendet och de närmaste följderna däraf såväl för den allmänna rörelsen som för banken. Att den kronologiska indelningen lagts till grund, är helt naturligt, och har tidsföljden blifvit afgränsad i trenne perioder efter de i ekonomiskt hänseende mest betydande riksdagarne 1738—39, 1746—47 och 1755—56. Inom ramen af denna indelning har vidare ansetts lämpligt att skärskåda ämnet från tvenne olika synpunkter och i ett sammanhang skildra å ena sidan regeringens och ständernas åtgärder för att reglera penningvärdet och de utländska kurserna, å andra sidan lagstiftningen rörande banken och grunderna för förvaltningen af densamma. Genom denna senare indelning har dels vunnits förmånen af en mer systematisk behandling af ämnet, dels — och detta är det viktigaste — den inre motsättningen i hattpartiets penningpolitik blifvit mer åskådliggjord.

Hattarnes ekonomiska åskådning karakteriseras måhända djupast af den allomfattande betydelse de tillade den utländska handelsbalansen. I stöd af läran om undervikt yrkade de på utvidgade bankolån, statsunderstöd åt näringarne, införselförbud, öfverflödsförordningar m. m. Därmed förband sig föreställningen, att de reda penningarne försvunno ur landet till följd af undervikt, icke till följd af bristerna i myntfoten och den alltför starkt utvidgade sedelmängden; på handelns väg borde, menade man, det utgångna kapitalet återbördas. I viss mån hade hattarne ärft denna missuppfattning från den föregående tiden, men i hufvudsak gäller, att deras åskådning innebar ett afsteg från den riktigare uppfattning, som gjorts gällande af myntkommissionen på 1730-talet, rådet och bankstyrelsen, och den första hattriksdagen betecknar i detta hänseende en bestämd brytning mot den Hornska epokens grundsatser.

Fastän de fördärfliga verkningarna af denna politik framträdde redan under det första skedet af hattväldet, blef vid

riksdagen 1746—47 yrkandet på underviktens afhjälpande framställdt med större kraft än någonsin förut och bidrog att undanskymma betydelsen af en försiktig bankpolitik. Tillika påfann man, att genom växelrytteri på utländska handelsplatser styra den uppjagade kursen, detta dock endast såsom »palliativ» till dess handelsbalansen kommit i rätt läge. Detta försök kröntes till en början med skenbar framgång, hvilket endast var möjligt därigenom, att styrelsen af växeloperationer, bank och järnkontor lades i samma hand och en förnuftig begränsning af krediten gjordes; därtill bidrogo äfven lysande handelskonjunkturer. I själfva verket förde de konstlade växeloperationerna med sig försämrad handelsbalans samt stigande export af redbar valuta ur banken. Den ökade undervikten togs till intäkt för nya anspråk på banken vid 1755—56 års riksdag; om begränsning af inhemsk eller utländsk kredit var nu icke längre tal. Först vid denna riksdag befriades bankolånen från alla skrankor och krediten upphöjdes till rang och värdighet af kapitalbildande faktor. Jämsides med den oerhördt ökade sedelutgifningen fortsattes försöken att med konst styra kursen, nu mera på måfå och utan annan verkan än att fördjupa landet i en sväfvande utländsk skuld, som kronan och banken till stor del fingo taga ansvaret för. Vid 1760—62 års riksdag gjordes bankolånens inskränkning, hvaraf nödvändigheten erkändes från skilda håll, till en partifråga; på denna grund stod ingen lösning af kursproblemet att vinna, och striden därom fortsattes med växande bitterhet och utan resultat under den återstående delen af frihetstiden. Tvifvelsutan hafva de mynt- och kursförändringar, hvaraf Sverige under 30 år plågades, såsom Fersen (Hist. skr. I: 159) säger, i stor mån påskyndat regeringssättets fall.

Redan af denna kortfattade öfversikt torde framgå, i huru hög grad hattarnes penningpolitik bestämdes af handelspolitiska skäl. Utan hänsyn till bankens ställning, som för flertalet var en hemlighet, fortsatte de försöken att reglera kursen i förhoppning, att handelsbalansen skulle bringas i rätt läge och det goda myntet af sig självt inströmma i landet. Att sörja för myntvärdets stadga och den allmänna penningrörelsen tillhörde regeringen såsom en riksvårdande angelägenhet, skild från förvaltningen af banken genom riksens ständers deputerade. Skarpast framträdde denna skillnad under år 1745, då rådet vägrade att utfärda en förordning om inskränkning af plåtutväxlingen ur bankokassan, men ansåg sig oförhindrad att påbjuda tvångskurs på sedlarna. För de insiktsfullare af hattarnes finansmän särskildt för dem, som hade sin hand med i växeloperationerna, var dock sambandet mellan bankpolitiken och kursförhållandena

ingen hemlighet. En försiktig bankpolitik var ju en af förutsättningarne för det första växelkontorets framgång. Bland bankofullmäktige fortlefde länge traditionen från den första epoken af frihetstiden och nödvändigheten tvang dem sedermera vid flera tillfällen att göra inskränkningar i bankolånen samt yrka på en viss proportion mellan sedlar och kontant kassa; bankokommissarierna motsatte sig städse kreditens utvidgning. Men i det hela gäller, att hattarnes bankpolitik stod i rak strid mot deras försök att reglera mynt- och växelkurser. I hvad mån härskade ekonomiska åsikter eller politiska omständigheter eller enskilda klassers och personers intressen därtill bidragit, torde framgå af afhandlingen.

Från mössoppositionens synpunkt föreligger en granskning af hattarnes penningpolitik i de mestadels tryckta riksdagshandlingarne från 1765—66 och i Nordencrantz' omfattande skrifter; oriktigheterna och öfverdrifterna i dessa framställningar har det icke ansetts nödigt att bemöta annat än i några få punkter. En mera opartisk skildring, dock tydligen påverkad af Nordencrantz' åsikter, läses i en anonym skrift från 1771 »Utkast till en svensk mynt- och finanshistoria». Öfver massan af de stridsskrifter, som förvirringen i penningväsendet framkallade på 1760- och 1770-talen, höja sig äfven P. N Christiernins »Utdrag af föreläsningar angående den i Svea rike uppkomne växelkursen», Edv. Runebergs »Tankar om penningars värden eller afhandling om växelkursen» samt A. Botins afhandlingar rörande myntväsendet.

I dessa samtida skrifter sysslade man mindre med hattarnes bankpolitik, som icke var känd annat än genom de vilseledande framställningar, som förekommo i de officiella handlingarne och Nordencrantz' skrifter. På samma källmaterial grundade sig äfven den kortfattade skildringen af Sveriges finanser hos J. G. Cantzler: Nachrichten zur genauern Kenntniss der Geschichte, Staatsverwaltung und ökonomischen Verfassung des Königreichs Schweden. 1778. Detaljerade uppgifter om banken, dock ofullständiga och lösryckta, meddelades för första gången af D. v. Schulzenheim i »Bref om rikets penningverk». 1794. Fr. B. von Schwerin utgaf 1828 på uppdrag af 1823 års riksdag »Författningar rörande bankoverket i sammandrag», en högst värdefull materialsamling, i hvilken dock — icke alltid till fromma för tydligheten — vidtagits förkortningar af texten. Ett anbefalldt sammandrag af bankokommissarien Fredr. Silfverstolpes i manuskript efterlämnade »Berättelse om bankoverket i Sverige till dess inrättning, händelser och förvaltning», i 7 folianter på sammanlagdt 7.800 sidor omfattande tiden från 1668 till

1800 blef däremot icke verkställdt. I form af bilagor till författningarne meddelade Schwerin ett utkast till banklagstiftningens historia under 1600-talet jämte kortfattade uppgifter rörande olika grenar af bankens verksamhet för tiden 1668—1823 med dithörande ur hufvudböckerna hämtade siffror sammanställda i tabellform. Dessa tabeller innehålla endast uppgifter för vissa tämligen godtyckligt valda tidpunkter och lämna ej nöjaktig upplysning om utvecklingen af bankens verksamhet. Misstag i fråga om storleken af bankens utelöpande sedelstock ha icke undgåtts, exempelvis för 1760, då bland utgifna sedlar äfven medräknats kassans behållning af egna banksedlar till ett belopp af 77.4 t. g., fastän det rätta förhållandet framgår af en jämförelse mellan generalhufvudbokens balans och dess »generalextrakt». Om storleken af bankens redbara tillgång är Schwerin ur stånd att lämna uppgifter för de senare åren af hattväldet. Schwerins uppgifter — tillökta med nya misstag — återfinnas i den af C. E. Ljungberg författade framställningen af Sveriges bankväsende i arbetet »Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige» af Agardh-Ljungberg, Del 1, 1852—53. I samma verk lämnar C. A. Agardh en öfversiktlig skildring af hattarnes finanssystem, som i allt för hög grad präglas af författarens förkärlek för detta parti. De uppgifter Malmström i »Sveriges politiska historia» meddelar om bankens ställning under frihetstiden grunda sig på bankodeputationernas sekreta relationer i riksarkivet med åtföljande tablåer t. o. m. år 1745; för den följande tiden åberopas mestadels v. Schulzenheims och v. Schwerins nyssnämnda arbeten. Endast undantagsvis har Malmström anlitat riksbankens arkiv, och misstag i enstaka punkter ha därigenom ej kunnat undvikas. I det väsentliga är dock den kortfattade skildring af bankens verksamhet, som Malmström på spridda ställen meddelar, riktig.

För att vinna en exakt och ingående kunskap om bankens verksamhet har det befunnits nödvändigt att återgå till de i riksbankens arkiv befintliga hufvudböckerna, inventarieböckerna, bankofullmäktiges registratur, protokoll och handlingar samt bankodeputationernas protokoll och handlingar. På grundval af generalhufvudböckerna, som begynna med år 1744, och i anslutning till uppställningen i dessa ha utarbetats tablåer öfver bankställningen vid årssluten 1746—1766, som meddelas i bihang I. För samtliga dessa år utom 1755—1759 finnas i hufvudböckerna »generalextrakter» eller sammandrag af balanserna med förenklad uppställning och vissa dubbelförda poster uteslutna. För åren 1755—1759 ha begagnats balanserna med approximativt afdrag för de viktigaste dubbelförda posterna, nämligen beloppen af i

kassan inneliggande egna banksedlar. Till belysning af hufvudtabellen meddelas såsom bihang II—IV vissa särskilda tabeller, uppgjorda efter hufvudböcker och andra handlingar i riksbankens arkiv. Tablåerna öfver bankställningen för tiden 1720—1745 i bihang I grunda sig åter på »generalförslagen» vid bankodeputationernas sekreta relationer i riksarkivet, som befunnits i det väsentliga öfverensstämma med växel- och lånebankens särskilda hufvudböcker. Den mödosamma forskningen i riksbanksarkivets protokoll och handlingar har underlättats af den omsorgsfulla registreringen och af de hänvisningar, som förekomma i Silfverstolpes nyssnämnda handskrifna berättelse. Rörande en tilltänkt publikation af detta arbete i dess helhet yttrades af bankoutskottet i memorial d. 15 nov. 1823, att det »såsom uppgjordt efter en allt för utförlig, äfven smärre detaljer och biomständigheter innefattande plan, ej kan fullkomligen motsvara ett sådant ändamål, helst som oaktadt denna utförliga behandling, önskvärd fullständighet, då arbetet betraktas under en mera allmän synpunkt, likafullt i vissa delar torde saknas». Äfven att verkställa ett utdrag af arbetet befanns sedermera icke möjligt och ansågs, att en historia öfver banken med vida mindre möda kunde uppgöras efter de periodiska berättelser som utgått från bankofullmäktige, kommissarierna och fiskalsämbetet. Dessa anmärkningar hafva befunnits fullt befogade. Arbetet nedtynges af oväsentliga detaljer rörande bankens förvaltning och öfverskådlighet saknas; på spridda ställen och utan uppgjord plan meddelas utdrag ur räkenskaperna, som oftast äro ofullständiga. Såsom hjälpkälla vid forskningar i bankens historia torde det omsorgsfulla verket dock alltid bevara sitt värde.

I fråga om myntväsendet och växelkurserna är den senare litteraturen mer sparsam. Den samtida litteraturen är däremot högst rikhaltig och intressant. I detta hänseende må förutom nyssnämnda broschyrer här omnämnas en skildring af myntförhållandena i Chr. Königs »Lärdomsöfning» Tom VI, utgifven 1747. En förträfflig monografi från modern synpunkt är A. W. Stiernstedts 1863 utgifna arbete »Om kopparmyntningen i Sverige». Skildringen af myntväsendet och växelkurserna grundar sig för öfrigt uteslutande på otryckta källor i riksarkivet, nämligen sekreta utskottenas protokoll och handlingar samt de i detta ämne mestadels hemliga rådsprotokollen. För kännedomen om mynt- och växelkurser äro äfven de veckovis publicerade Stockholms stads priskuranter af grundläggande värde. En mer omfattande kunskap om peningvärdets förhållande har sökt vinnas genom ett försök till prisstatistik för åren 1739—1766, grundad på de årliga markegångstaxorna för vissa län. Endast för ett

fåtal orter har dock en fortlöpande samling kunnat åvägabringas genom forskningar bland landsböckernas verifikationer i kammararkivet. En fullständig prisstatistik på denna grund torde omöjliggöras af handlingarnes defekta skick.

För framställningen af handelns och näringarnes utveckling har Arnbergs förtjänstfulla »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi» kommit till vidsträckt användning. Ett intressant material hafva härvid de numera i riksarkivet förvarade kommerskollegii handelsbalanser för åren 1739—1764 erbjudit. För vissa särskilda frågor hafva järnkontorets protokoll och räkenskaper anlitats.

Slutligen ber jag att till mina vördade lärare professorerna H. Hjärne och D. Davidson få frambära ett tack för studieåren i Uppsala äfvensom till herrar tjänstemän vid Riksarkivet, Riksbankens arkiv, Kungl. biblioteket och Riksdagens bibliotek för visadt tillmötesgående. Särskildt begagnar jag tillfället att för Riksbankens arkivarie herr häradshöfdingen C. R. W. Troilius och amanuensen C. O. Borg betyga min erkänsla för beredvillig hjälp och välvilliga upplysningar.

Stockholm i december 1907.

Erik Sjöstrand.

Källförteckning.

Otryckta källor.

Riksarkivet.

Sekreta utskottets protokoll för riksdagarne 1726—27 t. o. m. 1760—62 [S. U:s prot.] och **expeditioner** för riksdagarne 1738—39 t. o. m. 1760—62 samt för riksd. 1769—70.

Sekreta utskottets protokoll och koncepter 1747 (suppl.) innehålla bland annat konceptprotokoll vid sammanträde mellan utskottets finansdeputerade och vissa tillkallade köpmän.

Sekreta utskottets handlingar för riksdagarne 1731 t. o. m. 1765—66. [S. U:s handl.]

Banko- och myntdeputationernas prot.-utdrag m. fl. handlingar. 1734 års handl. (vol. 7 och 8) innehålla bland annat kommerskollegii berättelser om handelsbalansen 1730 och 1734.

Bland handlingarne för riksdagen 1746—47 riksrådens remisser till sekreta utskottet med handlingar rörande växelkontoret bl. a. finansdeputerades redogörelse för underhandlingar med tillkallade köpmän.

Sekreta handels- och manufakturdeputationens protokoll för riksdagen 1746—47.

Sekreta handels- och manufakturdeputationens handlingar för riksdagarne 1738—39 och 1746—47.

Innehålla bland annat kommerskollegii berättelser om handelsbalansen 1738 och 1746.

Bland handlingarne 1746—47 järnhandelskommissionens berättelse 1746 med handlingar.

Sekreta utskottets växelberednings protokoll, registratur och handlingar vid riksdagen 1755—56.

Sekreta utskottets deputerades öfver växelärendena protokoll, koncepter och handlingar vid riksdagen 1760—62.

I samma band protokoll hos sekreta utskottets deputerade öfver prosten Hiortzbergs förslag angående redbart mynts anskaffande.

Statsdeputationens protokoll vid riksdagen 1761—92.

Stora deputationens handlingar vid riksdagen 1765—66. I och II.

Tom II innehåller handlingarne angående Königska växelkontoret.

Kommerskollegii årsberättelser serie II 1738—1750.

Generalpersedelextrakt.

Kommerskollegii årsberättelser serie III 1739—1764.

Innehålla handelsbalanser för åren 1739, 1740, 1741—44, 1745—48, 1749—53, 1756—59, 1763 med ett sammandrag för åren 1760—64.

Inrikes-civila rådsprotokoll för åren 1741—1748, 1755—1757.

Hemliga rådsprotokoll serie I—III A för åren 1744, 1745, 1747, 1754—1763.

Serie II omfattar hemliga rådsprotokoll rörande växelkursen, serie III A hemliga rådsprotokoll i Justitieärender 1745—1746 rörande bankfrågor med bilagor. De hemliga rådsprotokoll från åren 1755—1761, som röra växelkontoren, finnas till större delen i original bland sekreta utskottets handlingar 1760—62 och 1765—66. En del af dem äro tryckta i sekreta utskottets berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765 och i Handlingar innehållande stora deputationens med associerade komnunicerade frågepunkter.

Hemliga rådsprotokoll 2—16 nov. 1756 rörande finansnöden i officiella utskrifter bland sekreta utskottets handlingar 1765, vol. 11.

Särskilda rådsprotokoll rörande växelkursen för åren 1762—1763.

Sekreta propositioner i utrikes ärender för åren 1746 och 1760.

Bilagd propositionen 1746 är en redogörelse för penningnegotiationer i utlandet, bilagd den senare under lit. Z en förteckning öfver Sveriges subsidiefordran.

Utrikes rådsprotokoll för året 1747.

Bankodeputerades sekreta relationer 1698—1772.

Begagnade äro de för åren 1723—1747 med åtföljande generalförslag och balanser emellan bankens kreditorer, dem banken är skyldig vid första anfordran att förnöja och bankens däremot hafvande kontante medel.

Prästeståndets protokoll för riksdagarne 1738—39 t. o. m. 1746—47.

Borgarståndets protokoll för riksdagarne 1738—39 t. o. m. 1740—41.

Bondeståndets protokoll för riksdagen 1742—43.

Riksbankens arkiv.

Registratur för åren 1714, 1729—1741, 1748—1764.

Bankofullmäktiges utgående skrifvelser. Saknas för åren 1742—1747.

Sekreta bankprotokoll för åren 1732—1735, 1742—1765. [BF:s prot.].

Bankofullmäktiges protokoll. I bankofullmäktiges protokoll d. 3 dec. 1742 hänvisas till ett sekret protokoll, som ej kunnat anträffas.

Bankofullmäktiges resolutioner och reglementen för åren 1747—48, 1750.

Inkomne bref och dokumenter till herrar fullmäktige för åren 1732—34, 1736, 1741, 1743, 1745—46, 1755—56, 1765. [BF:s handl.].

Bankokommissariernas protokoll för åren 1743—1745 och 1762.

Bankodeputationens protokoll för riksdagarne 1731 t. o. m. 1765—66. [BD:s prot.].

Bankodeputationens kansliutskotts protokoll för riksdagen 1746—47.

Bankodeputationens myntutskotts protokoll och handlingar för riksdagen 1760—62.

Bankodeputationens handlingar för åren 1696—98, 1719—23 samt för riksdagarne 1731 t. o. m. 1765—66 [BD:s handl.].

Generalhufvudböcker för åren 1744—1766.

Inventarier för åren 1731—1766.

Fiskalkontorets handlingar B. 83. Domar och resolutioner 1762.

Läne- och **växelbankernas** särskilda **hufvudböcker** för vissa år.

Kammarkollegiet.

Kammarkollegii riksdagsrelationer för åren 1746 och 1751.

Innehålla bland annat uppgifter om myntning af silfver och guld.

Kammarkollegii protokoll för år 1764.

Järnkontoret.

Järnkontorets protokoll för åren 1749—1752, 1760.

Järnkontorets hufvudböcker för åren 1751—1753, 1760—1761.

Tryckta handlingar och urkundspublikationer.

Ridd. och adelns protokoll för riksdagarne 1738—39 t. o. m. 1742—43.

Kungl. plakater, resolutioner, förordningar och påbud samt andre publike handlingar.

Utdrag af protokollet hållet uti sekrete utskottet och till riksens ständers plena uppgifvet den 22 mars 1765.

Handlingar rörande de utaf sekrete utskottet den 22 mars 1765 uppgifne bankoärender.

Riksens högloflige ständers sekrete utskotts ytterligare och omständeliga berättelse om de så kallade växelkontoren till deras början, inrättning, skyldigheter, rättigheter, verkan och utgång m. m. [SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765].

Riksens ständers stora deputations betänkande uti de dit förviste växel- och bankoärender med hvad därmed gemenskap hafver. Gifvet i Stockholm den 7 juni 1765. [Stora deputationens betänkande d. 7 juni 1765].

Handlingar innehållande riksens ständers stora deputations med associerade uti 1, 2, 3 och 5:te växelkontoren kommunicerade frågepunkter. [Handlingar innehållande frågepunkter].

Utdrag af protokollet, hållet uti riksens ständers sekrete utskott d. 20 september 1765.

Berättelse angående hushållningen i banken utgifven på riksens högloflige ständers befallning af deras sekrete utskott vid riksdagen år 1766. (Protokollsutdrag i sekreta utskottet d. 14 febr. 1766).

Riksens ständers stora deputations betänkande, angående det med Henrik König och dess associerade om ett växelkontors upp-

rättande härstädes slutne kontrakt och hvad däraf härflutit samt därmed gemenskap hafver. Gifvet i Stockholm vid riksdagen den 10 dec. 1765. [Stora deputationens betänkande d. 10 dec. 1765].

Riksens ständers stora deputations berättelse och utlåtande öfver några uti saken angående det så kallade Königske eller fjärde växelkontoret sedan deputationens förre betänkande af den 10 december förekomne nya omständigheter; gifvet Stockholm den 19 september 1766. [Stora deputationens berättelse d. 19 sept. 1766].

Sekreta utskottets till riksens ständer uppgifne berättelse om statsverkets tillstånd. (Utdrag af sekr. utskottets protokoll d. 7 mars 1765).

Utdrag af protokollet hållet uti riksens ständers sekrete utskott den 17 juli 1765.

Riksens ständers sekreta växelberednings till plena uppgifne berättelse i anledning af herr kommerserådet och riddaren Nordencrantzes vidlyftiga arbete om finansverk i gemen. 1762.

Stockholms stads priskuranter för åren 1740—1762. (I Kungl. Biblioteket).

Årliga markegångstaxor för Närke, Värmland, Nora och Lindes bergslag, Östergötland samt Västernorrlands l. (Gästriklands fögderi) för åren 1739—1766.

Verifikationerna till landsböckerna för Närke-Värmlands, Östergötlands och Västernorrlands län (i kammararkivet) innehålla i följd en tämligen fullständig samling af markegångstaxor. Kungl. Bibliotekets samling för ofvanstående län och år omfattar endast Närike-Värmlands län åren 1759, 1761—1766, Uppsala Universitetsbiblioteks samling Östergötlands län åren 1755—1757, 1762—1766.

F. G. v. Schwerin, Författningar rörande bankoverket i sammandrag och med anmärkningar. [Schwerin]. 1828.

(R. G. Modée). Utdrag utur alle ifrån 1739 års slut utkomne publike handlingar, plakater, förordningar, resolutioner och publikationer, som rikets styrsel samt invärtes hushållning och författningar i gemen jämväl Stockholms stad i synnerhet angå. Del III.

Litteratur.[1])

A. Samtida tryck.

A. Berch, Inledning till allmänna hushållningen. 1747.
Bot och förslag emot den dyra tiden. 1745.
P. N. Christiernin, Utdrag af föreläsningar angående den i Svea rike uppkomne växelkursen till dess beskaffenhet, orsaker och påföljder. 1761.
Jos. Child, Tankar om reversers transporterande från en till en annan. Öfvers. vid riksdagen 1756.
Th. Culpeper, Afhandling emot högt penningeintresse. Öfvers. 1756.
(C. G. Ehrenhoff), Någre anmärkningar vid en nyligen af trycket utkommen skrift kallad Utdrag af föreläsningar angående den i Svea rike uppkomne växelkursen.... 1761.
Olof Ehrenström, Anmärkningar öfver det gensvar, som en obekant autor utgifvit emot det, som uppå herr amiralen och landshöfdingens Th. Ankarcronas den 12 juli 1744 hållne tal är gifvit af herr inspektoren Jacob Faggot. (Vetenskapsakademiens præsidiital).
Chr. König, Lärdomsöfning Tom V—VI. [König]. 1747.
(Joh. Lemoine), Bihang till påminnelserna vid skriften Växelkursen på Stockholms börs. 1745.
(Peter Lund), Gensvar uppå svaret angående projektet om ett bankokontors inrättande, hvarigenom växelkursen må kunna fällas.... 1761.
Lärda Tidningar 1761 n:ris 70—74.
(Fr. Mozelius), Några misstag anmärkte uti herr adjunkten Christiernins Utkast af föreläsningar om växelkursens höjd i Sverige. 1762.
(N. v. Oelreich), Anmärkning vid de 35 frågorne eller vid det nyligen utkomna arket under namn af frågor.... 1765.
Oförgripelige tankar om den höga växelkursens förmodeliga fallande. 1745.
Chr. Polhem, Tvenne betänkanden, det förra angående ekonomien och kommersen uti Sverige, det senare öfver segelfartens inrättande emellan Stockholm och Göteborg. Ingifne 1720 på riksdagen. 1721.

[1]) Här upptages endast de arbeten, till hvilka hänvisas i afhandlingen.

Påminnelser vid skriften Växelkursen på Stockholms börs. 1744.
E. O. RUNEBERG, Tankar om ett rätt kammar- och skattläggningsverk. 1761.
EDV. RUNEBERG, Tankar om penningars värden eller afhandling om växelkursen. 1762.
(ERIC SALANDER), Den höga växelkursen på Stockholms börs. 1744.
(ERIC SALANDER), Den låga handelsbalansen till svar på den höga växelkursen. 1744.
(ERIC SALANDER), Den dyra tiden i Sverige. 1745.
(ERIC SALANDER), Den svenska sparbössan. 1745.
ERIC SALANDER, Om plåtars utförsel och silfvers inskaffande. 1746.
Samtal emellan under- och öfvervikten. 1745.
Svar till författaren om den höga växelkursen i Stockholm. 1745.
Tankar huruledes med handel och växelkurs, bankolån och landtbruk.... 1762.
Tankar om orsaken till den Sveriges rike plågande höga växelkursen och huru den.... 1761.
(PEHR THAM), Svar på projektet om ett bankokontors inrättande uti skriften Tankar om orsaken till den Sveriges rike plågande höga växelkursen. 1761.
(PEHR THAM), Tankar emot fil. adjunkten Christiernins Utdrag af föreläsningar om växelkursen jämte dess botemedel. 1761.
Tilläggningar angående projektet af ett bankoväxelkontor till växelkursens fällande. 1761.

B. Annan litteratur.

AGARDH-LJUNGBERG, Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige. I: 1 o. 3. 1852—1853.
Anmärkningar vid herr häradshöfdingen M. Blix' afhandling om Sveriges finans ifrån år 1745 till år 1795 författade af en svensk bonde. 1797.
J. V. ARNBERG, Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi. I. Handeln och näringarne. 1868. [ARNBERG].
P. E. BERGFALK, Bidrag till de under de sista hundra åren inträffade handelskrisernas historia. Nord. Universitetstidskrift. 5:e årg. 4:e häftet. 1859.
Betänkande med förslag till reglemente för järnkontoret d. 6 okt. 1866.
C. O. BORG, Blad ur riksbankens historia. Statsvetenskapl. tidskrift 1906, H. 3.
L. BYGDÉN, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon (utgifvet t. o. m. häfte 11). 1898—1907.

M. Blix, Undersökning af de förflutne tiders förvaltning af riksens ständers bank. 1796.
M. Blix, Sveriges finans ifrån år 1745 till år 1795, dess grundsatser, dess utvägar och dessas olyckliga följder. 1797.
J. G. Cantzler, Nachrichten zur genauern Kenntniss der Geschichte, Staatsverwaltung und ökonomischen Verfassung des Königreichs Schweden. Del I o. II. 1778. [Cantzler].
G. Cassel, The nature and necessity of interest. 1903.
W. Cunningham, Outlines of english industrial history. 1895.
Ch. F. Dunbar, Chapters on the theory and history of banking. Sec. edition. 1904.
J. W. Gilbart, The history, principles and practice of banking. New edition. 1882.
O Hübner, Die Banken. 1854.
Järnkontorets annaler. 1817. 1 o. 2.
C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. 2:a uppl. 1893—1901. [Malmström].
A. Modéer, Försök till en allmän historia om Svea rikes handel. Afd. 2. Patriotiska sällskapets handl. H. 1. 1770.
(A. Nordencrantz), Bekymmerslösa stunders menlösa och oväldiga tankar. Del 3. 1769.
(A. Nordenchantz), Bekymmerslösa stunders tankar om än vidare verkningar i riket af hemligheter, af tysthetseder, af banko-lån.... Del 5. 1769.
(A. Nordencrantz), Sluteliga tankar om tyst- och hemlighetseder. 1771.
Numismatiska meddelanden 6—7. Beskrifning öfver frih. Stiernstedts svenska myntkabinett. 1880.
(W. F. Palmblad), Historisk blick öfver den svenska näringsflitens utveckling. Afd. 2. Skandia. Tidskrift för vetenskap och konst. B. 5. 1835.
D. v. S(chulzenheim), Bref om rikets penningeverk och allmänna hushållning. 1794.
E. Sefström, Handelsbibliotek. Del 2. 1772.
C. D. Skogman, Anteckningar om rikets ständers bank och allmänna lånerörelsen i Sverige. Del 1. 1845.
Stats- och hushållsjournal. Juni 1767.
G. Sundbärg, Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900. 1907.
Den svenska ekonomie fiskalen. N:r 5, 6 o. 18. 1770—71.
A. W. Stiernstedt, Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar. I. Kongl. Vitterhets-, historie- och antiquitetsakademiens handl. D. 23. 1863. [Stiernstedt].
Utkast till en svensk mynt- och finanshistoria. 1771.

Inledning.

Sveriges ekonomiska tillstånd synes ganska raskt hafva återhämtat sig efter den svåra hemsökelsen under Karl XII. »Godt pris var på allt ätligt och slitligt», yttrade sig sedermera en af hattarnes ekonomer; näringslifvet vaknade upp och blomstrade under den medgifna friheten från skråtvång och inskränkningar i skeppsfarten. Förr, då våra köpmän togo kredit hos utländingen, saknades ej sterling och gyllen här, skrefs i en broschyr från 1740-talet; äfven om kommissions- och kredithandel drog handelsvinster och räntor ur landet, så fick man i stället exportera mycket till de inkommande varornas betalning. Den största och enda betydande exportvaran, järnet, stod liksom kopparen utomlands högre i pris än någonsin förut, och de kapitaler, som tillföllo Sverige genom fredssluten, voro för den tiden högst ansenliga.[1] Sedan massan af mynttecken och myntsedlar försvunnit lika hastigt som de öfversvämmat landet, framkommo åter de reda penningarne, och förtroendet till bankens förskrifningar återvände.[2]

---

[1] Arnberg: Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi, s. 8 o. f. Svar till författaren om den höga växelkursen i Stockholm 1745. Järnpriset stod högst under åren 1720—1724 och nedgick 1724—1729 med c:a 10 d. k. m. per skeppund. A. Modeer: Försök till en allmän historia om Svea rikes handel. Patr. sällsk. handl. I: 180.

[2] Länebankens skuldsedlar, som under Karl XII:s tid gått ned till hälften af värdet, stego genast vid frihetstidens början till pari. Cantzler: Nachrichten zur genauern Kenntniss der Geschichte . . . des Königreichs Schweden, II: 299.

Sträfvandena att återupprätta den ekonomiska ställningen inriktade sig efter tidens åsikter i främsta rummet på att göra landet oberoende af utländsk företagsamhet och utländskt kapital. För samtiden tedde sig ett välstånd, grundadt på främmandes kapital och kredit, såsom ett vanmaktstillstånd. I ett betänkande, ingifvet till riksdagen 1720, säger Kristoffer Polhem, att »ett konungarike utan ekonomi, kommers och manufakturer är lik en människa utan kropp, fötter och händer».[1] Han yrkade i första rummet på järnbergslagens upphjälpande ur dess gäldbundna tillstånd genom ett inhemskt järnkompani, som underhöll bruksägarne med förlag. Han skilde mellan »nederlagshandel», som tillförde utländingarne vinsten, och »handel genom manufakturkompani» d. v. s. handel i förening med industri, som lät arbetsförtjänsten stanna inom landet. I synnerhet var den holländska krediten honom en styggelse, och han drömde om den tid, då Sverige kunde täfla med Holland i den internationella handeln. Det är bekant, hurusom dessa åsikter efter hand behärskade näringslagstiftningen. Frimästerskapets upphäfvande vid riksdagen 1731, skråtvångets fullständiga återställande vid de två följande riksdagarne, produktplakatet och bildandet af ett ostindiskt kompani äro att betrakta såsom led i den ekonomiska frigörelsepolitiken.[2]

Handelsbalansen. Såsom tillförlitliga kännetecken på välståndet betraktade man i första rummet handelsbalansen med utlandet och växelkursen. I ett betänkande vid 1723 års riksdag framhöll bland andra Emanuel Swedenborg betydelsen af ordentliga handelsbalanser, och samma riksdag anbefallde kommerskollegium att uppgöra årliga relationer öfver in- och utgående varor.

De balanser, som kommerskollegium utarbetade för åren 1724, 1728, 1731, 1734 och sedermera hvarje följande

---

[1] Kommerserådet Polhems tvenne betänkanden: Det förra angående ekonomien och kommersen uti Sverige . . . Tryckt 1721.

[2] ARNBERG, s. 40.

år, äga som bekant icke värde af statistiskt tillförlitliga uppgifter, utan hafva allenast intresse såsom belysande samtidens ekonomiska åsikter. Särskildt balanserna före år 1739 äro missvisande, emedan de grundades på sjötullstaxan, som hade för höga värden för ingående varor, för låga för utgående; sedermera lades priskuranter och fakturor till grund för beräkningarne, hvilket naturligtvis erbjöd sina svårigheter och ej kunde tillämpas för alla varor.[1]

Också tillät sig kommerskollegium att i 1736 års balans göra godtyckliga rättelser i tullsiffrorna, så att resultatet blef fördelaktigare; i de föregående voro däremot tulltaxevärdena tagna för goda, hvilket gaf stöd åt den föreställningen, att den utländska handeln drifvits med en oerhörd undervikt.[2] Sålunda befanns det, att de införda varornas värde öfverstigit de utförda med följande belopp:

i 1724	års	balans	9	mill.	d. k. m.
i 1728	»	»	6	»	»
i 1731	»	»	4,6	»	»

Denna förminskning var endast skenbar, emedan den berodde på godtycklig nedsättning af summan för lurendrägerier. Men 1734 års handelsdeputation ville på allvar

---

[1] Kommerskollegii berättelse om handelsbalansen d. 12 juli 1738. Sekr. handels- och manufakturdep:s handl. 1738—39. 1724 års balans är tryckt hos PALMBLAD: Historisk blick öfver den svenska näringsflitens utveckling. Skandia, V: 10. I »Anmärkning vid de 35 frågorna eller vid det nyligen utkomna arket under namn af frågor etc.» af N. v. OELREICH, 1765 anföres, att i de första balanserna upptagits

1 tunna salt,	som	gällde	3 d. k. m.	till	9 d. k. m.
1 oxhufvud franskt vin,	»	»	60 »	»	94 »
1 ℔ tobak,	»	»	12 öre	»	24 öre
men 1 sk℔ järn,	»	»	50 d. k. m.	»	30 d. k. m.

[2] Importsumman enligt tulluppgifterna ändrades i 1736 års balans från 23 mill. d. k. m. till 20 1/2 mill., exportsumman från 14 mill. till 21 1/2 mill.

tro, att förbättringen härrörde af näringsförfattningarnes gagneliga verkan.[1]

Tvifvel om, att undervikt existerade, tilläts icke. Till 1731 års riksdag hade handlandena Wilh. Grubb och Baillet ingifvit en »kontrabalans», utvisande att riket i verkligheten hade en lika stor öfvervikt som kommerskollegii påstådda undervikt. Svaret blef en skarp gensaga från kollegiet, och all vidare diskussion vid riksdagen afklipptes.[2]

I balansen för 1736 lyckades kommerskollegium nedbringa undervikten till 1,8 d. k. m. genom att, såsom nyss beskrifvits, godtyckligt förändra tullsiffrorna, vidare genom att på debetsidan utesluta utländingars handelsvinster och ytterligare minska lurendrägeriernas belopp samt genom att på kreditsidan tillägga en summa för »tullförsnillningar vid utgåendet».[3]

---

[1] Sekr. handelsdeputationens betänkande öfver balansen med jämförelse mellan 1728 och 1731 års beräkningar bland SU:s handl. 1734. Lurendrägerierna upptogos:

1724	till	11	mill.	d. k. m.
1728	»	3,6	»	»
1731	»	2	»	»

Den olofliga införseln ansågs ha minskats genom tullarnes utarrendering 1726. Omkostnader och ränteförluster till utländingarne räknades:

1728	till	3,1	mill.	d. k. m.
1731	»	3,4	»	»

På kreditsidan uppfördes vinst af järn, utskeppadt för svensk räkning; frakter inräknades ej, hvilket torde ha mindre betydt, enär handeln drefs med lika mycket inhemskt lästetal som utländskt.

[2] Malmström: Sveriges politiska historia, II: 119.

[3] Kommerskollegii berättelse om handelsbalansen d. 12 juli 1738. »Inpraktiseringar» räknades till 850,000 d. k. m. »Tullförsnillningar vid utgåendet» till 300,000 d. k. m. En jämkning af siffrorna i de första balanserna efter samma måttstock, som kommerskollegium använde i 1736 års balans, gifver icke obetydliga öfvervikter till resultat. Bland hattarne utbredde sig sedermera den åsikten, att öfvervikt varit vanlig under de två första decennierna af frihetstiden. Se t. ex. (E. Salander): Den höga växelkursen på Stockholms börs. Tryckt 1744.

Det anförda må vara tillfyllest för att belysa beräkningarnes art. Man behandlade det bristfälliga materialet alldeles godtyckligt för att därur draga önskliga slutsatser, ledd af den öfvertygelsen, att undervikt existerade. Man föreställde sig, att landet efter hand måste utblottas på reda penningar och satte såsom näringslagstiftningens första mål att på handelns väg återbörda det utgångna kapitalet.

Ett annat osvikligt tecken på, att exporterna ej förmådde uppväga importerna, såg man i växelkursen. De utländska silfvermyntens kurs på den svenska marknaden bestämdes i hufvudsak af värdeförhållandet mellan silfver och koppar, emedan kopparplåtarne utgjorde det gängse hufvudmyntet och de utländska valutorna noterades i svenskt kopparmynt (mark k. m.). En kortfattad skildring af de omständigheter, som medfört kopparmyntets förhärskande ställning i rörelsen, torde här vara på sin plats.

Vid frihetstidens ingång ägde Sverige flera hufvudmynt af olika metaller med växlande inbördes värde. *Myntet.* Dukater af guld, riksdaler specie och karoliner (enkla och dubbla) af silfver samt myntplåtar af koppar ägde hvar för sig laglig betalningskraft såväl vid likvider man och man emellan som i kronans uppbörd.[1] — En inskränkning i den lagliga betalningskraften bestod dock så tillvida, att kontrakter och förskrifningar borde afbördas i samma myntsort, som var utfäst, en praxis, som härleddes ur landslagens stadgande 8 kap. köpmålabalken, att lån skulle »fullom gäldom återgäldas», och som blifvit bekräftad i utgångna förordningar om myntet.[2] Någon gång hade detta lagstadgande satts ur kraft, men då endast för en kortare

[1] De dubbla karolinerna buro prägeln 4 mark, de enkla 2 mark enligt räknesättet 1 daler = 4 mark. Den dubbla karolinen kallades därför ock 1 daler karoliner. Dessutom funnos enkla markstycken. Beskrifning öfver frih. Stiernstedts svenska myntkabinett. Numismatiska meddelanden, VI o. VII.

[2] Kungl. Maj:ts förordning om myntet d. 4 maj 1664. Kungl. Maj:ts ytterligare förklaring af 1681 års myntplakat d. 28 mars 1683 hos SCHWERIN, s. 50.

tid. Exempelvis hade Karl XI 1681 tillåtit, att för kontrakter, obligationer m. m. betalningen finge erläggas i den myntsort, som gäldenären kunde åstadkomma. Men redan samma år blef denna förordning upphäfd för bankens vidkommande, såsom stridande mot dess statuter, och tvenne år därefter för likvider undersåtarne emellan.[1] Under nödmyntstiden hade banken 1718 nödgats tillkännagifva sin oförmåga att »med annat mynt förnöja sina kreditorer än med kopparmynt och stämplade plåtar»; i febr. 1722 började den åter utbetala länebankokapitaler i rätta myntsorter.[2]

Tillvaron af flera olika hufvudmynt gjorde nödvändigt att i en fiktiv myntenhet reglera deras inbördes värde med hänsyn till metallernas, synnerligen kopparens, växlande pris. I regel föranleddes myntvalvationerna emellertid icke enbart af detta behof, utan i främsta rummet af kronans nödtvång att försämra utmyntningsgrunden.

Sedan kopparplåtar börjat myntas på 1640-talet och genom kopparens sjunkna pris såsom vara detta obekväma bytesmedel öfversvämmat landet, hade 1664 och 1665 års myntordningar afsett att bringa reda och fasthet i myntväsendet. För framtiden skulle all köpenskap ställas på riksdaler, dukater och svenskt silfvermynt; dukaten skulle »lösas och anammas» för 100 ö. s. m., riksdalern för 52 ö. s. m. och en svensk silfverdaler för 32 ö. s. m. Riksdalerns räknevärde var därigenom förhöjdt (från 48 ö. s. m.), den svenska silfverdalerns bibehölls, men dess utmyntningsgrund försämrades. Afsikten var att förhindra guld- och silfvermyntens utdrifvande genom kopparplåtarne, som genom »egennyttighet och missbruk råkat i sådant förakt», att de andra sorterna stegrats öfver deras åsatta värde. Kopparplåtar skulle myntas liksom närmast förut till 90 d. s.

[1] SCHWERIN: Författningar rörande bankoverket, s. 48 o. 50. En annan inskränkning gällde i fråga om sjötullens erläggande, hvarom mera sedan.

[2] SCHWERIN, s. 82. Deputerades öfver bankoverket relation d. 30 april 1723 bland bankodeputationernas sekreta relationer 1698—1772.

m. på skeppundet eller 270 d. k. m. efter det nu antagna räkneförhållandet 1 d. s. m. = 3 d. k. m.

Genom nyssnämnda stadgande om köp och handel i guld- och silfvermynt ställdes i utsikt, att för framtiden kopparmyntet, som varit hufvudbeståndsdelen af rörelsekapitalet, skulle upphöra att vara det gängse hufvudmyntet.[1] Men under Karl XI:s krig måste kronan åter tillgripa kopparplåtmyntningen, som sedan 1666 endast undantagsvis begagnats, i större skala och efter en försämrad utmyntningsgrund, 100 d. s. m. per sk#.[2]

En följd häraf var, att äfven guld- och silfvermynten måste förhöjas. Genom 1681 års förordning om myntet åsattes riksdalern och enkla karolinen resp. 6 och $1^3/_4$ d. k. m. värde, motsvarande 64 och $18^2/_3$ ö. s. m. Riksdalern hade därmed blifvit ställd i rätt förhållande till plåtmyntet enligt 1674 års utmyntningsgrund för detta, medan karolinen (svenska silfverdalern) icke förhöjts i fullt samma proportion; karolinen, som var ämnad till skiljemynt, myntades nu efter en bättre grund än riksdalern och förjagades ur rörelsen af denna, ett missförhållande, som dock undanröjdes 1686, då karolinen valverades till 20 ö. s. m. och 1664 års proportion återställdes.[3] År 1691 upphörde åter plåtmyntningen för kronans räkning och under en tid af mera än 20 år framåt åtnjöt Sverige fördelen af ett ordnadt penningväsende på grundval af 1664 års myntreglering; silfvermyntet blef gängse i landet och kopparn utfördes med fördel omyntad.[4]

Olycksåret 1709 nödgades emellertid kronan åter taga sin tillflykt till plåtmyntning, nu efter en försämrad ut-

---

[1] Kungl. Maj:ts förordningar om myntet d. 4 maj 1664, och 7 oktober 1665. STIERNSTEDT: Om kopparmyntningen i Sverige. Vitterhets- Hist.- och Antikvitetsakademiens handl. XXIII: 120 o. f., 153 o. f.

[2] STIERNSTEDT, s. 170 o. f.

[3] STIERNSTEDT, s. 178. KÖNIG: Lärdomsöfning, VI: 148. Genom silfverdalerns (karolinens) valvationer löstes densamma från räknedalern, hvilken bibehölls såsom myntenhet och fortfarande räknades till 32 öre.

[4] STIERNSTEDT, s. 183.

myntningsgrund, 120 d. s. m. på skeppundet; förhöjningen, om den också motsvarades af stegradt kopparpris utomlands, synes likväl hafva varit tillräcklig att jämte ett utfärdadt förbud mot kopparplåtars utförsel göra silfvermyntet sällsynt i landet.[1] En ytterligare och sista försämring af plåtarne företogs 1715 till 180 d. s. m. på skeppundet, den utmyntningsgrund, som sedermera bibehölls under följande tider. Såsom en följd af dessa plåtförsämringar blef karolinen 1716 valverad till 25 ö. s. m. och kopparskiljemyntet förhöjdes 1718 med 50 %. Någon förhöjning af riksdalern skedde icke, men på grund af de öfriga myntens valvationer antog den efter hand ett värde af 3 d. s. m. i stället för 2 d. s. m. (64 ö. s. m.) förut. Och därvid förblef det under hela frihetstiden trots alla försök att åstadkomma rättelse i detta uppenbara missförhållande.[2]

Genom 1716 års valvation af karolinerna blefvo nämligen dessa, som afsetts att löpa såsom skiljemynt, till det inre värdet nära 8 % bättre än riksdalrarne, räknade till 3 d. s. m. Enligt 1664 års myntordning utmyntades en mark fint silfver i riksdalrar à $1\,^5/_8$ d. s. m. till $13\frac{408}{1265}$ d. s. m. och i karoliner à 1 d. s. m. till $14\frac{29}{50}$ d. s. m. Men efter det vid frihetstidens början gängse värdet utmyntades 1 mark fint silfver i riksdalrar à 3 d. s. m. till $24\frac{744}{1265}$ d. s. m., i karoliner à $1\,^9/_{16}$ d. s. m. till $22\frac{25}{32}$ d. s. m. Medan riksdalern enligt 1664 års myntordning var $9\frac{49}{104}$ % bättre än karolinen, blef den enligt de senare valvationerna $7\frac{707}{759}$ % sämre än denna.[3]

---

[1] STIERNSTEDT, s. 191, 200 och 214. CANTZLER II: 298.

[2] SCHWERIN, s. 76 o. 86. Riksdalern liksom dukaten hade ej något åsatt räknevärde, utan valverade sig själf efter det gängse myntet. I 1722 års tablå öfver »växelbankokreditorernas avance» bland bankodeputionernas sekr. relationer i riksarkivet räknas specieriksdalern till $2\,^1/_3$ d. s. m., i 1726 års tablå däremot till 3 d. s. m.

[3] KÖNIG VI: 149 o. f. Kalkulation, som visar, hvad olikhet våra silfvermyntsorter efter deras invärtes värde och gångbara valör nu för tiden sinsemellan äga. SU:s handl. 1731.

Detta förhållande medförde, att agio uppkom å karolinerna och att det blef lönande att efter myntvärdet eller något däröfver inlösa och nedsmälta dem. I betydande skala torde utländingar här ha uppköpt detta mynt för att omsmälta detsamma i utländska myntverk.[1]

Men äfven riksdalern, räknad till 3 d. s. m., och de större silfverskiljemynten, 6-öresstyckena, voro icke utmyntade efter sådan grund, att de i längden kunde bibehålla sig i rörelsen jämte kopparmyntet.[2] Sedan kopparplåtarne 1709 försämrats, hade efterhand silfvermyntet bortjagats och något återställande af de bägge metallernas värdeförhållande enligt 1681 års myntordning skedde sedan icke. Kopparplåten, »det i nödfall fabricerade myntet»,[3] fortfor att utgöra hufvudbeståndsdelen af rörelsekapitalet, ett förhållande, som var synnerligen olägligt på grund af metallens växlande pris och myntplåtens obekvämhet. Under hela första skedet af frihetstiden hade man därför ständigt tankarne riktade på att afskaffa plåtmyntet, ett mål som dock kräfde stora kostnader och öfvervinnandet af mäktiga motintressen.

Till följd af de många myntförändringarne under Karl XI och Karl XII voro äfven de utländska myntkurserna underkastade täta växlingar. En riksdaler hamburger banko, som i det närmaste var lika god som den svenska specieriksdalern, noterades liksom denna den första tiden *Växelkursen.*

[1] König VI: 171 återgifver en uppgift i deputationens öfver silfvermyntningen memorial d. 18 mars 1731 (SU:s handl. 1731), att på 3 år öfver 4 millioner svenska karoliner nedsmälts i danska och holsteinska myntverk samt att en enda man, d:r Röder i Lybeck, låtit nedsmälta 229.982 karoliner. »Lycka är det för oss, att vi veterligen icke hafva några födde judar i landet», utbrister i anledning häraf König.

[2] 5-öresstyckena, som enligt Kungl. Maj:ts förordning d. 18 april 1719 valverats till 6 ö. s. m., voro efter utmyntningsgrunden nära 3 % sämre än riksdalrarne, räknade till 3 d. s. m. Prägeln var fortfarande 5 öre såsom före förhöjningen.

[3] Uttrycket förekommer i myntdeputationens betänkande af den 18 mars 1731 bland SU:s handl.

efter 1664 års myntreglering till 21 mark k. m. (1 mark = 1/4 d.).[1] Vid denna tid, då riksdalrar och karoliner voro allmänt gängse i landet, reglerades den utländska kursen af silfvermyntet och företedde därför inga större växlingar. 1674 försämrades, såsom ofvan nämndt är, plåtens utmyntningsgrund, hvilket var liktydigt med en förhöjning af plåtens dalertal. Silfvermyntet drefs ur landet och den utländska kursen blef beroende af kopparens växlande värde. Kursen på hamburgerriksdalern stegrades därför och noterades år 1677 till 27 mark k. m.

1681 och 1686 års myntregleringar återställde räkneförhållandet mellan kopparen och silfret till det senares förmån och återinförde silfvermyntet i rörelsen. Kopparen utfördes nu med fördel såsom vara, och efter 1691 upphörde plåtmyntningen för en längre tid. Silfvermyntet blef åter reglerande för kursen, och då en svensk riksdaler var valverad till 6 d. k. m. eller 24 mark, anslöt sig hamburgerriksdalern i det närmaste till denna kurs.[2]

Myntförsämringarne under Karl XII:s sista regeringstid gjorde först plåtarne, sedermera nödmyntet förhärskande i rörelsen och dref kursen på hamburgerriksdalern ända upp till 120 mark. Vid fredens återställande bragtes kursen ned till 36 mark och noterades under den första frihetstiden intill 1740 till detta marktal eller därunder, allt efter kopparens växlande värde gentemot silfret.[3]

---

[1] 1 rdr hamb. b:o var ungefär 2 3/4 % sämre än den svenska riksdalern. Den senare var utmyntad efter bättre grund än något annat lands speciemynt. König VI: 163, 182. Vid BF:s prot. 1 juli 1735 berättade baron Thegner, att den svenska specieriksdalern i Ostindien var ett mycket eftersökt mynt på grund af dess goda halt.

[2] Stiernstedt, s. 176, 185. Cantzler II: 298. Kursen reglerades vid denna tid af karolinmyntet och höll sig vid 24 à 25 mark.

[3] Landshöfd. Hauswolffs memorial d. 5 dec. 1760 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61.

Kursfallet efter freden tillskrefs det växelkontor, som indrog de vid fredssluten erhållna penningsummorna. SU:s prot. 15 dec. 1738.

Kopparplåtarne voro under denna tid det förhärskande hufvudmyntet, hvilket i synnerhet förmärktes, sedan på 1730-talet kopparpriset sjunkit och silfvermynten, främst karolinerna och riksdalrarne, men äfven skiljemynten af silfver, gingo med agio och försvunno ur rörelsen. Om orsaken till detta missförhållande, som var kännbart särskildt för banken, men äfven för den allmänna rörelsen, voro åsikterna högst skiljaktiga. Den förhärskande meningen vid riksdagarne var, att undervikten i utländska handeln utdref silfvermyntet och jagade upp kursen. I denna riktning uttalade sig kommerskollegium till 1731 års riksdag och förmodade, att om handeln komme i jämvikt, skulle växelkursen på Hamburg falla till 24 mark, hvilket ansågs vara pari! Kollegiet förbisåg alldeles, att den svenska riksdalern till följd af 1718 års valvation räknades till 9 d. k. m. eller 36 mark, och att hamburgerriksdalerns myntvärde var helt obetydligt lägre än den svenska.[1] I 1738 års sekreta utskott gjorde sig äfven Plomgren mycken möda att bevisa, att den »naturliga» växelkursen var 31 mark, emedan den bestämdes af det bästa silfvermyntet eller karolinerna. Det vore icke kopparplåtarne, utan undervikten, som drifvit upp kursen till 36 mark, en åsikt, som äfven omfattades af myntdeputationen vid samma riksdag. På detta sätt sammanhängde den handelspolitiska villomeningen med en oriktig uppfattning af växelkursen.[2]

Myntpolitik intill 1738—39 års riksdag.

Till en annan öfvertygelse kom den myntkommission, som under 1730-talet var verksam för åvägabringandet af en bättre ordning i myntväsendet. Redan 1719 hade vid riksdagen varit fråga om plåtmyntningens upphörande och införande af fri silfvermyntning för enskilde; planen fick tills vidare hvila, emedan anstalterna för nödmyntets afskaffande

---

[1] Kommerskollegii berättelse om handelsbalansen d. 8 dec. 1730 bland SU:s handl. 1734.

[2] SU:s prot. 13 och 15 dec. 1738. Myntdeputationens prot.-utdrag d. 23 nov. 1738 bland SU:s handl. 1738—39. Samma åsikt utvecklade lagman Wennerstedt i ett protokollet d. 15 dec. bilagdt memorial.

togo ständerna helt i anspråk.[1] 1727 års sekreta utskott hemställde till Kungl. Maj:t om afhjälpande af bristen på silfvermynt genom fri silfvermyntning med eftergifvande af myntkostnaderna. En kunglig kommission tillsattes 1729 af ledamöter i kollegierna, hvilken till en början lät införskrifva silfver och däraf mynta skiljemynt.

Vid 1731 års riksdag blef en särskild deputation öfver silfvermyntningen tillsatt, som skärskådade myntfrågan i hela dess vidd. Deputationen fann, att värdeförhållandet mellan silfver och koppar förskjutits, i det att silfret stegrats genom handeln på Ostindien och genom minskad produktion, men kopparen gått ned genom de ryska och norska kopparverkens iståndsättande. Äfven hade den olika utmyntningsgrunden för riksdalrar och karoliner vållat de senares utdrifvande ur rörelsen. Däraf tog sig dock ej deputationen anledning att föreslå förändring i myntfoten, utan höll före att kopparplåtarne först borde afyttras och sedan myntfoten fastställas »efter avantagen af kopparhandeln». Att bestyra härom och reglera myntfoten borde lämnas åt Kungl. Maj:t att efter omständigheterna föranstalta, hvilket SU. äfven biföll — egentligen i strid med regeringsformens föreskrift, att ändring i myntet till skrot och korn ej finge ske utan ständernas vetskap och samtycke.[2]

Jämlikt riksdagens beslut öfverläts silfvermyntningen i maj 1731 från banken till kronan och kom under myntkommissionens förvaltning. Myntningen af silfverskiljemynt började drifvas med större kraft, och enskilde tillätos enligt kungl. förordningen d. 7 juli 1731 att utmynta silfver

---

[1] Genom Kungl. Maj:ts förordning d. 18 april 1719 gafs enskilde, in- och utländske, frihet att till årets slut låta mynta silfver ($^4/_5$ i karoliner och $^1/_5$ i 6-öresstycken) med eftergifvande af myntarelön och slagskatt.

[2] Deputerades öfver silfvermyntningen mem. d. 18 mars 1731. SU:s handl. 1731. SU:s prot. 19 mars 1731. Mot beslutet reserverade sig flera medlemmar. Icke heller aktades nödigt hänskjuta frågan till stånden.

till $^{4}/_{5}$ i karoliner och $^{1}/_{5}$ i 6-öresstycken med eftergifvande af myntarelön och slagskatt.[1]

Till myntkommissionens bepröfvande och åtgärd hänsköts äfven frågan om kopparhandeln och myntfoten. Kommissionen uttalade som sin mening, att plåtarne såsom det sämre myntet utjagade silfvermyntet och förorsakade kursens stegring samt att öfverhufvud koppar- och silfvermynt aldrig kunde jämkas efter hvarandra på grund af kopparens ostadiga pris. Plåtmyntet borde därför afskaffas och såsom ett första steg föreslogs, att kronokopparen och den enskildes koppar, som ej förmyntades, fördes ur landet och »sattes i en hand» till åstadkommande af bättre pris i utlandet. Efter kommissionens projekt blef d. 18 mars 1732 ett kontrakt afslutadt med köpmännen Ström, Feif, Hising och Kierman om uteslutande rätt till upphandling och afsättning utrikes till visst pris af all kronans och den privatorum koppar, som enskilde ej ville förmynta eller afyttra till kopparverken.[2] I ersättning bestods 2 % af kopparens värde ombord å skeppet och 1 % af det silfver, som skulle upphandlas för kopparens försäljningssumma.

Detta s. k. kopparhandelskontor var likväl icke mäktigt att ensamt reglera priset på den utländska marknaden. Särskildt konkurrensen från Norge, där både malmen var kopparhaltigare och den tillverkade kopparen belagd med lägre utförseltull, höll priset nere och omöjliggjorde snart nog afsättningen för det svenska kontoret.[3]

---

[1] Kungl. Maj:ts förordning angående fri silfvermyntning d. 7 juli 1731.

[2] Med kronans koppar förstods kopparräntan, som utgick af fjärdepartsägarne med hvart fjärde sk℔ samt slagskatten af enskildes plåtmyntning. BF:s skrifvelse till kammarkollegium d. 2 mars 1714 i registraturet. Den s. k. afradskopparen var sedan 1718 gifven till bergslagens reservfond. Jfr Stiernstedt, s. 213 a. 1. Myntningen af kronans koppar, som sedan 1714 tillhört banken, öfverläts fr. o. m. 1733 till kopparhandelskontoret och kom d. 1 juni 1736 under myntkontoret. Bankofullmäktige protesterade vid 1734 års riksdag åberopande Kungl. Maj:ts försäkran, att kopparräntan borde gå genom banken. BF:s riksdagsberättelse 1734 § 10 i registraturet.

[3] Den årliga afsättningen af svensk koppar i utlandet uppskattades 1738 till 1,500 sk℔. SU:s prot. 15 dec. 1738. Myntkommissio-

De försök, som från svensk sida på officiell väg gjordes att få till stånd en samverkan med exportörerna i Norge, voro utan resultat, emedan kopparverken därstädes samtliga voro i enskildes ägo. Däremot voro de underhandlingar, som i början af år 1734 på ort och ställe plägades mellan ett svenskt ombud, »geschwornern» vid Falu kopparverk Stockenström, och de norske kopparverksägarne, icke utan framgång. Tack vare Stockenströms ihärdighet kom i april s. å. en öfverenskommelse till stånd med de förnämste »participanterna», hvarigenom dessa förbundo sig att hålla lika pris och gemensam försäljning med kopparhandelskontoret.[1] Därmed var något vunnet, men icke tillräckligt för att egga de svenska intressenterna att fortfara med det skäligen gagnlösa försöket att styra kopparpriset; de förklarade inför kommissionen sin åstundan att befrias från förvaltningen af kopparkontoret.[1]

Myntkommissionen förebragte dessa omständigheter inför 1734 års riksdag och lämnade på uppfordran af myntdeputationen anvisning på nya mått och steg att förse riket med silfvermynt. Enligt kommissionens beräkning hade sedan år 1710, då plåtmyntningen återupptogs, myntats nära 12 mill. d. s. m. i plåtar. Däraf hade utskeppats enligt tulljournalerna 2,8 mill., utan angifvande i tullen 2,4 mill.; följaktligen funnes kvar i riket 6,8 millioner, hvilkas afsättning utrikes var omöjlig under rådande låga kopparpris och

nen beräknade, att c:a 33,000 sk℔ i plåtar utförts inom och utom tullen under åren 1710—33 eller i årligt medeltal 1,200 sk℔; den årliga norska utskeppningen angafs 1734 till c:a 2,000 sk℔. Myntkommissionens memorial d. 11 sept. 1734. Stockenströms bref från Trondhjem d. 13 jan. 1734 i afskrift bifogadt myntkommissionens relation till Kungl. Maj:t d. 27 maj s. å. SU:s handl. 1734. 1734 gick kopparens pris i Holland ned till 60 gyllen per 100 ℔, medan kontraktet stipulerade 67 à 70 gyllen. Myntkommissionens mem. d. 11 juni 1734 bland SU:s handl. s. å.

[1] Myntkommissionens berättelse till Kungl. Maj:t d. 27 maj 1734 med afskrifter af kontraktet d. 18 mars 1732 och Stockenströms bref från Trondhjem jan.—mars 1734.

i betraktande af att årligen 1/2 million myntades till nya plåtar.[1]

I öfvertygelse att det var plåtarnes utmyntning efter gällande grund, som förjagade silfvermyntet, framkastade kommissionen ett förslag att förändra myntfoten, dock helt försiktigt och utan att fördölja, att »alteration och skada» i handeln kunde vållas däraf. Kopparens åsatta prägel kunde jämkas efter silfrets genom plåtarnes devalvation med en sjättedel, så att 150 d. s. m. utmyntades af skeppundet i stället för 180 d. s. m.; alternativt kunde karolinerna förhöjas från 25 till 26 1/3 ö. s. m. Kommissionens yrkande var ganska lamt och rönte icke anslutning hvarken i myntdeputationen eller i SU., där man nu liksom förut hänsköt frågan om myntfotens fastställande till Kungl. Maj:ts afgörande.[2]

Mera uppmärksamhet väckte ett från kommissionen utgånget förslag att till afhjälpande af bristen på silfvermynt ingående sjötullen skulle erläggas i rdr specie eller karoliner myntade af nyinskrifvet silfver. Detta förslag innebar i realiteten en tullförhöjning eller ett tvång för köpmännen att införskrifva silfver; enligt sedan 1719 gällande bestämmelser fick tullen erläggas i vanliga karoliner, hvarvid »tullriksdalern» räknades till ett lägre värde än det sedermera allmänt gängse.

Borgarne reste därför det häftigaste motstånd mot tullförändringen i sekreta utskottet och sökte förhindra ett beslut genom att begära öfverläggning i plena. I enlighet med deras önskan blef också frågan oafgjord hänskjuten till

[1] Kommissionen räknade, att 72,000 sk#' plåtar myntats under åren 1710—1733. Enligt Stiernstedts myntningstabeller hade myntats 95,800 sk#'. 6,8 mill. d. s. m., som funnos kvar i riket, motsvarade c:a 37,800 sk#'. Bankens plåtförråd belöpte sig enligt inventariet på nyåret 1735 till 3,75 mill. d. s. m.

[2] Myntkommissionens mem. d. 11 sept. 1734 bland SU:s handl. SU:s prot. 5 dec. 1734.

Kungl. Maj:t, att träffa afgörande, sedan myntkommissionen och Stockholms borgerskap blifvit hörda.[1]

Det var de större näringsidkarne och framför allt naturligtvis kopparbergslagen, som motsatte sig en devalvation af plåtarne. Därigenom skulle kursen och varornas pris falla till men för näringarne och för öfrigt uppstå de rubbningar i allmänna rörelsen, som vållas af myntförändringar. Äfven troddes det, att plåtinnehafvare, af hvilka de största voro banken och kronan, skulle förlora sjättedelen af kapitalet.

Bristerna i myntväsendet framträdde allt mera under loppet af 1730-talet genom kopparens sjunkande pris i utlandet; silfvermynten blefvo allt sällsyntare och äfven skiljemyntet gick med agio. Sålunda var »laget» på kurant s. m. 1734 stegradt till 4 %, då banken tilläts utmynta 1 t. g. i sex-öresstycken och genom utväxling nedbragte detsamma till 2 %.[2] Karolinerna voro stegrade till 12 à 13 %, klagade Stockholms borgerskap 1736 inför Kungl. Maj:t och begärde »ett sådant bemedlande med riksens ständers banko», att agiot kunde minskas till 6 %. Denna begäran ville bankofullmäktige så mycket mindre bifalla som banken själf var i stort behof af karoliner och icke på flera år åtnjutit full räntelikvid för kronoskulden i denna myntsort.[3] Från Finland klagades vid riksdagen 1738, att det var omöjligt att anskaffa karoliner, så att inkommande varor ej kunde utlösas ur tullen.[4] Specieriksdalern, som i midten af 1720-

---

[1] Myntkommissionens mem. d. 25 sept. 1734 bland SU:s handl SU:s prot. 5 och 6 dec. 1734.

1694 hade stapelstäder utom Stockholm fått tillåtelse att erlägga ingående sjötullen i karoliner à 25 mark k. m. per tullriksdaler, hvilket tre år därefter utsträcktes att gälla äfven hufvudstaden. 1715 stadgades, att ingående tullen skulle erläggas i rdr sp., men 1719 infördes åter det lindrigare betalningssättet.

[2] BF:s riksdagsberättelse d. 2 juni 1738 § 15 i registraturet.

[3] BF:s riksdagsberättelse 1738 § 7. BF:s handl. 1736, s. 97.

[4] SU:s prot. 20 nov. 1738.

talet gifvits för 8½ d. k. m., var 10 år därefter stegrad till 9 d. 6 ö. k. m. och gällde efter 1735 9 d. 10 ö. k. m.; sedan staden Hamburg i juni 1734 utfärdat förbud mot riksdalrars utförsel, måste detta mynt med större kostnader införskrifvas af banken från Holland och agiot stegrades därigenom.[1] En följd af kopparprisets fall var äfven, att kopparhandelskontoret, efter att ha fört en tynande tillvaro, år 1736 upphäfdes och kopparhandeln frigafs mot vanliga umgälder och tull samt ⅛ % s. k. rekognitionsafgift för myntade plåtars utförsel.[2]

Formerna för bankens verksamhet, sådana de blifvit fastställda i 1668 års kungliga försäkring och riksständernas förordning om banken af samma år jämte sedan utfärdade bestämmelser, voro vid frihetstidens början i korthet följande. I öfverensstämmelse med den dubbla karaktären af låne- och depositions- eller giroanstalt funnos tvenne afdelningar. *Banken.*

Lånebanken bedref in- och utlåningsrörelse d. v. s. mottog räntebärande depositioner och utlånade dem åter på fasta och lösa panter. Kapitalet utgjordes från början af insättarnes tillgodohafvanden, till säkerhet för hvilka tjänade, förutom konungs och ständers garanti, vissa banken tillagda förmåner, såsom att kronans uppbörd af stora sjötullen skulle erläggas i banken, Stockholms stads medel därstädes ingå, uppmyntningen af kronans kopparränta ske för bankens räkning m. m.

Insättarne ägde disponera sina penningar efter 6 veckor förut gjord tillsägelse och godtgjordes ursprungligen med 6 %, men sedan år 1701 med 4½ % årlig ränta (Bankoordningen § 70).[3]

Belåningsbara fastigheter voro enligt bankoordningen

---

[1] BF:s prot. 8 juni 1726, 23 juli 1734, 1 juli, 17 sept. 1735. BF:s riksdagsberättelse 1738. Afskrift af Hamburgs utförselförbud bland BF:s handl. 1736, s. 37.

[2] Kungl. Maj:ts förordning om kopparhandeln d. 6. april 1736.

[3] Kungl. Maj:ts nådiga försäkring öfver banko d. 17 sept. och

allodial-, frälse- och okonditioneradt jordegods, jämväl aflingegods, men icke Norrköpings besluts- och länegods eller de, som berodde af någon särskild kunglig konfirmation, vidare skattegods och stadsegendomar (§§ 60—64). Såsom belåningsgräns var satt två tredjedelar af landtgodsens värde efter räntan utförd till kronovärde och hälften af stadsegendomarnes värde (§ 58). Lån på bruksfastigheter kände icke bankoordningen, men sådana tillätos från och med 1693 några år framåt.[1]

Såsom lösa panter nämndes i bankoordningen guld, silfver, pärlor, smycken, klenoder, koppar, tenn, mässing, järn, bly samt socker, salt, ritorkad råg, beck och tjära, hvartill sedan lades länebankens insättningsbevis, de s. k. länebanko-attesterna (§ 51).[2]

Utom förskrifningen skulle för fastighetslånen presteras borgen; sådan var mestadels öfverflödig vid lösörelånen till följd af pantens natur. För alla slags lån indrog banken under första tiden 8 % (§ 67), men efter 1687 6 % årligt intresse, som samtidigt påbjöds såsom hela rikets högsta lagliga ränta.[3]

I afseende på betalningstiden bestämde bankoordningen, att låntagaren skulle »sig till en viss betalningstid, helt eller halft år, förskrifva»; vid betalningsterminens tillstundande var kreditoren tillåtet att ackordera om förlängning (§§ 65—67). Då fastighetslånen blifvit allt för länge utestående, föreskrefvo ständernas deputerade år 1701, att på tredje året efter belåningen skulle »om ett sådant lån på nytt afhandlas, om bankens lägenhet medgifver att längre låta det utestå, fastän räntan varit ordentligen betald». Men år 1708 blef denna föreskrift åter upphäfd genom en

Sveriges rikes ständers beslut och förordning om banken i Stockholm d. 22 sept. 1668 hos SCHWERIN, s. 5 o. f. K. M:ts ständers deputerades underrättelse d. 5 juni 1701, § 6. SCHWERIN, s. 66.

[1] BF:s skrifvelse till BD. d. 25 sept. 1734 i registraturet.

[2] Kungl. Maj:ts resolution 30 april 1689 § 7. SCHWERIN, s. 53.

[3] Kungl. Maj:ts plakat d. 16 dec. 1687. SCHWERIN, s. 51.

kunglig resolution »i anseende till hvarjehanda mötande svårigheter».[1]

Växelbanken mottog penningar dels i förvar — bördeskillingar, publika depositioner m. m. — dels till räkningsförande och rörelsens underlättande genom utfärdade assignationer, så att insättaren genom en på växelbanken ställd invisning kunde förfoga öfver sitt tillgodohafvande därstädes (§§ 15—31). Enligt ständernas deputerades »underrättelse» d. 5 juni 1701 fingo assignationerna en vidsträcktare cirkulation, i det att de förklarades användbara i handel och andra betalningar genom transport från den ene till den andre med utsättande af namnen. Genom Kungl. Ma:jts förordning d. 11 jan. 1726 fingo de jämväl kassakurs d. v. s. de skulle gälla i all kronans uppbörd och utan agios tagande inlösas af de medel, som inkommit i ränterierna eller i de publika kassorna.[2] För insättningar i växelbanken erlades icke ränta, men de skulle i stället »beständigt och oförryckt därsammastädes in deposito förblifva, att äganden efter sin egen goda vilja dem kan kommendera och uttaga» (§ 8).

Sådana voro de grundregler, som utstakats för bankoverket och efter hvilka detta styrdes under de 40 första åren. Sedan hade banken genom krigsolyckorna efter hand blifvit satt ur all verksamhet. Redan genom reduktionen under Karl XI hade den lidit svåra förluster, då en mängd af dess fasta panter blifvit tillerkända kronan och såväl låntagare som borgensmän gjorts oförmögna att fullgöra förskrifningarne. Banken hade visserligen bestridt kronans förmånsrätt i panterna, men förgäfves, ty dels hade den före år 1680 ej inteckning till säkerhet, dels ansågos godsen vara af den natur, att de hörde Kungl. Maj:t till och ej kunde af innehafvaren graveras. Med låntagare och kautionister förde banken processer »ofta till tredje och fjärde mannen», men vann därigenom »litet eller allsintet och, det som värre

[1] SCHWERIN, s. 67, 69.

[2] SCHWERIN, s. 65, 91.

år, då han understundom som nogast hant vindicera egendomen utur den enes hand, hafver en annan vunnit därtill framför honom preferensen».

Under Karl XII:s krigsår fick banken lämna oupphörliga försträckningar till kronan, och hade 1709 utgått 4.160.000 daler karoliner och 450.000 d. kur. s. m.[1] Samma års myntförsämring bragte länebankskreditorerna att tillströmma i sådan mängd för att utfå de insatta penningarne eller belåna attesterna, att länebanken utblottades och måste upphöra med all utlåning, ett tillstånd som fortfor ända till år 1731.

När länebanken icke längre var att tillgå, anlitades växelbanken. Visserligen hade försäkrats i bankoordningen, att växelbankomedlen skulle orubbade stå till insättarnes omedelbara förfogande, och intill år 1744 upprätthölls en sträng åtskillnad mellan de bägge afdelningarnas kassor, i så måtto att räkenskaperna afslutades hvar för sig och den ena debiterades för försträckningar från den andra. Praxis var likväl, att växelbankens medel brukades till »nutriment» åt länebanken, dock »decenti modo» såsom föreskrefs i instruktionen för länebankens kommissarie.[2] I själfva verket var det till följd af kronolånen nödvändigt, att dessa medel tillskötos, för att någon afsevärd utlåning till enskilde skulle kunna äga rum. I större utsträckning blef växelbanken anlitad under Karl XII:s senare krigsår, då bland annat af dess medel 200.000 d. s. m. utlämnades till Stenbockska arméns lösen ur fångenskapen; vid plåtarnes förhöjning år 1715 skyndade insättarne till och bankohvalfven uttömdes, utan att ändå kreditorerna fått sin fulla förnöjelse.[3]

Bankpolitik intill 1738—39 års riksdag. Banken hade således råkat i lägervall, då bankodeputationen vid 1723 års riksdag fick del af dess tillstånd genom

[1] SCHWERIN, s. 455.
[2] SCHWERIN, s. 16.
[3] Deputerades öfver bankoverket relation d. 30 april 1723 §§ 1, 8 och 9 med åtföljande generalförslag för d. 1 jan. 1721 bland bankodeputationernas sekreta relationer 1698—1772.

en berättelse afgifven af vissa öfver verket sedan 1719 tillsatta deputerade. Med berättelsen följde en tablå öfver ställningen, utvisande en behållning i länebanken intill år 1721 af 2.470.156 d. s. m., som likväl erkändes vara mindre »fast och pålitlig», eftersom vissa och ovissa debitorer upptagits om hvarandra, såsom de följde i länebankens hufvudbok.

Bankodeputationen fann detta »generalförslag» missvisande af det egendomliga skälet, att debet- och kreditposterna voro »så ställda och formerade, att de å bägge sidor sluta sig lika och gå jämnt upp emot hvarannan, jämväl bankhuset därunder beräknadt», hvilket förekom deputationen sällsamt, då den visste, att banken indragit ansenliga öfverskott genom kronolånsintressena. Hade deputerade och bankofullmäktige under föregående tider för försiktighetens skull nödgats dölja det verkliga tillståndet, så förefunnes numera intet sådant nödtvång, menade deputationen. Den infordrade därför och erhöll tvenne nya förslag för början af åren 1721 och 1723 med tydligt angifven säker behållning af resp. 1.443.159 och 1.840.945 d. s. m., sedan försöksvis de ovissa fordringarne fråndragits. Icke heller därmed var bankodeputationen belåten. Den fann behållningen vara nog liten och dessutom en fordran på papperet, emedan den innefattade en mängd äldre och omtvistade kronofordringar från Karl XI:s tid, af hvilka 601.287 d. s. m. blefvo afskrifna vid denna riksdag och resten jämte en post obetalda kronolånsintressen samt det s. k. Tönningska lånet vid de två följande riksdagarne.[1]

[1] R. St. deputerades berättelse d. 26 aug. 1723 med åtföljande generalförslag för början af åren 1721 och 1723 bland bankodeputationernas sekr. relationer 1698—1772. Bankens ställning enligt dessa generalförslag meddelas i bih.-tab. I. En förteckning bilagd berättelsen upptager 1.711.287 d. s. m. i ovissa lån.

1727 afskrefvos 328.090 d. s. m. äldre kronoskulder, 1731 383.356 d. s. m. obetalda räntor och det Tönningska lånet, som med räntor utgjorde 437.233 d. s. m. Bankodeputationernas sekr. relationer.

Hvad bankodeputationen främst ville blifva underrättad om, var icke länebankens öfverskott af fordringar, utan den disponibla tillgången af kontanta medel. Vid 1727 års riksdag infordrade därför deputationen af bankokommissarierna icke blott en tablå öfver länebankens ställning den sista dec. 1725 — som, sedan alla »döda och ovissa» fordringar fråndragits, slutade på 735.928 d. s. m. kapitalbehållning —, utan jämväl en balansräkning mellan hela bankoverkets kontanta tillgångar och dess skulder att betala vid anfordran. Denna »eftertraktade vissa balans» utvisade ett kontant öfverskott af 95.214 d. s. m., hvilken summa enligt deputationen betecknade den verkliga »behållningen och samlingen af de föregående åren». Deputationen sade sig icke önska något högre än att kunna öppna banken igen för utlåningar. Men behållningen var ännu alltför ringa och att tillgripa växelbankokreditorernas medel var mycket äfventyrligt. Bankostyrelsen fick därför i uppdrag att på annat sätt förränta öfverskottet, vare sig detta skedde genom minskning af länebankens räntedragande skuld — hvilket betraktades såsom ett grundvillkor för verkets bestånd och styrka — eller annorledes.[1]

I enlighet med denna föreskrift inlöste bankofullmäktige under de följande åren ansenliga summor i länebankoattester, hvarigenom bankens utgifter nedbragtes och det årliga ränteöfverskottet mellan riksdagarne 1727 och 1731 växte från c:a 1 t. g. till 137.000 d. s. m. Däremot minskades länebankens kassabehållning och avistaförbindelserna öfverstego med 24.242 d. s. m. de kontanta medlen vid 1730 års slut.[2]

---

[1] BD:s berättelse till riksens ständer d. 27 juni 1727 med bil. A och B bland bankodeputationernas sekr. relationer. Bankokommissarierna inlämnade först ett förslag, som förkastades, utvisande en behållning af 1.391.756 d. s. m. Sedan vissa äldre kronolån och osäkra lån på fasta panter fråndragits, blef behållningen den i texten nämnda.

[2] Se härom bih.-tab. I.

Länebankoattesternas inlösen försvårades emellertid af, att de började stiga öfver pari, i själfva verket en följd af kopparens försämrade pris, emedan attesterna, som voro ställda på silfvermynt, inlöstes med kopparmynt. Tillika började i slutet af 1720-talet bergslagen på grund af nedgången i metallernas pris på utländsk marknad att allt ifrigare yrka på undsättning. Banken blef »anfäktad och eftersatt med eftertänkliga utspridda rykten och äfven uti banken inkomna skrifter, däruppå utgående som vore han ett dödt verk och ingen nytta skaffade», berättade bankodeputationen 1731 för riksens ständer. Bankofullmäktige medgåfvo 1729 på vederbörande ämbetsverks tillstyrkan, att en fond af 2 t. g. utsattes till lån å vågfördt järn efter 18 d. k. m. per skeppund. En början till låns beviljande på fastigheter gjordes äfven, dock med yttersta försiktighet och endast till vissa institutioner.[1]

Otvifvelaktigt var det uppblomstrande näringsväsendet i största behof af någon inhemsk förlagsinstitution. Förutom den s. k. generalförrådskassan, hvars rörelse icke sträckte sig till näringarne, fanns i riket ingen enda låneanstalt af betydelse, och näringsidkarne voro hänvisade till de utländska kapitalisternas dryga villkor.[2] Men bankofullmäktige ställde sig länge främmande mot näringsidkarnes kraf. Växelbankomedlen fingo icke röras, emedan Kungl. Maj:t och ständer försäkrat, att de orubbade skulle stå till kreditorernas förfogande, och länebankens vinst skulle användas till skuldens afbördande. Hade denna åskådning fått råda, skulle banken i långa tider ha förblifvit ett »dödt verk» utan gagn för vare sig näringsidkare eller andra.

[1] BF:s riksdagsberättelse d. 8 febr. 1731 bland BD:s handl. 1731, s. 7 o. f. Enligt en förteckning bland BF:s handl. 1745 utlämnades i fastighetslån under åren 1725—1730 till

Rasp- och spinnhuset	4.000	d. s. m.
Riddarhusdirektionen	40.000	»
Porslinssocieteten	12.000	»

[2] BF:s skrifvelse d. 26 maj 1731 i registraturet.

En sådan uppfattning från bankstyrelsens sida, så egendomlig den än må synas, förklaras emellertid af den myntpolitik, som banken nödgades följa. Länebankens skuld var ställd på guld- och silfvermynt, nämligen dukater, riksdaler, karoliner och kur. s. m. och skulle enligt förskrifningarne och bankoordningen (§ 33) gäldas i samma myntsorter. Till de årliga räntornas betalning hade banken att tillgå räntan å kronoskulden, 418.600 d. s. m., som enligt förskrifningarne för lånen och Kungl. Maj:ts försäkran borde inflyta af stora sjötullen i karoliner och till någon del i kurant s. m. De öfriga myntsorterna fingo anskaffas genom ommyntning, inväxling eller inköp från utlandet.[1]

Men allt efter som bristerna i myntfoten gjorde sig kännbarare och kopparmyntet, plåtar och runstycken, fördref och stegrade priset på silfvermynten, växte svårigheten för banken att anskaffa nödigt silfvermynt till räntebetalningarne. Riksdalrar och kurant s. m. hade banken allt större besvär att indraga, såsom i det föregående nämndt är, och detsamma var förhållandet med karolinerna. Sedan stora sjötullen utarrenderats år 1726, fick banken i allt större mängd mottaga kopparmynt i stället för silfver, emedan köpmännen i vissa fall lämnades frihet att erlägga tullen i det förra myntet. Under de tio åren 1722—1731 tillflöt banken på detta sätt i kopparmynt 1.411.874 d. s. m., motsvarande mer än tre års kronoränta. De klagomål, som bankofullmäktige ständigt förde, voro utan verkan,

[1] Enligt 1730 års generalförslag bland bankodeputationernas sekr. relationer hade insättarne i länebanken att fordra:

28.399 dukater
131.167 riksdaler
2.181.507 daler karoliner
1.535.660 daler kur. s. m.

Kronolånen utgjorde vid samma tid:

4.176.705 daler karoliner
450.000 daler kur. s. m.

ty generaltullarrendesocieteten åberopade å sin sida de otydliga bestämmelserna i arrendekontraktet.[1] Det oaktadt led banken icke brist på karoliner; i kassan funnos vid 1731 års början 9 t. g. i denna myntsort, och växelbankens karolinskuld steg till endast 3 t. g. Att utlåna denna disponibla tillgång kunde dock lika litet sättas i fråga som att utlämna annat silfvermynt, hvilket, så fort det kommit i rörelsen, gömdes undan eller försvann ur landet. Af kopparmynt ägde växelbanken ännu icke fullt till dess kreditorers förnöjande och att angripa dessa medel ansågs stridande mot bankoordningen och hade som nämndt icke aktats rådligt af riksens ständer. Bankofullmäktige satte därför i första rummet afbördandet af länebankens räntedragande skuld, i andra rummet lånerörelsens utvidgning.[2]

Bland adelns besvärspunkter vid 1731 års riksdag var en ansökan om bankens öppnande till lån på brukseffekter, såsom järn, koppar och mässing, upplagda i städernas vågar. Huru detta skulle ske, då länebanken saknade fond, angafs icke i adelns besvär, men framträdde i ett till bankodeputationen ingifvet betänkande af en bruksägare. Banken borde göra bruk af sin kredit och utfärda anvisningar å växelbankomedlen, ty det vore »en mycket ringa nyttjande bank, hvars poletter eller sedlar icke till ett långt större kapital

---

[1] BF:s riksdagsberättelse d. 8 febr. 1731 § 26. BF:s skrifvelser till kammarkollegium d. 9 juli 1729, till Kungl. Maj:t d. 15 mars 1732 i registraturet. BF:s handl. 1732, s. 550.

[2] Enligt 1730 års balans bland bankodeputationernas sekreta relationer var förhållandet mellan kontant tillgång och skuld att betala vid anfordran vid 1730 års slut:

	Tillgång.		Skuld.	
Dukater	37.796	d. s. m.	32.322	d. s. m.
Riksdaler	17.488	»	33.268	»
Karoliner	912.256	»	304.172	»
Kur. s. m.	68.482	»	198.912	»
Metallplåtar	22.188	»	8.926	»
Kopparmynt	3.453.479	»	3.958.331	»

cirkulerade än som svarande emot det därsammastädes sig befintliga myntet in natura och hvarför en sådan bank å ingen ort i världen finnes».[1]

Bankofullmäktiges ställning till detta spörsmål bestämdes helt och hållet af bankoordningens föreskrifter. I denna var icke blott växelbankomedlens oantastbarhet fastslagen, utan till följd af föregående missbruk uttryckligen förbjudet, att kreditsedlar »eller andra, som därtill kunna hafva liknelse» utgåfvos. De transportsedlar, som i kraft af 1726 års förordning cirkulerade, svarade vid slutet af år 1730 endast till femtedelen af bankens kontanta medel och hade ej karaktär af kreditmynt.

Bankofullmäktige ställde sig dock icke alldeles afvisande mot det väckta förslaget. De samtyckte till lån på vissa lösa panter, däribland järn och länebankoattester, på det villkor, att banken finge fritt disponera sjötullsmedlen och godtgjordes vissa resterande räntor å kronoskulden. Men då deras påminnelser i afseende på sjötullen icke hade önskad verkan vid riksdagen och kronolånsräntorna långt ifrån att betalas blefvo afskrifna, motsatte de sig all utlåning, framhållande att länebanken saknade kontanta medel och stod i skuld för sådana till växelbanken. Den ringa utlåning på lösörepanter, som länebankens tillstånd kunde medgifva under den närmaste framtiden, vore dessutom öfverflödig vid sidan af generalförrådskassans lanerörelse.[2]

Bankodeputationen gick en medelväg mellan bankofullmäktiges och bruksägarnes yrkanden. Den tillät att

---

[1] Transsumt af § 37 i adelns besvärspunkter bland SU:s handl. 1731. I besvärspunkten anfördes, att länebankskreditorerna ej kunde väntas uttaga sina medel, hvilket framgick af, att insättningsbevisen hade stigit öfver pari.

Mem. uppläst i bankodeputationen d. 26 mars 1731 bland BD:s handl. 1731, s. 263.

[2] BF:s skrifvelser till BD d. 28 april och 26 maj 1731 i registraturet. Angående afskrifning å kronoskulden vid denna riksdag se ofvan s. 21.

lån utlämnades, men endast af det årliga ränteöfverskott — för närvarande 137.000 d. s. m. —, som inflöt i banken; såsom panter antogos guld, silfver, tenn, koppar och lånebankens egna attester, men icke järn, hvadan bruksägarne förblefvo ohulpne. För bankodeputationen var hufvudsyftet bankoverkets lugna och säkra förkofran; i samband med den sista stora afskrifningen å kronoskulden uttalades, att dylika afskrifningar ej vidare skulle ske, förrän lånebankskreditorerna fått sina kapitaler fullt ut betalda »och att banken är satt i det stånd, som riksens ständer vid dess fundation och anläggning påsyftat».[1] Denna grundsats, uttalad i deputationens berättelse öfver bankoverkets tillstånd med underskrift af bland andra landtmarskalken Arvid Horn, är kännetecknande för den försiktiga bankohushållningen under hans styrelsetid. Banken borde i första hand samla kontanta medel att in natura eller med kopparmynt afbörda lånebankoskulden; ett sådant förfarande lät sig naturligtvis svårligen förena med någon utlåningsrörelse. Till denna försiktighetens politik hörde äfven, att ett väckt förslag om lånebankens öppnande för inlåning fick falla liksom en hemställan från statsdeputationen om nedsatt ränta å kronoskulden.[2]

1731 års beslut om bankolån blef icke offentligen kungjordt genom förordning, emedan bankodeputationen ansåg detta »vore att diskreditera banken och eftertänkligt så länge banken står själf uti gäld och skuld».[3] För utlåningen disponerade fullmäktige endast lånebankens kontanta öfverskott och intill 1733 års slut hade ej mer än 451.197 d. s. m. utlämnats, hvaraf 195.359 d. s. m. utestodo vid samma

[1] BD:s berättelse d. 15 juni 1731 bland bankodeputationernas sekreta relationer.

[2] Angående statsdep:s förslag om nedsatt kronolånsränta se Borg: Blad ur riksbankens historia V. Statsvetenskaplig tidskrift 1906, s. 188.

[3] BD:s prot. 2 juni 1731. Genom bankofullmäktiges försorg tillkännagafs utlåningen 1732 genom underrättelse i tidningarne och anslag på bankoporten. BF:s riksdagsberättelse 1734 § 6 bland BD:s handl. 1734, s. 20 o. f.

tid.[1] Bergslagen gjorde 1733 en förnyad ansökning hos banken om lån på vågfördt järn till understöd i de tryckande konjunkturerna, men fick till svar, att lånebanken blifvit försvagad genom mistning af kopparräntan, så att den medgifna utlåningen borde inskränkas i stället för att utvidgas[2].

Med större styrka gjordes bruksägarnes kraf gällande vid 1734 års riksdag. Adeln ansökte i sina besvär om lån på bruk och brukseffekter och bergsdeputationen förde dess begäran vidare, hemställande att banken mottoge depositioner till 4 % årlig ränta och utlånade till 5 %, hvarigenom en mängd nu fruktlösa kapitaler kunde komma näringarne till godo.[3] Men bankofullmäktige skärpte sitt motstånd. På bankodeputationens remiss svarade de d. 25 sept. 1734, att lånebanken saknade lånefond och växelbankens medel vore »ett depositum i bankens kassor, som ofelbart och utan någon exception uti detta allmänna förvaringsrummet och custodia publica kan af ägaren kommenderas efter dess eget goda nöje och behag». Att taga emot nya kapitaler i lånebanken mot ränta vore direkt stridande mot bankostyrelsens föregående åtgärder att minska skulden. Brukslån kände icke bankoordningen, och lån på järn hade alltid ansetts förknippade med äfventyr och utdelats försiktigt. Likaledes häfdade fullmäktige i ett senare utlåtande bankoordningens föreskrift om borgen gentemot bergsdeputationens mening, att sådan vore öfverflödig och vederbörande myndigheters värdering af panten tillräcklig säkerhet.[4]

I bankodeputationen rådde väl knappt mer än en mening därom, att växelbanken borde vara orubbad och endast lånebankens medel utlånas. Men man ansåg, att den kon-

---

[1] Bankokommissariernas riksdagsberättelse d. 30 maj 1734 bland BD:s handl., s. 52 o. f.

[2] BF:s prot. 18 och 19 juni 1733.

[3] Transsumt af § 16 i adelns besvär och bergsdeputationens betänkande d. 19 aug. 1734 bland SU:s handl. 1734.

[4] BF:s skrifvelser d. 25 sept. och 27 nov. 1734 i registraturet.

tanta behållning, som länebanken enligt 1733 års generalförslag redan förfogade öfver — 168.000 d. s. m. —, vore tillräcklig till låns beviljande på järn och fast egendom. Den rätta vägen att bringa banken ur dess skuld ansåg deputationen numera vara att söka dess förkofring genom flera och starkare utlåningar.[1]

Bankodeputationen tillstyrkte alltså och SU. biföll, att järn på stapelstads våg eller i uppstad, där publik järnvåg funnes, finge belånas till $^{3}/_{4}$ af värdet. Detta beslut gick längre än bankoordningen 1668, som tillät, att högst $^{2}/_{3}$ af värdet lånades, och föreskref, att panten skulle stå under bankens eget förvar. Fastighetslån skulle gifvas enligt bankoordningen d. v. s. på frälse- och skattegods samt hus i städer, men däremot icke på bruk annat än till själfva jordens värde. Förslaget om borgens eftergifvande vid dessa lån vann icke SU:s bifall, men till lättnad för borgensmännen beslöts, att de ej skulle svara för högre belopp än pantens värde vid lånets gifvande, oafsedt hur högt skuldsumman med oguldna räntor sedermera stege.[2] Dessa beslut blefvo »i generale termer» delgifna stånden och utkom om dem d. 18 febr. 1735 Kungl. Maj:ts förordning.[3]

Länebankens öppnande för inlåning, såsom föreslagits och i SU. förordades af bl. a. Hans v. Fersen, kom däremot icke till stånd. Icke ens $2^{1}/_{2}$ t. g., som af det nybildade sjöassuranskontoret erbjödos till $3^{1}/_{2}$ %, ville SU. ännu betunga banken med, utan lämnades fullmäktige frihet att därutinnan framdeles förfara efter omständigheterna.[4]

Den utlåning, som följde på 1734 års riksdagsbeslut, blef föga betydande och icke större än att länebankens medel i det närmaste förslogo därtill, såsom närmare framgår af de siffror, som i bih.-tab. I meddelas ur de årliga general-

---

[1] BD:s prot. 15 och 16 okt. 1734.

[2] SU:s prot. 6 och 11 dec. 1734. BD:s protokollsutdrag d. 25 nov. och 2 dec. bland SU:s handl. Mot utlåning på järn annorlunda än bankoordningen föreskref reserverade sig flere i SU.

[3] SCHWERIN, s. 97.

[4] SU:s prot. 5 och 11 dec. 1734.

förslagen.[1] Växelbanken anlitades endast i ringa utsträckning, och bankofullmäktige anságo sig fortfarande böra vägra insättningar i länebanken för att slippa gravera densamma med nya ränteskulder.[2]

Samtidigt inströmmade allt mer penningar i växelbanken och behållningen af guld-, silfver- och kopparmynt befann sig i oafbruten tillväxt, såsom framgår af nedanstående öfversikt (i d. s. m.):

	Guld- o. silfvermynt.	Kopparmynt.	Summa.
1730	1.036.023	3.475.668	4.511.691
1734	1.265.557	3.867.464	5.133.021
1738	1.876.374	4.432.159	6.308.533[3]

Silfverstockens hastiga ökning berodde hufvudsakligen därpå, att tullarrendesocieteten efter bankens oupphörliga klagomål omsider nödgades vid kontraktsförnyelsen 1734 åtaga sig en bestämd förpliktelse att till banken inleverera alla de karoliner, som inflöto genom stora sjötullen i Stockholm.[4] Karolinerna utgjorde den öfvervägande delen af silfverfonden — 1738 16½ t. g. — och då förrådet med c:a 13½ t. g. öfversteg, hvad växelbanken var skyldig att i samma myntsort utbetala, fördes bankodeputationen vid nästföljande riksdag på den tanken att uppsäga och in natura återbetala länebankens karolinskuld, detta ka-

---

[1] På järn utestående lån voro vid slutet af nedanstående år enligt generalförslagen:

1734	20.000 d. s. m.
1735	38.918 »
1736	46.193 »
1737	41.579 »
1738	67.099 »

[2] BF:s riksdagsberättelse d. 2 juni 1738 § 9 i registraturet.

[3] Balanser mellan skuld att betala v. a. och metallisk tillgång vid bankodeputationernas sekreta relationer.

[4] BF:s skrifvelser d. 4 okt. 1732, 21 nov. 1733 m. fl. st. och riksdagsberättelse d. 2 juni 1738 i registraturet. Trans. af § 11 i arrendekontraktet bland BF:s handl. 1734, s. 741.

pital »som genom sina räntor uppfrätte sig självt».[1] Tillväxten af kopparförrådet — plåtarne — var som synes icke mindre ansenlig och berodde väsentligen på, att transportsedlarne kommo mer allmänt i bruk och ersatte det tyngre myntet.

Transportsedelstockens (å d. k. m.) storlek var vid slutet af nedanstående år:

1730	948.000	d. s. m.
1734	1.922.000	»
1738	4.169.000	» [2]

[1] BD:s berättelse om bankoverket d. 11 april 1739 bland bankodeputationernas sekreta relationer.

[2] Enligt balanser mellan förbindelser att betala v. a. och metallisk tillgång vid bankodeputationernas sekreta relationer.

Schwerins antagande i a. a., s. 123, att sedelstocken på 1730-talet var större än 1745, då den uppgick till 21 mill. d. k. m., är således oriktigt; hans förmodanden i samband därmed om utländska kapitalisters lånerörelse härstädes och räntans höjd torde vara lika öfverdrifna. Jfr Malmström II: 106 a. 1. Huruvida 6 % var den »vanliga» räntan, såsom Malmström a. st. antager, torde dock vara svårt att afgöra; den var emellertid den i lag fastställda högsta.

För att bereda utrymme för den växande plåtmängden började banken 1733 uppföra en tillbyggnad, hvilket i sin mån bidrog att öfverdrifva den allmänna föreställningen om dess rikedom. BF:s riksdagsberättelse 1734 § 21 bland BD:s handl. 1734, s. 20 o. f.

Perioden 1738—1746.

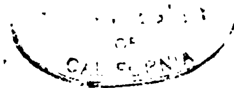
Myntpolitik.

1738—39 års riksdag. Det politiska systemskifte, som försiggick vid 1738—1739 års riksdag, förde äfven med sig en förändring i dittills följda hushållningsprinciper. Samtidigt som vapnen smiddes för återeröfrandet af den politiska stormaktsställningen, tog det ekonomiska förnyelsearbetet andra och djärfvare former. Visserligen voro hattarne inga nydanare i näringspolitiskt hänseende. De fullföljde allenast den närmast föregående tidens sträfvanden att i möjligaste mån göra Sverige ekonomiskt självständigt genom att gynna den egna handeln och industrin samt utestänga främmandes varor och förlag.[1] Men de valde nya vägar för att nå målet. Förut hade man enligt hattarnes förmenande varit alltför försiktig i omvårdnaden om näringarne och icke utnyttjat de tillgångar, som funnos inom landet. Det egna förlagssystemet skulle nu helt träda i den utländska kreditens ställe och möjliggöra en kraftigare utveckling af näringarne. Därigenom bespardes landet de dryga räntorna till utlandet och bereddes manufakturisterna tillfälle att på lindrigare villkor belåna sina varor.

Om bankens förmåga att tillfredsställa de ökade kraf, som nu skulle ställas på densamma, härskade de mest öfverdrifna föreställningar. I sin ansökan om bankolån vid 1738 års riksdag liknade bruksägarne banken vid »en med bröd fullproppad bagarebod», som förblifvit sluten för bergslagen,

---

[1] Jfr ARNBERG, s. 78.

under det denna aftynade af brist på förlag och trycktes af de utländskes ocker. Att svenska banken efter mönstret af bankerna i England och Holland kunde göra bruk af sin kredit, antyddes såväl i den nyssnämnda skrifvelsen som mera drastiskt i ett till bankodeputationen ingifvet memorial, däri krediten förklaras vara den bästa »guldtinkturen», eftersom den »utan någon kemisk eld och operation så högt har förädlat vårt papper».[1]

Såsom den närmaste frukten af bankens ökade förlagsverksamhet väntade man sig underviktens försvinnande. Föreställningen, att den utländska handeln drefs med förlust, härskade nu liksom förut; då kommerskollegii balans för tiden $^{1}/_{4}$ 1736—$^{1}/_{4}$ 1737 slutade på en undervikt af allenast 1.8 mill. d. s. m., vågade SU. icke tro, att handelsbalansen var så fördelaktig. Järnpriset hade ju gått starkt ner i utlandet, och man hade en ständig erfarenhet af att silfvermyntet försvann ur rörelsen och utfördes, hvilket ansågs som ett osvikligt tecken på undervikt.[2] Denna blinda tro på undervikten hade äfven en afgörande inverkan på myntfrågans behandling vid denna riksdag.

Frågan om devalvation af plåtarne.

Sedan som i det föregående beskrifvits kopparhandelskontoret upphäfts, hade handeln med koppar frigifvits och kammarkollegium fått hand om kronokopparens utskeppning. Men afsättningen gick fortfarande trögt, och silfver kunde ej utan förlust införskrifvas och myntas. Däraf hade myntkommissionen föranledts att i ett väl motiveradt betänkande till Kungl. Maj:t af den 14 juni 1738 föreslå en reglering af kopparmyntfoten. Olägenheterna af plåtmyntet påvisades, svårigheten att framforsla detsamma, kostnaderna vid kronans uppbörder, det hinder som vållades däraf vid trupptransporter m. m. Sedan valvationen år 1715 stegrat växelkursen från 24 till 36 mark och förjagat karolinerna, hade plåtmyntet blifvit förhärskande i rörelsen

---

[1] Memorial d. 30 juni 1738 af A. Gyllenpistol å bruksägarnes vägnar bland SU:s handl. Memorial af Breant bland bankodeputationens handl., s. 685.

[2] Arnberg, s. 82 och 84.

och genom sitt ostadiga värde förorsakat täta prisfluktuationer. En kraftig anstalt borde nu göras att afskaffa plåtarne, medan ännu kopparen stod relativt högt i pris utrikes under det pågående turkiska-kriget. Därtill föreslogs plåtarnes devalvation med en sjättedel af det åsatta värdet, då de med fördel kunde utskeppas och silfvermynt i deras ställe införskrifvas och behålla sig kvar i rörelsen. Om subsidier tillfölle riket, borde de indragas i silfver in natura. Det alternativa förra förslaget om karolinernas förhöjning hade kommissionen låtit falla, och frågan om ingående sjötullens erläggande i specieriksdalrar eller nymyntade karoliner hemställdes till Kungl. Maj:ts eget ompröfvande. Myntkommissionens yrkande på devalvation var enhälligt så till vida, att endast en ledamot varit af den afvikande meningen, att devalvationen borde sträckas ända till en fjärdedel af plåtvärdet. Devalvationen blef också enhälligt tillstyrkt i rådet; bättre vore, menade rådsherrarne, att nu vidkännas någon saknad i rörelsen än att allt framgent besväras af ett öfver dess rätta värde förhöjdt mynt.[1]

Men majoriteten i bankodeputationen och SU. ville icke alls erkänna nyttan af den myntreglering, som nu påyrkades med regeringens och myntkommissionens förenade auktoritet. Där blef denna fråga betraktad från en helt annan sida. Undervikten hade redan bortsopat silfvermynten, sades i bankodeputationen, och om nu äfven plåtarne aflystes, komme riket att sakna rörelsekapital; banken hämtade sin styrka af kopparen och kunde därförutan ej inträda som förläggare åt näringarne. »Slås nu plåten af», yttrade lagman Wennerstedt i bankodeputationen, »så går den utur riket, och därmed stannar hela anstalten till utlåningarne.» Generalmajor Fuchs ställde frågan sålunda: »Om länebankens rörelse gjorde större gagn än den nu-

[1] Myntkommissionens berättelse om myntverkets tillstånd d. 14 juni 1738 med bilagdt betänkande n:r 1 om kopparplåtmyntets afslag, landshöfding v. Hökerstedts memorial och utdrag af rådsprot. d. 17 juni 1738 bland SU:s handl. 1738—39.

varande myntfoten skada, så bör myntet förblifva som det är, hvarom icke, så bör devalvationen ske.» I detta val kunde ej tvekan råda bland dem, som voro satta att tillse, att banken i större utsträckning än förut ställdes i näringarnes tjänst; bankodeputationen instämde i det afslagsyrkande å myntregleringen, som gjorts af dess myntutskott, och afgaf härom ett betänkande till SU. den 23 november 1738.[1]

Detta vidlyftiga och i många punkter motsägelsefulla aktstycke uppehöll sig hufvudsakligen vid den »alteration och skada», som handeln skulle vidkännas af en myntförändring, bergslagens totala ruin genom prisfall på järn och koppar, de publika kassornas och alla plåtinnehafvares förlust till en sjättedel af deras redbara kapital. Någon lindring i arbetslöner och varupris inom landet skulle devalvationen ej medföra, ty dessa rättade sig efter gammal vana; de enda som kunde hafva någon fördel af en myntnedsättning vore »handtverkare och det gemena arbetsfolket». I rak motsats till bergslagens påvisade förlust påstods sedan, att växelkursen ej skulle falla genom devalvationen, ty växelkursens höjd berodde af undervikten och måste afhjälpas på andra vägar. Likaså söktes göras troligt, att de devalverade plåtarne ej skulle utan förlust kunna utföras ur landet, hvadan hela myntreformens ändamål, nämligen att afskaffa plåtmyntet, vore förfeladt. I denna senare punkt medgafs dock längre fram i betänkandet riktigheten af myntkommissionens beräkning, nämligen att de devalverade plåtarne med fördel kunde utskeppas, äfven om kursen fölle till 30 mark. I stället klagades desto ljudligare öfver den kapitalbrist, som skulle uppkomma i landet genom plåtarnes export; bergslagen skulle hemfalla under utländskt förlag och banken, som hämtat sin styrka af plåtarne, vara ur stånd att bispringa.

---

[1] BD:s prot. 30 okt. 1738. Myntdeputationen vid denna riksdag bestod af 8 bankodeputationens medlemmar. BD:s prot. 6 sept. 1738.

Myntkommissionens förslag åsyftade att med ens afskaffa plåtarne och skulle, menade deputationen, tillskynda riket en direkt förlust af sjättedelen å plåtkapitalet eller $4^3/_4$ mill. d. k. m., en börda, som skulle falla på endast vissa undersåtar. Häremot satte deputationen ett eget förslag, som ej gärna kunde afse annat än att undanskjuta och omöjliggöra myntreformen; till sina följder var det, såsom vi skola se, vida mer ingripande och ödesdigert än förslagsställarne kunnat föreställa sig. Plåtutförseln skulle sättas i vissa köpmäns hand och en premie af högst 90 d. k. m. bestås af kronan på hvarje utskeppadt sk# såsom ersättning för kostnaden af införskrifvet silfver. Till en början kunde 1.500 sk# årligen utföras — en kostnad för kronan af 50.000 d. s. m. om året — och sedan årskvantiteten ökas, så att inom 12 à 13 år hela rikets plåtförråd, 50.000 sk#, vore utfördt; till omkostnaderna kunde lön- och betalningsafgiften anslås. Äfven den omyntade kopparns utförsel skulle på publik kostnad befordras genom nedsättning af tullen å gårkoppar från 25 till 10 d. s. m. skeppundet och på annan förarbetad koppar i proportion och enskildes plåtmyntning därigenom i största möjliga mån inskränkas. Deputationens utlåtande var icke enhälligt; 4 ledamöter hade reserverat sig, däribland domprosten Rhyzelius, som i ett särskildt votum förfäktade kommissionens åsikt, att växelkursen bestämdes af plåtens myntvärde och genom en devalvation ofelbart måste falla, så att silfver kunde införskrifvas och myntas utan förlust. Bättre vore, skref han, att myntet nu nedsattes, än att det skedde längre fram i tiden till obotligt fördärf.

Detta betänkande åtföljdes vid remissen till SU. äfven af myntkommissionens berättelse af d. 14 juni med bilagor och af dess »välmente tankar öfver skälen mot myntdevalvationen». I det senare bevisades, att devalvationen vore fullt effektiv att befordra plåtarnes utförsel och erkändes utan omsvep, att kopparbergslagen skulle blifva lidande, men detta var icke mer än rättvist, ty bergslagen hade förut haft en oskälig vinst af plåtarnes förhöjning, medan kronan

och dess löntagare uppburit sina inkomster i ett försämradt mynt.[1]

Vid frågans behandling i SU. var det således de större näringarnes, särskildt bergslagens intresse, som sattes mot löntagares, arbetares och handtverkares, hvilka ansågos ha fördel af en myntnedsättning genom billigare lifsmedel utan motsvarande minskning i inkomster. Det var denna intressemotsats, som debatten innerst gällde, fastän de framförda argumenten mestadels voro af annan art. Några motståndare till myntreformen, bland hvilka främst märktes de nyvalde Stockholmsköpmännen Plomgren och Kierman, ville bevisa, att kommissionens förslag vore ineffektivt, så till vida att växelkursen ej därigenom kunde fällas och silfvermynten åter blifva gångbara. Den gällande växelkursen, 36 mark, bestämdes icke af plåtarne, utan af handelns läge; vore icke undervikt, skulle kursen nedgå till dess »naturliga» höjd, som bestämdes af karolinmyntet. Wennerstedt yttrade samma farhågor som i bankodeputationen för att plåtarne, som voro bankens styrka och genom sin »rumrikedom» gåfve folk en större tanke om bankokapitalet än det i sig självt förtjänade, skulle gå ur landet; så länge silfvermyntet utdrefs af undervikten, måste plåtarne kvarhållas, ty »bättre att hafva slätt än alls intet mynt i landet».

Myntkommissionens ståndpunkt försvarades af dess tillkallade ledamöter. Ordföranden i kommissionen, riksrådet Cronstedt, bestyrkte med exempel, att växelkursen grundade sig på plåtarnes värde och skulle falla genom devalvationen; bergslagens och plåtinnehafvarnes förlust vore mera skenbar, emedan varupriserna skulle nedgå i proportion. Men farhågorna både för bergslagen genom ett kursfall och för banken genom en för hastig utskeppning af plåtarne hade öfverhanden. Landtmarskalken vägde skälen mot hvarandra och fann, att en myntnedsättning skulle föror-

[1] Myntdeputationens prot.-utdrag d. 23 nov. 1738 med Rhyzelii oförgripliga memorial och myntkommissionens betänkanden bland SU:s handl. 1738—39.

saka mycket »rop i landet» och missnöje öfver drygare utlagor; han rådde till någon hemligare utväg, som ej behöfde gifvas stånden tillkänna. Efter tvenne dagars debatt afslog SU. den 15 dec. 1738 en devalvation och antog i princip myntdeputationens plan att genom premier befordra utförsel af plåtarne till silfvers införskrifning.[1]

Den nya myntplanen. Vid fortsatta sammanträden mellan kommissionen och myntdeputationen utarbetades sedan detaljerna af det antagna förslaget. Deputationen förordade till en början, att utskeppningen af plåtarne och silfvers införskrifning skulle lämnas vissa köpmän att förrätta i kommission eller på vinst och förlust mot 90 d. k. m. premie per sk𝔖. Af silfret skulle myntas 6- och 12-öresstycken, hvilka såsom 3 % sämre än riksdalrarne borde kunna behålla sig i rörelsen. Kostnaden kunde bestridas af de franska subsidiemedlen.[2]

Denna plan lät sig emellertid icke verkställa. De franska subsidiemedlen skulle enligt löfte till franska ambassadören uteslutande användas till försvarsverket; kopparutskeppning i förening med silfvers införskrifning ville köpmännen ej åtaga sig för en så ringa vinst enligt kommissionens förmenande, hvarförutom silfver ej stod att få på de orter, dit kopparn bäst kunde utföras. Kommissionen föreslog i stället, att kopparutskeppningen på försök skildes från silfverhandeln och lämnades hvar och en fri mot 30 d. k. m. premie per sk𝔖 jämte eftergift af rekognitionsafgift (1/8 %); denna premie vore fullt tillräcklig att bereda exportören en skälig vinst vid utskeppningen. Om silfvers införskrifning kunde »aparte ackorder» träffas med köpmän mot premie af 3 à 4 %, då hela kronans kostnad för myntförändringen blefve hälften mot deputationens förslag; äfven kunde de franska subsidierna indragas i silfver in natura. Detta kommissionens förslag blef af deputationen god-

---

[1] SU:s prot. 13 och 15 dec. 1738 med Wennerstedts skriftliga yttrande bifogadt.

[2] Myntdeputationens prot.-utdrag d. 6 febr. 1739 jämte prot. vid sammanträde mellan dep. och kommissionen d. 27 jan. bland SU:s handl.

kändt och bifölls i SU. d. 13 april 1739, hvarefter Kungl. Maj:ts förordning om kopparplåtarnes utförsel utgick d. 5 påföljande maj. Till utrikes handelns befrämjande och exportvarornas förökande kungjordes, att icke allenast rekognitionsafgiften skulle upphöra, utan ock den som på en gång utsände myntade kopparplåtar öfver 5 sk℔ undfå 10 d. k. m. per sk℔ till lisa i skeppningskostnaderna. För de större exportörerna tillkännagafs sedan enskildt, att premien höjdes till 20 d. k. m. vid minst 50 sk℔ årlig utskeppning och 30 d. k. m. vid minst 100 sk℔ årlig utskeppning.[1]

Silfverhandeln var således lösgjord från den öfriga myntplanen och därmed ställd på oviss framtid. Att afgöra om de franska subsidierna —300.000 rdr sp. årligen i tre år, enligt 1738 års traktat — borde indragas i silfver eller ej, hade lämnats åt Kungl. Maj:t; men Plomgren och Kierman hade i bankodeputationen påvisat, att 6 à 7 % besparing vore för kronan att indraga medlen genom växlar, hvarförutom silfret skulle utdrifvas igen genom undervikten, och SU. hade uttalat, att, om något stode att vinna, skulle inhemske män brukas vid indragningen, framför andra Plomgren och Kierman.[2]

1739 års riksdagsbeslut i myntfrågan var alls ingen lösning af densamma; myntfoten lämnades orubbad och

[1] SU:s prot. d. 22 febr., 13 april 1739. Myntdeputationens prot.-utdrag d. 11 april och kommissionens utlåtande d. 26 mars 1739 bland SU:s handl. SCHWERIN, s. 100. Myntkommissionen uttalade sig för upphörande af all plåtmyntning, men detta ansågs betänkligt för bergslagens skull i myntdeputationen och SU; likaså ansågs ej rådligt att nedsätta exporttullen för gårkoppar så lågt som först varit påtänkt, utan öfverlämnades åt Kungl. Maj:t att jämka tullen efter omständigheterna.

[2] BD:s prot. 15 jan. 1739. SU:s prot. 23 jan. Myntdep:s prot.-utdrag d. 18 jan. med bilagdt rådsprot. d. 7 dec. 1738 och prot. vid sammanträde mellan banko- och myntdeputationen samt vissa ledamöter af myntkommissionen. Plomgren och Kierman anmärkte i synnerhet mot att subsidiemedlen indrogos öfver Hamburg genom agenten König därstädes. Gentemot indragning per växel erinrade myntkommissionens medlemmar, att enligt riksdagens beslut 1734 subsidierna anslagits till silfvermyntningens befrämjande.

silfverinförskrifningen ställdes på en oviss framtid. I SU. och bankodeputationen hade man gjort troligt, att bristen på silfvermynt kunde afhjälpas på andra vägar — genom handelsbalansens förbättring, då silfret af sig självt skulle inströmma i landet. För den skull borde näringarne understödjas genom bankolån, främst naturligtvis exportnäringarne, hvilket ej kunde ske annat än genom ökad sedelutgifning; egentligen var det dock försträckningar åt publika verk, som bragte den utelöpande sedelmängden att stiga från c:a 10 mill. d. k. m. vid 1737 års slut till $15^{1}/_{2}$ millioner två år därefter, såsom framdeles skall skildras. Sedelmyntet uppfyllde landet och ratades på grund af ovanan vid detsamma; agiot på silfvermynten stegrades och snart gingo äfven plåtarne med uppgäld. Redan häraf var en naturlig följd, att plåtarne i likhet med andra reda penningar sökte sig väg ur landet, hvartill nu äfven bidrog exportpremien, så att utförseln under den närmaste tiden vardt brådstörtad.

Myntkommissionen gjorde emellertid hvad den kunde för att reparera misstaget. På dess tillstyrkan blef exportpremien upphäfd och rekognitionsafgiften återställd genom en kungörelse d. 12 mars 1740, emedan »det med utförselspremierna påsyftade ändamålet ej därigenom kunnat erhållas». De franska subsidierna indrogos till största delen i silfver genom agenten König i Hamburg, till någon mindre del genom köpmännen Grill samt Plomgren och Kierman; till nästföljande riksdag hade på detta sätt indragits 52.072 mark silfver, hvaraf myntades kurant s. m. enbart — 12- och 6-öresstycken —, såsom tillåtits genom ett kungligt bref d. 18 juni 1739.[1]

Myntningen af silfver blef därför ganska betydlig under åren 1738—1740, såsom framgår af nedanstående jämförelse med närmast föregående tid:

---

[1] Af de 1738 betingade subsidierna, i allt 27 t. g., indrogos 10 t. g. i växlar, resten i silfver enl. SU:s skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 3 sept. 1742.

5/5 1731—1/8 1734	961.518	d. s. m.
1/8 1734—1/4 1738	399.565	»
1/1 1738—1/1 1741	1.178.259	» [1]

Införskrifning af silfver genom »aparte ackorder» med köpmän lät sig däremot icke verkställa, emedan kommissionen saknade medel därtill; SU. hade gifvit anvisning på bevillningsmedlen, men dessa förklarades sedan af Kungl. Maj:t vara anslagna till andra behof, och kommissionen var hänvisad till de besparingar, den hade under egen förvaltning. Af samma skäl kunde kommissionen icke realisera ett försök att förena plåtutskeppning med silfverinköp enligt ett anbud af köpmännen Arfvidsson att mot en premie af 25 d. s. m. per sk℔ införskrifva silfver.[2]

Bankodeputationen vid 1740—41 års riksdag ställdes *1740—41 års riksdag.* inför den svåra uppgiften att på en gång råda bot för den tilltagande bristen på reda penningar och fullfölja den vid föregående riksdag beslutade myntförändringen. Alltsedan år 1739 hade från landtränterierna, särskildt i de län, där garnisoner voro förlagda, ingått klagomål öfver att medel saknades till kronans nödvändigaste utgifter. Kungl. Maj:t hade genom ett reskript d. 29 april 1739 anbefallt landshöfdingarne tillse, att af uppbörden så mycket som möjligt inflöte i reda penningar och att ur ränterierna icke utväxlades mer än som kunde undvaras för garnisoners och staters underhåll. Men klagomålen fortsatte och Kungl. Maj:t hade därför 1740 ifrågasatt, om icke någon inskränkning kunde göras i 1726 års förordning om transportsedlarnes ovägerliga inlösen i de publika kassorna; detta afstyrktes dock på det ifrigaste af banken liksom ett förslag, att genom

[1] Enligt utdrag af kammarkollegii riksdagsrelation 1738 samt en mynträkning bilagd myntkommissionens berättelse d. 5 jan. 1741 bland SU:s handl. 1740—41.

[2] Myntkommissionens berättelse d. 5 jan. 1741. Förutom hvad som indrogs genom franska subsidierna samt pommerska surplus- och arrendemedlen (7.090 mark genom König) hade endast 627 mark silfver utifrån införts till myntet.

bankens försorg plåtar och skiljemynt skulle afsändas till de beträngda orternas understöd.[1] Från allmänhetens sida framfördes i SU. vid riksdagen 1740—41 klagomål öfver att kronans uppbördsmän vägrade mottaga transportsedlar för utskylderna och att i ränterierna fordrats uppgäld vid plåtars utlämnande. De värmländska bruksägarne anförde, att »hvita pengar» ej kunde fås från Stockholm under 5% lage och plåtar i landsorten ej under 2 % samt anhöllo, att föregående riksdags beslut om plåtarnes afskaffande måtte återgå.[2]

I dessa förhållanden, som voro en naturlig följd af allmänhetens misstro till det ymnigt tillväxande sedelmyntet och ovanan vid detsamma i landsorterna, ville bankodeputationen och SU. egentligen se en tillfällig verkan af fogdars och räntmästares egennyttiga och självsvåldiga förfarande i stöd af det kungliga reskriptet d. 29 april 1739. Landshöfdingarne skulle tillhållas öfvervaka, att ingen oegentlighet föröfvades vid uppbörderna, samt plåtar och skiljemynt utan inskränkning utlämnas ur landtränterierna, så att 1726 års förordning ovägerligen efterkommes, beslöt SU; härom skulle äfven personlig föreställning i rådet göras genom Wennerstedt.[3] Till landtränterierna understöd anvisades efter ingångna rekvisitioner icke mindre än 520.000 d. s. m. i plåtar, som, då ingen annan tillgång fanns, togos ur banken.[4]

---

[1] Utdrag af sekr. propositionen i inrikes ärender och kammarkollegii riksdagsrelation rörande myntet bilagda BD:s prot.-utdrag d. 19 mars 1741 bland SU:s handl. BF:s skrifvelser d. 28 jan., 26 aug., 22 okt. 1740 i registraturet.

[2] SU:s prot. 2 o. 16 jan., 26 maj 1741. Memorial å värmländska bruksägarnes vägnar af John Borgström bilagdt BD:s prot.-utdrag d. 19 mars. Palmstierna berättade i SU., att uppgäld fordrades äfven när allmänheten ville tillväxla sig sedlar för plåtar. Detta var det s. k. remisslaget, svarande mot kostnaden för plåtarnes transport.

[3] SU:s prot. och skrifvelse d. 26 mars, prot. 26 maj 1741.

[4] SU:s prot. 9 juli 1741. BD:s prot.-utdrag d. 1 juli 1741 med landshöfdingarnes rekvisitioner bland handl. BD:s prot.-utdrag d. 4 aug. 1741 bland BF:s handl. 1741, s. 389. 1 t. g. hade förut skickats till Göteborg ur banken.

Medan dessa missförhållanden, som tydde på att det reda myntet höll på att undangömmas eller försvinna ur landet, bragtes till bankodeputationens kännedom, arbetade den som bäst på att förbereda kopparmyntets utbyte mot silfver på en annan väg, än vid föregående riksdag försökts. Af myntkommissionens berättelse till riksdagen framgick, att plåtar blifvit utförda i ganska stor mängd, men föga silfver inkommit i deras ställe. Ännu mer än tullspecialerna angåfvo, 807 sk☐ under tiden 1/5 1739—1/3 1740, måste dock hemligen hafva utförts, ty samtidigt hade i landet nymyntats 2.790 sk☐ och förrådet i banken minskats samt brist uppkommit i landsorterna. Exportpremiens afskaffande förklarades därför välbetänkt; icke ens plåtars utskeppning i förening med silfvers uppköp ansåg deputationen numera borde sträckas längre än till 3 à 400 sk☐ årligen. *Förändring i myntplanen.*

Däremot borde all plåtmyntning för framtiden upphöra och kronans koppar jämte den bergslagskoppar, som var öfver, sedan blecksmiderierna, kopparslagarne och mässingsbruken fått sitt behof fylldt, utskeppas gårad till silfvers uppköp efter hand. Myntkommissionen hade sedan slutit kontrakt med köpmännen Arfvidsson om utskeppning af i det närmaste hela kronans kopparränta, 1.000 sk☐ årligen, för ett pris af 500 d. k. m. skeppundet, och desamma hade befunnits icke ovilliga att mot en premie af 35 d. k. m. per sk☐ införskaffa silfver för såväl krono- som bergslagskopparen.[1] Deputationen räknade på att för än lindrigare pris kunna införskrifva silfver, hvilket dock bestreds af myntkommissionen; i alla händelser visades det vara en lisa för kronan att uppköpa kopparen rå och utföra densamma gårad mot premie af 35 d. k. m. än att låta densamma förmyntas och sedermera utskeppas mot däremot svarande 75 d. k. m. skeppundet samt en »nationell besparing» i afbränning å plåtarne m. fl. myntkostnader, emedan den

[1] Arfvidssönerna hade för 1740 redan uppköpt 600 sk☐ kronokoppar. Att de »i flera år för utländsk räkning årligen uppköpt 1.000 sk☐ kronans koppar», såsom STIERNSTEDT, s. 346 uppgifver, framgår åtminstone icke af myntkommissionens berättelse.

gårade kopparen utomlands såldes till lika högt pris som den myntade.[1]

Den årliga utskeppningen af gårkoppar beräknades af myntdeputationen i dess betänkande härom till SU. d. 5 maj 1741 komma att omfatta 1.850 sk℔, hvaraf 1.000 sk℔ kronokoppar och resten den bergslagskoppar, som ej förarbetades inom landet; af plåtar skulle som nämndt endast 300 sk℔ årligen utföras. Kronans kostnad årligen af silfvers uppköp för denna koppar räknades till endast 23.266 d. s. m. — en siffra, som var alldeles för låg enligt kommissionens därvid gjorda anmärkning.

I fråga om myntningen af det inkommande silfret rådde skiljaktig mening i deputationen och kommissionen. Den förra ansåg, att kurant s. m. — 12-och 6-öresstycken — fortfarande borde myntas till 3 à 4 t. g. årligen, emedan sådant behöfdes i landet och ej gärna utfördes på grund af dess sämre halt. Kommissionen var däremot af den meningen, att riket efter hand borde blifva försedt med bättre mynt, emedan det gångbara myntet »till själfva grunden sätter och gör växelkursen och följaktligen varornas pris». Därför borde man vara betänkt på att i framtiden devalvera det kuranta silfvermyntet; det inkommande

[1] Ett sk℔ myntad koppar gällde 540 d. k. m., ett sk℔ gårkoppar såldes af kronan till 500 d. k. m. Kronans mindre kostnad å ett sk℔ utförd bergslagskoppar gårad än å ett sk℔ myntad koppar räknades på följande sätt:

På ett sk℔ gårkoppar bestod kronan

i inlösen af bergslagen efter myntfoten	415	d.	14 1/5	ö. k. m.
i forlöner	14	»	19 1/2	»
i gårmakarelön	12	»	——	»
i mistning af tull och slagskatt	80	»	27 4/5	»
i kostnad för silfvers upphandling à 3 %	15	»	——	»
S:ma	537	d.	29 1/2	ö. k. m.

Gårkopparen såldes till 500 d. k. m. och kostnaden per sk℔ var följaktligen 37 d. 29 1/2 ö. k. m. För hvarje sk℔ utförda plåtar måste däremot kronan bestå 75 d. k. m. Kommissionen anmärkte mot beräkningen, att kostnaden för silfvers införskrifning 3 % var alldeles för låg, äfvensom att stadens tolag, armpenningar och licent till riksens ständers kontor ej inräknats (sammanlagdt 7 d. 23 7/10 ö. k. m.).

silfret borde myntas till riksdalrar, hvilka ej hade något åsatt värde, utan valverade sig efter det gängse myntet. Hufvudvikten låge dock på att afskaffa plåtarne, hvilka efter den gällande utmyntningsgrunden förjagade allt silfvermynt. Därmed var åter det gamla stridsämnet vidrördt; plåtmyntets devalvation. Möjligheten af en sådan föresväfvade nu äfven deputationen och antyddes i dess betänkande till SU; det var allenast af hänsyn till borgerskapet, som deputationen vid förra riksdagen ej velat samtycka till plåtarnes nedsättning, »hvilket annars är och blifver det endaste medlet till samma mynts afskaffande utan kronans gravavation». Något yrkande därom gjordes dock icke af deputationen.[1]

Därom voro emellertid deputationen och kommissionen ense, att plåtmyntningen borde upphöra och kopparen utskeppas gårad till silfvers införskrifning; genom fortsatt kopparmyntning motarbetade man syftet att efter hand afskaffa plåtarne. Den fantastiska planen att på kronans bekostnad inom ett tiotal år utbyta hela rikets kopparplåtförråd, som af några uppskattades till 50.000 af andra till 30.000 sk㉆, mot silfver var därmed uppgifven;[2] verkställigheten däraf kräfde större kostnader, än man ville vidkännas. Plåtarne skulle tillsvidare bibehållas såsom nödvändiga för bankens styrka, men den årligen tillverkade kopparen utskeppas såsom vara till underviktens stoppande, detta var innebörden af hvad som nu föreslogs.

Deputationens hemställan blef i hufvudsak bifallen af SU. d. 10 juli 1741; årliga kostnaden räknades till högst 30,000 d. s. m., som borde förskjutas af riksens ständers kontors fond; till någon del borde städerna bidraga genom eftergift af tolag och armpenningar å den utskeppade bergslags-

---

[1] Banko- och myntdeputationens prot.-utdrag d. 5 maj 1741 och myntkommissionens betänkanden d. 10 febr. och 16 april 1741 bland SU:s handl. Myntdeputationen utgjordes vid denna riksdag af 12 bankodep:s medlemmar. Myntärendena afgjordes af BD. in pleno. BD:s prot. 21 jan.

[2] SU:s prot. 10 juli 1741.

kopparen, hvarom ett betänkande projekterades till borgarståndet med föreställning om »den ömhet som man erkannerligen vid sistlidne riksdag betygade för handeln och de handlande» i det man ej ville tillstyrka plåtarnes devalvation, hvilken »för åtskilliga konsiderationer skull nog lätteligen torde hafva vunnit bifall i de andra stånden».[1]

Frågan hann dock icke blifva behandlad i stånden, förrän kriget med Ryssland utbröt — krigsförklaringen utfärdades d. 28 juli — och gjorde hela planen om intet. Den 1 aug. beslöt SU. på bankodeputationens hemställan, att plåtmyntningen skulle fortsättas af såväl kronans som bergslagens koppar, dock så att ett något större kvantum än förut slogs till skiljemynt och resten till mindre plåtar à 2, 1 och 1/2 d. s. m.[2]

Myntning af kopparskiljemynt efter en grund af 900 d. k. m. per sk𝔗 hade påbörjats år 1724 och sedan fortgått i stegrad skala; den årliga kvantiteten bestämdes år 1731 till 100 sk𝔗, 1738 till 200 sk𝔗 och ökades nu till 3 à 400 sk𝔗; före 1730 slogos runstycken, präglade till 1 ö. k. m., efter den tiden slantar, präglade till 1 ö. s. m. det vill säga af tredubbel storlek mot runstyckena. Det blef nödvändigt att på detta sätt införa ett surrogat i rörelsen för silfverskiljemynten, som allt mer försvunno.

Till följd af SU:s nyssnämnda beslut blef det med Arvidssönerna slutna kontraktet om uppköp af 1,000 sk𝔗 kronokoppar årligen d. 27 augusti upphäfdt.[3]

Samma dag som SU. biföll hemställan om plåtmyntningens fortsättande, beslöt det på biskop Erik Benzelii förslag att till Kungl. Maj:ts eget bepröfvande lämna, huru subsidiernas indragning — enligt förnyelse af 1738 års kon-

---

[1] SU:s prot. 10 juli 1741. Projekt till expedition till borgarståndet bland SU:s handl.

[2] SU:s prot. 1 aug. 1741. Af kronans koppar hade till 1741 myntats 4, 2, 1 och 1/2 dalersplåtar; Stora Kopparbergslagen fortfor ännu några år efter 1741 att mynta 4 dalersplåtar af egen koppar. STIERNSTEDT, s. 361.

[3] STIERNSTEDT, s. 341, 344 o. f.

vention 400.000 rdr sp årligen under nya tre år — skulle verkställas; dock borde indragningen ej ske genom växlar, enär det nationella kapitalet därigenom ej ökades. Vid protokollsjusteringen d. 4 augusti motsatte sig Plomgren det sistnämnda förbehållet; den nationella vinsten vore större, om växlar indrogos och såldes till gällande kurs — 37 mark på Hamburg — än om silfver införskrefves med förlust för att åter utgå ur landet. Kierman yttrade sig i samma riktning och påminte om SU:s löfte vid föregående riksdag, att han och Plomgren skulle brukas vid indragningen, en vanlig »douceur till de handlande af borgerskapet, som varit ledamöter i SU.» Rådman Bröms förordade å hela ståndets vägnar Kierman och Plomgren, som visat »all patriotisk nit för riket». Majoriteten af adeln i utskottet var nu jämte borgarne villig att upprifva det förra beslutet och lämna subsidieindragningen åt de bägge köpmännen att förrätta mot vanlig köpmansprovision.[1]

Myntkommissionen upphörde därigenom att hafva befattning med subsidierna; dessa blefvo under krigstiden indragna genom växlar, som ställdes till utredningskommissionens förfogande, i hvilken Plomgren var ledamot. Kommissionens erinran om silfvers införskrifning till myntning var under sådana omständigheter utan all påföljd; intill nästa riksdag hade icke en mark silfver af dessa medel inlämnats till myntet.

Myntreformen hade således af riksdagen blifvit ställd

---

[1] SU:s prot. 1 o. 4 aug. 1741. En annan kommission, som vid riksdagen gafs Plomgren och Kierman, var att få inköpa af banken, den förre 200 sk℔ mässingstråd, den senare jämte Karl Broman 991 sk℔ mässingstråd och 125 sk℔ latun med betalning under loppet af fyra närmaste år. »Till förekommande af illasinnadt folks afsikt» erbjöd sig Kierman senare under riksdagen att erlägga betalning genast mot 6 % årlig ränta för anståndstiden, hvilket SU. afslog. SU:s prot. 12 febr., 26 mars 1741. Därjämte fingo de mot 25 d. s. m. per sk℔ utskeppa plåtar mot silfver; lika högt premium gafs Arfvidssönerna för samma kommission och hade af myntkommissionen ansetts skäligt. SU:s prot. 28 febr., 17 aug. 1741. Jfr Malmström II: 445 a. 2.

på framtiden, och under hela hattväldets tid blef den icke mera allvarligt förd på tal. Partiets sträfvanden i afseende på penningväsendet absorberades under den följande tiden af kampen mot »den höga växelkursen».

Stegringen af det inhemska myntet gent emot sedlarne hade, såsom vi sett, begynt redan med 1739; enligt de veckovis i Stockholms stads priskuranter publicerade kurserna noterades vid slutet af nedanstående år:

	Dukater.	Riksdaler.	Karoliner öfver pari	Kur. s. m. öfver pari
1740 . . .	18 d. 20 ö. k. m.	9 d. 16 ö. k. m.	9 1/2 %	5 %
1741 . . .	19 » 12 »	9 » 20 »	9 1/2 »	6 »
1742 . . .	19 » 24 »	9 » 24 »	13 »	6 1/2 »
1743 . . .	21 » —	10 » 12 »	18 »	8 »

I jämbredd därmed stegrades de utländska myntkurserna, så att 1 rdr hamb. b:o under nedanstående år noterades enligt priskuranterna:

1740	36 à 37 3/8 mark k. m.
1741	36 3/4 à 41 »
1742	36 3/4 à 42 »
1743	37 à 44 1/4 » [1]

Det var egentligen kriget som medförde denna kursstegring; såsom framdeles skall påvisas, var det nästan uteslutande krigslånen som uppbragte den utelöpande sedelmängden från 15 1/2 mill. d. k. m. vid 1740 års slut till 28 1/2 millioner vid 1743 års slut. I sin mån medverkade äfven de dåliga skördarne under åren 1741—1743 jämte kronans ökade behof af remissor att stegra kursen på växlarne under vissa tider af året.[2]

[1] De kursuppgifter, som meddelas af Nordencrantz i Växelberedningens 1762 tryckta utdrag ur hans arbete om »Finansverk i gemen», äro härmed ej fullt öfverensstämmande, dock i det närmaste.

Ännu 1738 gick riksdalern för 9 d. 10 ö. k. m. och kur. s. m. med 2 % agio. BF:s riksdagsberättelse d. 2 juni 1738 i registraturet.

[2] Undervikten beräknades enligt handelsbalanserna:

1741	till 0.9 mill. d. s. m.
1742	» 2.7 » »
1743	» 2.1 » »

En helt naturlig följd af kursstegringen var, att plåtarnes utskeppning befrämjades. Åtskilligt stod att vinna på deras inväxling och försändande utrikes, hvarförutom de med fördel kunde användas att saldera importskulder. Att i siffror angifva utskeppningens storlek under krigsåren låter sig icke göra, då tullspecialerna näppeligen omfatta all den privata utskeppningen och dessutom måste tagas hänsyn till de betydande partier, som sändes till armén i Finland för att sedan mestadels falla i fiendens hand. Säkert är emellertid, att utskeppningen mångdubbelt öfversteg det kvantum, 300 sk☐ årligen, som myntdeputationen vid 1740—41 års riksdag velat begränsa den till, äfvensom att densamma var mera betydande än under exportpremietiden.[1]

Spannmålsimporten var i årligt medeltal:

1739—1740	1.4	mill. d. s. m.
1741—1743	2.8	» »
1744—1746	1.9	» »

[1] Enligt Malmström II: 335 är den tillförlitligaste uppgiften, att 1739—1742 (?) öfver 30 t. g. af bankens förråd *utskeppats;* denna siffra är hämtad ur SU:s prot. 22 mars 1765. Denna uppgift kan emellertid icke vara med verkliga förhållandet öfverensstämmande. Sant är, att bankens förråd af plåtar under åren 1739—1743 minskades med något öfver 30 t. g., hvilket framgår af de årliga inventarierna, som noga angifva plåtförrådets storlek. Men en stor del af dessa plåtar afsändes till landtränterierna (6.2 t. g. vid 1740—41 års riksdag, 3 t. g. vid den följande) och en icke ringa mängd gick till armén i Finland. Uppgiften i SU:s prot. d. 22 mars 1765 torde kunna förklaras så, att man ansåg, att hvad som utlämnades ur banken, sedermera utskeppades. Jfr s. 82 a. 3.

Enligt kommerskollegii årsberättelser om utrikes handeln, II (sammandrag af persedelextrakterna) utfördes under nedanstående år i myntade plåtar:

1738	59.401	d. s. m.
1739	146.219	»
1740	84.260	»
1741	106.897	»
1742	282.051	»
1743	834	»
S:ma	679.662	d. s. m. = 3.775 sk☐

1742—43 års riksdag. Vid 1742—43 års riksdag härskade hattarne icke längre i SU. och bankodeputationen. Prästerna och flertalet af adeln voro motståndare till den nya politiken; bland de senare voro ledamöterna i myntkommissionen, presidenten Palmfelt samt kammarråden Piper och Wulfwenstierna. Endast borgarne i SU. voro hattsinnade och räknade bland sig fortfarande Plomgren och Kierman, men dessas inflytande var vid riksdagen omintetgjordt.

Sedan stånden i den för SU. utfärdade instruktionen anbefallt en undersökning af, huru alla subsidier och rikets öfriga inkomster sedan 1738 hade blifvit använda, beslöt utskottet strax vid riksdagens början d. 3 sept. 1742 att fråntaga Plomgren och Kierman subsidiernas indragning och öfverlämna förrättningen åt statskontoret. Härvid åberopades icke blott instruktionen för statskontoret, som föreskref, att rikets inkomster skulle gå genom detta verk, utan äfven sparsamhetshänsyn; Plomgrens och Kiermans invändningar, att de med högsta fördel för kronan indragit medlen och att ett ämbetsverk ej med nödig tysthet kunde handhafva en sådan förrättning, beaktades ej.[1] Så länge kriget pågick, fortsattes emellertid indragningen genom växlar; men vid riksdagens slut beslöt SU., att framtida subsidier åtminstone till någon del skulle indragas i silfver, »hvarigenom den proportion som bör vara mellan redbara pengar och sedlar småningom återvinnes».[2]

Förhållandena voro dock icke sådana, att de nu medgåfvo någon allvarlig tanke på myntreform. Från alla landsorter berättades i SU. om en olidlig brist på plåtar och skiljemynt, särskildt från de orter, där trupper marscherade fram. I Kronobergs län kunde ej krigsfolket få något underhåll, »utan måste för hunger skull där i gästgifvaregårdarne krevera». Från Göteborg berättades i augusti 1743, att 8 à 9 % agio gafs för plåtar, som knappast stodo att erhålla.

[1] SU:s prot. 2 o. 3 sept. 1742 och skr. till Kungl. Maj:t sistnämnda dag.

[2] Banko- och myntdeputationens prot.- utdrag d. 6 sept. 1743 bland SU:s handl. SU:s prot. 10 sept. 1743.

SU. gaf d. 27 april 1743 statskontoret en allmän befallning om att förse landtränterierna med plåtar och skiljemynt, så ofta nödvändigheten fordrade utan att behöfva särskildt anmäla det för riksdagen; icke desto mindre klagades fortfarande, hvarför SU. i aug. 1743 efter bankodeputationens hemställan utanordnade 3 t. g. i reda kopparmynt ur banken till landtränterierna.[1]

Till afhjälpande af bristen föreslog Kierman d. 11 nov. 1742 i SU., att mindre banksedlar af plåtarnes valör, 12 à 1 1/2 d. k. m. skulle utgifvas; de dittillsvarande transportsedlarnas minsta värde var 50 d. k. m. Bankstyrelsen, fullmäktige och kommissarier, afstyrkte på det lifligaste sådana småsedlar, som ej kunde få anseende af annat än mynttecken, men samtyckte till transportsedlar på 36 och 24 d. k. m., om hvilkas utgifvande sedan SU. d. 21 febr. 1743 gaf befallning. De nya transportsedlarna började utgifvas redan 1743, men kunde ej få någon vidsträcktare cirkulation, då de måste transporteras från person till person genom namns utsättande; karaktären af anvisning på ett tillgodohafvande i banken var således bevarad.[2]

Under dessa omständigheter kunde SU. icke annat än bifalla banko- och myntdeputationens hemställan i dec.

---

[1] SU:s prot. 11 nov. 1742, 3 maj, 12 juli, 5 aug., 13 aug. 1743. SU:s skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 27 april 1743. Statskontorets rekvisition bland BF:s handl. 1743, s. 302.

[2] SU:s prot. 11 nov. 1742, 21 febr. 1743. BF:s skrifvelse d. 3 dec. 1742 bland BD:s handl. 1742—43, s. 470.

Af bankokommissariernas prot. 7 april, 13 juli, 5 dec. 1744 m. fl. st. framgår, att 24- och 36-d. k. m.-sedlar utgifvits sedan slutet af 1743. Enligt generalextrakten i hufvudböckerna voro utelöpande vid nedanstående års slut:

1745	488.144 d. s. m.
1746	382.100 »
1747	356.836 »

Malmström III: 271 a. 1 har sig icke bekant, att dessa sedlar utgifvits före 1745 år skungörelse. — Bankodeputationen beslöt först summans tryckning på sedeln, men återtog sedan detta beslut. BD:s prot. 3 febr., 8 april 1743.

1742, att tillsvidare på ett år plåtmyntningen af kronans och enskildes koppar skulle fortsättas; 300 sk‍‍‍‍ß kronokoppar skulle årligen slås till slantar, hvaraf 200 skß à 2 ö. s. m., resten à 1 ö. s. m. Likväl hette det i deputationens hemställan härom, att man icke lämnat ur akt de eftertänkliga följderna af ett så »obekvämt och äfventyrligt mynt», och SU. skref till Kungl. Maj:t med anhållan, att om rikets tillstånd framdeles så förbättrades, att plåtmyntningen ej behöfde fortsättas så starkt, Kungl. Maj:t täcktes »så föranstalta med kopparen som till rikets och bergslagens bästa i anledning af SU:s vid de förra riksdagar afgifna underdåniga tillstyrkande kan finnas tjänligast». Mot riksdagens slut nödgades banko- och myntdeputationen hemställa om fortsatt plåtmyntning, men den fasthöll tanken på myntreform och förordnade, som nämndt är, om silfvers införskrifvande genom subsidierna.[1]

Som bristen på reda penningar ansågs härflyta af deras utskeppning och på riksens ständers anhållan, att denna utskeppning, medan kriget påstode, måtte upphöra, utfärdade Kungl. Maj:t d. 25 jan. 1743 ett förbud mot utförsel af myntade kopparplåtar; mot guld- och silfvermynts utförsel, nedsmältning och förarbetande hade på föregående riksdags tillstyrkan d. 27 april 1742 utgått ett förbud.[2] I själfva verket vanns föga genom det förstnämnda förbudet, ty kopparen utfördes i stället omyntad, hvilket fortfarande var tillåtet. I SU. hade Wulfwenstierna, då förbudet beslöts, påvisat, att fastän private hade frihet att mynta sin koppar, utförde de densamma gårad, hvilket beredde dem större vinst. Men af hänsyn för bergslagen ville man icke förbjuda denna utförsel.[3]

Förut då man enligt 1738 års myntplan velat inskränka

---

[1] Banko- och myntdeputationens prot.-utdrag d. 10 dec. 1742 bland SU:s handl. D:o d. 6 sept. 1743. SU:s skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 17 dec. 1742. Om två-öresslantarnas gångbarhet utgick Kungl. Maj:ts förordning d. 29 okt. 1743. SCHWERIN, s. 113.

[2] SCHWERIN, s. 112, 113.

[3] SU:s prot. 17 dec. 1742.

enskildes kopparmyntning, hade densamma tilltagit, emedan plåtarnes utförsel var premierad, nu då man ville befordra myntningen, aftog den, emedan kopparen med större fördel utfördes gårad. Enligt mynträkenskaperna myntades af enskilde under nedanstående år till plåtar:

1737	467 sk㉈
1738	300 »
1739	672 »
1740	1.094 »
1741	1,550 »
1742	1,008 »
1743	890 » [1]

Rådet och växelkursen.

I sin skrifvelse till Kungl. Maj:t om riksstaten påpekade riksens ständer äfven vikten af »myntets redresserande, växelns fällande, silfvers införskaffande och hvad därtill kan föranstaltas».[2] I afseende på växelkursens natur härskade, såsom förut beskrifvits, oklara föreställningar. En så erfaren köpman som Plomgren hade 1738 förfäktat, att den »naturliga kursen» rättade sig efter karolinerna, det bästa inhemska myntet. Sedermera hade genom myntkommissionen vunnits mera klarhet härutinnan; i myntdeputationens betänkande d. 5 maj 1741 fastslogs, att växelkursen rättade sig efter det allmänt gängse myntet, icke efter karolinerna, som gingo med agio. När sedlarna blifvit det gängse myntet, borde helt naturligt slutas, att kursen på växlarne, som betaltes i sedlar, rättade sig efter värdeförhållandet mellan de utländska valutorna och banksedlarne och att stegringen i de utländska kurserna stod i samband med stegringen i de inhemska myntkurserna; detta sammanhang kunde äfven tydligen spåras i de offentliga noteringarna.

Helt naturligt kunde icke heller den insikten vara fördold för den tidens finansmän, icke heller för hattarne, att växelkursens stegring i första hand härledde sig af själfva myntets beskaffenhet d. v. s. af banksedlarnes mängd gent-

[1] STJERNSTEDT, s. 376, tabellen.
[2] Inrikes-civilt rådsprot. 20 okt. 1743.

emot det reda myntet. Bankodeputationen vid 1742—43 års riksdag hade ju också uttalat sig för en viss proportion mellan redbara pengar och sedlar utan att nämna någon siffra; och i bankostyrelsen stadgade sig, såsom snart skall skildras, öfvertygelsen därom under den närmaste tiden efter riksdagen.

Hattarnes misstag, då de härledde växelkursens stegring af »undervikten», bestod i deras föreställning, att det reda myntet utdrifvits och utdrefs genom deficit i handelsbalansen, icke till följd af den mynt- och bankpolitik, som inleddes vid 1738—39 års riksdag. Genom att de sågo den djupaste orsaken till myntkursernas stegring i handelns omständigheter, drefvos de att allt ifrigare yrka på handelsbalansens återställande i jämvikt genom införselförbud, öfverflödsförordningar och understöd ur banken åt de näringar, som kunde tillföra landet ett öfverskott i den utländska handeln. Fastän de genom en ökad sedelutgifning gynnade kursens stegring, beaktade de mindre detta förhållande i förhoppning, att omsider den förbättrade handelsbalansen skulle bringa de reda pengarne in i landet; i själfva verket botade de därigenom ondt med värre.

Äfven ville hattarne tro, att växelkursstegringen åtminstone till någon del härrörde af, att trassenterna voro för få, men remittenterna många och nödträngda om växlar, äfven detta en följd af undervikten. Trassenterna begagnade denna sin ställning att af egennytta stegra växlarne och föröfvade oegentligheter genom växlars uppehållande i spekulativt syfte. Denna åskådning låg nära till hands och föranledde regeringens första åtgärder i ärendet.

Strax efter riksdagens slut fick frågan om växelkursen en alldeles särskild aktualitet, emedan genom fortsatt sedelökning, stark spannmålsimport och väl förnämligast till följd af plåtutförselförbudet växelkursen på Hamburg på hösten 1743 reste sig till 43 à 44 mark.[1] Kommerskollegium, som afgaf ett betänkande till rådet d. 26 nov.

[1] I december var kursen högst med $44^1/_2$ mark.

1743, såg frågan enbart ur handelsbalansens synpunkt och föreslog, att handlande, som hade kredit och förmögenhet, skulle förmås anskaffa någon fond i Hamburg eller Amsterdam att draga växlar på mot säkerhet af länebanko- eller transportsedlar.[1] Den sålunda framkastade tanken på att med konst styra kursen var icke ny. Det växelkontor, som under 1720-talet indrog penningar från utlandet, hade äfven haft till ändamål att styra kursen och ansågs ha lyckats därmed; Plomgren berömde sig i SU. 1742 för att ha kunnat hålla kursen hög vid indragningen af de franska subsidierna.[2]

Kommerskollegii plan kunde emellertid tillsvidare icke realiseras, emedan någon utländsk fond icke nu stod att anskaffa, sedan de franska subsidierna upphört. De utländska kapitalisterna ville ej antaga bankens sedlar såsom säkerhet och de låneförsök, som regeringen under åren 1743 och 1744 enligt ständernas gifna fullmakt gjorde i utlandet bl. a. genom utsändande af grefve Henning Gyllenborg, voro städse fruktlösa.[3] I ett nytt betänkande af d. 25 maj 1744, som rådet infordrade af kommers- och kammarkollegierna samt statskontoret, var därför ingen annan utväg angifven än att afvakta de gynnsammare konjunkturer, som den lofvande årsväxten, den under det europeiska sjökriget mera lönande fraktfarten m. m. väntades medföra. Förutom undervikt i utländska handeln nämndes såsom bidragande orsak till växelkursens höjd de missbruk, som förlöpte vid växelhandeln på Stockholms börs, i det mäklarne ställde växlar på eget namn eller att

[1] Inrikes- civila rådsprot. 11, 20 okt., 22 nov. 1743, 10 juli 1744.

[2] SU:s prot. 15 dec. 1738. SU:s prot. 3 sept. 1742.

MODEÉR: Patr. sällskapets handl. I: 335 uppgifves såsom det första för honom bekanta förslag till växelkontor det utkast till ett sådant, som Olof Ehrenström gjorde 1744 i en stridsskrift mot Th. Ankarcronas presidiital i Vetenskapsakademien d. 12 juli 1744. Enligt E:s förslag skulle växelhandeln gå genom ett kontor i Stockholm med kommissionärer på större utländska handelsorter.

[3] Sekr. propositionen i utrikes ärenden 1746 med en redogörelse för penningnegociationer i utlandet.

växlar uppköptes och innehöllos på spekulation.[1] På riksens ständers tillskyndan hade redan 1742 tillsatts en kommission för öfverseende af 1671 års växelstadga och 1720 års mäklareordning, men dess arbete gick trögt och resulterade först 1748 i en förnyad stadga om växelhandeln.[2]

De förhoppningar på en lägre kurs, som ämbetsverken uttryckt i nyssnämnda betänkande, blefvo emellertid icke förverkligade, enär ju hvad man kallade »den höga växelkursen» hade sitt upphof i helt andra omständigheter än handeln med växlar och varor; kursen fortsatte att stiga och nådde under loppet af 1744 till 45 mark per rdr hamb. b:o, jämsides hvarmed följde förhöjda varupriser och dyr tid i landet.[3]

Anhängarne af det nya hushållssystemet blefvo nu angelägna att bortjaga hvarje misstanke om att myntförsämringen härledde sig af det nyss upprättade egna förlagssystemet. I ett flertal smärre skrifter, som publicerades under åren 1744 och 1745, förfäktade kommissarien i manufakturkontoret Erik Salander den åsikten, att det var undervikten, som utdref det redbara myntet, och att det enda botemedlet vore minskad förtäring af utländska öfverflödsvaror och kraftigare statsunderstöd åt näringarna. Fortfore undervikten ännu 5 à 6 år, skulle enligt Salander allt rikets redbara mynt gå till utländingarne, som skördade hela vinsten af kurshöjden.[4] Dessa påståenden möttes med

---

[1] Inrikes-civila rådsprotokoll 17 april, 10 juli 1744.

[2] Inrikes-civila rådsprotokoll 26 sept. 1741, 26 febr. 1742, 3 aug. 1743. Af kommissionens 6 ledamöter utsågo Svea hofrätt, kommerskollegium och öfverståthållaren hvardera 2. Kungl. Maj:ts förnyade växelstadga d. 21 jan. 1748.

[3] Enligt Stockholms stads priskuranter var kursen högst i december 1744 med $45^3/_4$ mark på Hamburg.

[4] »Den höga växelkursen på Stockholms börs» och »Den låga handelsbalansen till svar på den höga växelkursen», tryckta år 1744, samt »Den dyra tiden i Sverige», tryckt år 1745, äro enligt Bygdén: Svenskt anonym- och pseudonymlexikon författade af Salander; likaså den förbjudna skriften: »Den svenska sparbössan», 1745. Liknande åsikter uttalas i »Bot och förslag emot den dyra tiden» och »Oförgripelige tankar om den höga växelkursens förmodeliga fallande» bägge tryckta år 1745.

gensagor af ett par andra anonyma författare, som betviflade undervikten och påvisade, att icke utländingarne, utan de inhemske exportörerna och större köpmännen i första hand vunno på kursstegringen. I »Svar till författaren om den höga växelkursen på Stockholms börs» framhöllos uttryckligen manufakturerna och det egna förlagssystemet såsom vållande kursstegringen och det redbara myntets utförsel, utan att författaren likväl dristade sig bestämdt angifva de botemedel, som en sådan åsikt borde gifva vid handen.[1]

I rådet härskade mycken villrådighet om, huru det onda borde anses och undanrödjas. Af de uppgifter, som förelågo från kommerskollegium om handelsbalansen, kunde ej någon bestämd slutsats dragas, om orsaken borde sökas i undervikten eller om någon sammanslutning af växeldragare i egennyttigt syfte existerade o. d. Någon verklig utredning af förhållandet medgaf emellertid icke tiden, utan måste man inskränka sig till något botemedel, som utan att skada handelns lopp tjänade till varning för dem, som af vinningslystnad uppdrefvo kursen. En 5-mannakommission af ledamöter ur kollegierna tillsattes i september 1744 af rådet och var redan efter en månad färdig med förslag dels om förordning för växelgifvare och växeltagare dels om strängare handhafvande af öfverflödsförordningarne. Diskussionen i rådet om detta förslag fortgick långt in på följande året och utmärktes af mycken villrådighet och tvekan inför utsikten, att antingen stadgan skulle blifva utan verkan och »illuderas» eller också de större näringarnes intressen allvarligt skadas därigenom.[2]

[1] »Påminnelser vid skriften Växelkursen på Stockholms börs», 1744, och »Svar till författaren om den höga växelkursen», 1745. I den förra broschyren föreslogs ett utländskt lån, som Salander motsatte sig i »Den dyra tiden i Sverige». I »Samtal emellan under- och öfvervikten», tryckt 1745, satiriseras starkt hattarnes underviktslära.

[2] Inrikes-civila rådsprot. 3, 4 och 27 sept. 1744. Hemligt rådsprot. 5 nov. 1744. Medlemmar i kommissionen voro kanslipresidenten Karl Gyllenborg, hofkanslern Piper, kammarrådet Wulfwenstierna, bergsrådet Benzelstierna och assessorn i kommerskollegium Vult von Steijern. Dessa hade frihet att med sig adjungera andra ledamöter i kollegierna.

Det var uppenbart för riksråden, att en förordning om viss kurs vid växlars försäljning i och för sig skulle blifva utan verkan, om icke kronan tillika genom egen trassering sörjde för, att växlar funnos att få för det stadgade priset. Frih. Sam. Åkerhielm framlade d. 5 nov. 1744 i rådet ett förslag att uppdraga åt banken trasseringen på vissa för redlighet kända personer å de förnämsta utländska handelsplatserna, som i sin tur finge draga återväxlar på den svenska banken. Utan någon egentlig fond kunde på detta sätt banken och dess utländske kommissionärer draga under sig och reglera växelhandeln på de olika orterna. — Åkerhielms förslag var riktadt mot de inhemska trassenter, som i samförstånd med mäklarne drefvo en egennyttig växelhandel, men just denna dess egenskap gjorde det oantagligt i rådet. Tessin fruktade, att trassenterna skulle ruineras därigenom och förmodade, att dessa hellre ville själfva moderera kursen genom ett eget växelkontors bildande än se sig alldeles skilda från växelhandeln.[1]

Men om riksråden icke öppet ville trotsa trassenterna, så voro de desto mer benägna att i hemlighet motarbeta dem. I största tysthet och med kanslipresidenten som mellanhand öppnades i november underhandlingar med en »okänd man», som erbjöd sig att mot ersättning af 50,000 d. s. m. fälla kursen till 39 mark på Hamburg vid den tid, då växelförordningen skulle utkomma. Anbudet var redan bifallet i rådet och kontrakt med ifrågavarande person projekteradt, då hela saken fick förfalla, emedan han icke ville åtaga sig garanti för den lägre kursens bestånd längre än en månad efter förordningens utfärdande.[2]

[1] Heml. rådsprot. 5 nov. 1744 med Åkerhielms yttrande vid protokollet. Samma förslag ingafs till bankofullmäktige och upplästes hos dem d. 9 nov. BF:s handl. 1744, s. 562.

[2] Heml. rådsprot. d. 20 nov., 3, 4, 6 dec. 1744, 28 jan., 11 febr. 1745.

Vid prot. d. 28 jan. 1745 berättade Gyllenborg, att några trassenter kommit till den ifrågavarande mannen och hotat honom med ofärd, om han påtoge sig att fälla kursen. Jfr härmed Nordencrantz i Bekymmerslösa stunders menlösa tankar III: 22: »1744 samman-

Medan dessa underhandlingar pågingo i början af år 1745, fortsattes försöken att anskaffa ett utländskt lån i Hamburg eller Amsterdam, men alltjämt lika fåfängt. Samtidigt steg kursen och nådde i mars 47 mark på Hamburg, så att rådet såg sig nödsakadt att låta den föreslagna förordningen utgå till den kraft och verkan den hafva kunde. Ännu i sista stund gjordes dock särskildt å bergslagens vägnar de kraftigaste föreställningar äfven mot en så oskadlig åtgärd, och icke förrän i slutet af april publicerades Kungl. Maj:ts förordning till den allt för högt uppstigna växelkursens dämpande att träda i kraft först d. 17 maj för att bereda växeltagarne något rådrum. Kursen vid köp och försäljning af växlar på Hamburg blef därigenom fastställd till högst 40 mark per rdr b:o vid äfventyr af växelrättens förlust och böter; för dukater och rdr sp. skulle icke få gifvas och tagas mera än resp. 20 och 10 d. k. m.[1]

satte sig några personer på liknelserna, som då gafs om en än mer stigande kurs, att sluta ett ansenligt parti svenskt och ryskt järn, men uteslöto en viss man, som ville vara med i sällskapet; denne åter var af missnöje däröfver upphofvet till den kommission, som förordnades 1744 att med en taxa på riksdalern föreslå någon hjälp mot kursens stegring i mening att därmed göra de förres hopp om kursens och järnprisens stegring till intet.»

[1] Inrikes-civila rådsprot. 19, 26, 28 mars, 1, 2, 3, 16, 18, 20 april. Kungl. Maj:ts förordning till den allt för högt uppstigna växelkursens dämpande d. 26 mars 1745. SCHWERIN, s. 117. Publikationen skedde icke förrän d. 21 april på grund af de i sista stund uppkomna betänkligheterna.

I § 7 infördes den viktiga nyheten, att utrikes vistande fingo draga växlar på Sverige att härstädes betalas i k. m., och skulle dessa växlar njuta icke blott fullkomlig växelrätt, utan jämväl 2 à 3 % högre kurs än andra växlar. Genom denna bestämmelse ville man bryta trassenternas monopol, ehuru föga troligt var, att dessa återväxlar kunde vinna kredit på utländsk marknad, när de ej voro garanterade af banken. Bergslagens betänkligheter mot växelförordningen framburos till riksråden af agenten Bachmansson (Nordencrantz), hvilken såsom ledamot i den 1743 tillsatta järnhandelskommissionen arbetade för en sammanslutning af bruksägarne till järnprisets upprätthållande. Se nedan s. 113.

Ett visst agio tilläts sålunda för dukater och rdr, men om priset på karoliner och kurant s. m. stadgades intet; mot uppgälds tagande mellan plåtar och sedlar hade däremot d. 25 febr. 1745 utgått ett strängt förbud vid äfventyr af 25 procents förlust af summan. Samtidigt sökte man genom oupphörliga förbud, hvilkas mängd vittnade om deras maktlöshet, förhindra hvad som ansågs vara hufvudorsaken till sedlarnes värdefall, men som i verkligheten var en följd däraf, nämligen det redbara myntets utförsel ur riket. Den 20 febr. 1744 förbjöds gårkopparens utförsel, i trots af de betänkligheter däremot som från bergslagens sida gjorts gällande vid näst föregående riksdag, d. 30 juli s. å. förnyades och skärptes förbuden mot utförsel af guld- och silfvermynt samt kopparplåtar, d. 25 febr. 1745 upprepades samma förbud, och d. 4 sept. s. å. utsträcktes det att gälla äfven export från Stockholm till inrikes orter åt saltsjösidan.[1]

Samtliga dessa förbud afsågo att rädda bankens kassa från uttömning, hvilket likväl icke var möjligt; sedlarne hade råkat i misskredit och innehafvarne däraf rusade till i sådan mängd, att banken d. 23 oktober 1745 måste stängas för utväxling. Från hattarnes sida ville man dock förneka, att något samband fanns mellan den genom bankolånen för starkt utvidgade sedelmängden och den höga kursen. Bankofullmäktigen Fredrik Gyllenborg, som uppkallades i rådet, betygade gentemot Sam. Åkerhielm, att lånen på järn, hvarom närmast fråga var, icke kunde varit orsak till den stegrade kursen.[2] Nödvändigheten tvang likväl bankostyrelsen till att redan år 1744 göra inskränkningar i lånen, såsom vi skola se, och såväl därigenom som genom inväxling mot kontanta pengar i bankokassan nedbragtes sedelmängden och utgjorde vid slutet af åren

---

[1] Schwerin, s. 114 o. f. SU:s prot. 17 dec. 1742.
[2] Inrikes-civilt rådsprot. 2 april 1745.

1743	9.530.000	d. s. m.
1744	8.550.000	»
1745	7.138.397	»
1746	5.352.604	» [1]

Då sedlarne icke längre inlöstes med kontant mynt i banken, kunde emellertid deras värde icke längre uppehållas ens genom en restriktiv bankpolitik; kursen fortsatte att stiga äfven efter växelstadgans ikraftträdande och, ehuru den noterades vid 40 mark på Hamburg, betaltes i själfva verket hemligen vida mer för växlarne.[2] Från sin synpunkt nödgades också riksråden i febr. 1746 konstatera, att deras åtgärder såväl med växelstadgan som med förnyade förbud mot utländska varors införsel, försäljning och bruk, hvarom förordning utkommit d. 11 jan. 1745, ej åstadkommit den påsyftade verkan, och kommerskollegium omnämnde i sin riksdagsberättelse 1746 »den stora

[1] För 1743—44 enligt tabellerna vid de sekreta bankrelationerna, för 1745—46 enligt generalextrakten i bankens hufvudböcker. I betraktande måste jämväl tagas, att i siffrorna för de bägge sista åren ingår summan utelöpande mindre banksedlar på 6, 9 och 12 d. k. m., nämligen:

1745	406.769	d. s. m.
1746	1.398.612	

[2] Då MALMSTRÖM III: 419, 421 a. 1 uppgifver, att kursen 1746 höll sig vid 40 mark, får detta inskränkas att gälla den noterade, men ej den faktiska kursen. I kommerskollegii handelsbalanser för 1745 och 1746 är medelkursen räknad till 46$^{1}/_{2}$ mark. Jfr Plomgrens yttrande i sekr. handels- och manufakturdep:s prot. 17 febr. 1747, att kursen stigit, sedan växelförordningen tillkommit. Enligt Stockholms stads priskuranter var noteringen vid slutet af nedanstående år:

	för karoliner.	för kur. s. m.
1744	21$^{1}/_{2}$ % öfver pari	11$^{1}/_{2}$ % öfver pari
1745	23 » » »	13 » » »
1746	27 » » »	14 » » »
1747	29 » » »	16$^{1}/_{2}$ » » »

I SU. berättade Vult von Steijern 1766, att sedan 1745 års taxa tillkommit, hade växlar slutits till högre pris »mellan fyra ögon» och knappt någon växel gafs på torget utan att vara förut sluten på något kontor. SU:s prot. 13 febr. 1766.

brist uppå växlar, som efter förloppet af den i högstbemälte förordning fastställde terminen här i riket existerat».[1]

Gagnlösheten af de åtgärder, genom hvilka regeringen sökte motarbeta följderna af den lättsinniga finanspolitiken var därmed ådagalagd, men icke desto mindre fasthöllo hattarne vid de grundsatser de uppställt i afseende på penningväsendet: att i större utsträckning göra banken till näringarnes förläggare och utestänga främmandes varor och förlag, hvarigenom den utländska handeln åter kunde komma i öfvervikt och det redbara myntet, särskildt silfret, inströmma i landet.

I en skrift »Om plåtars utförsel och silfvers inskaffande», utgifven 1746, erkänner Salander, att plåtarnes utförsel, som han 1741 påyrkat i »Salus Patriæ», varit ett misstag; dessa voro nu att betrakta såsom landets enda hufvudmynt, med hvilka man måste låta sig nöja trots deras obekvämhet och ostadiga värde. Att fälla kursen och åter införskaffa silfver vore icke möjligt, så länge handelsbalansen var mot oss, en omständighet, som man nu framför allt måste rikta uppmärksamheten på. I »Inledning till allmänna hushållningen» förklarar ekonomie professorn Anders Berch undervikten vara egentliga orsaken till växelkursens höjd; »men att genom tvång vilja fälla växelkursen, säger han, och stadigt hålla det ut- och inländska myntet i jämvikt emot hvarandra, oaktadt hvad tillstånd handeln må finnas uti, det är platt omöjligt». Och längre fram i samma skrift framhäfver han de fördelar penningväsendet kunde hämta af kreditsedlars omlopp, hvarigenom fasta kapitaler kunde nyttjas såsom reda pengar, ehuru, säges det, krediten egentligen »beror på någon större eller mindre inbillning».[2]

Det redbara myntets försvinnande nödgade jämväl

[1] Inrikes-civilt rådsprot. 18 febr. 1746. ARNBERG, s. 111. Kommerskollegii berättelse om handelsbalansen 1746 bland sekr. handels- och manufakturdep:s handl. 1746—47.

[2] ERIK SALANDER: Om plåtars utförsel och silfvers inskaffande. 1746. AND. BERCH: Inledning till allmänna hushållningen. 1747.

kronan att tillgripa en starkare kopparmyntning såväl af plåtar som särskildt slantar. Genom Kungl. Maj:ts bref d. 4 jan. 1745 bifölls kammar-, bergs- och kommerskollegiernas hemställan, att förutom kronans koppar en fjärdedel af stora bergslagens koppar och hälften från öfriga grufvor, som hade utmyntningsfrihet, skulle till plåtar förmyntas, härifrån likväl undantaget det kvantum, 300 sk℔, som årligen borde slås till slantar. En årlig plåtmyntning af 3,000 sk℔ väntade man sig genom denna bestämmelse, som fortfor äfven för 1746 och 1747. I november 1745 förordnade Kungl. Maj:t, att slantmyntningen för nästföljande år skulle utvidgas till 600 sk℔, och i skrifvelse d. 12 dec. 1746 bestämde SU., att åtminstone 1,500 sk℔ om året borde myntas till slantar på 1 och 2 ö. s. m., motsvarande 4 1/2 t. g. Den starkare slantmyntningen nödvändiggjordes däraf att banken enligt plakatet d. 23 okt. 1745 inlöste sedlarna i sin kassa allenast med skiljemynt, hvilket, till inre värdet 40 % sämre än plåten, därefter blef den metalliska grunden för sedelns värde.[1]

[1] STIERNSTEDT, s. 349, 363, 364. BD:s prot.-utdrag d. 28 nov. 1746 bland SU:s handl. 1746—47. Sedan 1743 drefs plåtmyntningen af kronokopparen för bankens räkning, sedan 1747 äfven slantmyntningen af samma koppar. Enligt tabellerna hos Stiernstedt utmyntades nedannämnda år följande antal sk℔ kronans och enskildes koppar:

	till plåtar	till slantar
1743	2.925	333
1744	2.471	162
1745	3.129	473
1746	2.791	954
1747	2.114	1.343

Myntningen är räknad efter bruksår från 1 april ena året till 31 mars det andra, hvaraf förklaras oöfverensstämmelsen mellan ofvan anförda siffror och de beslutade beloppen. STIERNSTEDT, s. 359. MALMSTRÖM III: 392 a. 2 har den oriktiga uppgiften, att åren närmast före 1747 endast 300 sk℔ årligen myntats till slantar.

Silfvermyntningen var nu betydligt mindre än på den tid de franska subsidierna indrogos i silfver och utgjorde:

Bankpolitik.

Då banken 1735 öppnades till utlåning på fast egendom, skedde detta icke på andra villkor än dem bankoordningen föreskref. Lån på bruksfastigheter voro icke nämnda i bankoordningen och blefvo i stöd däraf förvägrade, hvadan bergslagen var föga betjänt af den nya anordningen. Visserligen hade bergshandteringen till understöd tillåtits att belåna järn på stapelstadsvåg, men det klagades både öfver att belåningsgränsen, $^{3}/_{4}$ af pantens värde, var för låg och att räntan, 6 %, var för hög, så att järnet hellre sökte sig väg till utlandet för att där pantsättas på billigare villkor till förfång för järnhandeln.[1]

Någon starkare utlåning på landtegendomar kunde icke ske, så länge lånesumman — $^{2}/_{3}$ af värdet — var grundad på den alltför låga kronovärderingen och i hvarje fall tvenne personers borgen fordrades, ehuru banken jämlikt 1689 års förordning äfven tog inteckning i den pantsatta egendomen.[2]

Äfven i administrativt hänseende motsvarade icke bankoverket de kraf, som näringsväsendet nu ställde på detsamma. Bankofullmäktige hyllade den försiktighetens grundsats, som utmärker den första epoken af frihetstiden, och ständigt vakande öfver att växelbankokreditorernas medel stodo orubbade, ställde de sig ovilliga mot eller rent

---

1741—$^{30}/_{6}$ 1742	. . . . . .	475.934 d. s. m.
$^{1}/_{7}$1742—$^{30}/_{6}$ 1746	. . . . . .	627.349 »

Transsumt af kammarkollegii riksdagsrelation 1742 bland SU:s handl. 1742—43. Kammarkollegii riksdagsrelation 1746 § 1 om silfvermyntningen i kammarkollegiets arkiv.

[1] Memorial d. 30 juni 1738 af Adolf Gyllenpistol å bruksägarnes vägnar bland SU:s handl. 1738—39. SU:s prot. 16 febr. 1739.

[2] Kungl. Maj:ts resolution d. 30 april 1689 hos SCHWERIN, s. 51. Borgensmännen ägde ej uppsägningsrätt, men voro dock befriade från ansvar för den summa, som öfversteg pantens värde, enligt 1735 års förordning om banken.

af hindrade en starkare lånerörelse äfven inom de föreskrifna gränserna.[1]

Meningsbrytningen vid riksdagen 1738—39 blef därför skarp och antog delvis en personlig karaktär, i det bankofullmäktige reste ett hårdnackadt motstånd mot hvarje utvidgning af bankens verksamhet och bankodeputationen utan hänsyn därtill förfäktade och genomdref de nya grundsatserna. I en skrifvelse den 17 juni 1738 begärde bankodeputationen helt kort fullmäktiges utlåtande, huru banken kunde göras »nyttigare för riket i gemen och hvar innevånare i synnerhet». Bankens styrelse, såväl fullmäktige som kommissarier, svarade med hänvisning till bankoordningarne och förklarade de förstnämnda sig »samma förordningars oföränderliga vidmakthållande och efterlefnad för det bästa och pålitligaste medel anse». Denna ståndpunkt häfdade fullmäktige ytterligare i ett yttrande öfver ett förslag å bruksägarnes vägnar af öfverste Adolf Gyllenpistol, att banken skulle belåna dels bruk och andra fastigheter till $^{3}/_{4}$ af värdet utan borgen och mot $4^{1}/_{2}$ % årlig ränta dels järn till högre summa än förut och mot 3 % årlig ränta. De påminte i sitt svar d. 4 sept. 1738 om föregående riksdags afstyrkande af bergslagens ansökan om lån mot mindre säkerhet och lägre intresse än bankoordningarne föreskrefvo och förklarade betänkligt att »gå ifrån ordningarne och utlåna andras penningar»; bankokommissarierna vore däremot villiga att medgifva lån på bruk till halfva värdet mot borgen.[2]

1738—39 års riksdag.

[1] Betecknande i detta afseende är, att i bankodeputationens reglemente 1739 § 30 (bland BD:s handl.) åtvarnades bankobetjäningen att ej hindra lånsökande.

[2] BD:s prot.-utdrag d. 17 juni 1738 bland BF:s handl. 1738, s. 205. BF:s skrifvelser d. 23 juni och 4 sept. 1738 i registraturet. Bankokommissariernas mem. d. 21 juni bland BF:s handl. 1738, s. 206, d. 18 aug. 1738 bland BD:s handl. 1738—39, s. 1.420. Gyllenpistols mem. d. 30 juni 1738 bland SU:s handl. 1738—39.

I bankodeputationen blef fullmäktiges förhållande utsatt för starkt klander. Man fann, att deras genmäle på deputationens första förfrågan icke var ett svar, »utan fast mera en otidig påminnelse om bankoordningarnes vidmakthållande», hvartill deputerade ej gifvit ringaste anledning. Mot deras förvaltning anmärkte Wennerstedt, att de mer »aktat på sin egen bekvämlighet och ro än på undersåtarnes svåra känning». Påståendet, att växelbankens medel ej fingo rubbas, gendrefs därmed, att länebanken saknade egen fond och således måste tillita växelbanken, något som äfven tilläts i ursprungliga instruktionen för fullmäktige och kommissarier. Hvartill tjänade för öfrigt den sekretess, som var föreskrifven bankostyrelse och deputerade, om ej till att dölja det »mariage de conscience», som existerade mellan de bägge bankoafdelningarne? Härtill lades senare äfven det skälet, att länebanken för en vidsträcktare utlåning ej kunde sägas begagna växelbankomedlen, utan krediten, ett åskådningssätt, som dock stod i rak strid mot § 71 i 1668 års bankoordning, där kreditsedlar »eller andre, som därtill kunna hafva liknelse» voro förbjudna.[1]

Den 5 okt. 1738 var bankodeputationen färdig med att till bankostyrelsen hänskjuta ett detaljeradt förslag till ändring i bankoordningarne, som sedan i nästan oförändradt skick antogs af ständerna. Förändringarne rörde dels rättigheten att belåna fast och lös egendom, som utsträcktes att omfatta äfven frälse- och skattebruk, vissa utländska råvaror och tillverkade manufakturvaror samt andelar i de ostindiska och levantiska kompanierna och sjöassuranskontoret, dels belåningssummornas storlek samt fordringarne på säkerhets ställande.

Mot borgen skulle frälsegods belånas till fulla värdet efter räntans kronovärde, kapitaliseradt till 4 ½ %, men till ¾ af värdet efter värdering af häradshöfding och nämnd samt

[1] BD:s prot. 27 juni, 17 och 20 juli, 12 sept. 1738. I bankodeputationen anmärktes äfven, att större delen af växelbankens medel stodo för publik räkning och man ej behöfde befara dessas uttagande på en gång.

tvenne erfarne och bofaste landtbrukare af adel eller ståndspersoner. Utan borgen lånades på frälseegendom $^3/_4$ af kronovärdet och $^2/_3$ efter laga värdering. Frälse- och skattebruk med egen skog för minst halfva tillverkningen belånades mot borgen till $^3/_4$ efter bergmästarens och tvenne förståndige bruksidkares värdering, utan borgen till $^1/_2$ af värdet. Bruk, hamrar och hyttor utan tillräcklig därunder lydande skog belånades till $^2/_3$ af värdet mot borgen.

På stenhus i städer lånades $^2/_3$ af värdet, på trähus därstädes $^1/_2$, i hvarje fall mot borgens ställande. Utan borgen lånades dock på stenhus, där summan icke öfversteg grundens värde, äfvensom på tomter uti och vid städerna intill $^2/_3$ af värdet.

På metaller såsom guld, silfver, järn, stål, koppar, mässing och bly lånades $^7/_8$ af värdet, likaså på socker, salt och ritorkad råg. Segelduk, ull, kamelhår, silke, hvita kattuner samt andra råvaror och tillverkade manufakturvaror belånades till $^3/_4$ af värdet, dock icke till mindre summa än 1.000 d. s. m.[1]

På aktier i ostindiska och levantinska kompanierna samt assuranskontoret föreslogos lån till $^4/_5$ af värdet, på villkor att särskild borgen presterades vare sig af intressenterna eller af 4 à 5 förmögna handlande, som därför skulle åtnjuta 1 % provision.[2]

Någon annan räntenedsättning än till 5 % årligen för lån på vissa metaller kunde bankodeputationen icke sam-

---

[1] Lin, hampa, tjära och beck föreslogos jämväl af bankodeputationen, men uteslötos af SU. Se nedan s. 70.

[2] Äfven lotter i generaltullarrendesocieteten föreslogos till belåning, men uteslötos sedermera af bankodeputationen. Ostindiska kompaniets lottsedlar var fråga om att utesluta, men de bibehöllos på Plomgrens yrkande. BD:s prot. 8 och 12 dec. 1738.

Till borgensmän för aktielånen antog SU. sedermera köpmännen Johan Clason, Th. Plomgren, G. Kierman och Wolther Pettersson, direktörer i det levantiska kompaniet. SU:s prot. och skrifvelse d. 13 april 1739.

tycka till, så länge länebanken betalade 4 $^1/_2$ % till sina kreditorer.[1]

Bankokommissarierna hade icke varit ovilliga att medgifva belåning af frälsegods till $^2/_3$ af värdet efter domares värdering och mot borgen, brukslån med eller utan borgen samt räntenedsättning för järnlån och utvidgning af belåningsgränsen för metaller i allmänhet. Men fullmäktige vidhöllo envist sin ståndpunkt. I sitt svar d. 21 okt. afstyrkte de borgens eftergifvande i något fall, högre summors utlåning eller räntenedsättning och förklarade nödvändigt, att om växelbankomedlen rördes, »vederbörandes tillstånd utverkades att få berörda medel till slika lån employera», ty att lita på bankens kredit allena funno de högst betänkligt.[2]

Bankofullmäktige hade, såsom ofvan angifvits, andra skäl för sin ståndpunkt än blotta omsorgen för den gamla bankoordningens efterlefnad; deras förnämsta syftemål var att använda öfverskottet af bankens kontanta behållning till länebankoskuldens afbördande i stället för till utlåning, för hvilket ändamål de i ganska stor skala inlöst länebankoattester med kopparmynt. Till denna bankostyrelsens gamla ståndpunkt syntes bankodeputationen ansluta sig i en skrifvelse till fullmäktige d. 30 okt. 1738 af innehåll, att som de ej velat underlätta utlåningarne, så fanns för godt

[1] BD:s prot.-utdrag d. 5 okt. 1738 bland BD:s handl. 1738—39, s. 1.475.

[2] Bankokommissariernas mem. d. 16 okt. 1738 bland BD:s handl., s. 1.500. BF:s skrifvelse d. 21 okt. 1738 i registraturet. Bankokommissarierna motsatte sig lån på skatteegendomar under visst värde. Äfven i bankodeputationen yppades betänkligheter mot lån på skattejord af det skäl, att krona och frälseman hade »tacitam hypothecam» i skattehemman för 3 års ränta och skatterättigheten ginge förlorad, om hemmanet råkade i ödesmål. Skattemannens äganderätt var således mera inskränkt än frälsemannens, hvarför lån på skattejord förbjudits i 1698 års bankoreglemente. Emellertid ansåg sig bankodeputationen böra meddela sådana lån enligt 1668 års bankoordning d. v. s. till $^2/_3$ af värdet och mot borgens ställande. BD:s prot. 21 nov. 1738. Jfr SU:s prot. 12 mars 1739.

inhämta deras utlåtande huru banken kunde bringas ur dess skuld och det ändamål man påsyftat vinnas, särskildt huru den ansenliga kassabehållningen af karoliner kunde göras fruktbar eller användas till betalning af länebankens skuld. Egentliga motivet för detta förslag från bankodeputationen var dock icke att göra de räntelösa kapitalerna fruktbärande för banken, utan att tillmötesgå borgerskapet, som i sina riksdagsbesvär ansökt om att få betala inkommande sjötullen med plåtar eller sedlar med 6 % agio i stället för med karoliner, hvilka i allmänna rörelsen voro stegrade till 13 à 14 % öfver pari. Genom förslaget att så småningom utbetala bankens karoliner, som i bankodeputationen framställdes af Plomgren, hoppades man att kunna nedbringa agiot å detta mynt och göra tullens betalning lindrigare. Bankofullmäktige voro omedelbart färdiga med sitt svar: till ett så äfventyrligt steg som karolinernas utbetalning kunde de icke samtycka, då endast hälften af den nödiga fonden för kreditorernas fulla förnöjande funnes i bankens kassa. Såsom rätta medlet att göra bankens behållning fruktbärande anvisade de säkra utlåningar efter gällande bankostatuter.[1]

Bankofullmäktiges afstyrkande i alla punkter af de nya förslagen var dock alldeles utan verkan på dessa ärendens behandling i SU. och stånden. Den 16 febr. 1739 förekom i SU. frågan om karolinernas utbetalning, hvarom bankodeputationen föreslagit, att till en början en tredjedel af länebankens kapitaler skulle uppsägas förutom dem, som voro testamenterade ad pios usus eller annan publik nytta, samt banken så föranstalta, att agiot i allmänna rörelsen icke understege 8 %, då de med fördel kunde utföras ur landet.[2]

[1] BD:s prot.-utdrag 30 okt. 1738 bland BF:s handl. 1738, s. 441. BF:s skrifvelse d. 31 okt. 1738 i registraturet. BD:s prot. 30 okt. s. å. Borgarnes ansökan i riksdagsbesvären afslogs på villkor, att karolinerna så småningom utbetaltes.

[2] Plomgren föreslog, att $^1/_2$ af karolinerna skulle uppsägas, Wennerstedt $^1/_4$, hvilka förslag sedan jämkades till $^1/_3$. BD:s prot. 10 jan. 1739.

De invändningar, som gjordes i SU., grundade sig endast därpå, att man skadade enskilde kreditorers rätt och särskildt de små insättarne, hvilka ej på annat sätt kunde förränta sina kapitaler; ett förslag, att undantag skulle göras för vissa privates t. ex. omyndiges kapitaler, vann dock icke bifall. För öfrigt tryggade man sig både i SU. och i ständen, dit ärendet refererades ad notitiam, vid den försäkran, att bankodeputationen iakttagit rikets och bankens sannskyldiga nytta, utan att motiven närmare dryftades. Adlerbeth, som på riddarhuset ville veta skälen till en sådan författning, fick nöja sig med det svaret af Wennerstedt, »att man för sakens omständigheters skull ej kunnat gå nogare i detalj».[1]

Den 13 jan. och 16 febr. 1739 behandlade SU. förslaget om bankolånens underlättande, hvilket godkändes med undantag för vissa lösörepanter, lin, hampa, tjära och beck, som uteslötos från belåning. Den största meningsskiljaktigheten yppades i fråga om räntan för lån på lösa panter, som bankodeputationen föreslagit SU. till 6 % årligen, medan Wennerstedt i ett memorial yrkat på nedsättning till 5 %. Bankodeputationens åsikt, att någon nedsättning af utlåningsräntan ej borde ske, så länge banken betalade 4 1/2 % till sina kreditorer, godkändes i SU., men de tre högre stånden, som i öfrigt biträdde SU:s beslut, hemställde på adelns initiativ till SU., om icke järnlån kunde gifvas till mindre än 6 % årligen. Med anledning däraf fastställde SU. sedermera, att stångjärn finge belånas i banken till 5 % årligen, hvarom Kungl. Maj:t skulle låta allmänt kungöra, utan att procenten nämndes i själfva kungörelsen, att den, som ville göra lån på stångjärn, hade att angifva sig i banken, då han om sättet och villkoren skulle blifva underrättad. Om de

[1] SU:s prot. 16 febr. 1739. Sam. Åkerhielm förde de små insättarnes talan. Adelns prot. 13 mars, prästeståndets prot. 15 mars, borgarståndets prot. 21 mars 1739. I prästeståndet yttrade Serenius, att om 1/3 af alla bankens karoliner skulle uttagas, så voro de innan årets slut i Kina.

nya lånevillkoren utkom sedermera Kungl. Maj:ts förordning d. 8 maj 1739.[1]

I samband med den öfriga lånerörelsens utvidgning gjordes äfven en början till länebankens öppnande för insättningar i kopparmynt, dock endast försiktigtvis och för vissa välgörande eller allmännyttiga inrättningar. Bankofullmäktige gjorde äfven härvid motstånd, men deras invändningar aktades icke mera än att SU. d. 5 febr. 1739, då beslut fattades om mottagande af assuranskontorets medel till en summa af 2 t. g., icke gjorde sig möda att inhämta deras redan afgifna yttrande.[2]

De nya bankobesluten påkallade äfven vissa förändringar i bankoverkets administration. Bankokommissariernas befogenhet att utan fullmäktiges hörande bevilja lån utsträcktes från 6.000 till 20.000 d. s. m., protokoll skulle föras äfven öfver afslag å låneansökningar i och för granskning sedermera inför riksens ständers deputerade, fullmäktige sammanträda tvenne gånger i veckan i stället för en gång etc.[3]

Förhållandena under denna och föregående riksdag ådagalade för bankodeputationen nödvändigheten att förändra den högre bankostyrelsens sammansättning och göra densamma mer beroende af riksdagen. Alltsedan år 1723 liksom under bankoverkets första tid följdes den praxis vid bankofullmäktigeval mellan riksdagarne, att den

[1] SU:s prot. 13 jan., 16 febr. och 12 mars 1739. Adelns prot. 15 mars, prästeståndets prot. 20 mars och borgarståndets prot. 22 mars 1739. SCHWERIN, s. 101. SU:s prot. 4 och 5 april 1739 och skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 4 april s. å. För den händelse, att England skulle belägga det svenska järnet med någon ovanlig tull, såsom man befarade, borde banken sänka räntan för järnlån till 4 % årligen enligt SU:s skrifvelse till bankodeputationen d. 14 mars 1739.

[2] SU:s skrifvelser till BD. d. 22 sept. 1738, 5 febr., 9 april. 13 april 1739. SU:s prot. 5 febr 1739. Assuranskontorets medel skulle mottagas till 4 1/2 % årlig ränta, ehuru SU. föregående riksdag fastställt, att räntan skulle vara 3 1/2 %.

[3] BD:s prot.-utdrag 22 och 25 aug. 1738, 9 febr. 1739 bland SU:s handl. SU:s prot. 14 april 1739.

nye valdes af de öfriga och på obestämd tid, hvarigenom styrelsen i hög grad fått karaktären af en sluten och oföränderlig korporation. Vid 1734 års riksdag beslöt emellertid borgarståndet att med upplifvande af en bestämmelse i 1698 års bankoreglemente hvart fjärde år genom val i ståndet ombyta den ene af dess fullmäktige och vid inträffad ledighet mellan riksdagarna låta valet förrättas af magistraten i Stockholm. Bankofullmäktige måste finna sig i, att den af borgarne nyvalde fullmäktigen intog sin plats i en af de förutvarandes ställe, och deras besvär däröfver inför 1738—39 års ständer möttes af bankodeputationen med den förklaringen, att fullmäktigeskapet ej borde anses såsom en ständig post, och ett samfäldt beslut af de tre högre stånden att hvart fjärde år »licentiera» den ene af hvartdera ståndets fullmäktige och dessemellan låta valet förrättas, för adeln genom riddarhusdirektionen, för prästerna genom konsistoriet i Uppsala. Adeln och prästerna läto dock sina nuvarande fullmäktige kvarstanna, ehuru ett försök gjordes att utse en »ställföreträdare» för den ålderstigne baron Thegner, men borgerskapet vidblef sitt beslut från föregående riksdag och nyvalde för 8 år Plomgren till fullmäktig.[1]

Af vida större betydelse för penningväsendet än 1739 års beslut om lättnad i villkoren för enskildes lån voro emellertid de försträckningar, hvarmed banken under riksdagen fick biträda det allmänna. Till riksskuldens afbetalning förskotterades medel för 4 år, hvaraf mer än 12 t. g. utgingo under år 1738, till det pommerska reluitionsverket försträcktes 2 t. g., och manufakturkontoret fick lånerätt i

---

[1] BF:s riksdagsberättelse 1738 § 25. Bankoreglementet 1723 § 35 bland BD:s handl. 1719—23, s. 1920 o. f. Bankoreglementet 1698 § 49 bland BD:s handl. 1696—98, s. 534 o. f. BD:s prot. 9 febr., 20 mars, 3 och 4 april 1739. Utdrag ur exp.-deputationens prot. 18 april 1739 och borgarståndets prot.-utdrag 19 april bland BF:s handl. 1739, s. 388 o. f. Bankofullmäktige voro därefter v. presidenten Thegner, hofrättsrådet Ehrenstam, doktorerna Nordberg och Hermonius, justitieborgmästaren Aulœvill samt Plomgren.

banken intill 2 t. g. De sedelmassor, som på detta sätt utsläpptes i rörelsen, voro utan jämförelse större än dem, som lånerörelsen för enskilde kräfde under de närmaste åren efter 1738, hvarför man ingalunda kan påstå, att det var »den ökade hjälpsamhet, som banken sålunda visade lånsökande» (Malmström II: 333), som vållade den ymniga sedeltillverkningen och bankens däraf följande förlägenhet.[1]

Skall man söka motivet till bankofullmäktiges hårdnackade och för frågans behandling ingalunda lyckliga motstånd vid riksdagen, så torde förutom de ofvan skildrade myntpolitiska hänsynen äfven erfarenheter från utlandet varit bestämmande. De exempel utifrån, som kreditsystemets anhängare kunde åberopa, voro icke många eller särdeles tillämpliga i fråga om de härstädes föreslagna åtgär-

---

[1] BD:s berättelse om sin förrättning vid bankoverket d. 11 april 1739 bland SU:s handl. MALMSTRÖM II: 332 a. 1 förklarar tillväxten af fordringarne på fasta panter enligt generalförslagen vid de sekreta bankrelationerna från 286.800 d. s. m. år 1737 (denna siffra är riktig) till 1.737.308 d. s. m. år 1738 så, »att bankodeputationen tidigt nog under riksdagen började tillämpa 'en skälig lindring i villkoren' för lån». Den starka ökningen för detta och följande året (se bih.-tabell I) beror emellertid därpå, att under fordringar på fasta panter förts jämväl publika lån till riksens ständers kontor och manufakturkontoret, hvilka först från och med 1740 föras särskildt. Enligt en af N. Burtz uppgjord förteckning bland BF:s handl. 1745 utgingo i fastighetslån till enskilde:

1733	4.000	d. s. m.
1734	99.300	»
1835	79.766	»
1736	38.766	»
1737	124.733	»
1738	100.388	»
1739	117.000	»
1740	192.166	»

Någon särdeles stark utlåning medförde således ej de nya författningarne.

Att det nya belåningssättet tillämpades innan SU. fattat beslut därom, förekom beträffande järnlån till Plomgren och Kierman. BF:s handl. 1738, s. 521.

derna. När det anfördes, att lägre räntesatser rådde i England och Holland och att exempelvis Englands bank belånade järn till 4 % årligen, så var detta endast en naturlig följd af detta lands större rikedom och högre industriella utveckling. Den engelska bankens lånerörelse var för öfrigt inskränkt till växlar och vissa panter af metall och dess sedelrörelse hade ingen särskild betydelse för landets penningväsende, enär den minsta valören var 20 £. I Skottland voro sedlarne allmänt förhärskande i rörelsen, men vådorna af en alltför utsträckt sedelkredit hade röjt sig i Frankrike, dit det skottska systemet öfverförts af Law, och äfven annorstädes.[1] Banken i Amsterdam liksom de andra stora bankerna på kontinenten bevarade ännu till det yttre sin karaktär af rena depositionsbanker med full klingande valuta för förbindelserna, och där bankmynt utgafs mot annan säkerhet än specier, skedde det i största hemlighet, för att icke förtroendet skulle rubbas.[2]

Sedan i vårt land den Palmstruchska bankens fall vållats genom en oförsiktig lånerörelse, hade i bankoordningen införts ett positivt förbud mot kreditsedlar, och efter denna

[1] Om det engelska bankväsendet se GILBART: The history principles and practice of banking. Vol. 1, s. 32, 43, 192.

Engelska banken utgaf icke sedlar under 20 £ förrän 1759, då minsta valören blef 10 £ och 1793 5 £. Den 1695 grundade Bank of Scotland utgaf redan 1704 sedlar på 1 £ och sedan ännu mindre valörer, till dess 1765 minimigränsen blef 1 £. GILBART a. a. Vol. 2, s. 201, 202.

[2] Om den hemlighet, hvarmed Amsterdam-bankens operationer omgåfvos, se DUNBAR: The theory and history of banking, s. 111 o. f.

Då Kierman i ett memorial föreslog växeldiskontering i banken, afslogs detta under hänvisning till, att ingen bank utom Köpenhamns idkade sådan rörelse. BD:s prot. 16 jan. 1739. SU:s prot. 16 febr. 1739. Mindre lånebanker för välgörande ändamål, s. k. montes pietatis eller lombarder funnos inrättade flerstädes på kontinenten alltsedan 1400-talet. Förslag till lombardinrättning till lån på smärre lösa panter ingafs vid 1734 års riksdag af f. d. kommendanten på Arensborg, Ösel v. Henell och vid följande riksdag af bankoaktuarien Nils Eldh utan att vinna bifall. BD:s handl. 1734, s. 364, 1738—39, s. 1.432, 1.470.

grundsats hade banken förvaltats under de första 70 åren af sin tillvaro; då dess kredit nu togs i anspråk för en vidsträcktare utlåning på fasta och lösa panter, företogs detta i strid mot lagstiftarnes ursprungliga afsikt och under nya och opröfvade former.

Följden af de under riksdagen begynta stora försträckningarne i sedlar till riksens ständers kontor och manufakturkontoret — 30 t. g. utgingo i sådana lån till midten af år 1741 — yppade sig, såsom i föregående sammanhang är nämndt, redan 1739 därutinnan, att sedelvärdet föll och brist på plåtar och skiljemynt uppstod i landsorterna.[1] Kammarkollegium med flera ämbetsverk inkommo till banken med anhållan, att redbart mynt nedsändes till landtränterierna, och bankostyrelsen erkände nödvändigheten af att nödiga summor skickades, så att de publika kassornas inlösningsplikt utan inskränkning upprätthölles, men den bestred bankens skyldighet att inlösa sedlarne annorstädes än i Stockholm och ville därför icke påtaga sig kostnaden för myntets transport.[2]

Banken fick äfven direkt känning af sedelvärdets fall genom en med år 1740 begynnande minskning i plåtförrådet och allt större svårighet att anskaffa specieriksdalrar till räntelikvid åt länebankskreditorerna; på kurant s. m. rådde däremot ingen brist, enär banken enligt riksens ständers bemyndigande fick tillväxla sig sådant af kronan, och karolinförrådet minskades icke nämnvärdt genom utbetalningen af tredjedelen af länebankens karoliner — c:a $8^1/_2$ t. g. —, enär de dels åter insattes i växelbanken dels inväxlades af banken till föreskrifna 8 % agio, hvarjämte sådant mynt fortfor att inflyta genom stora sjötullen.[3] I det hela tillväxte därför bankens förråd af ädla metaller

[1] BD:s prot. 30 juli 1741.

[2] BF:s skrifvelser 5 nov. 1739, 28 jan., 26 aug., 22 okt. 1740 i registraturet.

[3] BF:s riksdagsberättelse d. 9 dec. 1740 i registraturet. Sedan fullmäktige förgäfves begärt att få tillväxla sig rdr af myntkommissionen, måste de till kreditorerna utlämna »jubelriksdalrar».

under åren 1739—40, och de utelöpande transportsedlarne täcktes mer än till fullo af den metalliska kassan, såsom synes af den nedan å sid. 82 meddelade öfversikten. Visserligen hade bristen mellan metallförrådet och bankens samtliga skulder att betala vid anfordran samtidigt vuxit till öfver 30 t. g. — se bihangstabell I —, men någon fara för bankens kredit innebar detta icke, alldenstund större delen af dessa skulder voro till publika verk.[1]

1740—41 års riksdag. De beslut, som fattades vid 1740—41 års riksdag i afseende på banken, gingo ut på att fullständiga föregående riksdagsbeslut genom lättnader i lånevillkoren för bruk och vissa slag af frälseegendomar samt nedsättning af låneräntan i allmänhet. I ett memorial, som på bruksägarnes vägnar ingafs af krigsrådet Erik Oxenstierna, föreslogs en årlig ränta af 4 % för lån på järn, bruksegendomar och landtgods i allmänhet. Detta vore möjligt, om banken tillika nedsatte inlåningsräntan till 3 % årligen och för-

Bankens behållning i karoliner utgjorde vid slutet af nedanstående år:

1738	1.633.689	d. s. m.
1739	1.572.133	»
1740	1.535.802	»

MALMSTRÖM II: 334 sluter däraf, att beslutet om karolinlånens återbetalning »under de närmaste åren endast i mycket ringa mån tyckes hafva blifvit satt i verket». Af nyssanförda fullmäktiges riksdagsberättelse framgår emellertid, att 547.633 daler kar. utbetalts ur länebanken af samtliga karolinlånen, som vid slutet af 1738 enligt generalförslaget utgjorde 2.113.493 d. kar., och 149.747 d. kar. åter inväxlats till 8 % agio. Inväxlingen försvårades af, att fullmäktige ej vågade öfverskrida det fastställda agiot. Jfr bih.-tab. II: 2. Bankens skuld att betala vid anfordran i karoliner utgjorde enligt balanserna vid slutet af nedanstående år:

1738	279.772	d. s. m.
1739	647.221	»
1740	545.069	»

Häraf framgår, att en betydande insättning af karoliner i växelbanken ägt rum.

[1] BD:s prot. 30 juli 1741.

mådde de insättare, som ej ville nöja sig därmed, att uttaga sina kapitaler ur länebanken. Värdering af häradshöfding och bergmästare enligt 1739 års förordning kunde undvaras och äfvenså borgen, där sådan ännu kräfdes, om till grund för lånesumman lades hammarskatten för bruk och kronovärdet för landtgods. Ville icke banken, som var »det sanna hjälpmedlet», ytterligare understödja bergslagen, så kunde ett järnkompani bildas med hjälp af utländskt kapital och ett järnkontor, som utgaf af riksens ständer auktoriserade sedlar.[1]

Bankofullmäktige, hvilkas utlåtande afgafs d. 7 april 1741, ville ej medgifva någon förändring i 1739 års bestämmelser om fastighetslån; i all synnerhet förklarade de betänkligt att låna på bruk efter hammarskatten, som grundade sig på bruksägarnes egen uppskattning. Kommissarierna tillstyrkte, att bruk med egen skog för minst halfva tillverkningen belånades med 1.000 d. s. m. per sk# hammarskatt, hvilken summa sedan af bankodeputationen utvidgades till 1.500 d. s. m. för sådana bruk, och SU. medgaf med ståndens bifall, att äfven de bruk, som icke hade egen skog för halfva smidet och förut drogo borgen, nu belånades utan borgen till 1.000 d. s. m. per sk# hammarskatt.[2] Denna sista bestämmelse var af särskild betydelse för bergslagen, enär de flesta bruken voro sådana smärre bruk, som drefvos med köpkol eller kol ur dem tilldelade rekognitionsskogar. Beträffande värderingen af frälsejord föreslogos af bankodeputationen och fastställdes, att gods i sådana län, där någon ansenlig förvandling af räntan fun-

[1] E. Oxenstiernas mem. d. 3 febr. 1741 bland SU:s handl. 1740—41.

[2] Hammarskatten utgick med 1 % af brukens årliga tillverkning. Enligt kungl. bref d. 2 aug. 1731 fingo dock frälsebruk åtnjuta 15 sk# öfversmide eller ock något mer för hvart 100 sk# tillverkning utan afgifts erläggande. Efter förutgången undersökning kunde desta öfversmide sträckas så långt, som skogarne pröfvades tåla. Genom förordningen d. 19 april 1740 förbjöds öfversmide för bruk inom eller invid bergslagen, som icke bestodo af egna skogar. MODÉE III: 1628.

nes, finge utan borgen belånas till $^{3}/_{4}$ af värdet efter jordeboksräntan, kapitaliserad till 4 % (förut $4^{1}/_{2}$). Säterier, som icke voro utsatta till viss ränta i jordeboken, skulle värderas efter samma ränta per hemmantal som kringliggande jord med en tredjedel tillagd för säterifriheten.

Någon annan räntenedsättning för fastighetslån än till 5 % årligen för lån på järnbruk ansåg sig bankodeputationen ej kunna tillstyrka, men SU. och stånden medgåfvo, att äfven frälsejord belånades till 5 %.

För lån på lösa panter medgåfvos betydande lättnader, som äfven bankofullmäktige mestadels tillstyrkte. Länebankoattester, guld och silfver fingo belånas till fulla värdet och $4^{1}/_{2}$ % årlig ränta, andra metalliska panter till 5 %.[1]

Om alla dessa förändrade bestämmelser utkom Kungl. Maj:ts förordning d. 1 okt. 1741, i hvilken dock icke omnämndes, att enligt SU:s beslut lån på ostindiska och levantiska kompaniernas samt generaltullarrendesocietetens lottsedlar skulle gifvas till $^{5}/_{6}$ af värdet utan borgens presterande samt äfven andra lösörepanter än de, som voro nämnda i 1739 års förordning, kunna blifva föremål för belåning. Icke heller ansåg man i SU. nödigt att hänskjuta dessa senare beslut till stånden, ehuru de såsom icke enliga med bankoordningarna hade kräft deras samtycke.[2]

[1] BF:s skrifvelser d. 27 febr., 2 mars och 7 april 1741 i registraturet. BD:s prot. 27 mars, 28 april, 18 maj 1741. SU:s prot. 13 juni s. å. Adelns prot. 8 juli, prästeståndets prot. 10, 29 juli, borgarståndets prot. 1 aug. 1741.

SKOGMAN: Anteckningar om rikets ständers bank, I: 37 synes hålla före, att värdering af frälseegendomar nu för första gången skedde efter kapitalisering af jordeboksräntan. Sådan värdering var tillåten redan i förordningen d. 9 febr. 1739, men kapitaliseringsprocenten blef nu nedsatt från $4^{1}/_{2}$ till 4.

Räntenedsättningen till $4^{1}/_{2}$ % årligen för länebankoattester föreslogs i bankodeputationen af kammarherre Ehrencreutz, som förklarade, att banken genom sådana lån besparde räntan på attesterna.

[2] SCHWERIN, s. 110. SU:s prot. 2 maj, 13 juni 1741. Bankodeputationen hemställde till SU. om lån på ritorkad råg och salt utan borgens presterande till visst belopp per tunna och på socker

Bankodeputationen hade, såsom nämndt, icke kunnat samtycka till annan räntenedsättning för fastighetslån än för lån på järnbruk och bankostyrelsen hade alldeles afstyrkt sådan af det skäl, att länebanken betalade $4^1/_2$ % åt sina kreditorer. Någon förändring af den i länebankens förskrifningar fastställda räntefoten ansåg man såväl i bankostyrelsen som bankodeputationen icke kunna ske, utan att kapitalen uppsades och utbetaltes, ehuru Wennerstedt för sin del var af den meningen, att räntan »grundade sig på en frivillig öfverenskommelse mellan banken och kreditorerna, hvilken efter tidernas beskaffenhet kunde vara olika». Enda medlet att blifva kvitt den höga räntan ansågs alltså vara att fortsätta med den 1739 begynta återbetalningen af länebankens kapitaler, och bankodeputationen förfrågade sig hos banken, om icke jämte karolinerna någon del af de öfriga kapitalen kunde uppsägas, hvartill tillgång kunde beredas genom införskrifning af silfver från utlandet. Bankofullmäktige tillstyrkte allenast, att $^1/_8$ af dukat-, riksdaler- och kurantsilfvermynt-kapitalen uppsades, och kommissarierna ville ej gå längre än till utbetalning af ytterligare $^1/_8$ af karolinerna, men bankodeputationen stannade »efter ett ömt och sorgfälligt bepröfvande af bankens fond och resurser» i den meningen, att bägge förslagen kunde sättas i verket. Dukater, riksdaler och kurant s. m., som uppsagts, kunde få kvarstå mot 3 % årlig ränta, men de uppsagda karolinerna skulle uttagas, såvida icke ägaren omsatte dem till andra silfvermyntsorter och 3 % ränta, ty man borde

till $^3/_4$ af värdet. Detta ärende blef icke behandladt i SU. BD:s prot.-utdrag d. 16 o. 29 juli 1741 bland SU:s handl. Assuranskontorets aktier uteslötos på Plomgrens yrkande från belåning, emedan innehafvaren vid försummad inbetalning förlorade sin andel. BD:s prot. 27 mars 1741. Såsom ett exempel på BD:s egenmäktighet kan anföras, att den nu fann för godt entlediga Thegner från bankofullmäktigeskapet och låta honom ersättas af systersonen Fredrik Gyllenborg, utan att adelns plenum underrättades om valet. Thegner skulle dock fortfarande uppbära arvode, så länge han förmådde bevista sammankomsterna. BD:s prot. 13 febr., 14 mars 1741.

vara betänkt på att efter handen afskaffa detta mynt. Uppsägningen af karolinerna skulle ske strax, af de öfriga, så snart banken genom silfvers införskrifning satt sig i stånd därtill; dock borde såsom förut bankofullmäktige äga frihet att mot lämpligt agio återinväxla de uppsagda penningarne.

Då bankodeputationen d. 21 maj 1741 uppgjorde detta förslag, voro krigsoroligheter färdiga att när som helst utbryta vid ryska gränsen, och starka betänkligheter hade uttalats af kommissarierna mot att vid ett så hotande tillfälle försvaga bankens redbara fond. Men man tröstade sig vid den tanken, att om hufvudstaden angrepes, banken i alla händelser ej kunde förnöja kreditorerna fullt. Den 30 påföljande juli, då kriget redan var förklaradt, ifrågasattes i bankodeputationen att återtaga förslaget, som redan antagits i SU. och stånden, men detta påstods icke kunna ske, emedan bankens kredit därigenom skulle lida.[1]

Samtidigt med att banken således gick i författning om de gamla länebankokapitalens omsättning till lägre ränta, beslöts att de ad pios usus anslagna eller publika verk tillhöriga medel, som vid riksdagen mottogos till insättning, skulle åtnjuta en årlig ränta af endast 3 %.[2]

Krigsutbrottet var äfven i så måtto af menliga följder för banken, att, såsom i det föregående skildrats, den påtänkta myntreformen undansköts och silfveranskaffningen för bankens räkning tills vidare omöjliggjordes. Dessutom — och detta var det viktigaste — fick banken tillskjuta det mesta af krigskostnaderna. På förslag af Wennerstedt hemställde bankodeputationen, att 10 t. g. skulle skänkas af banken till krigets utförande, hvilket adeln biföll »med

---

[1] BD:s prot. 9, 28 april, 21 maj, 30 juli 1741. BF:s skrifvelse d. 24 april i registraturet. SU:s prot. 10 juni. Adelns prot. 17 juni, prästeståndets- och borgarståndets prot. 17 o. 25 juni 1741. I anledning af beslutet om länebankokapitalens uppsägning tillät SU. banken att utan hinder af myntordningen eller gravation af myntarelön och besparing uppmynta rdr sp. och kurant s. m. af införskrifvet silfver. SU:s prot. 11 juli 1741.

[2] SU:s prot. 24 april 1741. SU:s skrifvelser d. 12 o. 17 aug. 1741.

besynnerligt nöjes förklarande» och borgarståndet »betygandes sin fägnad däröfver, att banken sig så förkofrat».[1]

Utredningskommissionen beviljades ett räntefritt förskott ur banken af 5 t. g. och Kungl. Maj:t bemyndigades af stora sekreta deputationen att vid behof på ständernas garanti upplåna 40 t. g., hvilka då annan tillgång saknades till större delen utgingo ur banken under tiden mellan denna och påföljande riksdag. Mot pant af vissa kronoinkomster för åren 1741—1744 beviljade således fullmäktige på eget bevåg 26 t. g. till utredningskommissionen, hvarjämte 312.000 d. s. m. lämnades mot pant af generalförrådskassans inlösta kronoförpantningar. Samma skuld ökades med ytterligare 24 t. g., som i mars 1743 beviljades af SU. mot hypotek af kronans kopparränta samt hvad som återstod af stora sjö- och småtullarne och accisen, sedan räntan å gamla kronoskulden afgått. Sammanlagda beloppet af försträckningarne till utredningskommissionen var i kapital 4.877.262 d. s. m. enligt den förskrifning, som afgafs i mars 1743. Härtill komma de försträckningar och förskott, som mot slutet af riksdagen 1742—43 beviljades kronan och som väl indirekt föranleddes af kriget.[2]

Äfven manufakturkontorets skuld i banken tillväxte ansenligt genom att SU. 1741 beviljade kontoret dels ett nytt lån af 500.000 d. k. m. dels rättighet att i banken belåna till oinskränkt belopp manufakturisternas i hallrätterna

[1] BD:s prot. 29 juli 1741. Adelns prot. 1 aug., prästeståndets 3 aug., borgarståndets 4 aug. 1741.

[2] SU:s prot. 13 aug. 1741. MALMSTRÖM II:428. BF:s berättelse om kronolånen d. 25 aug. 1742, BF:s riksdagsberättelse 1742 §§ 12 och 13 bland BD:s handl. 1742—43, s. 7 o. f. BD:s berättelse om sin förrättning vid bankoverket d. 8 sept. 1743 bland SU:s handl. 1742—43. I sept. 1743 beviljade SU. 24 t. g. att utgå med 2 t. g. i månaden. Till hypotek för detta lån anslogos tionde- och hammarskattsjärnet, kungsgårdarnes arrenden, 1 t. g. af tullmedlen och 1 t. g. af riksens ständers kontors fond, sammanlagdt 322.000 d. s. m. BD:s prot. 10 sept. 1743.

pantsatta varor. På kontorets räkning utestodo vid 1743 års slut 771.248 d. s. m.[1]

Hvad beträffar utlåningen till enskilde, kan den väl icke jämföras i storlek med försträckningarne till kronan och offentliga verk, men visar likväl en betydande stegring till följd af de 1741 medgifna lättnaderna.[2]

Sedelstockningens ökning å ena sidan, kassans minskning å den andra genom försändningar till armén och till landtränterierna samt genom enskildes uttagningar framgår af följande öfversikt öfver bankens ställning vid nedanstående års slut (i t. g.).

	Tillgångar.					Skulder.	
	Fordringar		Metallisk tillgång.				
	hos kronan.	Summa.	Guld o. Silfver.	Koppar.	Summa.	Transp.-sedlar.	Summa.
1738 . . .	65.2	93.7	18.8	44.3	63.1	42.0	129.5
1739 . . .	65.2	105.0	20.6	49.5	70.1	53.2	144.8
1740 . . .	65.2	109.2	23.1	46.2	69.3	52.6	144.9
1741 . . .	76.8	124.9	19.7	31.8	51.5	63.2	149.1
1742 . . .	97.8	155.4	16.0	21.6	37.5	81.9	159.8
1743 . . .	127.7	184.8	12.6	11.2	23.8	95.9	169.0
1744 . . .	125.8	185.6	11.4	7.2	18.6	85.5	156.6
1745 . . .	120.3	186.8	8.3	3.2	11.5	71.4	142.2[3]

Nedgången i silfverförrådet under denna tid berodde mest på uppsägningen af den andra tredjedelen karoliner,

[1] SU:s prot. 6 febr., 21 aug. 1741. Förutom de vid denna och föregående riksdag beviljade fasta lånen å sammanlagdt 1.100.000 d. k. m. utgingo således c:a 4 t. g.

[2] I fastighetslån till enskilde utgingo under nedanstående år enligt N. Burtz' förteckning bland BF:s handl. 1745:

1741	331.750	d. s. m.
1742	756.434	»
1743	375.163	»

Angående utestående lån på stål och järn vid slutet af åren 1739—1743 se bih.-tab. I.

[3] Till landtränterierna afsändes, ss. nämndt är, ur banken vid riksdagen 1741 6.2 t. g., 1743 3 t. g. i plåtar. Krigsskänken 10 t. g. utgick i plåtar. BD:s prot.-utdrag d. 4 aug. 1741 bland BF:s handl. 1741, s. 402. Till utredningskommissionen lämnades vidare i nov. 1742 4 t. g., i sept. 1743 $1\frac{1}{2}$ t. g. i plåtar enl. BD:s prot. 7 jan., 5 sept. 1743.

som verkställdes enligt riksdagens beslut 1741, utan att någon nämnvärd återinväxling kunde ske till följd af det högt stegrade agiot; någon utbetalning af de öfriga silfverkapitalen tillät däremot icke bankens försvagade ställning.[1]

1742—43 års riksdag.

1742—43 års bankodeputation, som till öfvervägande del bestod af hattpartiets motståndare, var icke blind för den fara. hvari banken sväfvade och försökte att efter en omfattande plan åstadkomma bättring. Men denna plan afsåg icke att inskränka utlåningsrörelsen; i detta afseende nöjde sig bankodeputationen och SU. med den obetydliga förändringen, att lån å ostindiska och levantiska kompaniernas lottsedlar ej kunde beviljas utan borgen under dåvarande »grannlaga konjunkturer».[2] Däremot fattades en del beslut, som mera direkt afsågo att förbättra förhållandet mellan bankens utelöpande sedlar och det kontanta förrådet. På tal om myntväsendet i allmänhet är redan omnämndt, hurusom SU. föranstaltade om all kronokoppars förmyntning till plåtar och slantar och silfvers införskrifning vid första läglighet samt införde bankotransportsedlar på 36 och 24 d. k. m. för att tillgodose landets behof af rörelsekapital. För bankens eget vidkommande beslöts att låta anstå med utbetalningen af sista tredjedelen karoliner och öfriga länebankokapital, enär man fruktade att de annars skulle hemligen utföras ur landet på grund af den höga växelkursen.[3] Förutom kronans kopparränta, som banken disponerade såsom hypotek för det i mars 1743 lämnade kronolånet å 24 t. g., skulle den i tysthet låta upphandla af bergslagen och mynta till plåtar intill

---

[1] BF:s riksdagsberättelse 1742 § 10 bland BD:s handl. 1742—43, s. 17 o. f.

Mellan riksdagarne uppsades 513.020 daler kar. och återinväxlades 14.000 d. till 10% agio. Karolinförrådet utgjorde enligt balanserna vid de sekr. relationerna vid slutet af åren:

1741	1.456.434 d. s. m.
1742	1.227.114 »
1743	1.092.664 »

[2] SU:s prot. 5 sept. 1743 och prot.-utdrag till BD.

[3] SU:s prot. 20 dec. 1742 och prot.-utdrag till BD.

1.200 sk⁄ koppar årligen enligt bankodeputationens föreskrift. Tillgång till nödigt kurant s. m. skulle banken skaffa sig genom ommyntning af 3 t. g. i karoliner till 12- och 6-öresstycken.[1]

I märklig strid mot denna omvårdnad om bankens kontanta behållning stod bankodeputationens och SU:s undfallenhet i riksdagens sista timma för borgerskapets önskan att slippa erlägga inkommande sjötullen i det högt stegrade karolinmyntet.

En anhållan af Stockholms stads handlande att få erlägga tullen i kopparmynt med 12 ½ % agio underställdes riksdagen och förordades å hela ståndets vägnar i SU. af borgarnes vice talman. Af bankostyrelsen, som i första hand hördes, varnade kommissarierna på det kraftigaste emot en sådan tillåtelse, som skulle medföra, att karolinerna uttogos ur banken och gingo ur landet, hvarjämte banken skulle beröfvas dess enda tillgång till länebankokreditorernas förnöjande. Bankofullmäktige voro däremot villiga till det betydelsefulla medgifvandet, att handlande fingo tillväxla sig karoliner ur banken mot kopparmynt och 16 % agio, om de omedelbart åter insatte dem för stora sjötullens räkning. Detta innebar, att köpmännen bereddes tillfälle att ur banken tillväxla sig karoliner till lägre agio än det gängse och befriades från tvånget att införskrifva sådana till tullens klarerande, så att bankens enda inkomstkälla i silfver afstängdes. Likväl godkändes i bankodeputationen och SU. både detta och ett annat förslag, att den rättighet, som private bankokreditorer haft sedan år 1738, att på deras behållning i karoliner utassignera kopparmynt skulle upphöra, hvarigenom de ansenliga karolinkapital, som stodo i växelbanken, skulle utbringas i rörelsen och agiot därigenom nedgå. Till sina följder voro dessa beslut vida menligare för banken än karolinernas uppsägning; den sistnämnda åtgärden hade ju endast till syfte att

[1] BD:s prot. 11 aug., SU:s prot. 24 mars 1743 samt prot.-utdrag till BD. BD:s plan för återupprättande af bankens ställning innehålles i prot. 1 febr. 1743.

befria banken från de betungande räntebetalningarne i silfver och förmå kreditorerna att omsätta sina kapital till lägre ränta, men de nu fattade besluten afstängde bankens silfverinkomstkälla och nödgade den att i framtiden genom allehanda förlustbringande operationer införskrifva silfver från utlandet. En enda invändning gjordes vid beslutens fattande i SU. d. 5 sept. 1743, nämligen af Karl Hårleman, själf tillhörande hattpartiet, som påminte, att den gamla förordningen om sjötullens erläggande varit »ett moyen till att bringa silfvermynt i landet, men genom detta projektet kommer alldeles intet silfver in, utan tagas karolinerna allenast ur det ena rummet och läggas i det andra».[1]

I bankodeputationens plan att förbättra bankens ställning ingick äfven att locka till nya insättningar i kopparmynt i länebanken genom räntans höjande till 4 ifrån 3 % årligen, som fastställts vid förra riksdagen. Detta innebar en brytning med den förut följda principen att endast i undantagsfall och för särskilda allmännyttiga anstalter medgifva insättningar för att icke belasta länebanken med ny gäld. Mot förslaget gjordes också i bankodeputationen gällande, att det stred mot föregående beslut och att ett öppet tillkännagifvande om högre inlåningsränta kunde skada bankens kredit. Men i själfva verket var det, såsom hofrättsrådet Fredenstierna, öfverstelöjtnant Åkerhielm m. fl. påvisade, betryggande för bankokrediten att mottaga insättningar och minska sedelstocken, något som äfven öfverensstämde med bankens funktion att, såsom Åkerhielm uttryckte det, vara »en auktoriserad mäklare mellan private». Längre än att tillåta insättningar af medel anslagna till pios usus eller annan publik nytta ville hvarken bankodeputationen eller SU. till en början gå;[2] mot riksdagens

[1] Statskontorets skrifvelse om köpmännens ansökan bland BF:s handl. 1743, s. 233. Bankokommissariernas prot. 5 juli, BF:s prot. 14 juli 1743. SU:s prot. 9 juli, 5 sept. 1743 och skrifvelser sistnämnda dag till Kungl. Maj:t och BF.

[2] BD:s prot. 19 nov. 1742, 1 febr. 1743. SU:s prot. 21 febr., 20 april 1743 och skrifvelse till BD. sistnämnde dag. Beslutet del-

slut medgaf dock SU. frihet för bankofullmäktige att i länebanken mottaga äfven enskildes kapitaler till 4 % årligen, hvarom kungörelse skulle utfärdas af Kungl. Maj:t, närhelst fullmäktige därom anhöllo.[1]

För de äldre länebankokapitalen bibehöllos de förutvarande räntesatserna, emedan dessa icke utan kapitalens uppsägning ansågos kunna förändras; en skala af olika räntor existerade således, nämligen 4½ % årligen för hufvudmassan af de gamla länebankokapitalen, 4 % ränta på ränta för en mindre del af desamma, 3 % för dem, som insatts till följd af riksdagsbeslutet 1741 och slutligen 4 % för dem, som nu började att mottagas.[2]

Bankens tillslutning för plåtutväxling.

De anstalter, som 1742—43 års bankodeputation vidtagit till bankens räddning, visade sig emellertid fruktlösa. Upphandlingen af enskildes koppar, som bedrefs med Th.

gafs stånden »i generale termer». Hos adeln gjordes invändning mot ränteförhöjningen af frih. Cronhiort. H. Gyllenborg försäkrade såsom ledamot i bankodeputationen, att omständigheterna förändrat sig sedan sista riksdag och att han väl kunde bevisa nyttan af förändringen, »men som allt hvad bankoverket angår är af största delikatesse och all ventilation därom bör ske under tysthet, så måste han därmed innehålla». I de öfriga stånden bifölls betänkandet utan vidare. Adelns prot. 8 mars, präste- och borgarståndens d. 16 mars, bondeståndets prot. 12 april 1743. — Bönderna kände sig vid denna riksdag starka nog att begära egna deputerade i banken, hvilken begäran afslogs i de andra stånden såsom stridande mot riksdagsordningen. Hos adeln yttrade härom frih. Coijet »att den, som skall vara kautionist, bör hafva egen redbar egendom, hvarmed han skall kunna kavera, hvilket, som bondeståndet intet äger, utan det är kronans jord de besitta», så kunde deras begäran ej bifallas. Adelns prot. 8 och 10 sept., prästeståndets d. 8, 10, 12. o. 14 sept., borgarståndets d. 8 och 10 sept. 1743.

[1] SU:s prot. 7 sept. 1743 och skrifvelser till Kungl. Maj:t och BD.

[2] Angående storleken af insättningar i länebanken till olika räntesatser se bih.-tab. II:1.

Under 1744 och 1745 skedde dock äfven insättningar till 3% årlig ränta. Se följande sida a. 2.

D. 13 febr. 1746 resolverade fullmäktige, att kopparmyntskapitaler i länebanken till 3% årlig ränta efter förutgången uppsägning finge omsättas till 4%. BF:s prot. 13 febr. 1746.

Plomgren såsom mellanhand, måste snart upphöra, emedan koppar ej stod att få för det fastsatta maximipriset. I stället för 1.200 sk☐ årligen, som bankodeputationen väntade, inbragte uppköpen under samtliga åren mellan riksdagarne 1742—43 och 1746—47 endast 612 sk☐ koppar.[1] Insättningarne i länebanken, hvarigenom den utelöpande sedelstocken kunnat minskas, blefvo ej af någon betydenhet, emedan bankofullmäktige i det längsta tvekade att låta utgå ett offentligt tillkännagifvande därom, så att en kungörelse om kapitalers insättande i länebanken mot 4 % årlig ränta utkom först den 28 okt. 1745, sedan banken några dagar förut tillslutits för utväxling af plåtar mot transportsedlar.[2]

Det ankom alltså på bankostyrelsen allena att söka afvärja krisen. I detta syfte utverkade fullmäktige i största hemlighet af rådet det i föregående sammanhang nämnda förbudet af d. 20 febr. 1744 mot gårkoppars utförsel i förhoppning, att därigenom kopparpriset inom landet skulle nedbringas och enskildes plåtmyntning tilltaga. Då verkan däraf uteblef, förordade de i slutet af samma år tvångsmyntning af fjärdedelen af all enskild koppar, hvarom ss. nämndt ett kungligt bref afgick till ämbetsverken d. 4 jan. 1745. På bankofullmäktiges tillskyndan var det äfven som de förnyade förbuden mot utförsel af guld- och silfvermynt samt kopparplåtar utfärdades under åren 1744 och 1745,

[1] BF:s riksdagsberättelse 1746 § 16 bland BD:s handl. 1746—47, s. 11 o. f. Inspektorn i Falun Walls bref till BF. d. 2 maj 1745, att koppar ej stod att få till det af kronan utsatta priset 320 d. k. m. pr sk☐. BF:s handl. 1745, s. 201.

[2] BF:s prot. 23 aug. 1744, 24 juli, 23 och 24 okt. 1745. Schwerin, s. 127.

Af BF:s prot. 23 mars, 4 april 1744 synes, att äfven karoliner mottogos till insättning mot 3 % årlig ränta, hvarmedels äldre kapitaler till 4 1/2 % ränta kunde inlösas. Under tiden mellan riksdagarne mottogos i länebanken

till 4 % årlig ränta	. . . .	888.589 d. s. m.
» 3 % » »	. . . .	145.550 »

Jfr äfven bih.-tab. I. BF:s riksdagsberättelse 1746 § 29.

det sista förbudet af d. 4 sept. 1745 afseende utförseln till inrikes orter på saltsjösidan och tydligen ådagaläggande bankens oförmåga att tillfredsställa begäret efter plåtar.[1]

För att minska sedelmängden började äfven bankostyrelsen, ehuru med största försiktighet, att inskränka lånerörelsen. Den 13 okt. 1744 beslöto fullmäktige att bevilja lån endast stricte efter förordningarne — hvilket visar, att de icke alltid förfarit så noga i detta afseende — samt att indrifva lån på ej tillåtna panter.[2] I början af år 1745 fördes långvariga öfverläggningar i närvaro af kammarrådet Wulfwenstierna och beslöts d. 25 febr. på dennes initiativ, att fastighetsbelåningen skulle upphöra, likaså utlåningen på vissa öfverflödsvaror, nämligen socker, tobak, viner, brännvin samt på lin och hampa. Då Kungl. Maj:t vägrade att låta utgå kungörelse om beslutet, läto fullmäktige d. 7 mars 1745 i tidningarne tillkännagifva, att fastigheter icke längre belånades. För den närmaste kritiska tiden var dock detta beslut af föga betydelse, enär fullmäktige icke ansågo sig kunna afslå den mängd af låneansökningar — sammanlagdt 841.000 d. k. m. — som före publikationen inströmmat under väntan på beslutet.[3]

För räntebetalning och amortering å de nya kronolånen hade visserligen 1742—43 års riksdag vidtagit fullt betryggande åtgärder, men samtidigt hade beviljats

---

[1] BF:s prot. 10 febr., 7 dec. 1744, 19 febr., 23 aug. 1745.

[2] BF:s prot. 13 okt. 1744. I öfverensstämmelse härmed beslöto fullmäktige d. 23 okt. 1744 att indrifva ett lån på ej ritorkad råg.

[3] BF:s prot. 30 jan., 16, 25, 27, 28 febr., 5, 20 mars 1745. Utlåningen på fastigheter till enskilde utgjorde enligt generalhufvudböckerna:

under	år	1744	445.304	d. s. m.
»	»	1745	340.190	»
»	»	1746	30.083	»

Summan för 1746 utgick i afräkning på sedan beviljade lån. BF:s prot. 11 febr., 26 mars 1746. Jfr ofvan s. 82 a. 2.

Wulfwenstierna hugnades sedan af bankofullmäktige med en guldmedalj. BF:s prot. 23 april 1746.

nya försträckningar till kronan att utgå efter riksdagens slut. De s. k. krigslånen å 4.877.262 d. s. m. voro sålunda vid riksdagens början 1746 minskade till 3.896.852 d. s. m. genom inbetalningar af de därtill anslagna tull- och accismedlen samt kopparräntan, men vid samma tid utestodo mer än 10 t. g. af de 24 t. g. som riksdagen i sept. 1743 beviljat att utgå under den följande tiden, hvadan kronoskulden i det hela icke minskades mellan riksdagarne.[1] Beträffande lånen till riksens ständers kontor och manufakturkontoret, som näst kronolånen voro de mest betydande af försträckningarne till offentliga verk, hade väl bankodeputationen 1743 hemställt till SU., att de med det snaraste borde återbetalas, och användningen af manufakturkontorets medel hade vid samma riksdag varit föremål för det skarpaste klander af handels- och manufakturdeputationen. Verkan däraf var dock icke större än att riksens ständers kontors kapitalskuld under åren 1744—1746 minskades från 2.048.812 d. s. m. till 1.455.000 d. s. m., medan manufakturkontoret begagnade sin obegränsade assignationsrätt i banken till att under samma tid öka skulden från 771.249 d. s. m. till 2.003.675 d. s. m.[2]

Verkan af de åtgärder, genom hvilka bankostyrelsen sökte skydda metallförrådet, nämligen myntutförselförbuden och inskränkningen i utlåningarne, blef snarast motsatt den åsyftade. Misstro väcktes till bankens ställning och

[1] Bankokommisariernas riksdagsberättelse 1746 bland BD:s handl. 1746—47, s. 73 o. f. Af det i sept. 1743 beviljade lånet å 24 t. g. utgick mellan riksdagarne under åren 1743 och 1744 1.297.164 d. s. m. och inbetaltes å kapitalet 244.619 d. s. m. — kronprinsessans hemgift. BD:s prot. 19 febr. 1747.

[2] BD:s prot. 5 sept. 1743. Arnberg, s. 105. Sifferuppgifterna äro enligt bankens hufvudböcker, som fr. o. m. 1744 omfatta läne- och växelbankens räkenskaper gemensamt. Dessa uppgifter äro icke fullt öfverensstämmande med generalförslagens i riksarkivet, enär i de senare den obetalda räntan för hvarje post slagits till kapitalet, medan i hufvudböckerna debitorernas obetalda räntor föras särskildt i en summa. Slutsiffrorna angående fordringarnes och skuldernas summa samt behållningen öfverensstämma i det allra närmaste.

det ryktet utbredde sig, att plåtmyntet liksom på Karl XII:s tid skulle förhöjas, hvarför insättarne i denna myntsort strömmade till, så att bankens metallförråd, som vid slutet af 1743 utgjort:

i guld och silfver	i koppar	Summa.
1.258.384	1.116.878	2.375.262 d. s. m.

vid slutet af 1744 nedgått till:

i guld och silfver	i koppar	Summa.
1.139.466	718.739	1.858.205 d. s. m.

I verkligheten var den disponibla kassan i slutet af 1744 icke ens så stor som här angifvits, i det att 180.000 d. s. m. däraf utgjordes af omyntad koppar eller inlösta kopparsedlar.[1]

Då det kunde förutses, att bankens kassor, om uttagningen fortsatte i lika stor skala, skulle utblottas under loppet af 1745, föreslogo bankokommissarierna i början af detta år att genom ytterligare anstalter, nämligen förbud mot bleck- och bladkoppars utförsel, tvångsmyntning af hälften af all enskild koppar, uppnegotiering af penningar utrikes m. m., stärka metallförrådet. Proportionen mellan sedlarne och de reda pengarne borde vara sådan, att 4 utelöpande daler i sedlar svarade mot 1 daler i kassan. I yttersta nödfall måste utväxlingen ur bankokassan inskränkas genom en kunglig förordning.[2]

Till följd häraf begärde fullmäktige i en skrifvelse till rådet d. 19 febr. 1745 bl. a. dels en förordning om förbud mot mynts utförsel, mot agios tagande mellan sedlar och plåtar samt mot rykten om plåtarnes förhöjning, hvarom Kungl. Maj:ts meromnämnda förordning utkom d. 25 febr. s. å., dels en i tämligen obestämda ordalag affattad föreställning, hvar-

[1] Till metallförrådet 1744 räknades 165.054 d. s. m. kopparränta i växelbanken, Avesta och Falun samt 15.160 d. s. m. inlösta kopparsedlar enligt förslaget vid bankodeputationens sekr. relation 1746.

[2] Bankokommissariernas memorial d. 6 febr. 1745 bland BF:s handl. 1745, s. 95.

igenom de antyddes, att »vid plåtars utassignerande eller utbegärande utur banken tillse, att icke något missbruk förelöpa må, särdeles att icke stora summor i silfvermynt eller plåtar in natura på en gång eller allt för tätt inpå hvarannan uttagas måga, hvilket vi på Edert bepröfvande och goda försiktighet vilja låta ankomma». Kungl. Maj:t underskref utan lång tvekan en sådan föreställning, försiktigtvis tilläggande, »så att penningeroullancen i riket ej må komma att lida».[1]

Bankofullmäktige gjorde dock icke bruk af den meddelade tillåtelsen, utan läto utväxlingen oförhindradt fortgå, till dess i juli 1745 kassabehållningen af plåtar nedgått till $2^1/_2$ t. g.; då begärde de af rådet ett bestämdt förbud mot större summors utlämnande i plåtar.[2]

Men rådet vägrade enstämmigt att utfärda någon sådan befallning, hänvisande dels till Kungl. Maj:ts stadfästelse och försäkran öfver bankens privilegier d. 1 juli 1720, hvarigenom Kungl. Maj:t lämnat »riksens ständer allena makt öfver detta verk att förordna», dels till 1668 års bankoordnings garanti i § 1 för kreditorernas i banken insatta medel. Rådet kunde icke befalla banken något, utan allenast verkställa det som fullmäktige på riksens ständers vägnar begärde. Å andra sidan framhöllo bankofullmäktige i den polemik, som utspann sig, att bankens förlägenhet härrörde af kronolånen och att dess upprätthållande vore en riksvårdande angelägenhet. Deras egna göromål sträckte sig endast inom bankoverket, hvarför de yrkade på sammankallande af riksdag, om ej Kungl. Maj:t ville förordna om inskränkning i plåtutväxlingen.

---

[1] Heml. rådsprot. rörande bankfrågor d. 25, 26 och 28 febr. 1745.

BF:s skrifvelse d. 19 febr. med bilagda projekt bland bilagorna till de heml. rådsprotokollen.

Kungl. Maj:ts bref d. 25 febr. bland BF:s handl. 1745, s. 109.

[2] BF:s prot. 16, 23 och 30 juli 1745. BF:s skrifvelse d. 16 juli med bilagdt projekt bland bilagorna till heml. rådsprotokoll rörande bankfrågor.

I längden kunde Kungl. Maj:t icke motstå påtryckningarne och meddelade omsider det begärda förbudet mot utlämnande på en gång af stora summor i plåtar och silfvermynt, men vidhöll dock principiellt sin intagna ståndpunkt under uttalande af, att åtgärden skedde på fullmäktiges eget ansvar och efter deras framställda begäran därom.[1]

Då det kungliga brefvet den 5 okt. kom fullmäktige tillhanda, var emellertid bankokassan så försvagad, att en inskränkning i plåtutväxlingen icke längre var tillfyllest, utan begärde fullmäktige af rådet efter förslag af kommissarierna ett totalt förbud mot utlämnande af plåtar annat än till nödigt skiljemynt samt en befallning att i stället utgifva små sedlar, lydande på samma belopp som plåtarne.[2]

En ny polemik uppstod nu mellan banken och regeringen, å den senares sida egentligen förd af Samuel Åkerhielm. Enligt Åkerhielms mening var en kungörelse i rådets namn onödig, emedan därigenom bankens verkliga ställning ej kunde fördöljas. Bankens oförmåga att inlösa sedlarne måste ju blifva uppenbar och endast en försäkran från dess sida att medels starkare myntning och fordringars indrifvande i framtiden förnöja kreditorerna kunde återställa det rubbade förtroendet. Något prejudikat för den af banken begärda kungörelsen stod icke att finna. Då länebanken tillslutits 1709 och växelbanken några år senare vägrat full förnöjelse åt kreditorerna, hade riksens ständers deputerade öfver bankoverket varit tillsammans och burit ansvaret för åtgärderna.[3]

Inför denna regeringens fasta ståndpunkt gåfvo fullmäktige vika. Som rådet förklarat sig villigt att genom någon förordning understödja de föreslagna mindre trans-

---

[1] Hemliga rådsprot. rörande bankfrågor juli—sept. 1745. Den 13 aug. uttalade samtliga i rådet bland andra Tessin, att Kungl. Maj:t icke ägde att befalla öfver banken ss. riksens ständers verk. BF:s prot. 6, 20, 23, 27 aug., 4, 10 sept., 3 okt. 1745.

[2] BF:s prot. 5, 7 okt. 1745. BF:s skrifvelse d. 7 okt. med projekt bland bilagorna till heml. rådsprot.

[3] Heml. rådsprot. rörande bankfrågor d. 9—18 okt. 1745.

portsedlarnes kredit, framlade fullmäktige d. 19 okt. ett väsentligen modifieradt förslag till kungörelse, att Kungl. Maj:t på bankens tillstyrkande funnit för godt förordna, att endast så mycket plåtar utlämnades ur kassan, som behöfdes till oundgängligt skiljemynt samt att banken *påtagit* sig att därefter utgifva mindre sedlar på 6, 9 och 12 d. k. m. I motiveringen angåfvos »hemliga stämplingar» mot bankoverket och »det utspridda falska ryktet om plåtarnes förhöjning» såsom orsaker till bankens förlägenhet. Rådet godkände i hufvudsak detta förslag, men lät i motiveringen inflyta en antydan om den stora kronoskulden och en försäkran om starkare kopparmyntning, om de af banken inlösta kronoförpantningarnes försäljning och om länebankens öppnande för insättningar samt utbytte ordet *förordna* mot *tillåta*, hvarefter d. 23 okt. 1745 utfärdades *Kungl. Maj:ts plakat om mindre bankosedlars gångbarhet samt plåtars levererande utur banken.*[1]

Ett par dagar därefter stängdes bankens kassor med en behållning i plåtar af några och 90 tusen d. s. m.[2]

Enligt plakatet skulle småsedlarne ovägerligen mottagas utan lage eller uppgäld såsom själfva myntet, hvaruppå de voro gifna d. v. s. plåtar, vid det straff som i de förra förordningarne om bankosedlars gångbarhet var utsatt, och detta ehuru i bankens kassor endast skiljemynt utlämnades för dem. I landtränterierna stod däremot hvar och en öppet att för sedlarne tillväxla sig plåtar och skiljemynt —

[1] BF:s prot. 8—23 okt 1745. BF:s skrifvelse d. 19 okt. med projekt bland bilagorna till hemliga rådsprot. I denna skrifvelse begärde BF. äfven kungörelse om länebankens öppnande för insättningar, betalning för kronolånen af inflytande subsidier, större afbetalning å riksens ständers kontors lån samt tillåtelse att försälja kronoförpantningarne. Hemliga rådsprot. 21, 23 okt. 1745. SCHWERIN, s. 120. I formuleringen af kungörelsen sökte rådet åstadkomma en viss öfverensstämmelse med det kungliga plakatet d. 7 okt. 1714, som utgafs med anledning af växelbankens iråkade misskredit. Se SCHWERIN, s. 74.

[2] BF:s riksdagsberättelse 1746 § 25 bland BD:s handl. 1746—47, s. 11 o. f.

en tillåtelse, som naturligtvis var begränsad af ränteriernas högst ofullkomliga förmåga att tillfredsställa det allmänna begäret efter reda penningar.

Gifvetvis betraktades de nya sedlarna med misstro och inträngde mycket långsamt i allmänna rörelsen; deras utseende och lydelse var också olika de förutvarande transportsedlarne och anslöt sig till de moderna banksedlarne, medan de gamla närmast hade karaktär af anvisningar.[1]

Det äldre sedelformuläret hade följande lydelse:

Uti riksens ständers växelbanko hafver . . . . (namn) insatt uppå transporträkningen . . . . hvilken summa af . . . . . är tillåtet att transportera på andra, dock med de villkor, att hvar och en, som den till en annan uppdrager, gör det tydligen med dag och datum samt till hvem han den transporterar och sätter därunder sitt egenhändiga namn. Skolandes den, som attesten uppvisar och har sista transporten, hafva att utbekomma ofvanbemälte insatte medel.

Formuläret för de nya småsedlarne lydde däremot:

Uti riksens ständers växelbanko hafver sedelhafvaren insatt på transporträkningen . . . . . . d. k. m. och skall denne sedel på . . . . d. k. m. gälla uti hvars hand den finnas må samt af banken vid uppvisandet betalas.[2]

Genom försäljning af kronoförpantningar, länebankens öppnande för insättningar, som följde d. 28 okt. 1745, räntebetalningar å kronoskulden samt de beslutade inskränkningarne i utlåningen åt enskilde förbättrades bankens ställning i så måtto, att den utelöpande sedelmängden, som vid

---

[1] Utelöpande sedlar på 6, 9 och 12 d. k. m. enligt generalhufvudböckerna utgjorde vid slutet af åren:

1745	406.769	d. s. m.
1746	1.398.612	»
1747	2.300.064	»

[2] De äldre sedlarne hade för transportens skull formen af ett hopvikt ark, men de nya bestodo af endast ett blad. Den 5 febr. 1748 resolverade bankofullmäktige, att 24- och 36-dalers sedlarne skulle transporteras utan påtecknande af namn, endast med angifvande af transportens datum. BF:s resolutioner och reglementen. 1748.

1743 års slut stigit till öfver 95 t. g., vid slutet af 1746 var nedbragt till 53 ½ t. g.[1]

Efter kungörelsen d. 23 okt. vidtogos ytterligare inskränkningar i utlåningen på lösa panter, så att endast länebankoattester, guld, silfver, järn, stål, tenn och kopparkärl samt mässingstråd belånades. Fråga var äfven om uppsägning och indrifning af utestående fastighetslån, hvarom bankofullmäktige fattade beslut d. 24 okt. 1745, men vid förnyad öfverläggning om saken och sedan bankokommissarierna på det bestämdaste afrådt en åtgärd, hvarigenom banken och många enskilde skulle blifvit lidande, stannade frågan i lika röstetal och förföll.[2]

I det hela sträfvade bankostyrelsen allvarligt och lyckades i icke ringa mån att förbättra bankens ställning genom inskränkning i bankokrediten, för så vidt detta kunde ske utan skada för handeln och näringarne. Däremot hade bankofullmäktiges påminnelser om afbetalning å kronoskulden, manufakturkontorets och riksens ständers kontors lån icke någon särdeles stor verkan, såsom redan är anmärkt.[3]

---

[1] Jfr ofvan s. 61. Försäljning af kronoförpantningar inbragte intill riksdagen 1746 160.293 d. s. m. Rörande beloppet af insättningar i länebanken se ofvan s. 87 a. 2. Årliga räntan å kronoskulden utgjorde c:a 7 t. g.

[2] Bankokommissariernas riksdagsberättelse 1746 bland BD:s handl. 1746—47, s. 73 o. f. BF:s prot. 24, 30 okt., 16 nov. 1745.

[3] BF:s prot. 18 okt. 1745, 3 mars 1746. Jfr ofvan s. 89.

Perioden 1747—1755.

Växelkursen.

1746—47 års riksdag.

Den riksdag, som inleder hattpartiets mest lysande maktperiod, begyntes under en tid af mycket oviss partiställning. De engelska och ryska intressena arbetade hänsynslösare än förut och hade i sin sold ett väl organiseradt parti som icke skydde att inlåta sig i fosterlandsförrädiska stämplingar. Politiskt och ekonomiskt hade hattstyrelsen misslyckats genom kriget och finansiell misshushållning: penningväsendet hade råkat i oreda, banken var insolvent och de statsunderstödda fabrikerna saknade afsättning, så att man redan måste vara betänkt på att inskränka deras antal.[1]

Dessa missförhållanden gåfvo näring åt yrkandet på fred och sparsamhet i hushållningen; men hattpartiet yrkade med än större kraft på nationellt oberoende. Det nesliga beroendet af Ryssland, som strax efter riksdagens öppnande kulminerade i ambassadören v. Korffs oförsynta uppträdande, väckte en känsla af nationell förbittring och gjorde hattarnes välde i SU. och dess deputationer oomtvistligt. Den patriotiska uppbrusningen bidrog äfven att förstumma kritiken öfver det nya hushållningssystemet,som ju ytterst afsåg att häfda Sveriges självständighet i ekonomiskt hänseende. På ett bländande sätt förstod A. J. von Höpken att framhäfva det nationella draget i hattarnes ekonomiska system i det betänkande, som i januari 1747 afgafs till

[1] Arnberg, s. 117.

SU. af dess finansdeputerade. Han bestred icke det rådande systemets skuld till bristen på penningar och kredit, men han påvisade tillika, att dyrheten och växelkursens höjd hade sin förklaring däri, att de inhemska näringarne icke längre anlitade utländska kapitalister och handelskommissionärer. En återgång till det gamla hushållningssystemet vore liktydigt med ett återfall under de utländska kapitalisternas förtryck. Icke minst främjades hattarnes sak däraf, att deras förnämste motståndare Samuel Åkerhielm under riksdagen svårt komprometterades i de ryska partistämplingarna och anklagades såväl för högförräderi som för ofosterländska rådslag i fråga om banken.[1]

Likväl förnummos starka klagomål både utom och inom riksdagen öfver penningväsendets förfall. I bondeståndets riksdagsbesvär begärdes bl. a. afskaffande af de nya småsedlarne, som allmogen till stor del ej kunde läsa och icke utan misstro mottog. Starkast voro klagomålen från Finland och Norrland, dit plåtar till följd af förbudet d. 4 sept. 1745 icke fingo föras sjöledes och där alltsedan krigstiden en stor brist rådde på redbart mynt. Från Österbotten berättades, att allmogen ej ville mottaga annan betalning för sina varor än plåtar och slantar, och då sådana ej stodo att få i kuststäderna, drog sig handeln alltmer öfver till ryska sidan, där silfvermynt fanns att tillgå.[2]

Någon verklig bot kunde bankodeputationen och SU. för tillfället icke råda på dessa missförhållanden. Ett

---

[1] Inför R. St:s kommission framhöll Åkerhielm bl. a., att det icke, såsom bankofullmäktige påstodo, varit plåtutskeppningen, som vållat bankens förlägenhet, utan det stora antal sedlar, som utgifvits. MALMSTRÖM III: 342.

[2] Utdrag af allmogens besvär § 4 vid BD:s prot.-utdrag 29 maj 1747 bland SU:s handl. 1746—47. BD:s prot.-utdrag 4 juli 1747 med transsumt af österbottniska regementets besvär, landshöfdingeämbetets i Vasa skrifvelse till K. M:t d. 31 juli 1746 samt finska dep:s prot.-utdrag d. 5 febr. 1747 bland SU:s handl. SU:s prot. 3 juni 1747. Bondeståndet förmåddes sedan att utesluta sin begäran ur besvären. MALMSTRÖM III: 392.

förslag från deputationen öfver finska ärenden, att större slantar på 4 och 8 ö. s. m. skulle få präglas, hvilka såsom skiljemynt kunde föras öfver Bottenhafvet, möttes med afslag, likaså åtskilliga ansökningar af finnar och norrländingar, som äfven understöddes af rådet, att få ur banken utväxla och hemföra småplåtar i likhet med kopparskiljemynt.[1]

Däremot ansåg bankodeputationen nödvändigt att genom en allmän kungörelse understödja småsedlarnes kredit och projekterade en dylik med straffbestämmelser för agios tagande mellan sedlar och plåtar i allmänna rörelsen, för ocker af kronans uppbördsmän vid plåtars utväxling och för vanryktens utspridande om bankoverket, i likhet med hvad som stadgats i föregående förordningar om bankosedlarne.

Men i SU. opponerade sig v. Höpken på det lifligaste mot sådana stadganden, som voro banken ovärdiga och ej kunde höja förtroendet för sedlarne. Han fick ärendet återremitteradt till bankodeputationen och genomdref därstädes såsom adjungerad ledamot, att straffstadgandet för agios tagande i allmänna rörelsen och för vanryktens utspridande utgick ur kungörelsen. »Konungen kan ej», yttrade han, »utan en espece af tyranni eller enväldig disposition öfver undersåtarnes välfångna egendom förbjuda uppgälds tagande emellan den ena och andra myntsorten». Med de af Höpken gjorda ändringarna utfärdades sedan d. 22 juli 1747 Kungl. Maj:ts förordning angående mindre transportsedlars gångbarhet samt flere omständigheter beträffande penningerörelsen i riket. Kungörelsen innehöll hufvudsakligen ett allmänt stadgande om småsedlarnes gångbarhet såsom reda penningar med straffbestämmelser för

[1] BD:s prot.-utdrag d. 29 maj 1747 med prot.-utdrag i finska dep. d. 11 april s. å., BD:s prot.-utdrag d. 18 jan. 1747, d. 3 okt. 1747 med bifogadt rådsprot. d. 21 aug. 1747. SU:s prot. 3, 23 juni, 19 okt. 1747. Öster- och Västerbottningar samt andra norrländingar skulle dock framför andra få tillväxla sig skiljemynt ur banken.

kronans uppbördsmän, som drefvo ocker med plåtar och skiljemynt. Om banken och dess tillstånd nämndes endast i inledningen, att den »erbjudit sig och begärt att få inlösa utgifna små transportsedlar», fastän i själfva verket både bankens fullmäktige och kommissarier afstyrkt allmogens nyssnämnda begäran i riksdagsbesvären såsom skadlig för penningrörelsen. Tillsvidare skulle de små sedlarne utgifvas och ej annat än slantar och små plåtar ur banken utlämnas i allmänna rörelsen, hvarmed ej tillåtelse var gifven att i obegränsad mängd utfå mindre plåtar, utan gällde ännu i detta afseende bestämmelsen i plakatet d. 23 okt. 1745, att banken ej utlämnade mer i plåtar »än till oundgängeligt skiljemynt betarfvas».[1]

Genom anstalter för starkare myntning af små plåtar sökte man dock vid denna riksdag i möjligaste mån tillfredsställa begäret efter denna myntsort. Efter hemställan af SU. föreskref Kungl. Maj:t d. 5 jan. 1747, att förutom 1.500 sk𝔎, som erfordrades till slantar, all kronans och fjärdedelen af enskildes koppar skulle slås till en- och halfdalers plåtar.[2]

Medan riksens ständer genom nyssnämnda kungörelse, genom skärpta straffbestämmelser för sedelförfalskning och genom en förordning om förkomna och stulna bankosedlars gångbarhet sökte upprätthålla sedlarnes värde, inneburo andra deras åtgärder ett erkännande af att sedelvärdet var råkadt i förfall.[3] Ett förslag af Kungl. Maj:t, att

---

[1] BD:s prot. 9 febr., 28 maj, 1 juni 1747. SU:s prot. 10 febr., 3 juni 1747. BF:s prot. 28 april s. å. Bankokommissariernas skrifvelse d. 22 april s. å. bland BD:s handl. 1746—47, s. 1.205. SCHWERIN, s. 129.

[2] STIERNSTEDT, s. 364.

[3] SCHWERIN, s. 128, 130. I fråga om förkomna och stulna bankosedlar stadgades, att den, som på god tro och redligt vis hade någon sådan sedel i händer, skulle därför undfå betalning af banken, i likhet med hvad Kungl. förordningen d. 13 juli 1731 stadgat om länebankoattester. Till försvårande af sedelförfalskning blefvo summorna på de mindre transportsedlarne t. o. m. 36 d. k. m. tryckta, på 6, 9 och 12 dalersedlarne äfven på finska språket.

inkommande stora sjötullen åter skulle erläggas i silfver med upphäfvande af föregående riksdags beslut, vann icke ens bankofullmäktiges bifall, emedan det skulle medföra ett oskäligt fördyrande af importerade varor. I stället beslöt SU. d. 27 juni 1747, att tullen från nästföljande 1 sept. skulle få erläggas i transportsedlar med 20 % agio; bankofullmäktige lämnades dock frihet att efter växelkursen förhöja agiot till högst 24 %.[1]

Frågan om växelkursen vid riksdagen.

Ett uppenbart bevis på omöjligheten att genom tvångsbud reglera penningvärdet lämnade växelkursen. Sedan växelstadgan i maj 1745 trädt i kraft, hade däraf ingen annan verkan försports än en stor brist på växlar, såsom kommerskollegium androg i sin berättelse till riksdagen 1746. Icke minst kännbar var bristen för kronan, som var i stort behof af utländska valutor för arméns utrustning och i sin nöd vände sig till riksens ständer med anhållan, att de ville utse medel. Under sådana omständigheter kom förnyelsen af 1738 års franska subsidietraktat synnerligen lägligt, och förhandlingarna därom torde ha påskyndats af kronans behof af medel till växelkursens bekämpande.[2] Genom fördraget, som afslöts d. 26 maj 1747, tillförsäkrades Sverige 300.000 rdr sp. årligen under en tid af tre år från d. 1 nästföljande juli räknadt, hvartill genom en ny öfverenskommelse vid riksdagens slut lades 200.000 rdr sp. årligen i fyra år efter de första tre årens slut.[3]

Innan frågan om växelkursen genom denna traktat kommit i ett nytt läge, hade den redan från olika synpunk-

---

BD:s berättelse om bankoverkets tillstånd bland SU:s handl. 1746—47. Kungl. Maj:t kungörelse d. 9 febr. 1748 hos SCHWERIN, s. 131.

[1] BF:s prot. 12 febr. 1747. SU:s prot. 27 juni 1747 (i koncept).

[2] Härom ett yttrande af Palmstierna i utrikes rådsprot. d. 28 april 1747.

[3] Defensionsdeputationens prot.-utdrag d. 13 nov. 1746 bland sekr. handels- och manufakturdep:s handl. 1746—47. Kungl. Maj:ts skrifvelser d. 5 och 14 mars 1747 bland riksrådets remisser till SU. 1746—47. MALMSTRÖM III: 335.

ter skärskådats vid riksdagen. I prästeståndet hade prosten Jakob Serenius i ett diktamen d. 17 dec. 1746 hemställt till SU., att banken sattes i stånd att prestera reell valuta för sedlarne och ej fortsatte att utgifva underhaltigt mynt, slantar och små sedlar, som »ju mer de förökas, ju mer de uppjaga bankodalern på vår börs»; om ej sedlarne indroges genom lånens upphörande »måste man liksom 1531 gripa till klockan i tornet och kalken på altaret». Ett utdrag af Serenius' yttrande tillställdes först sekr. handels- och manufakturdeputationen och väckte där den allra största förbittring bland hattarne, icke minst därför att författaren hotade att draga ärendet under prästeståndets egen pröfning. Äfven en annan medlem af handels- och manufakturdeputationen, landshöfding v. Hökerstedt, hördes ansluta sig till Serenius' mening i försiktigare ordalag, såsom att »själfva myntets halt och dess differens i värdet på utrikes orter mot hvad det inrikes gäller» vore rätta orsaken till den höga växelkursen.

Men den härskande åsikten i deputationen var den gamla tron, att undervikten dref upp kursen, en mening som i viss mån delades äfven af Serenius och Hökerstedt och som syntes bekräftas af kommerskollegii till riksdagen ingifna handelsbalanser för åren 1741—44, som för de tre första af dessa år utvisade en dryg undervikt, härrörande af missväxtår och kriget. Något positivt förslag till växelkursens fällande annat än handelsbalansens upphjälpande kunde deputationen ej åvägabringa, och de projekter till kursens fällande, som inlämnades därstädes, vore näppeligen af den art, att de kunde leda till någon praktisk åtgärd. I anslutning till hvad som förebragts i rådet under öfverläggningarne på hösten 1744 och våren 1745 föreslogs, än att en utländsk fond att draga växlar på skulle anskaffas mot säkerhet af någon svensk besittning eller mot utlämnande af rekryter, än att köpmän skulle adjungeras med svenska ministrar i utlandet för drifvande af växelrytteri.[1]

---

[1] Det förstnämnda förslaget var undertecknadt af Karl Gyllenborg.

I ett ganska märkligt memorial bekämpades den gängse tron, att växelkursen var skadlig för landet och påvisades, att hög kurs gynnade exporten och det egna fabrikssystemet, men försvårade import och lurendrägerier, en åsikt som sedermera teoretiskt utarbetades till ett försvar för hattarnes finansiella system af adjunkten vid Uppsala universitet P. N. Christiernin i dennes föreläsningar om växelkursen.

Till något beslut ledde som sagdt för närvarande icke de inkomna projekten, utan deputationen nöjde sig med att efter förslag af Plomgren hemställa till stånden om upphäfvande af 1745 års växelförordning, utom hvad gällde några reglementariska föreskrifter för växelhandeln. I betänkandet härom nämndes den dåliga handelsbalansen såsom egentliga orsaken till kursens höjd, men till följd af v. Hökerstedts påminnelser inflöt en antydan om »den del som rikets nuvarande förhöjda mynt toge i den höga växelkursen», ett uttalande, som syftade på plåtarnes förhöjning 1715 och således alls icke innebar något ogillande af den sista tidens bankpolitik.[1] Efter handels- och manufakturdeputationens af stånden godkända förslag utfärdades sedan d. 28 april 1747 Kungl. Maj:ts förklaring öfver 1745 års förordning angående växelkursens dämpande.[2]

Äfven inom bankodeputationen hade redan i november månad 1746 frågan om växelkursens fällande varit på tal, ehuru det karakteristiskt nog ansågs, att saken icke vidkom denna deputation. Bankodeputerade, som till allra största delen voro hattar, drefvo nämligen mycket ifrigt den satsen,

---

[1] Prästeståndets prot. 17 dec. 1746, 10 jan. 1747. Sekr. handels- och manufakturdep:s prot. 19 nov. 1746, 28 jan., 17 febr., 7 mars 1747. Kommerskollegii berättelse om handelsbalansen och 5 memorialer om växelkursens fällande bland sekr. handels- och manufakturdep:s handl. 1746—47 (med supplement). Af protokollen synes, att Hökerstedts uttalanden i handels- och manufakturdep. om myntets inverkan på kursen endast hade afseende på det förhöjda plåtmyntet, hvarför äfven Plomgren instämde däri. Serenius motsatte sig i deputationen växelförordningens upphäfvande, men yttrade sig ej om sedelmyntet. Jfr MALMSTRÖM III: 393.

[2] SCHWERIN, s. 128.

att det var undervikten i handeln, som utjagat plåtarne ur banken och vållat dess obestånd samt stegrat kursen. De afläto flera bevekande föreställningar till SU. om handelsbalansens upphjälpande genom skärpta lurendrägeriförordningar och nya förbud mot öfverflödsvarors införsel och nyttjande, däribland ett protokollsutdrag d. 6 maj 1747, hvari uttalades omöjligheten af, »att bankens sedlar allena skola kunna alltid och allestädes både in- och utomlands tjäna i stället för reda penningar».[1]

Det första växelkontorets inrättande.

Liksom handels- och manufaktur- samt bankodeputationerna efter bästa förmåga sträfvade att sätta växelkursproblemet i den önskade belysningen, sörjde äfven hattarne i SU. för, att frågan undandrogs en allsidigare pröfning. Den 30 maj beslöt SU. på Henning Gyllenborgs förslag att för tysthetens bevarande hänskjuta bankodeputationens nyssnämnda hemställan, i hvad den rörde växelkursens fällande, till de åtta ledamöter, som deputerats öfver finansverket. Dessa kunde adjungera med sig »andra redliga män, som ägde insikt i sådana saker» för utrönande af, om icke subsidiemedlens indragning — den franska traktaten hade afslutits fyra dagar förut — kunde nyttjas till kursens fällande.[2] SU. beslöt alltså egenmäktigt draga under några få medlemmars pröfning frågan om dispositionen af statsmedel, som enligt dess eget beslut vid föregående riksdag borde förvaltas af kronan allena.

Resultatet af finansdeputerades förhandlingar förelåg i SU. d. 19 okt. i ett deras betänkande, som innehöll grunddragen af det blifvande växelkontraktet. Betän-

---

[1] BD:s bokhålleriutskotts prot. 29 okt. 1746. BD:s prot. 6 nov. 1746. BD:s prot.-utdrag d. 28 nov. 1746, 6 maj, 30 juni 1747 bland SU:s handl. 1746—47.

[2] SU:s prot. 30 maj 1747. Finansdeputerade voro Henning Gyllenborg, Coijet, v. Höpken, L. Åkerhielm, Kiörning, Browallius, Urlander, Jernstedt. Bland deputerades göromål var att utarbeta ett projekt »till de penningsummors samlande, som rikets tarfvor kräfva». SU:s prot. 21 okt. 1746. Inför deputerade skulle Serenius förekallas att förklara sig rörande sina yttranden om myntet och banken. SU:s prot. 15 juni 1747.

kandet var helt och hållet affattadt i hattarnes anda och härledde således den höga kursen ur underbalans i handeln. I någon mån sades dock egennyttiga trassenters spekulationer ha bidragit till kursstegringen, hvilket kunde stäfjas, om de franska subsidiernas indragning och växelstyrelsen anförtroddes vissa pålitliga och förståndiga män med tillgång till så stort kapital, som svarade mot de egennyttigas. Deputerade tviflade ej på, att sådana personer funnes i staden, som ville förbinda sig att intill nästa riksdag hålla kursen nere vid 40 mark per rdr holl. kurant, om de fingo indraga subsidierna efter ett pris af 40 mark per rdr hamb. b:o, tillåtelse att i banken upplåna 3 à 4 t. g. samt bestodos en viss summa ur banken till ersättning för kostnaderna vid trassering och remittering. För vidare underhandlingars bedrifvande begärde deputerade sammanträde med de 3 högre ståndens talmän samt rätt att inför sig kalla de handlande, som voro villiga att ingå på någon förbindelse.[1]

De personer, som finansdeputerade åsyftade, torde främst ha varit Kierman och Plomgren, ehuru dessa ännu höllo sig utanför projektet, sådant det nu uppgifvits, och bekämpade detsamma.

Vid förra riksdagen hade bägges ställning varit ganska hotad; Plomgren hade till följd af den s. k. principalatsstriden för en tid blifvit utesluten ur SU., och Kiermans affärskredit hade lidit en svår stöt genom hans försumlighet att iakttaga betalningsterminerna för den mässing, som han 1741 fått inköpa af banken. Indragningen af de franska subsidierna, som de gemensamt handhaft, hade, såsom nämndt, SU. 1742 fråntagit dem, ett beslut, som torde ha föranledts af rykten om oskälig vinst vid förrättningen.[2]

---

[1] Finansdeputerades betänkande (utan underskrifter och odateradt) bland riksrådets remisser till SU. 1746—47.

[2] Jfr ofvan s. 50. Malmström III: 222. SU:s prot. 20 okt. 1747. Vid mässingsköpets afslutande 1741 hade L. Åkerhielm i SU. yrkat, att mässingen skulle försäljas å auktion likmätigt bankoordningarne. SU:s prot. 12 febr. 1741. Då Kierman trots lämnadt uppskof ej iakttog andra betalningsterminen, hade fullmäktige 1743 sökt

Vid 1746—47 års riksdag var stämningen helt annorlunda. Decharge hade i juni 1746 af kammarkollegium och utredningskommissionen meddelats Kierman och Plomgren för subsidierna, hvarefter den senare i SU. kunde omtala, att vinsten för indragna 525.000 rdr hamb. b:o belöpte sig till endast 26.000 d. k. m. för bägge. Plomgren återupprättades i principalatssaken genom straff på sin motståndare Springer och medels 12.000 d. s. m. i kontant belöning af SU. Kierman fick anstånd ytterligare högst 4 år med betalningen af resterande bankoskuld för mässingen. Till detta komma andra frikostiga partibelöningar, vittnande om dessa mäns stora inflytande vid riksdagen och den betydelse man tillmätte deras biträde vid den tillämnade finansoperationen.[1]

Samtidigt med finansdeputerades nyssnämnda betänkande föredrogs i SU. ett utdrag af rådsprotokollet d. 14 okt. med underrättelse, att i rådet förevarit frågan om kursens fällande genom de franska subsidiernas indragning, och med en hemställan i korthet, om icke SU., därför att saken i anseende till »de härvid häftade ömma omständigheter» fordrade den största tystlåtenhet, funne bäst, att den lämnades till Kungl. Maj:ts bedrifvande med råds råde. Rådet hade utförligt dryftat skälen, hvarför subsidiernas indragning och den därmed förenade växelstyrelsen i enlighet med riksdagens beslut 1742 fortfarande borde ske genom kronan. Tvenne statskommissarier hade

---

inteckning för bankens fordran. SU. beslöt d. 16 sept. 1743, att inteckningen skulle upphäfvas, sedan K. med uppvisande af sina böcker intygat, att banken ägde full säkerhet. Vid granskningen af K:s bokslut för 1743 befanns behållningen vara öfver 2 t. g. SU:s prot 18 juni, 10, 14 o. 16 sept. 1743. BF:s prot. 5 nov. 1744.

[1] SU:s prot. 20 okt. 1747. MALMSTRÖM III: 376, 412. BD:s prot. 7 april 1747. Belöningen åt Plomgren gafs samma dag (d. 12 dec. 1747), som SU. fattade beslut om växelkontraktets afslutande. Plomgren fick uteslutande rätt att upphandla koppar för banken mot 1 % provision. BD:s prot. 11 dec. 1747. Kierman fick leverera 50 kanonskepp till kronan och förmånligt arrende af Gripsholm. SU:s prot. 20 o. 23 maj, 11 dec. 1747.

varit närvarande och förklarat det möjligt, att statskontoret genom försiktig trassering kunde fälla kursen så långt, som den ansågs ha stegrats genom egennyttiga växelspekulationer d. v. s. c:a 4 mark per rdr hamb. b:o. Enskilda personer kunde svårligen drifva en sådan förrättning utan afsikt på egen vinst och vidlyftiga efterräkningar kunde däraf uppstå, såsom fallet varit med gamla växelkontoret, hvars mellanhafvanden med kronan ännu ej voro fullt utredda.[1] Då rådets förslag jämte finansdeputerades betänkande d. 19 okt. föredrogs i SU., förordades det förra kraftigt af riksrådet Palmstierna, som bl. a. framhöll, att en så god afsikt som försöket att fälla växelkursen icke borde göras om intet »genom någons håg till enskild vinst». Landtmarskalken fann bäst, att saken ventilerades så litet som möjligt, och tillrådde att, om SU. vore därom ense, »simpliciter bifalla rådets extractum protocolli». Men Plomgren betviflade, att subsidierna voro tillräckliga för ändamålets vinnande, och påstod, att verkan af statskontorets trasseringar varit nästan ingen, hvarför han yrkade på, att de

[1] Inrikes-civilt rådsprot. 14 okt. 1747. I rådet förordades, att en mindre del af subsidierna indrogs i silfver till arméns förnödenhet. Det gamla 1719 inrättade växelkontoret indrog för kronans räkning de summor, som tillföll Sverige genom fredssluten, och betroddes 1727 jämväl med indragningen af de franska och engelska subsidierna, 100.000 £ årligen i 3 år. Såsom delägare kvarstodo 1727 kommerserådet Cameen och handlanden Grill, hvilka då förstärktes med handlanden Feif och bankiren König. Provisionen, hvari ingick ersättning för utrikes kommissionärer, mäklarecourtage m. m., fastställdes vid samma tillfälle till $1^3/_4$ %. Ändamålet med kontoret angafs af statsdeputationen 1727 vara, »att vid indragningen ej allenast sökes tillbörlig avantage för riket, utan ock att det tillika eftertraktas, att växelkursen så blifver manierad, som rikets allmänna nödtorft vid den nuvarande stora undervikten i handeln erfordrar». SU:s prot. 6, 11 o. 26 april 1727.

Den 21 maj 1745 afgjordes i rådet en tvistefråga angående provisionen till kontorets nackdel, men ännu 1747 var decharge ej meddelad, hvaröfver Kl. Grill (?) klagade inför SU:s finansdeputerade. Inrikes-civilt rådsprot. 21 maj 1745. Finansdeputerades redogörelse för deras underhandlingar med köpmännen, uppläst i SU. d. 4 dec. i koncept bland riksrådets remisser till SU. 1746—47.

skulle upphöra. Ehuru statskommissarien Rudenschöld med mäklareattester visade, att statskontoret utan öfverdrifven trassering förmått fälla kursen 2 mark på 3 postdagar, fortsatte Plomgren att följande dag i SU. bekämpa rådets förslag, på samma gång han vederlade de mot honom och Kierman riktade beskyllningarna för enskild vinst vid indragningen af 1741 års subsidier och förklarade, att han själf hvarken åstundade eller skulle vidare befatta sig därmed.

Något afgörande träffades tillsvidare icke i SU., utan blef finansdeputerades förslag remitteradt till rådet för afgifvande af yttrande äfvensom till bankodeputationen.[1] I sitt svar d. 4 nov. undvek rådet att utlåta sig i hufvudfrågan, hvem subsidiernas indragning skulle lämnas, och begärde endast genom SU. underrättelse, till hvilken summa och på hvad villkor banken kunde biträda.[2]

Härom fördes d. 7 och 9 november långvariga öfverläggningar i bankodeputationen i närvaro af riksråden Höpken och Taube, landtmarskalken, de andra två högreståndens talmän och bankofullmäktige. Bankofullmäktige afgåfvo ett utlåtande, dikteradt af Plomgren, i hvilket de tillstyrkte bankens medverkan, men vägrade att närmare yttra sig, förrän de fått veta entreprenörernas styrka, säkerheten m. m. I samma riktning uttalade sig Kierman i bankodeputationen; man borde ej »onödigtvis upptäcka bankens förmåga», förrän ett rimligare förslag företetts, än att med subsidierna och några t. g. förskott ur banken styra kursen, ett företag som fordrade millioner. Han gick så långt, att han förklarade förslaget att fälla kursen

---

1 SU:s prot. 19 o. 20 okt. 1747 och skrifvelse sistnämnda dag.

2 Inrikes-civilt rådsprot. 4 nov. 1747. I rådet framdrogs äfven disproportionen i silfvermyntfoten såsom vållande myntets utförsel. SU. biföll d. 5 dec. Kungl. Maj:ts förslag om tillsättandet af en kommission för att utröna »huru silfvermyntfoten i riket så måtte kunna jämkas och rättas, att det svenska silfvermyntet i det närmaste må varda proportioneradt emot de öfriga i Europa gängse silfvermynten». SU:s prot. 5 dec. 1747.

för »en palliativ kur», som i längden gjorde det onda värre, för såvidt den ökade undervikten och rikets utländska skuld. Mycket vore dock vunnet, om kursen till undersåtarnes lisa kunde hållas nere, till dess handelsbalansen kommit i öfvervikt och det onda häfts, då banken kunde lämna sitt biträde »fast den skulle aldrig så nära gripa sig an». Förgäfves invände häremot Höpken, K. Fr. Piper och Wulfwenstierna, att det ej tillkom bankodeputationen att ingå i pröfning af förslaget, utan allenast att yttra sig om, huru långt bankens biträde kunde sträcka sig; förskottet kunde för säkerhets skull tagas i kronans namn. Kierman genomdref med stor majoritet sin mening, att bankodeputationen ej ville närmare utlåta sig, förrän den fått kännedom om »entreprenörernas styrka samt själfva författningens tillräcklighet».[1]

SU. hänsköt denna begäran, icke till finansdeputerade, utan till Kungl. Maj:t af det skälet, att innan deputerades förslag upplämnats i SU., Kungl. Maj:t gifvit förhoppning om något medel, hvarigenom ändamålet kunde vinnas. Mot sin vilja nödgades nu rådet i sitt svar den 18 nov. framlägga skälen för växelstyrelsens uppdragande åt statskontoret; likväl förklarade sig rådet hysa betänkligheter i afseende på den frågan, »om den fond, som härvid skulle komma att användas, till alla delar vore bekant eller icke» och hänsköt denna fråga till SU:s bepröfvande, »i synnerhet som Kungl. Maj:t om alla SU:s vid denna riksdag gjorde anstalter och författningar icke noga är under-

---

[1] BF:s prot. 7 nov. 1747. Vid fullmäktiges sammanträde voro endast trenne närvarande, bland hvilka Plomgren ensam förde ordet. BD:s prot. 7 o. 9 nov. 1747 tryckta såsom bil. 3 o. 4 till SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765.

Kiermans yttrande, att växelns fällande genom konstlade medel vore »en palliativ kur», ansågo mössorna 1765 bevisa, att K. insett företagets omöjlighet, men ändå styrkt därtill. I dess rätta sammanhang innebar yttrandet endast, att växeldragning på kredit ökade rikets utländska skuld, men i andra afseenden kunde gagna för en tid, till dess det onda häfts genom förbättrad handelsbalans. Jfr Malmström III: 394 a. 2.

rättad och följaktligen mindre i stånd satt att kunna försäkra riksens ständers SU. emot alla de vid en så ömsint och grannlaga operation förekommande händelser och incidens».[1]

Då detta svar förekom till behandling i bankodeputationen d. 30 nov., fick Kierman tillfälle att ytterligare belysa otillräckligheten af rådets förslag och framhöll såsom nödvändigt, att handlande med kredit på utrikes orter biträdde vid kursens fällande. Han förhindrade gentemot Höpkens, landtmarskalkens m. fl:s påminnelser, att något besked lämnades om storleken af bankens bidrag, och fick ärendet hänskjutet till SU:s finansdeputerade, som skulle öfverlägga med några af rådet och vissa handlande.[2]

Vid finansdeputerades därpå följande sammanträden närvoro å rådets vägnar v. Höpken, Taube, Palmstierna och Ekeblad, å statskontorets vägnar statskommissarierna v. Hauswolff och Rudenschöld samt slutligen de tillkallade handlandena. Af handlandena, som först rådfrågades, förklarade sig flertalet villiga att gemensamt ingå i öfverenskommelse med kronan om kursens fällande genom »någon sort af växelhandel»; närmare uttalade de sig till en början ej om villkoren och sättet. Därefter tillspordes v. Hauswolff om statskontorets plan för kursens fällande. Detta ämbetsverk saknade kännedom om de medel, som förutom subsidierna stodo till buds, och hade ej afgifvit något utlåtande, hvarför v. Hauswolff endast försiktigtvis kunde yttra sig, att afsikten var att genom sparsamhet vid subsidiernas indragning bilda en fond utrikes, som jämte något förskott ur banken kunde nyttjas till kursens fällande efter hand; någon försäkran om, inom hvilken tid och huru långt kursen skulle fällas, kunde han ej afge. Finansdeputerade funno stats-

---

[1] SU:s prot. 10 nov. och skrifvelse s. d. Inrikes-civilt rådsprot. 18 nov. 1747.

[2] BD:s prot. 30 nov. 1747 tryckt ss. bil. 5 till SU:s berättelse d. 17 april 1765. SU:s prot. 1 dec. 1747. Hårleman anmodades af SU. att biträda de deputerade för sakens påskyndande.

kontorets förslag otillfredsställande och ovisst, det saknade både »princip och möjlighet», medan handlandena hade förfarenhet i växelhandel och stor utrikes kredit samt kunde ingå i en viss förbindelse; de hemställde därför till SU. att i princip uttala sig för de senares förslag.[1] I SU. höjdes nu ingen röst för rådets förslag; växelkursen hade stegrats på sista tiden genom inträffade bankrutter, oaktadt statskontoret redan indragit det mesta af det första halfårets subsidier, hvarför både Höpken och Palmstierna tillrådde, att kronan förenade sin styrka med köpmännens och därvid sökte betinga sig de för riket drägligaste villkoren.[2]

Med SU:s bemyndigande skredo därefter finansdeputerade till uppgörande af ett kontrakt mellan kronan och »vissa associerade», hvilket upplästes i SU. och godkändes d. 12 dec., utan att delägarnes namn nämndes i plenum. Kontraktet dagtecknades d. 12 dec. och undertecknades några dagar efter riksdagens slut (d. 14 dec.) å ena sidan af talmännen och finansdeputerade, å andra sidan af växelassocierade öfverceremonimästaren Karl Broman, hans broder presidenten Erland Broman, handlandena Plomgren, Kierman, Stenman och Lefebure. Äfven andra hade varit förekallade inför deputerade och tillfrågade om deltagande, nämligen köpmännen Nettelbladh, Bedoire och den för sin betydande utländska kredit kände Klas Grill, hvilken vägrade för enskilda angelägenheters skull och emedan han ej fått decharge för förvaltningen af det gamla växelkontoret.

Kontraktet innehöll följande förpliktelser å kronans sida:

---

[1] Finansdeputerades redogörelse för underhandlingar med statskommissarierna och de handlande uppläst d. 4 dec. i SU. bland riksrådets remisser till SU. 1746—47 (i koncept).

[2] SU:s prot. 27 nov., 1, 4 o. 7 dec. 1747. »Kronan kan hafva subsidier att kommendera, men äger ingen kredit; hvaremot köpmännen hafva både kredit och den förmån, att deras styrka ej är allmänt kunnig», yttrade Höpken.

1. Associerade fingo indraga de franska subsidierna.

2. De växlar, som det ostindiska kompaniet enligt oktrojen lämnade kronan, skulle tillställas växelkontoret.

3. Associerade godtgjorde kronan för växlarne efter samma kurs för hvarje rdr hamb. b:o, som 1 rdr holl. kurant enligt växelkontorets förbindelse skulle gälla.

4. Associerade fingo indraga andra kronan tillfallande utländska medel.

5. All kronans utskeppning af koppar skulle lämnas växelkontoret.

6. Kungl. Maj:t lofvade att »i alla göromål» bistå associerade.

7. Räntefri kredit i banken intill 3 t. g. lämnades växelkontoret.

8. Växelomkostnaderna ersattes med 150.000 d. s. m. årligen ur banken.

9. När associerade betalt kronans växlar, skulle ej vidare redovisning affordras dem, och den, som därå gjorde talan, skulle anses såsom den allmänna kreditens förstörare.

10. De växlar, som statskontoret innehade vid kontraktets afslutande, skulle genast tillställas växelkontoret.

11. Fälldes kursen lägre än aftaladt var, skulle associerade undfå subsidierna till ett pris, som svarade mot den lägre kursen.

12. Kontraktet gällde, så länge de franska subsidierna varade.

Associerade förbundo sig:

1. att under åren 1748, 1749 och 1750 nedsätta kursen till resp. 42, 41 och 40 mark pr rdr holl. kurant och bibehålla sistnämnda kurs under den återstående kontraktstiden.

2. att mot depositionsattest insätta i banken betalning för subsidierna och andra indragande medel.

För den händelse, att Sverige skulle råka i krig eller att ett allmänt krig blefve i Europa, så att handeln afstängdes och rikets produkter ej kunde utföras jämte andra »sådana större och extraordinarie vådliga händelser»,

skulle associerade äga rätt uppsäga kontraktet och vara från deras förbindelse alldeles fria utan vidare redovisningsskyldighet.

I finansdeputationen bestämdes närmare, att operationerna skulle taga sin början i júni månad 1748, intill hvilken tid växelkontorsinrättningen och delägarnes namn höllos hemliga och subsidieväxlarne tillställdes de förutnämda fyra riksråden, för att ej »kontramesyrer» skulle hinna vidtagas.[1]

Förhandlingarne vid detta s. k. första växelkontors tillkomst vittna om den skicklighet, med hvilken Kierman och Plomgren förstodo att blotta bristerna i rådets förslag och bringa detsamma på fall, hvaraf sedan följde, att SU. måste underkasta sig köpmännens i riksdagens sista stund framlagda dryga villkor. Förpliktelserna å kronans sida voro ansenligt utvidgade utöfver finansdeputerades första

---

[1] PM. uppläst i SU. d. 12 dec. jämte projekt till öfverenskommelse (med SU:s ändringar) bland riksrådets remisser till SU. 1746—47. SU:s prot. 12 dec. 1747. Prot. hos SU:s dep. d. 19 o. 21 dec. 1747 bland SU:s prot. och koncepter (supplement) 1747. Kontraktet är tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 28. Originalkontraktet tillställdes rådet försegladt att uppbrytas, när operationerna togo sin början. Vid hemliga rådssammanträdet d. 30 dec. 1747 upplästes en afskrift af kontraktet och afgick prot.-utdrag till statskontoret att aflämna odisponerade subsidieväxlar till några af riksråden. Den 26 juli 1748 aflät rådet ett bref till statskontoret att framdeles öfverlämna växlarne till namngifna associerade. Heml. rådsprot. 30 dec. 1747. Inrikes-civilt rådsprot. 26 juli 1748. Bolagsmännen kunde därför icke gärna vara okända i SU. 1752, såsom MALMSTRÖM IV: 66 påstår.

I ett särskildt votum vid SU:s prot. 12 dec. 1747 uppgifver Nettelbladh, att han jämte Stenman, Kl. Grill, Lefebure och Bedoire j:or varit förekallad inför finans-deputerade och rådfrågad, men ej gifvit bestämdt svar (härmed åsyftas tydligen de 5 handlande, som deputerade omnämna i sin redogörelse d. 4 dec.). Sedan hade Nettelbladh trots begäran därom ej fått taga del af planen, förrän den förelåg utarbetad i SU. d. 12 dec.

På Plomgrens förslag betygade SU. Grill sin erkänsla för hans anstalter till upprättande af bankens kredit i Holland 1745. SU:s prot. 13 okt., 7 dec. 1747.

förslag genom monopolet å kronans kopparutskeppning, tillåtelsen att indraga alla riket utifrån tillflytande medel och det tänjbara löftet om bistånd »i alla göromål». Å andra sidan hade associerade betingat sig lindrigare villkor i afseende på kursen och tillerkänts uppsägningsrätt vid alla tillstötande händelser, utan att någon uppsägningstid stipulerats; kontraktet nämnde intet om uppsägningsrätt för kronan.

Den förmån, som SU. trodde sig köpa för riket genom dessa dryga uppoffringar, var en »nationell besparing» af 4 mark per rdr efter en gällande kurs af 45 mark på Hamburg; å importsumman, 80 t. g., besparades således tiondedelen eller 8 t. g. årligen, å exporten en nästan lika stor summa, som förut tillfallit utländske exportörer och kommissionärer.[1] Någon förlust måste likväl drabba äfven inhemske exportörer; till ersättning för dessa hade SU. bifallit inrättandet af ett järnkontor, hvars tillkomst var af stor betydelse för växelkontoret och därför i korthet må beröras här.

Järnkontorets inrättande.

En på agenten Bachmanssons (adlad Nordencrantz) initiativ och efter SU:s anmodan 1743 af regeringen tillsatt järnhandelskommission hade efter åtskilliga svårigheter åvägabragt en sammanslutning mellan bruksägare, representerande två tredjedelar af hela rikets järntillverkning. I deras öfverenskommelse af d. 23 mars 1744 angafs såsom detta järnkontors syftemål bl. a. att »kunna nyttja något af den förmån, som handel och växelkurs stundom befordra till»; kontorets göromål skulle bestå i att uppköpa järn och förmedla räntefria bankolån för de deltagande bruksägarnes räkning. Fonden skulle bildas genom delägarnes afgifter af 1 d. k. m. per sk☐ tillverkadt järn, räknadt efter hammarskatten.

---

[1] I 1747 års handelsbalans beräknade kommerskollegium, att riket genom kursen (45 mark på Hamburg) förlorade 25 % å hela importsumman och å den del af exporten, som drefs för utländsk räkning (tre fjärdedelar af metallexporten och en tredjedel af den öfriga exporten).

Genom bristande enighet mellan bruksägarne gick emellertid denna plan om intet; Nordencrantz, själf utsedd till en af järnkontorets direktörer, tog sin hand därifrån förklarande, att bergslagens allmänna intressen åsidosatts till förmån för några få större bruksägare och exportörer. En ny plan för kontorets verksamhet utarbetades vid riksdagen 1746—47 af Plomgren och godkändes d. 3 dec. 1747 af SU., utan att Nordencrantz hörts därom. Förändringen bestod däri, att järnkontoret skulle förmedla bankolån endast på tillverkadt och *vågfördt* järn och erlägga årliga räntan, 4 %, ur en fond bildad genom in- och utländske köpares sammanskott af 1 d. k. m. årligen per sk# *vågfördt* järn; de afgifter, som bruksägarne erlagt enligt den gamla grunden, återställdes.

I Kungl. Maj:ts bref d. 29 dec. 1747 angående järnkontorets inrättning angafs förnämsta syftemålet vara att upphjälpa järnhandeln, så att det svenska järnets stapel flyttades från utrikes orter till våra egna sjöstäder och varan komme i ett jämnare och skäligare pris. De mindre bruksägarne, som mestadels saknade eget förlag och ej själfva utskeppade järnet, hade följaktligen ringa eller ingen nytta af järnkontoret, desto mer de stora exportörerna, i all synnerhet Plomgren och Lefebure, som voro bland järnkontorets fyra första fullmäktige och därigenom i stånd att öfva ett betydande inflytande på växelmarknaden; detta skedde såväl genom uppköp och försäljning af järn för järnkontorets räkning som genom lån ur dess kassa.[1]

[1] Järnhandelskommissionens berättelse d. 10 sept. 1746 med afskrifter af öfverenskommelsen d. 23 mars 1744 och reglementet för bruksägarnes fullmäktige samt ett memorial af Nordencrantz bland sekr. handels- och manufakturdeputationens handl. 1746—47. SU:s prot. 17 nov. 1746, 3 dec. 1747. Kungl. Maj:ts bref till direktörerna i järnkontoret d. 29 dec. 1747. Att järnkontorets ändamål var att höja priset på utländsk marknad och bereda exportörerna ersättning för kursens reglering angafs i kungl. brefvet.

Beskyllningen i bankodep:s prot.-utdrag d. 9 dec. 1765 (SU:s handl. 1765—66), och hos Nordencrantz: Bekymmerslösa stunders menlösa och oväldiga tankar III, att vissa växelassocierade nyttjat

Af öfriga växelassocierade drefvo Kierman och Karl Broman äfvenledes en stark export och Erland Broman indrog för konung Fredriks räkning de »hessiska dukaterna», i svenska penningar 480.000 d. s. m. årligen.

Växelkontorets första år.

Ehuru kämpande mot svårigheter af alla slag förmådde växelkontoret att inom de kontraherade terminerna fälla kursen. Redan under år 1747 hade tack vare den förutgående inskränkningen i bankolånen sedlarnes värdefall hejdats något, så att kursen på Hamburg i medeltal noterades till 45 mark emot 46 1/2 mark de bägge föregående åren. Men under själfva riksdagen motverkades kursfallet genom en påbegynt stark utlåning ur banken, så att utelöpande sedelmängden under loppet af 1747 tillväxte från 53 1/2 t. g. till 90 t. g. och sedelökningen fortsatte under de närmast följande åren i något långsammare tempo, fastän bankodeputationen 1747 tillkännagifvit dess afsikt vara, att sedelstocken snarare skulle minskas än ökas. I saknad af exakta uppgifter torde man kunna anslå tillväxten under femårsperioden 1747—1751 till minst 6 mill. d. s. m.[1]

---

sitt ledamotskap i järnkontoret till att genom lån och uppköp af järn stegra kursen, gäller åtminstone icke för den tid, då de associerade måste arbeta på kursens fällande. Lån ur järnkontorets kassa började växelkontoret anlita 1749. I sept. detta år beviljades på Plomgrens förslag 200.000 d. k. m. mot associerades revers och borgen i anseende till den »reciproka» tjänst de båda kontoren kunde göra hvarandra till järnhandelns upphjälpande. Detta lån återbetaltes i febr. 1750. 1751 beviljades nya lån, så att växelkontorets skuld till järnkontoret var enligt järnkontorets bokslut för åren:

1751	435.000 d. k. m.
1752	395.000 »

Därefter gjordes anmärkning af bruksägarnes deputerade, så att lånen återbetaltes under 1753 och sedermera ej ifrågakommo. Järnkontorets prot. 30 sept. 1749, 14 febr. 1750, 28 mars, 14 sept., 20 dec. 1751, 15 febr. 1752.

[1] Rörande medelkursen för 1747 öfverensstämmer kommerskollegii beräkning i handelsbalansen för detta år med noteringarne enl. Stockholms stads priskuranter. Om verkliga kursen för 1745 och

En annan svårighet bereddes växelkontoret vid början af dess operationer genom handelsbalansens dåliga läge under åren 1747—1749 till följd af missväxter och stegrad spannmålsimport; järnprisen begynte väl genom järnkontorets bemödanden att resa sig, dock ännu icke i den mån, att exportsumman därigenom afsevärdt ökades.[1]

På grund af dessa missgynnande omständigheter uppsade växelassocierade redan i slutet af år 1748 kontraktet, åberopande sådana »större och extra ordinarie vådliga händelser» som däri nämndes, men läto likväl af rådet förmå sig att fortfara med förvaltningen.[2] Operationerna bestodo hufvudsakligen däri, att växelkontoret drog kreditväxlar på utländska affärshus, hvilka inlöstes med andra kreditväxlar, således ett växelrytteri i stor skala; i jämförelse

---

1746 se ofvan s. 61 a. 2. MALMSTRÖM IV: 65 a. 2 uppgifver efter D. v. S: Bref om rikets penningverk sedelstockens ökning under åren 1748—52 till c:a 5 mill. d. s. m. D. v. S:s uppgifter om sedelstockens storlek innefatta emellertid växelbankens samtliga skulder, således äfven kronans och enskildes tillgodohafvanden på löpande räkning. Uppgifter om sedelmängden under åren 1748 till och med 1752 finnas ej i hufvudböckerna; siffran i texten är approximativt beräknad efter växelbankoskuldens tillväxt. Se närmare bih.-tab. I.

[1] Tabellkommissionen betecknar skörden för åren 1748 och 1749, de första år, för hvilka sådana uppgifter finnas, med resp. 1 och 2 eller i det närmaste missväxt. I årligt medeltal var spannmålsimporten enligt handelsbalanserna utan tillägg af kursförhöjning:

1744—1746	1.89	mill. d. s. m.
1747—1749	2.90	» »
1750—1752	1.93	» »

Järnexporten var i årligt medeltal:

1744—1746	6.17	mill. d. s. m.
1747—1749	6.25	» »
1750—1752	6.86	» »

Af de i bih.-tab. V meddelade markegångstaxorna för Värmland, Närke samt Nora-Lindes bergslag framgår järnprisets begynnande stegring. MALMSTRÖMS påstående i a. a. IV: 74, att 1749 års skörd var »ymnig», vederlägges af tabellkommissionens uppgift och handelsbalansen. Förmodligen afses 1750.

[2] SU:s prot. 23 april 1752.

med denna växeldragning spelade de franska subsidierna och andra reella valutor, som kontoret kunde indraga, en ganska obetydlig roll.

Omfattningen af kreditoperationerna torde i någon mån framgå af nedanstående sammandrag öfver årliga trasseringen på börsen enligt Stockholms stads mäklareattester, meddelad i SU:s tryckta protokollsutdrag d. 20 sept. 1765:

1747	1.781.045 rdr
1748	2.972.942 »
1749	3.937.087 »
1750	3.669.132 »

SU. anser i nyssnämnda betänkande, att siffrorna böra fördubblas med hänsyn tagen till de växlar, som drogos utom mäklare, i Göteborg samt i andra stapelstäder, och att vid en årlig exportsumma af c:a 3.000.000 rdr följaktligen mer än hälften af samtliga växlar drogos på kredit; i alla händelser är tillväxten i ofvanstående siffror, som icke motsvaras af någon ökning i varuexporten för samma tid, upplysande för omfånget af växelrytteriet.[1]

Med år 1750 skedde ett omslag till det bättre i den europeiska affärsställningen, som sträckte sina verkningar äfven till Sverige, så att fabrikerna hade en period af blomstring, affärsomsättningen gick raskare och krediten återupprättades.[2] Rikliga skördar och stigande järnpriser hade sin del i den gynnsamma förändringen, hvarom tabellkommissionens statistiska uppgifter, som begynna med år 1749, och varuprisuppgifter i markegångstaxor o. d. lämna upplysning. Spannmålspriserna visa tillbakagång från deras höjd vid slutet af 1740-talet, stång- och tackjärnspriset däremot högst betydande stegring. De befolkningssta-

[1] Utdrag af protokollet hållet uti riksens ständers sekrete utskott d. 20 sept. 1765.

[2] Om väfverifabrikernas blomstring se ARNBERG, s. 125. A:s påstående, »att afsättningen gick bättre (i början af 1750-talet), underlättad i främsta rummet af den *stigande* växelkursen, som försvårade införseln», är dock oförklarligt.

listiska siffrorna sätta oss äfven i tillfälle att konstatera ett allmänt välstånd under förra delen af 1750-talet; siffrorna för giftermålsfrekvens och nativitet under femårsperioden 1751—1755, hvilka tal som bekant influeras af det ekonomiska tillståndet, äro icke så gynnsamma för någon motsvarande tidsperiod i det följande och framstå särskildt vid en jämförelse med den återstående delen af frihetstiden.[1]

Handelsbalanserna återspegla de gynnsamma konjunkturerna i stegrade exportsiffror för järn, koppar och mässing samt ökad import af rudimaterier för fabrikernas behof.[2] — En verkan af förändringen i det ekonomiska läget var, att sedlarnes kredit så småningom återupprättades. Redan mot slutet af år 1749 konstaterade bankofullmäktige, att slantuttagningen ur bankens kassor började minskas och landtränterierna hade mindre brist på plåtar. På fullmäktiges hemställan blef därför slantmyntningen för år 1750 inskränkt till 800 sk🙰, efter att de trenne föregående åren ha drifvits till 1.500 sk🙰 årligen, och nedsattes för år 1751 ytterligare till 500 sk🙰, hvarjämte fjärdedelsmynt-

[1] Medeltalet af tabellkommissionens skördesiffror 1750—1755 är 7 eller öfver medelmåttan.

Giftermålsfrekvensen var i årligt medeltal:

1751—1755	9.17 pro mille
1756—1760	8.82 » »
1761—1770	8.52 » »

Födelsetalet var i årligt medeltal:

1751—1755	37.09 pro mille
1756—1760	34.29 » »
1761—1765	34.60 » »
1766—1770	34.75 » »

G. Sundbärg: Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900, s. 28, 46. Om varupriser se bih.-tab. V.

[2] Årliga införseln af rudimaterier var enligt handelsbalanserna i medeltal:

1744—1746	1.34 mill. d. s. m.
1747—1749	1.64 » »
1750—1753	1.93 » »

ningen af enskildes koppar eftergafs genom kungliga kungörelsen den 23 okt. 1750, och handeln med koppar lämnades fri och öppen, äfven detta på bankens begäran; förbuden mot utförsel af gårkoppar och myntade plåtar bestodo dock fortfarande.[1]

Tack vare dessa förhållanden kunde växelkontoret, i hvilket 1750 Klas Grill inträdde efter Karl Broman, hålla kursen nere under det stipulerade marktalet de första åren af 1750-talet äfven med minskadt användande af den utländska växelkrediten. Till underlättandet af operationerna bidrog också, att banken genom ökad tillgång på plåtar sattes i tillfälle att börja en utskeppning af myntad och omyntad koppar, såsom det hette för införskrifning af silfver, men i verkligheten lika mycket till tjänst för associerade, som fingo i sin hand växlarne för den utskeppade kopparen. Början till utskeppningen gjordes 1747 efter en begäran af franska hofvet att för styckgjuteriets räkning få tillhandla sig c:a 300 sk𝔗 svensk kronokoppar, hvilket SU. af politiska skäl icke kunde afslå, ehuru bankostyrelsen gjorde de kraftigaste föreställningar däremot; utförseln lämnades handelsfirman Petersen & Bedoire i kommission mot förbindelse att införskrifva silfver.[2]

Den 18 dec. 1749 beslöto bankofullmäktige att införskrifva silfver genom försäljning af kronokoppar utrikes, sedan Plomgren på grund af vissa rykten om egennyttiga

---

[1] BF:s prot. 3, 9 aug. 1749. BF:s skrifvelser till Kungl. Maj:t d. 18 dec. 1749, 8 okt. 1750 i registraturet. STIERNSTEDT, s. 364. Kungörelsen d. 23 okt. hos SCHWERIN, s. 135. Kopparslagare-ämbetet befriades från fjärdedels myntning redan genom kungl. brefvet d. 26 nov. 1747 till följd af SU:s beslut, mässingsbruken genom kungl. brefvet d. 14 mars 1749. SU:s prot. 15 sept. 1747.

[2] Bankokommissariernas memorial d. 5 mars 1746 med transsumt af Scheffers skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 14 febr. 1746 jämte kopia af franska utrikesministerns bref bland BF:s handl. 1746, s. 102 o. f. Scheffer skulle låta framställningen ledsagas »par toutes les considerations convenables». SU:s prot. 7 maj 1747. BF:s resolution s. d. om kopparens aflämnande till Petersen & Bedoire. BF:s resolutioner o. reglementen 1747.

afsikter förklarat sig vilja upphöra med den inväxling af silfvermynt, som han handhaft för bankens räkning. Att börja med kunde 600 sk℔ utskeppas, hvarför Klas Grill, numera bankofullmäktig, borde »såsom af eget bevåg» låta rådet veta, att franska styckgjuteriet ville göra ett byte af detta kvantum koppar mot silfver, och äfven rådsherrarne privat skulle bearbetas att gifva tillåtelse till utförseln. Kungl. Maj:t skyndade att gifva sitt bifall till denna begäran, som stödde sig på ständernas eget prejudikat, hvarefter skeppningen lämnades Grill i kommission. Genom Grill gick äfven den skeppning af sammanlagdt c:a 650 sk℔ myntad och omyntad bankens koppar, som under loppet af 1750 i olika poster skedde för franska hofvets räkning. Under samma år fick Plomgren ur banken uttaga 150.000 d. s. m. till införskrifning af silfver, en förbindelse, som han fullgjorde först två år senare.[1]

Växelassocierade fingo således jämlikt kontraktet hand om de silfverköpsaffärer, som drefvos för bankens räkning, och hade tillfälle att nyttja en maskerad bankokredit, i det att silfveranskaffningen gjordes först en längre tid efter kopparens leverans och associerades saldo på de olika silfverinköpsräkningarne växte år från år, såsom nedan skall visas. Å andra sidan må medgifvas, att silfverinköpen icke skedde uteslutande för växelkontorets skull, utan att banken vid denna tid verkligen behöfde förstärka

---

[1] BF:s prot. 18 dec. 1749, 23 jan., 19 febr., 22 maj, 27 juni, 24 o. 30 juli 1750. BF:s resolutioner om den af Frankrike köpta kopparens aflämnande till Grill d. 10 mars, 27 juni, 7 aug. 1750 bland BF:s resolutioner och reglementen. För franska kronans räkning utskeppades i tre poster 175.55 milliers koppar (1 m. = c:a 3 5/7 sk℔). Härom finnes äfven uppgift i § 12 af några punkter vid kammarkollegii riksdagsberättelse 1751 (i kammarkollegiets arkiv). Enligt samma berättelse fick Lefebure & C:ni 1748 Kungl. Maj:ts tillstånd att upphandla af private och utskeppa 600 sk℔ koppar till växelkontorets understöd.

För inväxlingen af silfvermyntet hade vanligt mäklarecourtage beståtts Plomgren af banken. BF:s prot. 2 juni 1747.

sin silfverkassa, hvartill ett lämpligt tillfälle erbjöd sig under dåvarande låga växelkurs.

1751—52 års korta riksdag utmärktes af en försonligare stämning mellan de politiska partierna, hvilket i sin mån återverkade på de ekonomiska frågornas behandling. Sida vid sida med hattarnes förnämsta män sutto i SU. företrädare af motsatta ekonomiska åsikter, såsom presidenterna Karl Fredr. Piper och K. G. Bielke samt Johan Wulfwenstierna, son till den förut omnämnde, utan att någon allvarligare meningsbrytning gaf sig tillkänna.[1] Manufakturkontoret och kommerskollegium vitsordade i sina resp. riksdagsberättelser den nyttiga verkan af de ekonomiska författningarne för industrien och handeln. Manufakturerna sades ha inbragt landet minst 80 t. g. under tiden från d. 1 juli 1746 till år 1751, medan den därtill anslagna manufakturfonden under samma tid belöpt sig till något mer än 10 t. g., och kommerskollegii handelsbalanser för åren 1745—1748 utvisade, att rikets totala undervikt minskats till c:a 6 t. g. årligen från c:a 20 t. g. under åren 1741—1744. Äfven denna minskade undervikt vore emellertid »tillräcklig att förorsaka vår undergång», ansåg kommerskollegium, och ständerna beviljade till manufakturernas fortsatta bestånd och förkofran nya understöd i form af tillverknings- och exportpremier samt föreskrefvo skärpta bestämmelser mot lurendrägerier; äfven landtbruket kom i åtnjutande af deras omvårdnad genom den påbjudna magasinsafgiften på spannmål efter en glidande skala till sädesprisets upprätthållande.[2]

1751—52 års riksdag.

Det märkligaste med de ingifna handelsbalanserna för åren 1745—1748 befinnes emellertid vara, att de voro fördelaktigast för de år, då växelkursen stått högst och mest »tyngt på handelsvågen». Äfven med inräknande af »kursförlusten» hade 1745 och 1746 års balanser med 46 1/2 marks medelkurs öfvervikter af resp. 1 och 7 t. g.,

[1] Malmström IV: 15.

[2] Malmström IV: 69 o. f. Arnberg, s. 126 o. f.

1747 och 1748 års balanser med resp. 45 och 44 marks medelkurs undervikter af resp. 17 och 15 t. g.; den utländska handelsrörelsen hade, frånsedt den förlust som beräknades på kursen, under åren 1745—1748 inbragt riket ett sammanlagdt öfverskott af 25 t. g. Detta förhållande, fördelaktig handelsbalans jämsides med hög kurs, kunde åtminstone ej åberopas till stöd för hattarnes lära, att undervikt var orsak till kursstegringen; snarare kunde däraf härledas, såsom ju redan påståtts i ett till riksdagen 1747 inlämnadt memorial, att hög kurs gynnade fabrikerna och exporten af deras varor. Tviflet på underviktens tillvaro, som bland annat härskade i rådet, kunde därur hämta näring, och fördelen af att genom konstlade åtgärder hålla kursen nere, till dess handelsbalansen kommit i rätt läge, tedde sig i denna belysning ganska chimärisk.[1]

SU. skyndade sig att undandraga frågan om växelkursen en allsidigare pröfning och hänsköt den på förslag af Plomgren d. 29 jan. 1752 till vissa deputerade, liksom skett 1747, så »att tystheten i nyssberörda omständigheter måtte blifva bevarad». Ett försök af hofrättsrådet frih. Bielke, tillhörande mösspartiet, att draga frågan under andra sekreta utskottsledamöters lika hemliga handläggning var utan resultat.[2] Deputerade genomgingo associerades böcker och anteckningar samt afgåfvo öfver deras

---

[1] Jfr ofvan s. 102. Tullspecialerna visade ett öfverskott för åren 1745—48 af 33.4 t. g., hvartill kom vinsten af ostindiska handeln 7.9 t. g.; efter fråndragande af lurendrägerier, 16 t. g., återstodo c:a 25 t. g. »Kursförlusten» räknades för samma tid till 49 t. g. Den årliga införseln enligt tullspecialerna var i genomsnitt 79 t. g., utförseln 87 t. g.; medräknades den årliga konsumtionen af ostindiska varor, var den genomsnittliga införseln 85 1/2 t. g. Å andra sidan var »den nationella avancen af ostindiska handeln» i medeltal 8 t. g. årligen. Jfr Malmström IV: 73, Arnberg, s. 156.

[2] SU:s prot. 29 jan., 7 febr. 1752 med p. m. af Bielke bilagd. Bielke hade förut muntligen andragit sitt ärende hos landtmarskalken.

Att komplettera 1747 års finansdeputerade utsågos Ulr. Rudenschöld, E. Carleson, S. Troilius, Bagge och A. Lange, samtliga hattar.

förvaltning ett »bevittnande», som upplästes i SU. den 23 april. Däri omnämndes icke blott, att växelkontoret fullgjort sin förbindelse och därutöfver, utan berördes äfven den nytta riket i allmänhet haft af operationerna. Associerades försiktiga anstalter hade haft den fördelaktigaste verkan på själfva handelsrörelsen, så att på en rikets förnämsta produkt ensam öfver 16 t. g. vunnits, hvarför de förtjänade de högsta loford för sin berömliga omsorg. Wulfwenstierna anmärkte mot detta betänkande, att däri ej berörts den viktiga frågan, om kursens fall kunde tillskrifvas associerades åtgärder allena eller om det varit en naturlig följd af järnprisets stegring och andra omständigheter. För öfrigt hade de deputerade ej lämnat anvisning på, huru med saken skulle förhållas i framtiden, i fall kronan ej längre funne förenligt med sin fördel att lämna växelstyrelsen åt associerade. Men Plomgren nedtystade talet om granskning med erinran, att enligt kontraktet den, som kriticerade associerades göromål, skulle anses som den allmänna kreditens förstörare, och flera utskottsledamöter, däribland den gamle mösschefen Ungern- Sternberg skyndade att betyga Plomgren sitt fulla förtroende, hvilket af landtmarskalken gafs den smickrande formen, att associerade »gjort mera för riket, än man af någon svensk man kunnat förvänta och begära».[1]

SU. uttalade alltså sitt gillande af växelassocierades förvaltning, men träffade intet afgörande i den viktiga frågan, när kontraktet skulle upphöra, som enligt Plomgrens mening var efter den i 1747 års franska traktat utsatta subsidieterminens slut år 1753, äfvensom hvad anstalter då skulle vidtagas; utskottet valde vid sitt sammanträde d. 29 maj 1752 den bekvämare utvägen att efter deputerades förslag hänskjuta till Kungl. Maj:ts afgörande, om kontraktet borde förnyas eller någon annan åtgärd vidtagas, som kunde pröfvas »för riket nyttigast och för det allmänna drägligast vara».

[1] SU:s prot. 23 april 1752 med deputerades »bevittnande» bilagdt.

I lofsången öfver växelkontoret blandade sig likväl några missljud. Wulfwenstierna hade ju uttalat tvifvel om dess nytta, och i ett till de deputerade remitteradt memorial gick borgmästaren Renhorn, själf en af hattarnes mest framskjutne män, längre och påstod, att det var den på kredit drifna växelrörelsen, som utdref det redbara kapitalet ur landet; någon annan undervikt existerade ej än den, som för orsakades af »vindthandel och växelridning». Genom beräkningar sökte Renhorn visa, huru mycket riket årligen förlorade i växelomkostnader, och föreslog inrättandet af ett »allmänt växelkontor», som i sin hand förenade utrikes handel och växelrörelse, så att utländsk växelkredit kunde umbäras. Deputerade affärdade Renhorns memorial, hvari bl. a. begärdes en undersökning om växelrörelsens summa, helt kort såsom fallande utom deras göromål, och någon anslutning vann det icke i SU.; men denna kritik från en af hattarnes egne torde ha varit dem ganska besvärlig.[1]

1751—52 års bankodeputation sörjde för upprätthållandet af sedlarnes kredit genom att liksom 1747 skett fastställa utlåningen på fastigheter till vissa belopp och genom bestämmelsen, att dylika lån efter viss tid skulle börja amorteras; vidare föreskrefs i deputationens reglemente, att bankens förråd af kopparplåtar borde ökas, hvarför silfver skulle införskrifvas endast i den mån, som bankens räntebetalningar kräfde, och betalningen för silfret erläggas med växlar, icke med utskeppad koppar.[2] I det

---

[1] SU:s prot. 29 maj 1752. 4 memorialer af Renhorn i afskrift bland särskilda handlingar till SU:s växelberednings prot. 1756 med kalkyler öfver rikets förlust genom växelrörelse och kommissionshandel. Redogörelsen för deputerades betänkande öfver växelstyrelsen i framtiden och öfver Renhorns förslag grundar sig på protokollet i SU. I SU. yrkade kapten Hästesko med anledning af Renhorns uttalade farhågor indragning af bankosedelstocken, hvaremot biskop Browallius försäkrade, att banken ej utgaf sedlar »utan i proportion af sin verkliga egendom och styrka».

[2] BD:s reglemente §§ 25 o. 37 bland BD:s handl. 1751—52, s. 1.040 o. f.

följande skall närmare skildras, hurusom bankofullmäktige mellan riksdagarne togo sig före att öppet trotsa bestämmelserna om lånen, i synnerhet efter Plomgrens bortgång 1754, hvilken i växelkontorets välförstådda intresse sökt sätta skrankor för utlåningen. Likväl tillväxte icke växelbankoskulden under åren 1752—1755 med mer än c:a 27 t. g. beroende därpå, att större delen af de utsläppta sedlarne eller 44 t. g. åter deponerades i länebanken; men som länebankoattesterna städse utan inskränkning voro belåningsbara, blefvo skulderna att vid anfordran betala i verkligheten c:a 70 t. g. större.[1]

Äfven i det afseendet träddes bankodeputationens föreskrift för nära, att fullmäktige i större skala fortsatte med utskeppning af myntad och omyntad koppar för införskrifning af silfver i dess ställe.

Under åren 1752—1755 beviljade således Kungl. Maj:t på fullmäktiges hemställan utskeppning af följande poster gårkoppar eller plåtar:

Den { 2 mars o. 13 april	1752	640	sk℔	genom Petersen och Bedoire för egen räkning.
» 11 nov.	»	1.000	»	genom Petersen och Bedoire för franska kronans räkning.
» 14 dec.	»	700	»	genom Kl. Grill för ostindiska kompaniets räkning.
» 22 mars	1753	41 ²/₃	»	genom Kl. Grill för ostindiska kompaniets räkning.
» 25 febr.	1754	100	»	genom Petersen och Bedoire för egen räkning.
» 17 juni	»	800	»	genom Petersen och Bedoire för franska kronans räkning.
» 29 juli	»	1.000	»	genom Petersen och Bedoire för bengaliska kompaniets räkning (i Preussen).
» 10 sept.	»	38	»	genom Conradi för franska kronans räkning.
» 7 juli	1755	3.000	»	genom Lefebure för växelkontorets räkning.
	Summa	7.319 ²/₃	sk℔.	

[1] Se närmare bih.-tab. I. Efter växelbankens tillslutning i oktober 1745 belånades fortfarande länebankoattester. Se ofvan s. 95. Likaså efter länebankens tillslutning 1762.

Däraf utskeppades under åren 1752—1755:

genom	Petersen och Bedoire	2.636	skℬ
»	Kl. Grill	741 $^{2}/_{8}$	»
»	Conradi	38	»
»	Lefebure	1.650	»
	Summa	5.065 $^{2}/_{8}$	skℬ.

På silfverinköpsräkningarne utgingo dessutom ss. försträckningar i bankosedlar:

till	Plomgren	1.400.000	d. k. m.
»	Edv. Carleson	721.506	»

Äfven den kopparutförsel, som icke skedde direkt för växelkontorets räkning, lände till understöd i dess operationer, i det att växlarne för kopparen enligt bankofullmäktiges beslut tillställdes Kl. Grill, som därför icke lät indraga silfver, förrän han genom förnyade kopparutskeppningar fått tillgång till andra valutor.[1] Storleken af den räntefria kredit, som växelkontoret sålunda sattes i tillfälle att nyttja, framgår af de sammanlagda belopp, som banken vid nedanstående års slut hade att fordra på Kl. Grills, H. Petersens, Thomas Plomgrens och J. H. Lefebures silfverinköpsräkningar, nämligen:

1750	148.979	d. s. m.
1751	105.582	»
1752	364.755	»
1753	581.331	»
1754	317.101	»
1755	506.274	»

Af de c:a 7 t. g., hvilka, såsom nyss nämnts, lämnats

---

[1] BF:s skrifvelser till Kungl. Maj:t 21 febr., 9 april, 30 okt., 9 dec. 1752, 20 mars 1753, 19 febr., 13 juni, 17 juli, 28 aug. 1754, 26 juni 1755. BF:s prot. 16 mars, 28 april, 3 dec. 1752, 11 jan., 10 april 1753, 13 juni, 17 juli, 7 aug., 18 sept. 1754, 9 juli 1755. Beloppen utlämnad koppar och utgångna bankosedlar på silfverinköpsräkningarne enligt bankokommissariernas riksdagsberättelse 1755 § 13 (BD:s handl. 1755—56, s. 68 o. f.) jämförd med silfverinköpsräkningarne 1—7 i generalhufvudböckerna.

Plomgren och Carleson att införskrifva i silfver, hade vid slutet af 1755 c:a 6 3/8 t. g. indragits; för den utskeppade kopparn, som efter myntfoten räknadt utgjorde något mer än 9 t. g., utestodo vid samma tidpunkt nära 5 t. g., hvilka associerade nyttjade i sin växelrörelse.[1] Däremot anlitade växelkontoret i ringa utsträckning den räntefria kredit å 3 t. g., som det enligt kontraktet ägde i banken, och sällan öfversteg dess skuld på denna räkning 1 t. g.; hvad kon-

---

[1] På silfverinköpsräkningarne 1, 3 och 7 (Grill, Petersen och Lefebure för utskeppad koppar) var saldot vid nedanstående års slut:

1750	+ 1.021
1751	+ 49.937
1752	— 127.630
1753	— 211.922
1754	— 305.253
1755	— 494.424

På silfverinköpsräkningarne 2, 4 och 5 (Plomgren för utlämnade bankosedlar) var saldot vid nedanstående års slut:

1750	— 150.000
1751	— 155.519
1752	— 237.125
1753	— 369.409
1754	— 11.848
1755	— 11.850

Till följd af de stora silfverinköpen för bankens räkning (1752—1755 nära 11 t. g.) drefs silfvermyntningen starkare. Silfver myntades till följande belopp:

1/7 1746—30/6 1751	524.118	d. s. m.
1/7 1751— 1754	1.139.803	»

Kammarkollegii riksdagsrelation 1751 i kammarkollegiets arkiv. D:o 1755 i transsumt bland SU:s handl. 1755—56. Det silfver, som banken indrog genom Plomgren, kostade den i medeltal öfver 11 d. k. m. riksdalern; 1755 åtog sig Carleson att införskrifva silfver för 10 d. 12 ö. k. m. riksdalern. BF:s prot. 18 febr. 1755. Genom Plomgrens dröjsmål med uppköp af silfver uppkom för banken en kursförlust af 8.203 d. s. m., som sterbhuset till större delen erlade. BF:s prot. 1 okt. 1755.

toret behöfde var nämligen mindre bankosedlar än utländska valutor att tillföra växelmarknaden.[1]

Till försvar för fullmäktiges medgörlighet i fråga om utskeppningen af bankens koppar kunde nu icke längre anföras brist på silfvermynt i kassorna, ty förrådet däraf tredubblades under loppet af åren 1750—1755.[2] Und fallenheten torde hafva sin rätta förklaring däri, att växelkontoret fått ett otillbörligt inflytande på bankostyrelsen, sedan med Kiermans inval 1752 icke mindre än tre af associerade voro bankofullmäktige.[3] Äfven i det afseendet aktade fullmäktige icke på bankens sannskyldiga nytta, att i den föreskrifning, som växelassocierade afgåfvo för den 1755 beviljade kopparutskeppningen, de endast fingo utfästa sig »att skaffa banken det värde i silfver till förmyntning, som emot kopparens provenue svarar, sedan den på utrikes orter är blefven försåld» samt »att efter yttersta förmåga söka bankens fördel och bästa», medan för den förut lämnade kopparen likvid var betingad i goda hamburgerväxlar efter 60 rdr per sk𝔗 och vanlig provision. Dessutom tillätos associerade att genom en förändring i förbindelsens ursprungliga lydelse betinga sig en extra s. k. delcredere-provision af 2 % eller riskpremie för deras utländska kommissionärer.[4]

För banken hade kopparutskeppningarne närmast den betydelsen, att utsikterna för återupptagande af plåtutväxlingen ur bankokassan försvunno; tack vare förbättringen i sedlarnes värde tillväxte väl bankens kopparförråd

---

[1] Associerades memorial d. 29 april 1765 tryckt bland Handl. innehållande med associerade kommunicerade frågepunkter.

[2] Se närmare bih.-tab. IV.

[3] Plomgren vald 1739, Grill vald 1749 och Kierman vald 1752.

[4] BF:s prot. 26 juni, 9 juli, 5 aug., 10 dec 1755 tryckta jämte tvenne projekt till förskrifningar bland Handlingar rörande de af SU. d. 22 mars uppgifne bankoärender. Mot utbytet af den vid BF:s sammanträde d. 5 aug. upplästa och justerade förskrifningen mot en annan anmärktes vid riksdagen 1765—66. Förändringen skedde likväl med fullmäktiges vetskap och samtycke.

från 13 till 19 1/2 t. g. under åren 1752—1755, men värdet af den samtidigt utförda bankokopparen var såsom nämndt öfver 9 t. g.[1]

Äfven om det kan sägas, att kopparutskeppningarne voro nödvändiga för att en tid upprätthålla växelkontoret och förhindra, att växelmarknaden prisgafs åt dem, som spekulerade i stegrad kurs, så är dock oförnekligt, att banken genom en försiktig utlåning i förening med en effektiv förstärkning af kopparförrådet enligt bankodeputationens föreskrift kunde ha varit väl rustad att möta den rubbning i krediten, som inträffade 1755 till följd af sjökriget mellan England och Frankrike samt jordbäfningen i Lissabon. För öfrigt var bankens hjälpsamhet långt ifrån tillräcklig att aflägsna svårigheterna för växelkontoret, hvilka synas ha börjat redan under året för Plomgrens bortgång, 1754, att döma af den årliga trasseringen på Stockholms börs, som enligt ofvan anförda sammandrag utgjorde:

1751	3.054.355	rdr
1752	3.552.720	»
1753	3.061.913	»
1754	3.916.458	»
1755	5.107.472	»[2]

Med den 12 juli 1754, som var sista terminen för de 1747 beviljade franska subsidierna, utlöpte enligt associ-

[1] Se närmare bih.-tab. IV. Generalhufvudböckernas kassauppgifter, som meddelas i bih.-tab. I, angifva ej exakt den metalliska kassans storlek, i det att från 1748 äfven inneliggande sedlar medräknades. De medräknade sedlarnes antal torde intill år 1757 ha varit högst 2 à 3 t. g., såsom framgår af jämförelse med bankens inventarier för febr. månad hvarje år. För åren 1757—1759 var däremot de medräknade sedlarnes belopp högst ansenligt och bankens hufvudbok i motsvarande mån vilseledande; fr. o. m. 1760 blefvo kassauppgifterna åter riktiga. Slantar ingingo i kassan vid början af 1752 till c:a 2 t. g., vid början af 1756 till c:a 1 1/2 t. g.

[2] Jfr ofvan s. 117.

erades förmenande växelkontraktet, och de ingingo till rådet med anhållan om decharge.[1] Kanslipresidenten v. Höpken hade då redan gjort förfrågan hos statskontoret, om detta ämbetsverk ville åtaga sig växelstyrelsen, men fått till svar, att det ej tilltrodde sig att kunna »göra face utomlands emot alla trasseringar», hvarjämte en kurssteg- ring befarades, om växelkontoret skulle afsluta sin förvalt- ning och inlösa sina utländska förbindelser. Som ingen annan utväg angafs, återstod för rådet endast att förnya kontraktet med associerade, hvartill dessa också voro vil- liga, ehuru de förklarade, att de längtat efter den dagen, då de finge nedlägga sin förvaltning för Kungl. Maj:ts fötter. Decharge blef alltså den 8 juli af Kungl. Maj:t meddelad för associerades förvaltning. Det förnyade kon- traktet skulle gälla till den 12 juli 1757 med fri uppsägnings- rätt för associerade, om inom den utsatta tiden »de själfva skulle finna, att de utan all sin timliga välfärds uppoffrande ej kunde vidare prestera, hvad de sig åtagit»; dock borde uppsägningen tillkännagifvas 3 à 4 månader förut.[2]

[1] Enligt den 1753 införda nya stilen räknades kontraktstiden till d. 12 i st. f. d. 1 juli. 1749 beviljade Frankrike 2 mill. livres extra att räknas såsom subsidier för åren 1755 och 1756. Den 17 jan. 1754 förnyades 1747 års franska traktat med subsidier för åren 1757—1768 133.333 $^1/_3$ rdr årligen. Det var alltså tvifvel under- kastadt, om 1747 års växelkontrakt, som skulle gälla, så länge de franska subsidierna varade, borde upphöra 1754. Wulfwenstierna hade 1752 i SU. yrkat, att associerade skulle fortfara till 1756 års slut. SU:s prot. 29 maj 1752. MALMSTRÖM III: 447, IV: 130 a.

[2] Heml. rådsprot. rörande växelkursen 3 o. 8 juli 1754. Bi- lagda protokollet d. 8 juli äro prot. vid sammanträde mellan Höpken och associerade d. 5 juli, utdrag af prot. d. 8 juli och Kungl. Maj:ts resolution d. 8 juli på associerades ansökan om decharge. Utdrag af prot. d. 8 juli med prot. d. 5 juli infördt tillställdes associerade jämte dechargen. I protokollet d. 8 juli står 3 à 4 veckors uppsägningstid, i protokollsutdraget däremot 3 à 4 månaders.

Bankpolitik.

I bankodeputationen 1746—47 härskade, såsom i det föregående redan är nämndt, den föreställningen, att undervikt i den utländska handeln vållat de reda penningarnes utförsel och bankens obestånd. Att upphjälpa handelsbalansen genom fortsatta understöd ur banken åt näringarne var i deputationens tanke angelägnare än att genom sparsamhet i sedelutgifningen stärka bankens ställning. Strax i början af riksdagen afläto därför deputerade en förfrågan till bankostyrelsen, i hvilken utsträckning lån åter kunde börja gifvas. Bankofullmäktige voro likaledes af den åsikten, att underbalansen utdrifvit och fortfarande utdref det hårda myntet ur landet, så att näringarne skulle komma att sakna rörelsekapital, om sedelminskningen fortginge; tillsvidare tillstyrkte de dock endast, att lån lämnades på vissa råvaror för fabrikerna samt att belåning af metaller, som delvis inskränkts 1745, finge ske som därförut. Till följd däraf bestämde bankdeputationen den 23 dec. 1746, att järn, stål, koppar och vissa fabriksråvaror skulle belånas liksom enligt 1739 års förordning, bly och mässing till något mindre värde än förut, salt och ritorkad spannmål efter vissa maximibelopp på tunnan; på guld, silfver och länebankoattester lånades enligt 1741 års förordning till fulla värdet.[1]

1746—47 års riksdag.

---

[1] BF:s prot. 26 nov. 1746. BD:s prot. 23 nov., 23 dec. 1746. Järn, stål och kopparkärl belånades till $^7/_8$, mässing och bly till $^3/_4$ af värdet (1739 $^7/_8$); fårull, upplagd i säkra förrådshus eller i bankens hus, belånades till $^3/_4$, bomull, kamelhår, rått silke, hvita kattuner, kochenill och indigo, samtliga varor upplagda i bankens eget hus, till $^3/_4$ af värdet. Salt och ritorkad spannmål belånades till $^3/_4$ af värdet, då priset var lågt, eljes till visst belopp per tunna (1739 $^7/_8$ af värdet).

Bruksägarne voro emellertid ej nöjda med den undsättning, som lämnades dem; vid de förhandlingar, som ledt till en preliminär sammanslutning den 23 mars 1744 mellan järnproducenterna, hade äfven dryftats frågan om billigare järnlån i banken och ansökan därom gjorts, men afslagits af bankostyrelsen. Vid riksdagen tog sig nu handels- och manufakturdeputationen an deras begäran, som äfven rönte bankofullmäktiges och bankodeputerades bifall, hvarefter den 5 maj 1747 SU:s resolution utfärdades om nedsättning af räntan för järnlån till 4 % årligen. Bankokommissarierna voro i denna liksom i andra frågor af motsatt åsikt mot fullmäktige och yrkade på fortsatt indragning af sedlarne. Meningsskiljaktigheten tog sig ganska skarpa uttryck vid hela bankostyrelsens gemensamma sammanträde den 4 febr. 1747, då kommissarien Alstrin förklarade för bankens »rätta styrka och rikedom en fullkomlig kredit, hvilken är högre tillskattandes än några tunnor gulds inkomst», ett tal som bland bankofullmäktige i synnerhet förtröt Fredr. Gyllenborg och Plomgren, hvilken senare förut i SU. förklarat det *straffbart*, att tre af riksråden ej velat tillstyrka lindrigare lånevillkor för järn. Först efter de kraftigaste föreställningar förmåddes kommissarierna att instämma i fullmäktiges tillstyrkan.[1]

Nödvändigheten af att sedelmängden icke åter svällde ut, utan bibehölles vid samma belopp som vid 1746 års slut d. v. s. 50 à 60 t. g. erkändes i bankodeputationen, och vissa kalkyler gjordes för att utröna, huru denna proportion i framtiden skulle kunna bibehållas.

Enligt deputationens kansliutskotts beräkning borde årligen i banken inflyta genom inbetalningar af:

Bankofullmäktige beräknade, att 15 à 16 t. g. årligen inflöto i sedlar, så att hela sedelstocken inom 4 år skulle vara försvunnen, om ej utlåningen åter begynte.

[1] Järnhandelskommissionens berättelse d. 10 sept. 1746 bland sekr. handels- och manufakturdep:s handl. 1746—47. BF:s prot. 6 mars 1744, 3, 4 o. 12 febr. 1747. SU:s prot. 11 nov. 1746.

ständernas kontor	250.000	d. s m.
manufakturkontoret	200.000	»
private	200.000	»
kronan	1.250.000	»
Summa	1.900.000	d. s. m.

Efter afdrag af bankens årliga utgift återstode 16 $^1/_2$ t. g., som kunde utlånas efter följande grunder:

på järn	600.000	d. s. m.
» guld, silfver o. länebankoattester	200.000	»
» andra lösa panter	400.000	»
» fastigheter	450.000	»
Summa	1.650.000	d. s. m.

Banken kunde följaktligen, menade kansliutskottet, åter öppnas för fastighetslån, under det första året i mindre skala, men sedan i större utsträckning, när utlåningen på lösa panter aftagit.[1] Tillförlitligheten af inkomstberäkningen framgår bäst af det faktum, att kronan dittills icke förmått prestera mer än räntebetalning, c:a $6^1/_2$ t. g. årligen, för sin skuld, i det att, såsom förut omnämnts, amorteringen af de s. k. krigslånen från 1741—43 uppvägts af nya försträckningar, hvarjämte bankofullmäktiges påminnelser om minskning i manufakturkontorets lån varit utan verkan.[2]

Likväl togs beräkningen för god i bankodeputationen och infördes sedermera i dess reglemente för banken, ehuru då orimligheten däraf var uppenbar. Under riksdagens lopp hade nämligen SU. anvisat följande kronolån att utgå ur banken dels till extra utgifter för hofvets räkning dels till krigsrustningar mot Ryssland:

1.	$^{26}/_1$	1747	5 t. g.	för täckande af kronprinsens skulder.
2.	$^2/_4$	»	12 t. g.	» krigsrustningar.
3.	$^{14}/_5$	»	2 t. g.	såsom ständernas faddergåfva till prins Gustaf.
4.	$^{13}/_8$	»	5 t. g.	» förskott till statsverket.
5.	$^5/_{12}$	»	5 t. g.	» » » »

[1] BD:s kansliutskotts prot. 2 mars 1747. På frälseegendomar skulle lånas $1^3/_4$ t. g., på bruk $1^3/_4$ t. g. samt på stadsfastigheter 1 t. g.

[2] Jfr ofvan s. 89.

Dessutom beviljade SU. ur banken 1.8 t. g. att efter hand utgå till likvidation af utredningskommissionens resterande skulder, nära 2 t. g. till det s. k. konvojkommissariatet samt bemyndigade kronan att vid behof låna i banken på upplagd spannmål. Sammanlagda beloppet af de beviljade försträckningarne uppgifves af bankodeputationen i dess berättelse till SU. ha varit 33 t. g.; enligt 1747 års hufvudbok utgingo till kronan 24 ½ t. g., hvilket torde ungefär motsvara de fyra första ofvan anförda posterna, samt inbetaltes förutom räntor 5 ½ t. g., så att kronoskulden under året tillväxte med c:a 19 t. g.; sedelstocken ökades under samma tid från 53 ½ t. g. till 90 t. g.

I bankodeputationens reglemente uttalades den förmodan, att sedelmängden vid 1749 års slut skulle vara nedbragt till samma storlek som tre år förut, ett alldeles orimligt antagande, enär om afbetalningen å de under riksdagen lämnade kronolånen endast föreskrefs, att de under n:ris 2 och 3 ofvan anförda 14 t. g. skulle amorteras med ⅛ årligen och att försträckningen n:r 4 skulle vara betald vid 1749 års slut. Tillika lämnades fullmäktige frihet att med en eller annan tunna guld öfverskrida de till lån åt enskilde anslagna fonderna.[1]

Det var således de opåräknade försträckningarne till kronan, som omintetgjorde bankodeputationens afsikt att för framtiden iakttaga en försiktigare bankpolitik; utlåningen till enskilde tog icke under riksdagen i anspråk hela den fond, som därtill anslagits, ehuru fördelningen af de utsatta summorna på olika slag af panter blef något olika mot be-

---

[1] BD:s prot. 21 o. 24 april 1747. BD:s reglemente §§ 14 o. 15 bland BD:s handl. 1746—47, s. 2.452 o. f. BD:s riksdagsrelation därsammastädes, s. 2.437 o. f. SU:s prot. 26 jan., 2 april, 14 maj, 25 maj, 10 juni, 13 aug., 6 okt., 5 dec. 1747. För lånet till arffurstens skulder erlades ej ränta, och skulle det återbetalas vid nästföljande riksdag. Af de beviljade 5 t. g. hade förut mellan riksdagarne utgått 140.000 d. s. m.; i bankodeputationens reglemente (§ 23) föreskrefs, att dylika lån ej vidare borde ges i strid med bankoordningarne. BF:s prot. 18 febr. 1747. För lånet på 12 t. g. skulle erläggas 5 % årlig ränta för de öfriga 6 %.

räkningen.[1] Utlåningen på lösa panter fortfor att vara inskränkt inom de gränser, som bankodeputationen vid riksdagens början utstakat, med undantag för järn, och hvarken öfverflödsvaror, sådana som socker, brännvin, viner och tobak, eller panter, som ej uttryckligen nämnts i 1739 års förordning, voro under de närmast följande åren belåningsbara; i vissa särskilda fall medgåfvo dock bankofullmäktige undantag.[2] Fastighetsbelåningen blef däremot vid riksdagen ytterligare utvidgad i någon mån, i det att mässingsbruk, som banken dittills vägrat gifva lån på, inbegrepos under 1739 års förordning om lån på järnbruk, och skatterusthåll lydande under bruk fingo belånas i likhet med skattehemman enligt samma förordning, hvarom utkom Kungl. Maj:ts förklaring d. 13 okt. 1747; lånesumman för sådana stenhus i Stockholm, som voro brandförsäkrade, höjdes från ²/₈ till ³/₄ af värdet enligt publikationen d. 10 febr. 1748.[3]

Den författningsfråga om regeringsmaktens ställning till banken, som under år 1745 väckt sådan strid mellan rådet och bankofullmäktige, blef af riksdagen 1747 afgjord till de senares förmån. Efter inhämtade förklaringar af bägge parterna begärde nämligen SU. i skrifvelse den 6 juli 1747, att Kungl. Maj:t, när bankofullmäktige hos honom anhöllo om någon författning, skulle ha nådigt förtroende till deras föreställningar och befordra deras ansökan till verkställighet, rådet dock obetaget att därvid göra sina påminnelser. I de mål, som rörde banken, ställdes således regeringen helt till förfogande för bankofullmäktige, hvilkas antal därjämte förstärktes från 6 till 9, tre af hvartdera ståndet.[4] Samtidigt

---

[1] Jfr bih.-tab. I.

[2] Den 5 april 1749 belånades knippjärn på samma villkor som stångjärn, d. 2 okt. socker, d. 10 mars och 7 aug. 1750 ostindiskt siden enligt protokollen.

[3] SU:s prot. 23 juni, 12 dec. 1747. SCHWERIN, s. 130, 131. På mässingsbruk skulle endast beviljas lån på kortare tid.

[4] SU:s prot. 6 juli 1747 och skrifvelse till Kungl. Maj:t. SU. beviljade äfven d. 10 dec. 1747 10.000 d. s. m. att utdelas åt banko-

skärptes sekretessen i bankoärenden. Redan vid föregående hattriksdagar hade SU. icke aktat nödigt att hänskjuta till stånden vissa beslut om lindrigare lånevillkor, särskildt för järn och aktier. Vid denna och de följande tvenne riksdagarne blef detta förfarande regel, och äfven de viktigaste förändringar i bankoordningen kungjordes såsom SU:s resolutioner blott och bart. Icke ens hela SU. fick efter denna riksdag del af bankens verkliga ställning; de årliga generalförslag, som åtföljt bankodeputationernas relationer, upphöra med 1745. Denna hemlighetsfullhet verkade i längden till bankens skada. Hos oppositionen närdes en misstro till verkets förvaltning, som på 1760-talet riktade sig mot de anstalter, som hållits mest hemliga, nämligen lån på järn och aktier och i dem ville se hufvudorsaken till kursens stegring utan hänsyn till den verkliga ställningen.

De föreskrifter bankodeputationen efterlämnade för bankoverkets förvaltning voro, såsom nyss nämndt är, föga öfverensstämmande med det angifna syftemålet att minska den utelöpande sedelmängden; sedan den uppgjorda staten rubbats redan under riksdagens lopp genom de beviljade kronolånen, återstodo vid 1747 års slut stora belopp, som

---

fullmäktige och andre, som vid kristiden 1745 »gjort banken besynnerliga tjänster». MALMSTRÖM III: 412.

Bankostyrelsens sammansättning vid riksdagens slut och förändring under åren 1747—1755 framgår af följande öfversikt:

Fredr. Gyllenborg.
K. G. Löwenhielm, efterträdd 1751 af *K. Hårleman*, eftertr. 1753 af *K. Fr. v. Höpken.*
Lagmannen *J. G. Lillienberg*, vald 1747, eftertr. 1749 af kanslirådet *Edv. Carleson.*

Öfverhofpr. *S. Troilius*, eftertr. 1752 af kyrkoh. *J. Forsskål.*
Kyrkoh. *Hermonius*, » 1749 af » *J. K. Hauswolff.*
» *Bergius*, vald 1747, eftertr. 1750 af kyrkoh. *K. G. Werander.*

Th. Plomgren, eftertr. 1755 af grossh. *H. Petersen.*
Borgm. *Bröms*, » 1752 » *G. Kierman.*
Rådman *Stenman*, vald 1747, eftertr. 1748 af *Kl. Grill.*

---

voro anvisade på banken, men ännu ej utbetalda, däribland ett kreditiv på 2 till 3 millioner d. s. m., som SU. gifvit regeringen att lyfta vid hotande krigsfara. Dessutom voro föreskrifterna ej fullt klara och bindande, i det att fullmäktige lämnats frihet gå utöfver den uppdragna lånegränsen, för den händelse att verkets kredit tålde detta.[1] Vid bankofullmäktiges sammanträden under de följande åren yppades därför rätt mycken tvekan om, huru långt krediten borde sträckas. Då finansdeputerade vid 1747 års riksdag såsom en gagnelig verkan af växelkontorets inrättande påvisat, att banken »med så mycket mera trygghet kan utvidga dess roullance och penninglån» och fullmäktige sedan fingo erfara, att förtroendet till sedlarne återvände och plåtarne blefvo mindre begärliga, låg däri visserligen en lockelse för dem att sträcka utlåningarne längre, än en sträng tolkning af reglementet tillät.[2]

Men å andra sidan måste kronans oförmåga att prestera de stipulerade afbetalningarne och dess behof af nya försträckningar väcka betänkligheter. Genom riktiga inbetalningar af därtill anslagna tull- och accismedel samt kopparräntan hade visserligen de s. k. krigslånen från 1741—1743, 4.877.262 d. s. m., vid början af riksdagen 1751—52 nedgått till 910.162 d. s. m., men å de 1743—1744 lämnade 1.297.164 d. s. m. återstodo fortfarande 1.053.029 d. s. m. och å försträckningarne vid riksdagen 1746—47 skedde ej någon annan afbetalning än 3 $^1/_2$ t. g. af utlofvade 12 t. g.[3] Bankofullmäktige gjorde därför svårigheter vid att bevilja försträckningar äfven på kortare tid åt kronan utöfver de af SU. anvisade beloppen, så mycket mera som de å kreditivet och i stöd af det s. k. sekreta konvolutet måste utan gen-

[1] BD:s reglemente 1747, § 16 bland BD:s handl. 1746—47, s. 2.452 o. f.

[2] Finansdeputerades betänkande, uppläst i SU. d. 19 okt. 1747 bland riksrådets remisser till SU. 1746—47.

[3] Bankokommissariernas riksdagsberättelse 1751 bland BD:s handl. 1751—52, s. 61 o. f. BF:s riksdagsberättelse d. 26 sept. 1751 § 27 i registraturet.

sägelse utlämna under år 1749 5 t. g. och under år 1751 ytterligare 10 t. g.[1] När regeringen i oktober 1750 begärde ett förskott af 6 t. g. å kronoinkomsterna till biträde vid truppsändningarne till Finland, afstyrkte därför Plomgren jämte Grill och K. G. Löwenhielm på det lifligaste, medan Fredr. Gyllenborg, som förmedlade lånet för kronan, hänvisade till reglementets obestämda föreskrifter och genomdref försträckningen; Plomgrens erinringar om resterande afbetalningar å kronoskulden inflöto dock i skrifvelsen till Kungl. Maj:t. Ett förskott af 1 t. g., som begärdes i sept. 1751, sedan det förra var betaldt, gafs endast på villkor att med det första återgäldas af inflytande subsidier.[2]

Äfven i fråga om utlåningen till enskilde förde Plomgren och Grill, hvilka såsom delägare i växelkontoret visste, på hvilken bräcklig grund den återupprättade sedelkrediten hvilade, försiktighetens talan. Den förstnämnde lät vid skilda tillfällen inhämta upplysning om summan af utlämnade lån och utelöpande sedlar och förmådde de öfriga att innehålla med eller inskränka långifningen.[3] Utlåningen till enskilde hölls ock någorlunda inom de gränser, som bankodeputationen utstakat, och bankens fordringar i dylika lån tillväxte under åren 1747—1751 med 82 ½ t. g. eller i medeltal 16½ t. g. årligen (i kapital), då i planen beräknades en tillväxt af 14 ½ t. g. årligen.[4]

---

[1] BF:s riksdagsberättelse d. 26 sept. 1751 § 23. SCHWERIN, s. 457 har den oriktiga uppgiften, att omkring halfva kreditivet lyftes 1749.

[2] BF:s prot. 19 o. 22 okt. 1750, 14 o. 28 sept. 1751. Skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 22 okt. 1750 i registraturet.

[3] BF:s prot. 30 juni, 4 juli 1748, 1 juni 1749, 22 okt. 1750.

[4] 16 ½ t. g. beräknades årligen utgå och 2 t. g. inbetalas. Jfr ofvan s. 133. Kronolånens belopp (inberäknadt konvojkommissariatets, utredningskommissionens och krigskollegiets lån samt statskontorets antecipationer) var:

vid slutet af 1746 . . . . 11.412.219 d. s. m.
» » » 1751 . . . . 13.964.755 »

(3 t. g. utgingo enligt SU:s förordnande 25 okt. 1751).

Manufakturkontorets skuld var:

vid slutet af 1746 . . . . 2.003.675 d. s. m.
» » » 1751 . . . . 1.766.771 »

Minskningen i de publika lånen — till kronan och manufakturkontoret —, som var förutsättningen för utlåningen till enskilde, uteblef däremot alldeles, så att växelbankens skuld att vid anfordran betala vid slutet af år 1751 var c:a 55 t. g. större än fem år förut, såsom närmare åskådliggöres af följande öfversikt:

	1746		1751	
Fordran hos kronan och publika verk . .	150	t. g.	161.6	t. g
Fordran hos enskilde på fasta o. lösa panter	37.6	»	120.3	»
Fordran utan angifven säkerhet[1]	6.3	»	10.3	»
Obetaldt intresse	2.1	»	4.1	»
Kassa	9.2	»	18	»
	205.2	t. g.	314.3	t. g.
Växelbankskreditorerna	88.4	t. g.	143.7	t. g.
Lånebankskreditorerna	48.1	»	54.5	»
Öfriga skulder	0.8	»	4.1	»
Behållning	67.9	»	112	»
	205.2	t. g.	314.3	t. g.

Tack vare förbättringen i affärsläget i förening med växelkontorets operationer var emellertid rörelsen i stånd att absorbera den ökade penningmängden, och sedlarnes kredit tillväxte oafbrutet, så att banken genom inköp af enskildes koppar och myntning af denna och kronokopparen kunde förstärka sin kassa; enligt de årliga inventarierna var tillgången på plåtar och slantar vid början af nedannämnda år:

1747	259.601	d. s. m.
1748	341.576	»
1749	513.500	»
1750	844.694	»
7151	1.165.290	»
1752	1.274.848	» [2]

Riksens ständers kontors skuld amorterades fullständigt under 1751. Vid insättningar i lånebanken förforo bankofullmäktige efter omständigheterna och mottogo dylika till såväl 3 som 4 % ränta.

[1] Om betydelsen af denna post se bih.-tab. I.

[2] Däraf i slantar 1750 . . . . 200.350 d. s. m
1751 . . . . 305.500 »
1752 . . . . 197.150 »
Resten var plåtar.

Bankofullmäktige sågo i denna omständighet ett försvar för den följda politiken; »under en så lycklig framgång af de gjorda författningar till att återvinna bankens kredit hafva fullmäktige ej underlåtit densamma till verkets förkofring och rikets gagn att använda», heter det i deras berättelse till bankodeputationen 1751. Likväl hade de ögonen öppna för faran att fortsätta på den beträdda vägen och framhöllo i en skrifvelse till bankodeputationen i dec. 1751, att ett oundgängligt villkor för fortsatt utlåning till enskilde var starkare afbetalning å de publika lånen.[1]

1751—52 års riksdag. Bankodeputerade vid 1751—52 års riksdag hyllade i det hela försiktighetens politik. I afseende på lån å lösa panter följde de den riktiga grundsatsen, att dylika borde lämnas utan inskränkning, eftersom de »äro såsom reda penningar att anse eller åtminstone inom kort tid kunna därtill förvandlas». Följaktligen blef åter tillåtet att låna på alla de lösa panter, som nämndes i 1739 års förordning. — Dessa lån skulle enligt författningarne återbetalas efter ett halft års förlopp, så däremot ej fastighetslånen, om hvilkas betalning intet var stadgadt och som i regel blifvit utestående i flera år utan amortering. Bankodeputationen visade sig angelägen såväl att sörja för fastighetslånens återbetalning som för begränsning af utlåningen. I det förra afseendet föreslog den, att 10 års gamla lån skulle amorteras med 2 till 4 % årligen, ett förslag, som väckte sådant »applådissement» i SU., att afbetalningsprocenten blef höjd till 5 % årligen; från år 1754 räknadt skulle äldre lån börja amorteras, till dess en fjärdedel af ursprungliga lånesumman var kvar, med undantag för bruk, som fingo behålla 1.000 d. s. m. per 100 sk℔ smide såsom stående förlag. Till begränsning af fastighetslånen utsattes i reglementet en maximisumma af 6 t. g. årligen för dylika lån, 2 t. g. för hvardera af kategorierna bruk, frälseegendomar på landet och hus i städer; dessa belopp borde ej öfverskridas »med mindre omstän-

[1] BF:s riksdagsberättelse d. 26 sept. 1751 § 13 och skrifvelse till BD. d. 9 dec. 1751 i registraturet.

digheterna sådant kräfva och någon besparing af lån på ettdera slagets panter blifver ifrån det ena året, som till utlåningar på andra slags panter för det nästföljande året kunna användas utöfver det då tillåtna låningskvantum».[1]

En mycket snäfvare gräns var således nu dragen för fastighetsbelåningen än 1747, då efter det första året hela den disponibla fonden ansetts kunna utgå i dylika lån. Till större säkerhet vid fastighetslånen blef äfven på bankofullmäktiges hemställan en ny värderingsmetod fastställd och kungjord genom hofrätternas universaler på sommaren 1752; bruk, järnmanufakturverk och trähus i städer skulle värderas efter den behållna inkomsten, räknad »efter ett medium af flera sammanräknade år», kapitaliserad till 7 %, skattehemman och oförsäkrade stenhus i städer efter kapitalisering till 6 % samt frälseegendomar och försäkrade stenhus efter kapitalisering till 5 %[2].

Lindring i lånevillkoren förekom vid denna riksdag endast obetydligt och beviljades mestadels till förmån för vissa större ekonomiska företag. Så fick det nyinrättade saltkontoret låna på salt till 4½ % årlig ränta, för stenhus, försäkrade i Stockholms stads brand- och försäkringskontor, nedsattes räntan till 5 %, och ostindiska kompaniets aktier blefvo åter belåningsbara till ¾ af värdet mot 5 % ränta och utan borgens ställande i afsikt att befordra aktieteckning inom landet. För öfrigt tillät SU. att bult-, band- och knippjärn belånades på samma villkor som förut stångjärn, och bankodeputationen godkände, att fullmäktige mellan riksdagarne utsträckt lånerätten till bergfrälsehemman.[3]

---

[1] BD:s reglemente 1752 § 25 bland BD:s handl. 1751—52, s. 1.040 o. f. BD:s prot. 14 o. 30 maj. SU:s resolution d. 3 juni 1752 hos SCHWERIN, s. 136.

[2] SCHWERIN, s. 137.

[3] SU:s resolutioner d. 23 maj, 3 o. 4 juni 1752 hos SCHWERIN, s. 135. BD:s prot. 14 maj 1752. Vid föregående riksdag hade fullmäktige afstyrkt lån på bergfrälse, men sedan mellan riksdagarne beviljat lån på sådan säkerhet. BF:s prot. 21 aug. 1747, 20 sept. 1750. Bergsallmogens ansökan att få låna på öfriga bergsmanshemman afslogs. SU:s prot. 2 april 1752. Om beviljadt lån på knippjärn redan 1749 se ofvan s. 135.

Ett förslag af Kierman, att banken skulle diskontera inrikes växlar, hade väckts redan 1738 och då förordats af bankodeputationen; detsamma framfördes nu på nytt, men rönte hvarken bankofullmäktiges eller bankodeputationens bifall. Plomgren, som 1739 talat för förslaget, yttrade nu däremot, att en sådan hjälp var obehöflig för näringarne, som nu voro befriade från utländingarnes förlag, och befarade han, att därigenom inhemskt växelrytteri skulle understödjas.[1]

Att sätta gränser för utlåningen till enskilde var så mycket mer nödvändigt för bankodeputationen som det under riksdagens lopp visade sig omöjligt att nedbringa kronoskulden. Till statsbristens fyllande måste SU. strax vid riksdagens början (okt. och dec. 1751) bevilja 655.000 d. s. m. ur banken. Något hypotek gafs ej för detta lån, lika litet som för de å det s. k. sekreta konvolutet utgångna 15 t. g., och förklarade i SU. presidenten i statskontoret K. G. Bielke, att alla kronointäkterna redan voro förpantade. Någon afbetalning å de sedan sista riksdag lämnade lånen kunde därför trots statsdeputationens förespeglingar därom ej vidare utfästas, utan fick banken nöja sig med, att för samtliga kronolån sedan 1741, som 1752 sammanslogos till en summa af 5.702.880 d. s. m., allenast försäkring gafs om räntans erläggande af därtill anslagna tull- och accismedel samt kopparräntan. Därutöfver anvisades på banken enligt vissa deputerades förslag till statsbristens täckande för tiden mellan riksdagarne ett belopp af 15 t. g. att utgå med 10 t. g. under år 1752 och resten de följande åren samt mot säkerhet af riksens stän-

[1] BF:s prot. 2 maj 1752. BD:s prot. 27 april o. 8 maj 1752. Förslaget hade kräft ändring i växelstadgan d. 21 jan. 1748, som undantog inrikes växlar från växelrätt. Om det misslyckade försöket att gifva inrikes skuldsedlar omedelbar exekutiv kraft, hvarom kungl. förordning utkommit d. 17 januari 1746 se Arnberg, s. 111 o. 112. BD:s prot. 16 jan. 1739.

Manufakturkontoret nyttjade sedan 1750 en till kontoret ur banken anslagen fond af 290.000 d. s. m. till diskontering af köpmäns till väfverifabrikanter afgifna växlar, hvilken användning gillades af riksdagen. Malmström IV: 70 a. 250.

ders kontors fond; detta sista lån skulle afbetalas med 1 t. g. årligen. Vid dessa nya försträckningar och eftergifter åt kronan, bland hvilka äfven var afskrifning af lånet å 5 t. g. till betalning af arffurstens skulder, gjorde bankodeputationen i reglementet det förbehållet, att bankofullmäktige ej finge bevilja några förskott mellan riksdagarne »med mindre själfva nöden af fientligt anfall» föranläte dem därtill.[1]

Manufakturkontorets skuld i banken hade till följd af riksdagens beslut 1747, att i hallrätterna pantsatta varor skulle genom auktioner försäljas, nedgått från 2.044.434 d. s. m. vid slutet af 1747 till 1.766.771 d. s. m. vid slutet af 1751, af hvilket belopp 543.199 d. utgjordes af olikviderade räntor å den äldre skulden; resultatet af försäljningen var ej vidare lysande, och bankofullmäktige uttalade den förmodan, att likviden för de auktionerade varorna ej riktigt influtit i banken. Handels- och manufakturdeputationen kom nu med anspråk på, att antingen räntan för hela lånet nedsattes till 3 % årligen eller att de obetalda räntorna efterskänktes och räntan för det öfriga nedsattes till 4 %. SU. lyssnade dock hellre till bankodeputationens föreställningar i denna sak och beviljade endast nedsättning till 5 % å kapitalskulden samt föreskref, att intill nästa riksdag 6 t. g. skulle afbetalas i ränta och kapital genom ovillkorlig försäljning af de i hallrätterna pantsatta varorna, hvarjämte pantsättningsrätten skulle upphöra.[2]

---

[1] SU:s prot. 24 o. 25 okt., 8 nov. (med Bielkes förklaring bilagd), 20 dec. 1751, 3 och 6 juni 1752. BD:s reglemente § 36 bland BD:s handl. 1751—52, s. 1.040 o. f. Bankokommissariernas riksdagsberättelse 1755 § 25 bland BD:s handl. 1755—56, s. 68 o. f.

Räntenedsättningen till 5 % för vid förra riksdagen lånade 12 t. g. upphäfdes åter. Däremot fick Stockholms stad räntan sänkt till 5 % för tvenne lån å 1 t. g. hvartdera. SU:s prot. 23 maj 1752.

[2] BF:s skrifvelse till BD. d. 9 dec. 1751 i registraturet. BF:s prot. 7 mars. BD:s prot. 27 mars. SU:s prot. 4 mars och 23 maj 1752. SU. biföll bankodep:s förslag med det förbehållet, »såvida det kan låta sig göra utan allt för stor anstöt för de angelägna och nyttiga manufakturinrättningarne, hvilkas trefnad och bestånd fullmäktige af manufakturkontoret hafva att ej lämna utur ögnasikte». För ränteskulden eftergafs ränta till nästa riksdag.

Bankodeputationens åtgöranden vid denna riksdag präglades således i det hela af omvårdnad om bankoverkets kredit; något klander för att fullmäktige öfverskridit den 1747 fastställda utlåningssumman uttalades visserligen icke — detta hade mera varit till verkets förmån än till dess skada, hette det i reglementet —, men det anmärktes, att öfverskottet härrört af lån på fastigheter. Till förekommande af, »att med tiden största delen af rikets förnämsta jordegods blifva bankens panter», hade därför, såsom nyss omnämnts, dels afbetalning stadgats för de äldre lånen dels i afseende på lånesummorna utfärdats föreskrifter mera bindande än dem från föregående riksdag.[1]

Bland bankofullmäktiges majoritet rådde emellertid en annan uppfattning. Den allt mer försiktige Plomgrens inflytande hos dem trängdes tillbaka, sedan Kierman inträdt i bankostyrelsen 1752, statssekreteraren K. Fr. von Höpken året därpå, och efter Plomgrens bortgång 1754 hördes ej mer någon yrka på, att en damm skulle sättas för mängden af lån på fastigheter. Under den första tiden efter riksdagens slut iakttogs visserligen någon hänsyn till reglementets föreskrift, och då fullmäktige i september 1752 funno, att utlåningen på olika slag af fastigheter sedan juni månads slut öfverskridit 3 t. g. eller den för ett halfår utsatta summan, inställde de utlåningen för året, hvarjämte tillkännagafs genom anslag på bankoporten och i posttidningarne, att lån ej mer beviljades, om ej alla prestanda fullgjordes ifråga om bevis och dokumenter.[2] Desto häftigare blef tillströmningen af lånsökande det följande året, och redan den 15 januari 1753 befanns det, att den för hela året bestämda summan af 6 t. g. var utgången. En liflig debatt uppstod nu bland fullmäktige, om ytterligare ansökta lån skulle beviljas eller

[1] Uppsägningen af den sista tredjedelen karoliner, som tillstyrkts af bankofullmäktige, uppsköts af deputationen med hänsyn till bankoverkets hårdt anlitade kredit. BF:s skrifvelse d. 30 mars 1752. BD:s prot. 15 maj 1752.

[2] BF:s prot. 23 o. 28 sept., 5 okt. 1752. Ett undantag gjordes för de hus, som återuppbyggts efter Stockholmsbranden 1751.

vägras i stöd af reglementet. Plomgren erinrade, att reglementets föreskrift var ovillkorligt bindande och afsåg att stäfja den öfverhandtagande lusten att på spekulation inköpa fastigheter och dyrka deras pris så högt, att ofta ej afkastningen räckte till bankoräntan. Men i Fredr. Gyllenborgs och Kiermans ögon var bankodeputationens föreskrift lika litet nu som 1747 ett hinder för fullmäktige att förfara efter omständigheterna. En inskränkning i fastighetskrediten skulle förorsaka minskning i rörelsekapitalet, stagnation i näringslifvet och ge anledning till vidriga omdömen om bankoverket. Majoriteten var af samma åsikt och beviljade den 9 febr. de begärda lånen, men beslöt vägra dem, som ytterligare söktes under året.[1] På hösten 1753 blef likväl detta beslut upprifvet och nya fastighetslån beviljades efter förutgångna strider mellan Plomgren och Gyllenborg, till hvilken senare v. Höpken anslöt sig med den förklaringen, att meningen med reglementets föreskrift endast kunde vara, »att fullmäktige i all obehaglig och farlig händelse måtte hafva en otadelbar anledning att inskränka utlåningarne».[2]

På låneifrarnes sida anfördes äfven, att samtidigt som sedlar utströmmade genom lån, tillväxte insättningarne i länebanken, så att rörelsekapitalet i det hela icke blef större. För år 1753 befanns det också, att ehuru 20 ½ t. g. utgått i fastighetslån, hade lika mycket influtit genom afbetalningar å enskildes lån och depositioner i länebanken; därtill hade banken haft mer än 10 t. g. vinst af räntor, hvilket öfverskott förelåg i form af ökad metallisk kassa och minskad sedel-

[1] BF:s prot. 15 jan., 9 febr. 1753. Kierman bedyrade, att »om han nu strax skulle gå in i evigheten och inför Guds dom stå till ansvar för sitt votum, så kunde han ej annat styrka».

[2] BF:s prot. 2 maj (med skriftligt votum af Gyllenborg), 9 maj, 29 aug. 1753. Gyllenborg framdrog till jämförelse bankens ställning 1743, då inskränkningar börjat vidtagas i bankolånen, och påvisade, att sedan dess behållningen tredubblats. Han nämnde dock icke, att kassan då var större, men utelöpande sedelmängden två tredjedelar af sedelstocken 1753.

skuld. Om utlåningen på fastigheter hade inskränkts inom reglementets gränser, skulle en svår brist på rörelsekapital ha uppstått för näringarne, menade nu majoriteten af bankofullmäktige utan att betänka, att just den öfverflödiga penningmängden åter inströmmat i länebanken. Af det anförda skälet beviljades d. 16 jan. 1754 icke mindre än 25 t. g. i lån. Plomgren gjorde vid detta tillfälle ett sista försök att hejda långifningen och erinrade om bankodeputationens afsikt 1747 att nedbringa sedelmängden. Å bankokommissariernas vägnar varnade äfven Alstrin mot öfverdrifven belåning af fastigheter, ty, sade han, ju flera fastigheter banken finge i pant, ju säkrare blefve prisets fallande och bankens förlust med tiden. Han uttalade också den grundsatsen, att när pengar utkomma i allt för stor myckenhet, så förminskas deras värde; ifråga om de nu sökta lånen voro likväl äfven kommissarierna af den meningen, att de borde utgå, men ej flera för året.[1]

Bland fullmäktige sattes efter Plomgrens bortgång på sommaren 1754 icke mer i fråga att begränsa fastighetslånen, utan utlämnades sådana 1754 till ett belopp af nära 30 t. g. och det följande året till 41 t. g.[2] Däremot iakttogs strängt reglementets föreskrift i afseende på kronolånen. Till följd af SU:s beslut utgingo efter riksdagen 14 t. g. till statsbristens täckande, af hvilka 1.244.369 d.s.m. återstodo vid slutet af 1754. Men då därutöfver begärdes 2 1/2 t. g. i maj 1754 till slottsbyggnadens fullbordande, afslogo fullmäktige, liksom när Kungl. Maj:t vid samma tid äskade 1 1/2 t. g. lån till upplag af kläde för arméns behof.[3] Däremot kunde bankofullmäktige ej undandraga sig att till konvojkommis-

---

[1] BF:s prot. 14 o. 16 jan. 1754. Med Plomgren röstade Grill Forsskål och Hauswolff.

[2] BF:s prot. 8 maj. I BF:s riksdagsberättelse 1755 § 15 angifves summan af utgångna fastighetslån under 1754 till 19 1/2 t. g., och tillväxten af utestående fordringar i dylika lån till 11 t. g. Enligt generalhufvudboken utgingo 29.9 t. g. och ökades fordringarne med 17.9 t. g. Motsvarande siffror för 1755 voro 41 t. g. och 23.8 t. g.

[3] Bankokommissariernas riksdagsberättelse 1755 § 25 bland BD:s handl. 1755—56 s. 68 o. f. BF:s prot. 29 maj 1754.

sariatet försträcka 2 1/2 t. g. under år 1755 och till manufakturkontoret 1 1/2 t. g. mot pant af ylletyger, oaktadt de för kontorets förra lån stadgade afbetalningarne till hälften uteblifvit.[1]

Förändringen i bankens ställning under åren 1752—1755 framgår för öfrigt af följande öfversikt:

	1751.		1755.	
Fordran hos kronan och publika verk . .	161.6	t. g.	169.1	t. g.
Fordran hos enskilde på fasta o. lösa panter	120.3	»	197.9	»
Fordran utan angifven säkerhet[2]	10.3	»	29.9	»
Obetaldt intresse	4.1	»	10.1	»
Kassa	18	»	36.6	»
	314.3	t. g.	443.6	t. g.
Växelbankskreditorerna	143.7	t. g.	170.4	t. g.
Länebankskreditorerna	54.5	»	99	»
Öfriga skulder	4.1	»	14.3	»
Behållning	112	»	159.9	»
	314.3	t. g.	443.6	t. g.

Under de fyra åren tillväxte således länebankoskulden med icke mindre än 44 1/2 t. g., medan växelbankoskuldens (utelöpande sedelstockens) tillväxt var endast 27 t. g., och ville det däraf synas, som om rörelsekapitalet alls icke blifvit öfver höfvan förökadt eller bankens ställning förändrad till det sämre, utan tvärtom. Sedlarnes värde höll sig nära pari, och bankens kopparförråd tillväxte fortfarande trots de förut omnämnda ansenliga utskeppningarne samt utgjorde vid början af nedannämnda år:

[1] BF:s prot. 3 febr., 23 april, 2 juni, 23 juli 1755. Under åren 1747 och 1748 hade konvojkommissariatet lånat 324.400 d. s. m., hvaraf vid början af 1755 återstodo 120.000 d. s. m. Manufakturkontorets skuld nedgick under åren 1752—1755 från 1.766.771 d. s. m. till 1.672.251 d. s. m. i stället för att minskas med 3 1/2 t. g. under dessa fyra år enligt SU:s afsikt.

[2] Om betydelsen af denna post se bih.-tab. I.

1752	1.274.848	d. s. m.
1753	1.353.213	»
1754	1.469.530	»
1755	1.801.536	»
1756	1.931.414	»[1]

I verkligheten var dock bankens ställning försämrad sedan 1751 och ännu mer sedan 1746. Visserligen hade såsom framgår af ofvan meddelade banköfversikt, jämförd med den å sid. 139, förhållandet mellan växelbankoskulden och kassan förbättrats och var nu 5:1, men 1746 10:1. Men skillnaden mellan samma skuld och kassan var nu 135 t. g., 1746 endast 80 t. g., hvartill kom att bankofullmäktige under år 1754 började medgifva, att länebankokapitaler med 3 % ränta fingo omedelbart uttagas utan förutgången uppsägningstid och slutligen den 12 maj 1755 gjorde denna rätt allmän för sådana kapitaler i förlitande på, att banken hade »i sin kredit tillräcklig fond till sin rörelse», ett beslut, hvarigenom inemot hälften af länebankens skuld förvandlades till avistaskuld.[2] Skenbart hvilade visserligen icke sedelvärdet på metallisk grund, eftersom utväxlingen ur bankokassan var inskränkt till skiljemynt och mindre plåtar i små poster, men i själfva verket var det en förutsättning för den högt spända sedelkreditens upprätthållande, att det

---

[1] Enligt inventarierna. Slantar ingingo i kassan till följande belopp:

1752	197.150	d. s. m.
1753	199.850	»
1754	146.550	»
1755	144.150	»

[2] BF:s prot. 17 juli, 7 aug. 1754, 30 april, 12 maj, 23 juli m. fl. st. 1755. Efter förslag af Gyllenborg, som påminte om vådan af att göra länebankoskulden betalbar vid anfordran, beslöts, att uttagningen i förväg skulle tillkännagifvas bankofullmäktiges ordförande. I länebanken innestodo vid slutet af nedannämnda år (i d. s. m.):

	till 4 % r:ta på r:ta.	till 4 1/2 % r:ta.	till 4 % r:ta.	till 3 % r:ta.
1751	62.941	3.415.020	1.346.520	404.699
1755	76.226	3.415.664	1.768.731	4.324.199

Se närmare bih.-tab. II: 1.

utländska växelrytteriet underhölls genom export af redbar valuta på bankokassans bekostnad.[1]

Förutom genom begränsning af lånesummorna hade 1751—52 års bankodeputation afsett att reglera fastighetsbelåningen genom ny värderingsmetod och bestämmelse om amortering af äldre lån, men de två senare åtgärderna bragte i verkställigheten lika litet af den åsyftade nyttan som den förstnämnda. Värderingarne visade sig blifva högre enligt den nya metoden, och beslutet om amortering tolkades genom bankofullmäktiges resolution d. 25 okt. 1753 sålunda, att afbetalningsprocenten borde räknas å resterande lånesumma ej å ursprungliga kapitalet, hvarigenom amorteringstiden utsträcktes från 15 till 27 år.[2]

[1] Enligt § 24 i 1752 års reglemente fingo endast 1 o. 1/2 dalers plåtar utlämnas.

[2] BF:s prot. 25 okt. 1753, 4 juni 1755. Villkoren för fastighetsbelåning skärptes genom bankofullmäktiges beslut d. 14 jan. 1754, att ingen, som vore bankens debitor, skulle antagas till borgensman. BF:s prot. 14 jan. 1754.

Perioden 1756–1764.

Växelkursen.

1755—56 års riksdag. 1755—56 års riksdag betecknar höjdpunkten af hattpartiets välde. Mera enväldigt än någonsin förut härskade partiet i SU. och dess deputationer, där alla ärenden, som fordrade särskild tysthet, förbereddes och afgjordes. I näringarnes jämförelsevis blomstrande tillstånd sågo hattarne en frukt, icke af de goda konjunkturerna, utan af det antagna hushållningssystemet, som därför måste befästas och vidare utvecklas. Väfverifabrikerna, särskildt de för ylle och siden, voro drifna till den höjd, att uppmuntran i form af förskott till anläggningshjälp och lån på tillverkade varor ej vidare kräfdes, utan riktade man sig nu uteslutande på att förbättra kvaliteten och underlätta afsättningen genom offentlig tillsyn vid fabrikationen, genom tillverknings-, export- och transportpremier. Sedan manufaktursystemet en gång blifvit rotfast, väntade man sig att det skulle bära frukter för landet genom ökad afsättning utrikes till handelsvågens lättande.[1]

Den utländska handelsbalansen fortfor nämligen att utgöra en källa till de allvarligaste bekymmer för de rätttrogne hattekonomerna. Kommerskollegii handelsbalanser för åren 1749—1753 slutade på en total undervikt af 53 t. g. för de fem åren, medan undervikten för åren 1745—1748 varit endast 23 t. g. Visserligen härrörde det förstnämnda

[1] Malmström IV: 248 o. f. Arnberg, s. 151 o. f.

underskottet till ej ringa del af den dåliga balansen för 1749, då spannmålsimporten och kursförlusten varit större än vanligt, men äfven för de följande goda skördeåren var ställningen sämre än för tiden 1745—1748, då tillika undervikten egentligen härrört af den på måfå beräknade »kursförlusten». Det förut omnämnda förhållandet, som så illa öfverenstämde med hattarnes lära om växelkursen, nämligen att åren med hög kurs utmärktes af god handelsbalans och tvärtom, gaf sig således nu åter tillkänna. Äfven måste det bereda hattarnes finansmän hufvudbry, att just de senare åren, då välståndet synbarligen varit i stigande och penningväsendet åter kommit till stadga, haft så dålig handelsbalans. I rådet förleddes häraf Höpken och Tessin att betvifla riktigheten af kommerskollegii beräkningar, och den senare ville göra gällande, att »vår utrikes skuld var den rätta undervikten och den kunde hjälpas med 6 à 700.000 rdr». Kommerskollegium föreslog i sin till Kungl. Maj:t ingifna berättelse till handelsbalansens upphjälpande förminskning i brännvins bränning och försäljning samt införande af ett sparsammare lefnadssätt hos de förmögnare, men rådsherrarne, som icke voro synnerligen öfvertygade om själfva underviktens existens, kunde ej enas om att tillstyrka riksens ständer någon åtgärd i den ena eller andra riktningen.[1]

Redan innan handelsbalansen ingafs till riksdagen hade i SU. ur en annan synpunkt dryftats frågan om undervikten, hvars tillvaro knappast någon i utskottet betviflade. På tal om den stegrade växelkursen yttrade därstädes borgmästaren Schauw den 23 dec. 1755, att dess rätta orsak väl vore undervikten, men att man gjorde bäst i att låta kursen löpa upp igen och tvinga landets innevånare att inskränka sitt begär efter utländska varor i stället för att genom en dyrköpt låg

[1] Arnberg, s. 156. Persedelextrakter och kontot för ostindiska handeln visade för åren 1749—1753 ett öfverskott af 4 t. g.; kursförlust och lurendrägerier (3 t. g. årligen) räknades för samma tid till 57 t. g. Motsvarande siffror för åren 1745—1748 voro resp. 41 t. g. och 65 t. g.

kurs lätta införskrifningen af onödiga varor. Och biskop Halenius yttrade med instämmande i Schauws förslag, att om växeln finge stiga så högt den kunde, så »torde sådana införskrifningar af sig själfva stanna och själfva nöden till slut tvinga oss att tänka på utvägar att bota underbalansen».[1] Samma uppfattning, nämligen att den öfver rätta behofvet stegrade införseln under de senare åren skett i skydd af växelkontorets operationer, framlyste äfven i det memorial, som växelassocierade i december 1755 ingåfvo till rådet med anledning af iråkade brydsamma omständigheter.

Den stöt, som 1755 års världshistoriska händelser tillfogade den europeiska krediten, nödgade det svenska växelkontoret att för tillfredsställande af det stegrade växelbehofvet fördjupa sig i en allt större utländsk växelskuld, som vid slutet af 1755 uppgick till nära 800.000 rdr, till allra största delen placerad i Holland.[2] Då de 3.000 sk❀ koppar, som Kungl. Maj:t i juli 1755 gifvit tillstånd att utskeppa till operationernas understöd, föga förslogo, begärdes nu anskaffandet af en »fond» utrikes på 5 à 600.000 rdr. De associerade voro angelägna att framställa det iråkade trångmålet såsom en följd af själfva näringssystemet och dess afhjälpande såsom en oafvisbar plikt för statsmyndigheterna. I den nyssnämnda skrifvelsen härledde de således kursens stegring ur det 1738 antagna hushållningssystemet, som haft till följd, att utländske kapitalister fordrat betalning för sina i Sverige ägande förlag genom export af redbart mynt och varor; den däraf uppkomna undervikten hade ytterligare ökats genom import af utländska öfverflödsvaror öfver behofvet och i skygd af operationerna med kursen. Nu kräfdes dels hämmande af öfverflödet dels

[1] SU:s prot. 23 och 24 dec. 1755. Både Schauw och Halenius tillade försiktigtvis, att deras uttalanden voro att anse såsom rena hypoteser.

[2] Enligt en förteckning bland SU:s berednings handl. angående växelkontoret 1755—56 var växelkontorets skuld d. 31 dec. 1755:

i Hamburg	70.691	rdr
i Amsterdam	722.320	»

export af redbart mynt till täckande af den utländska skulden; i annat fall sågo sig associerade nödsakade att nedlägga sin förvaltning och förbehålla sig ersättning för den förlust de kunde lida, om kursen »handlöst släppt» reste sig till en onaturlig höjd.[1]

Rådet remitterade skrifvelsen till SU. med hemställan om snar hjälp i anseende därtill, att rikets kredit vore förbunden med växelkontorets och ett afbrott i krediten kunde ha de svåraste följder för handeln med utlandet.[2] I SU. föredrogs växelassocierades skrifvelse d. 19 dec. 1755 och hänvisades efter Kiermans förslag till en beredning af 8 personer »med lika myndighet som deputerade vid 1747 och 1751 års riksdagar».[3] Huru långt de deputerades myndighet skulle sträcka sig, därom tvistades vid tvenne följande sammanträden dagarne före jul. Ulrik Scheffer ansåg, att de deputerade borde »själfkraft och utan redo och räkning taga de mått och steg, som rikets upprätthållande och frälsning utur en öfverhängande fara det fordra månde», och med honom förenade sig de ifrigaste hattarne, H. Gyllenborg, Lantingshausen, v. Hermansson, Troilius m. fl. på den grund, att om saken handterades med tysthet, kunde, såsom Kierman försäkrade, ett mindre kapital hinna till en mångfaldigt större rörelse. Men flera utskottsledamöter, äfven hattar, ryggade tillbaka för att tilldela några få deputerade en så vidsträckt rätt att förfoga öfver rikets medel och sökte få ärendet i hela dess vidd draget under SU:s ompröfning; detta yrkade de desto ifrigare som det få dagar efter deputerades tillsättande redan berättades, att mått och steg tagits till växelkontorets understöd. Schauw påvisade i ett memorial, såsom nämndt är, med instämmande af den

---

[1] Växelassocierades memorial d. 6 dec. 1755 i afskrift bland SU:s beredningss handl. angående växelkontoret.

[2] Heml. rådsprot. 15 dec. 1755.

[3] SU:s prot. 19 dec. 1755. De 8 deputerade voro H. Gyllenborg, Ungern-Sternberg, Ulr. Scheffer, v. Utfall, E. Halenius, S. Troilius, I. Clason och Bagge. Gyllenborg och Scheffer ersattes strax med H. H. v. Liewen och Fr. v. Friesendorff.

framstående hatten, biskop Halenius, att växelkontoret var skadligt för riket, emedan det ökade underbalansen, och därför borde upphäfvas, Pechlin underströk detsamma och föreslog en undersökning af handelsbalansens tillstånd i en förstärkt växelberedning eller i SU:s plenum, innan något åtgjordes till växelkontorets hjälp. Några bestredo, att riket hade någon som helst förpliktelse att understödja växelkontoret, såsom begärts, hvartill ju ej heller kontraktet förband, andra fordrade att blifva närmare underrättade om växelkontorets första inrättning och dess operationer, innan de fattade beslut om understöd.[1] Äfven hördes yrkanden på, att den vidtutseende frågan om underbalansen och utländska skulden skulle hänskjutas till ständen. Den stridsfråga, som nu upprördes och hotade att draga hemlighetsslöjan från växelkontorets förvaltning, var emellertid så omfattande, att något slut ej kunde åvägabringas inom den närmaste tiden, och de deputerade fingo därför d. 24 dec. 1755 i uppdrag att fortfara med att utse medel till växelkontorets understöd och sedan ofördröjligen uppgifva dem för SU.[2] Frampå nyåret 1756 föreslogo deputerade själfva en förstärkning af sitt antal, hvartill 8 ledamöter af SU. utsågos, däribland Pechlin och ett par andra motståndare till växelkontoret, och var därmed den värsta oron stillad.[3]

Deputerades åtgärder till växelkontorets understöd, innan denna förstärkta s. k. växelberedning trädde i verksamhet, inskränkte sig till, att de genom Fredr. Gyllenborgs bemedling ur banken uttogo 3.000 dukater, mot hvilka länebankoattester lämnades i pant. Gyllenborg åberopade därvid landtmarskalkens befallning, som denne sedermera icke ville vidkännas, och SU. i sin tryckta berättelse om växel-

---

[1] Kyrkoherde Huss sade, att rätta förhållandet var, att »enskilde personer gjort gäld utomlands och till dess betalande begära att bispringas af riket».

[2] SU:s prot. 19, 23 och 24 dec. 1755.

[3] SU:s prot. 9 jan. 1756. De nyvalde voro H. H. v. Liewen, K. Fr. v. Höpken. Aug. Ehrensvärd, Edv. Carleson, Pechlin, Benzelstierna, P. Filenius, K. Schultén och P. Pihlgardt.

kontoren d. 17 april 1765 säger sig »haft ingen anledning finna, att detta lån kunnat vara herr grefven och landtmarskalken bekant, mindre genom honom proponeradt». Likväl befinnes det af protokollet, att landtmarskalken själf såsom deputerades ordförande den 9 jan. 1756 i SU. redogjort för försträckningen ur banken äfvensom för deputerades åtgärder i öfrigt.[1]

Inför den förstärkta växelberedningen blefvo nu associerade förekallade och fingo framlägga sitt förslag till den utländska skuldens täckande. Af erforderliga 600.000 rdr kunde en tredjedel anskaffas genom statslån i utlandet, en annan tredjedel kunde tagas ur bankens silfverförråd och den sista tredjedelen genom export af kopparplåtar, äfvenledes ur bankens kassa, hvartill kräfdes mellan 3 och 4.000 sk℔ efter ett medelpris af 60 rdr per sk℔. Någon viss tid för återbetalningen kunde associerade ej utfästa, men voro de villiga att för silfret och kopparn ur banken lämna länebankoattester i säkerhet, till dess kapitalen återbetaltes in natura. Största svårigheten mötte som alltid vid det utländska lånet. Enskildes kredit försloge ej, upplystes det, och någon allvarlig betydelse kunde ej tillmätas de förslag, som framkastades, att svenska kronan skulle »prenumerera» på de franska subsidierna eller upptaga ett tvångslån af den s. k. pfundkammaren i Stralsund, en fond, öfver hvilken svenske konungen såsom hertig af Pommern och furste till Rügen kunde häfda en viss dispositionsrätt.[2] Däremot yppades ej mycken tvekan om att anlita banken, ehuru det som nu begärdes var en dryg tredjedel af dess redbara kapital. Pechlin reste visserligen ett ihärdigt motstånd och

---

[1] Beskyllningen mot Gyllenborg återgifves af MALMSTRÖM IV: 262 a. 2. Trans. af BF:s prot. 19 dec. 1755 tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 31. Dukaterna återbetaltes d. 6 okt. 1756; ränta var ej betingad och gafs ej heller. Handlingar innehållande frågepunkter, tryckta 1765, s. 90.

[2] Statskommissarien Schylmans oförgripliga tankar om pfundkammaren i Stralsund bilagd heml. rådsprot. 1 juli 1760. Fonden uppgafs bestiga sig till 600.000 rdr.

fordrade först och främst en undersökning af handelsbalansen för att utröna, om icke den uppgifna undervikten helt enkelt bestode i växelkontorets enskilda gäld utrikes; riket hade ej någon som helst skyldighet att bispringa de associerade och kunde åtminstone fordra någon lindring i kontraktsvillkoren. Men han kunde icke ens genomdrifva, att frågan hänsköts till SU., innan genom landtmarskalkens energiska ingripande deputerade gåfvo växelkontoret försäkran om det begärda understödet, hvilket omedelbart delgafs dess utländske korrespondenter.[1]

SU. kunde näppeligen göra annat än sanktionera detta beslut, genom hvilket de associerade fingo uttaga ur banken dels 200.000 rdr i silfver mot säkerhet af länebankoattester och återbetalning in natura dels 3 à 4.000 sk⊠ myntplåtar, om hvilkas utleverering och betalning bankofullmäktige skulle närmare bestämma. Yrkanden gjordes dock äfven i SU. på ändring i kontraktsvillkoren bl. a. så att kronan finge uppsägningsrätt och det blefve tillåtet yttra kritik öfver växelkontoret utan att stämplas såsom »den allmänna kreditens förstörare». Ur den instruktion, som efter förslag af Ulr. Scheffer SU. den 29 jan. 1756 sent omsider gaf beredningen, framlyser också utskottets afsikt att ändra eller upphäfva kontraktet, om någon annan utväg kunde yppas. Beredningen skulle jämföra kontraktsvillkoren med nyttan för riket af kursens styrande, undersöka, om ändamålet med växelkontoret blifvit vunnet och hvad kronan måst utbetala därför, samt uppgifva förslag till huru en dylik anstalt i framtiden kunde göras öfverflödig genom handelsbalansens förbättring; med ledning af denna undersökning ville SU. sedan uppgöra en allmän hushållsplan att i de delar, där så kräfdes, underställas ståndens beslut.[2]

[1] SU:s beredningsprot. 15, 19, 20, 21, 23 och 26 jan. 1756. Pechlin klandrade växelassocierade bl. a. därför, att de inlåtit sig med ett enda penninghus i Amsterdam, hvilket sedan råkat i förlägenhet.

[2] SU:s prot. 27 och 29 jan. 1756. SU:s prot.-utdrag d. 29 jan. 1756 bland SU:s urednings handl. innehåller Scheffers instruktion. Därsammastädes borgmästare Renhorns särskilda påminnelser till

Handelsbalansen blef först föremål för beredningens öfverläggningar gemensamt med sekreta handels- och manufakturdeputationen. Förslag uppgjordes till införselförbud för en mängd varor, som dels ansågos öfverflödiga dels kunde inom riket tillverkas; SU. lade till en och annan artikel, och Kungl. Maj:t utsträckte slutligen genom öfverflödsförordningen d. 4 nov. 1756 förbudet till en mängd varor, som SU. ej velat anse för öfverflödiga, såsom kaffe, te, kakaobönor, alla sorters vin m. m. Beredningen hade äfven del i tillkomsten af förbudet mot brännvinsbränning d. 18 maj 1756 med anledning af den hotande missväxten, hvilket förbud efter riksdagens slut utsträcktes af regeringen att gälla för obestämd tid.[1] En annan del af den allmänna hushållsplan, som SU. ville uppgöra, nämligen bankoräntans nedsättning och länebankokapitalens återbetalning, diskuterades samtidigt i bankodeputationen och ledde till ingripande beslut, som i det följande skola skildras.

SU:s prot. 29 jan., i hvilka han bl. a. yrkade, att ur kontraktet skulle uteslutas orden, att den, som kritiserade växelkontorets förvaltning, skulle anses som den allmänna kreditens förstörare. Detta förslag skulle SU. senare taga i öfvervägande. Renhorn ingaf vid denna riksdag ett nytt förslag till »allmänt växelkontor» (memorial n:r 5 bland beredningens handl.). Malmström IV: 260 a. 1 förmodar, att med tillåtelsen att utskeppa 3 till 4.000 sk8 var meningen »att betäcka den villfarighet, som rådet och bankofullmäktige redan i juli 1755 hade visat växelkontoret genom ett förskott af 2 till 3.000 sk8, fastän SU. icke därom underrättades». I SU:s berättelse d. 17 april ville man äfven beskylla associerade att ha sökt dölja den föregående plåtutskeppningen. I själfva verket omtalades utskeppningen under år 1755 af 1650 sk8 plåtar i bankofullmäktiges och kommissariernas riksdagsberättelser och var således ingen hemlighet för de medlemmar af SU. och beredningen, som voro bankodeputerade. För en plåtutskeppning under form af silfverinköp kräfdes ej heller ständernas bifall. För öfrigt öfversteg hela den utskeppade plåtmängden till växelkontorets hjälp, 4.776 $^2/_3$ sk8, det belopp, som SU. nu anvisade.

[1] Malmström IV: 255 o. f., 287. Beredningen behandlade äfven ett förslag att gifva skuldsedlar, ställda till viss man eller ordres eller till innehafvaren, en strängare exekutiv kraft, hvilket förslag resulterade i kungl. förordningen d. 19 maj 1756. SU:s beredningsprot. 17 mars 1756. Arnberg, s. 153.

Däremot togs beredningens hufvuduppgift, undersökningen om växelkontraktets villkor och dess nytta för riket, ganska lätt. Beredningen lät endast öfvertyga sig om, att växelassocierade fullgjort sin förbindelse, i det att kursen på Holland visserligen åter stigit, så att den i febr. 1756 var 40 mark, men ej gått därutöfver, och beräknade rikets kostnader på kontoret samt fann »detta kontrakt vara nog kostsamt och besvärligt för riket i anseende till nyttan, som däraf hädanefter kan förväntas». Men beredningen gaf sig ej allvarligt i kast med den frågan, om riket kunde träffa någon mer betryggande åtgärd för kursens fällande. Ett förslag att upptaga statslån i utlandet för likviderande af den ruinerande växelskulden och uppdraga åt statskontoret att för framtiden styra kursen hade den 29 jan. 1756 framkastats i rådet af K. Fr. Scheffer, men afslagits på grund af de ovissa utsikterna för ett sådant lån, och emedan »det kunde vara ganska vådligt att i rikets namn få refus».[1] På liknande grunder afvisade nu beredningen tanken på ett utländskt statslån; saken kunde ej hållas hemlig, och det vore att befara, »att åtskilliga vid denna riksdagen gjorde härlige författningar skulle råka i förakt och till äfventyrs den tanken hos menigheten uppkomma, att rikets tillstånd därigenom blifvit snarare förvärradt än förbättradt». I stället diskuterades (i maj och juni 1756) en plan att upptaga lån på ostindiska kompaniets kredit mot säkerhet af en länebankoattest på rdr specie.[2]

Förhandlingarne härom fingo emellertid en annan riktning genom den begäran om förnyadt understöd som de fyra växelassocierade Erl. Broman, Kl. Grill, G. Kierman och J. H. Lefebure i juni 1756 ingåfvo till beredningen. Leve-

[1] Inrikes-civilt rådsprot. 29 jan. 1756. Scheffer föreslog lån i Holland af 1 $^1/_2$ mill. holländska gyllen till 5 % årlig ränta och mot säkerhet i de svenska tullinkomsterna; när utländska växelskulden blifvit betald, ansåg S. kronan med dess ansenliga fonder i Hamburg och Amsterdam vara i stånd att styra kursen. I SU. hade statskommissarien Rudenschöld d. 24 dec. 1755 bestridt statsverkets förmåga i detta afseende.

[2] SU:s berednings prot. 19 maj, 4 och 16 juni 1756.

ranserna af 200.000 rdr i silfver och 4.000 sk℔ myntplåtar ur banken hade tagit sin början i mars 1756. För de förra afgafs enligt SU:s beslut förskrifning om återbetalning in natura, när banken det fordrade och kontraktet upphörde, samt lämnades säkerhet i länebankoattester, men i afseende på myntplåtarne träffade bankofullmäktige högst otillfredsställande bestämmelser om likvid och säkerhet. Förskrifningen, som afgafs, lydde å »4.000 sk℔ plåtar, som göra 2.160.000 d. k. m.», och förbundo sig associerade att så fort sig göra låt och till största möjliga fördel för banken afsätta kopparen å utrikes orter samt »tideligen» underrätta bankofullmäktige, huru med försäljningen fortskridit, »på det herrar fullmäktige efter omständigheterna måge kunna förordna, om för provenuen af de sålde plåtar må böra införskrifvas silfver eller guld eller hvad annan nytta däraf må böra göras». Ordalagen i denna förskrifning lämnade alldeles öppen den frågan, om likviden borde ske i fullgodt mynt, såsom beredningens afsikt varit, eller i banksedlar och i senare fallet, till hvad kurs sedlarne borde räknas. Under loppet af de följande månaderna till och med november uttogs hela summan i specieriksdalrar samt 3.126 $^{2}/_{8}$ sk℔ myntplåtar, som tillika med under år 1755 för växelkontoret utskeppade 1.650 sk℔ utgjorde 4.776 $^{2}/_{8}$ sk℔. De utlämnade plåtarne debiterades, liksom förut skett, silfverinköpsräkningen, och någon annan säkerhet än den associerades »bekanta förmögenhet» erbjöd hvarken fordrades eller gafs.[1]

[1] BF:s prot. 3, 10 och 26 mars 1756, tryckta bland Handlingar rörande de utaf SU. den 22 mars 1765 uppgifne bankoärender. Förskrifningarne af d. 13 och 23 mars 1756 tryckta bland Handlingar innehållande frågepunkter, s. 60 och 94. 4.000 sk℔ plåtar utgjorde efter parivärde $7^{1}/_{5}$ t. g.; bankens hela förråd af plåtar var $17^{3}/_{4}$ t. g. och återstod således c:a 10 t. g. Något visst pris bestämdes ej för plåtarne, och skulle associerade liksom förut åtnjuta 2 % delcredereprovision, sedan försäljningsomkostnader blifvit ersatta. Enligt bankofullmäktiges beslut skulle förskrifningarne förseglade lämnas i bankokommissariernas vård, hvilket desse sedermera förnekade hafva skett. Bankokommissariernas memorial d. 8 maj 1765 bland stora deputationens handl. 1765—66.

Medan denna utskeppning pågick, inträffade på sommaren 1756 flera händelser, som dels ökade växelbehofvet dels inverkade störande på de utländska kreditförhållandena. Författningsstriden mellan konung och ständer drefs till sin spets och utmynnade i revolutionsförsöket den 21 juni, årsväxten i landet slog fel, och ett vidtomfattande europeiskt krig mellan Preussen och de förbundne makterna var i sikte och kunde när som helst väntas utbryta.[1] Inför så hotande utsikter för den stundande hösten, en årstid, då efterfrågan efter växlar brukade stegras, ingåfvo associerade d. 19 juni ett memorial till växelberedningen, i hvilket begärdes dels tillgång till ett utländskt lån af 1 mill. rdr dels nytt kontrakt med ökade förmåner; utöfver de förra villkoren skulle associerade få indraga 800.000 rdr till parikurs (36 mark), hvarigenom de kunde vinna åtminstone 4 mark på riksdalern, samt njuta ersättning för all den kursförlust, de kunde lida vid växelkontraktets upphörande. Därjämte anhöllo de, att bankofullmäktige »i generale termer» skulle förständigas att bispringa associerade, om dessa råkade i trångmål. Så högt ställde nu växelassocierade sina anspråk på rikets medel, sedan de nyss förut blifvit understödda med mer än en tredjedel af bankens metalliska kassa; all den tillgång de haft sade de sig redan ha dragit växlar på utan att kunna tillfredsställa behofvet.[2]

Men beredningen hvarken ville eller kunde medgifva så stora eftergifter åt en institution, hvars nytta för riket starkt betviflades. Vid de följande underhandlingarne, på hvilka tvifvelsutan Pechlin öfvade ett bestämmande inflytande, ehuru protokollen i sin knapphändighet tiga därom, förmåddes växelassocierade att eftergifva det väsentligaste af sina sista fordringar och att inrymma kronan några nya för-

---

[1] 1756 års skörd betecknas af tabellkommissionen med siffran 1.

[2] SU:s beredningsprot. 19 juni 1756. Växelassocierades memorial d. 19 juni 1756 bland SU:s berednings handl. angående växelkontoret.

måner i den träffade öfverenskommelsen.[1] Af ofvan anförda skäl ville beredningen ej anlita statslånevägen; anskaffandet af nödigt utländskt kapital öfverläts därför åt växelassocierade, som åtogo sig detta värf på villkor att kronan betalade räntan, beräknad till 80.000 d. s. m. årligen. Huru försvinnande små än utsikterna voro för ett lån på enskild kredit, ingick likväl beredningen i förhandlingar om ett nytt kontrakt på sådan grund, ty att upphäfva kontoret och lämna kursen åt spekulationen hade varit för äfventyrligt och diskrediterande för det system, hvars fördelar man under riksdagen utbasunat. I de öfriga punkterna lyckades beredningen mestadels genomdrifva sin vilja gentemot associerade, som voro minst lika angelägna att hålla kursen nere för sina utländska förbindelsers skull. Således måste associerade afstå från sin begäran om ersättning för kursförlust vid kontraktets upphörande, emedan ett sådant villkor alldeles stred mot öfverenskommelsens karaktär af kontrakt på vinst och förlust. Likaledes fingo de umbära löfte om bistånd ur banken, och bestämmelsen i 1747 års kontrakt, att all kronans kopparutskeppning skulle ske genom växelkontoret, saknades i det nya.

I hufvudsak innehöll den preliminära öfverenskommelse, som i september 1756 träffades mellan beredningen och växelkontorets delägare att gälla för tiden 12 juli 1756—12 juli 1760, följande olikheter mot 1747 års kontrakt. Såsom en ny förmån skulle associerade få för »de ifrån detta års början och framdeles inflytande 800.000 rdr» betala 36 mark

[1] Malmström IV: 260 a. 2 anmärker, att under senare delen af riksdagen icke något af Pechlins häftiga motstånd förmärkes i beredningen samt att han jämte de öfriga undertecknat det nya kontraktet af den 13 okt. 1756. Fastän protokollen ej förmäla därom, torde man dock kunna antaga, att Pechlin varit verksam vid den nya öfverenskommelsens afslutande, eftersom hans tidigare yrkanden i beredningen och SU återfinnas i kontraktet. Således var det Pechlin, som föreslagit, att kronan skulle erhålla uppsägningsrätt och att associerade skulle förpliktas fälla kursen lägre än 40 mark på Holland. Äfven ledes hade Pechlin från början motsatt sig ersättning för kursförlust vid kontraktets upphörande.

k. m. per rdr hamb. b:o. Förutom den årliga kostnadsersättningen 150.000 d. s. m. erlade kronan 80.000 d. s. m. i ränta för det tillämnade utländska lånet. Till kronans fördel var däremot den ändringen, att kursen på Holland skulle hållas vid $38^1/_2$ mark 1756 och 1757 och vid 38 mark de båda följande kontraktsåren; dock gjordes undantag för särskildt olyckliga händelser såsom ovanlig missväxt, allmänt europeiskt krig eller svenskt krig. Så äfven bestämmelsen om ömsesidig uppsägningsrätt och 3 månaders uppsägningstid; uppsägningen skulle ske i tysthet för en af rådsherrarne och göras bekant först efter 2 månader. Såsom en associerades förpliktelse ingick äfven anskaffandet af ett utländskt lån å 600.000 rdr, för hvilket kronan såsom nämndt betalade räntan. Eventuellt utfäste sig associerade att minska på den betingade årliga ersättningssumman.[1]

I sina hufvuddrag meddelades denna uppgörelse till SU., som nu i likhet med 1747 bemyndigade beredningen att med associerade afsluta kontraktet; undertecknandet skedde den 13 okt. 1756 af å ena sidan landtmarskalken och de två högre ståndens talmän samt beredningens ledamöter, å den andra sidan af associerade Erl. Broman, G. Kierman, Kl. Grill och J. H. Lefebure.[2]

Det måste betonas, att med hänsyn till omständigheterna voro associerades eftergifter i denna öfverenskommelse större än rikets. Staten hade fått sina förpliktelser distinkt formulerade och förmått den andre kontrahenten att afstå från sin hufvudfordran, ersättning för kursförlust vid kontraktets upphörande. Den ökade kostnaden för det allmänna bestreds med banksedlar, som efter behofvet tillverkades, men det reella kapital, som erfordrades för företagets bestånd, hade associerade måst påtaga sig att anskaffa i utlandet.

---

[1] SU:s berednings prot. 19 juni, 13, 16, 18, 21 sept. 1756 med tillhörande handl.

[2] SU:s prot. 18 sept. 1756. SU:s berednings prot. 13 okt. 1756. Kontraktet tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 34.

Så var åtminstone en för kronan betryggande uppgörelse träffad i växelkursfrågan, när riksens ständer d. 21 oktober åtskildes och vården af penningväsendet åter lades i rådets händer. Men i verkligheten var rikets ekonomiska ställning hotad af de allvarligaste faror. Följderna af missväxten, det europeiska krigstillståndet och den rubbade krediten inställde sig nu på allvar och undergräfde den artificiella grund, hvarpå sedlarnes värde hvilade; själfva hade ständerna förvärrat saken, då de genom allmän räntenedsättning i banken bragt utlåningar och de utelöpande sedlarnes mängd att tillväxa mer än någonsin förut.

Växelassocierades försök att mot säkerhet af länebankosedlar upptaga lån utrikes var under sådana omständigheter på förhand dömdt att misslyckas, och deras ansträngningar i den vägen torde ha varit föga energiska, då de redan en vecka efter riksdagens slut, d. 30 okt., förklarade sig ur stånd att fortsätta med växelstyrelsen och läto kursen på Amsterdam löpa upp öfver det stipulerade marktalet.[1]

Förutom af det stegrade växelbehofvet och svårigheten att erhålla utländsk kredit förorsakades växelkontorets oförmåga af vissa förändringar, som mynt- och kursförhållandena i Amsterdam och Hamburg på sista tiden undergått. Den vinst, som de associerade i första kontraktet tillförsäkrat sig genom förmånen att få betala hamburgerbankon efter det holländska kurantmyntets vanligen 1 à 2 mark lägre kurs, och i kontraktet d. 13 okt. 1756 genom tillåtelsen att få indraga 800.000 rdr hamb. b:o till 36 marks kurs, hotade att alldeles försvinna eller förvandla sig i förlust till följd af hamburgerbankons sjunkande värde. Hamburgerbankon var ett fiktivt mynt, hvars värde upprätthållits genom tilllåtelsen för innehafvaren att städse tillväxla sig klingande valuta i bankokassan, men sedan banken i Hamburg år 1750 tillslutits för utväxling af reell valuta, sannolikt till följd af

---

[1] Associerades memorial d. 30 okt. 1756 tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 43. Redan sista veckan i oktober noterades kursen på Amsterdam till $38^3/_4$ mark, således öfver det öfverenskomna marktalet.

bankostyrelsens åtgärd att belåna diverse underhaltiga myntsorter, hade bankmyntets kurs varit i ständigt sjunkande gentemot de hårda myntens. Försämringen påskyndades af krigsutbrottet 1756, då massor af hårdt mynt och silfver indrogos till de tyska myntverkstäderna och bristen på redbar valuta ytterligare nedtryckte bankkursen.[1] Äfven kursen på Amsterdam berördes af krigsutbrottet, i det att det holländska kurantmyntet stegrades såväl gentemot det oinlösliga bankmyntet därstädes som ännu mer mot Hamburgs bankoriksdaler. Medan på Stockholms börs ännu 1755 1 rdr holl. kurant i allmänhet noterats 2 mark lägre än hamburgerbankon, var kursskillnaden till bankmyntets fördel i oktober 1756 nedgången till endast $^1/_2$ mark. Svårigheten för växelkontoret att tvinga ned den holländska kursen stegrades följaktligen på samma gång som utsikterna till kursvinst försvunno.[2]

Associerades uraktlåtenhet eller rättare oförmåga att fortsätta med växelstyrelsen under tre månader efter uppsägningen, såsom kontraktet bjöd, försatte regeringen i ett oväntadt bryderi och eggade till utomordentliga åtgärder. Den 2 november 1756 anmältes uppsägningen vid ett hemligt rådssammanträde, den 3 november fick Ulr. Scheffer, som återvände till sin ministerpost i Paris, i uppdrag att mot hypotek af framdeles utfallande subsidier uppnegotiera 4 mill. livres — på enskild väg och utan franska regeringens medverkan — och den 4 november utfärdades den förut

---

[1] HÜBNER: Die Banken II:117. Promemoria angående omständigheter utomrikes uti penning- och växelroullancen d. 21 juni 1757 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61. Associerades memorial d. 14 jan. 1761 därsammastädes.

[2] För Amsterdam-bankens åtgärder att reglera värdet mellan bankmynt och specier lämnas en intressant redogörelse hos DUNBAR: Chapters on the theory and history of banking, s. 104 o. f. Första veckan i december noterades på Stockholms börs (i mark k. m.):

	Hamburg.	Amsterdam.
1755	39 $^1/_4$—39 $^1/_2$	37 $^1/_2$—37 $^5/_8$
1756	41 $^3/_4$	41 $^1/_4$

omnämnda öfverflödsförordningen, vida strängare än den riksens ständer projekterat.[1]

För den nu inträdda situationen på växelmarknaden saknade regeringen förhållningsorder från SU., och då de hittills varande associerade förklarade sig ur stånd att styra kursen under den återstående kontraktstiden, lyssnade rådsherrarne villigt till de erbjudanden, som gjordes af superkargören vid det ostindiska kompaniet Henrik König.[2] Redan under riksdagen hade König till SU:s växelberedning ingifvit tvenne anbud att styra kursen antingen på vinst och förlust mot viss betingad ersättning eller i kommission för kronans räkning, men hans villkor hade befunnits drygare än de associerades, hvarjämte han själf visade sig föga angelägen att förhandla om villkoren. Inför rådet förnyade han nu sitt förslag att för kronans räkning styra kursen och antydde möjligheten af att kunna på kronans kredit anskaffa ett lån af 1 mill. rdr i Flandern. Särdeles det senare erbjudandet upptogs väl i rådet, där man ansåg Ulr. Scheffers låneförsök ovisst och i alla händelser behöfde pengar under för handen varande »vidt utseende konjunkturer». De kontraktsvillkor König nu framlade voro drygare än de, som han föreslagit växelberedningen, men likväl fann rådet dem vara fördelaktigare för kronan än det förutvarande kontraktets och godkände d. 20 november utan prutning den nya öfverenskommelsen, hvarefter undertecknandet skedde d. 29 november af å ena sidan de tre riksråd, som SU. förordnat att handhafva växelärenden, å andra sidan af König å vissa ej namngifna bolagsmäns vägnar.[3] Kontraktets hufvudinnehåll var följande:

Det Königska växelkontorets inrättande.

---

[1] Heml. rådsprot. 2 och 3 nov. i officiella utskrifter bland SU:s handl. 1765—66, vol. 11.

[2] Denne König var son till kommissarien H. König (†1736), som 1730 ingaf förslag till ostindiskt kompani, ej samme person, såsom Malmströms personalregister oriktigt angifver.

[3] Memorial af H. König bland SU:s berednings handl. angående växelkontoret. SU:s berednings prot. 13, 16 och 18 sept. 1756. Heml. rådsprot. 15 nov. 1756 bland SU:s handl. 1765—66, vol. 11. Heml.

1. König med intressenter åtog sig att för kronans räkning reglera växelhandeln och kursen.

2. De skulle »beflita sig om» att efter hand nedfälla kursen för 1 rdr holl. kurant till 38 1/2 mark k. m. och för andra utländska valutor i proportion.

3. De växlar, som bolaget afgaf, skulle komma att »ombytas och roullera ifrån den ena orten till den andra, så att omgångarne blifva på 3, 4 och 5 månader»; dock voro bolagsmännen ej bundna till något visst sätt.

4. En roullance af 3 à 400.000 rdr på bolagets kredit förmodades blifva tillräcklig för ändamålets vinnande.

5. Till operationernas understöd ägde växelkontoret nyttja 300.000 d. s. m. räntefri kredit och åtnjöt 1 % provision för hvarje dragen växel.

7. Omkostnader och växelskada, hvarmed ej förstods förlust genom bankrutter, godtgjordes af kronan efter bokslut.

8. Skulle operationerna aflöpa så väl, att omkostnaderna därigenom täcktes, ägde bolagsmännen endast affordra kronan provisionen.

9. Hvad associerade enligt föregående punkter hade att fordra, skulle godtgöras dem af de förskott, som de komme att mottaga af regeringen.

10. Redo och räkning skulle afläggas endast för de därtill konstituerade rådsherrarne.

11. Inför samma rådsherrar skulle en gång i månaden redogörelse afläggas för operationernas gång.

12. Alla kronans från utlandet inflytande medel skulle

---

rådsprot. 19 o. 20 nov. jämte ett prot.-utdrag d. 18 nov. 1756, undertecknadt af tre riksråd och de associerade, tryckta i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 37 o. f. De tre riksråd, som konstituerades öfver växelärenden, voro Höpken, Ekeblad och Scheffer. SU:s bref till rådet d. 21 okt. 1756 och Kungl. Maj:ts konstitutorial d. 20 nov. 1756 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl 1760—61.

växelkontoret indraga och betala med sedlar efter gällande kurs.[1]

Som synes var detta kontrakt vida oförmånligare för kronan än det kort förut uppsagda. Den bestämda förpliktelsen å kontorets sida motsvarades här af ett obestämdt löfte om kursens nedfällande så småningom. För operationernas art och omfattning var ej någon bestämd föreskrift gifven, och låg det i delägarnes intresse att för provisionens skull utvidga trasseringarne så mycket som möjligt; omkostnaderna och den eventuella kursförlusten svarade ju kronan för.[2]

Det Königska kontorets växelrytteri — detta var det operationssätt, som kontraktet hänvisade till — tog en mångdubbelt större omfattning, än man förmodat i rådet. Trasseringarne under år 1757 belöpte sig till något öfver 38 mill. d. k. m. eller mer än 3 mill. riksdaler, och den utländska växelskulden nådde upp till 1.200.000 rdr; vid slutet af 1757 var skulden nedbragt till 500.850 rdr, sedan König och associerade d. 7 november afsagt sig förvaltningen och kursen på Amsterdam efter hand stegrats till 50 mark. Kontorets oförmåga härledde sig dels af kronans stegrade växelbehof till följd af det på sommaren 1757 utbrutna pommerska kriget dels af de ökade bankolånen och den utvidgade sedelmängden, som gaf styrka åt dem, som spekulerade i sjunkande sedelvärde.[3] Det understöd i reella valutor, koppar och silfver, som det Königska växelkontoret erhöll af kronan, mer än uppvägdes af det bistånd det måste lämna i utländska valutor. I maj 1757 fingo associerade ur banken

[1] Kontraktet d. 29 nov. tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 44. I växelbolaget var Henr. König intresserad till $^2/_6$, I. Clason, St. Kniper, firman H. Wittfoth och Kr. König samt S. P. Bagge till hvardera $^1/_6$ enligt en uppgift bland stora deputationens handl. rörande Königska växelkontoret 1765—66.

[2] Jfr G. Reuterholms votum d. 10 dec. 1765 tryckt såsom bilaga till Stora deputationens betänkande angående det med H. König och associerade slutne kontrakt d. 10 dec. 1765.

[3] Se härom bih.-tab. I.

utskeppa 200.000 d. s. m. i myntplåtar och 100.000 d. s. m. i kurant s. m. och riksdalrar;[1] därjämte fingo de mottaga 4.149 sk℔ af kronans brännvinspannekoppar, af hvilken de utskeppade c:a 1.500 sk℔ (efter myntvärde 270.000 d. s. m.).[2] Hvad de på detta sätt fingo till understöd i växelrörelsen, var således i allt något mindre än 6 t. g., medan de å andra sidan levererade till kronan 329.219 rdr hamb. b:o utan annan betalning än banksedlar. Det försök att negotiera ett fast lån i utlandet, som gjordes genom Ulr. Scheffer, misslyckades, och det uppdrag, som rådet d. 18 april 1757 gaf König att på Kungl. Maj:ts kreditiv utrikes anskaffa 1 mill. rdr, var likaledes utan resultat.[3] Växeloperationerna måste följaktligen grunda sig på ren kredit d. v. s. växlar dragna på en ort betaltes med växlar dragna på en annan, en dyrbar

---

[1] Heml. rådsprot. 18 april, 2 maj 1757 i afskrift bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61. Stora deputationens betänkande d. 10 dec. 1765. Plåtarne inlöstes af associerade med sedlar efter parikurs; 485.107 d k. m., som uttogos 1757, beräknades af stora deputationen hafva inbragt 531.134 d. k. m. För silfret erlades 344.587 d. k. m. i växlar och räknades kontorets vinst därå af stora deputationen till 79.878 d. k. m.

[2] Stora deputationens berättelse öfver Königska växelkontoret d. 19 sept. 1766 (tryckt). Brännvinspannekopparen, af kronan inlöst med 3.111.750 d. k. m. (= 750 d. k. m. per sk℔), lämnades växelkontoret i kommission. All brännvinspannekoppar skulle enligt riksens ständers förordnande under brännvinsbränningsförbudets tid förseglad lämnas i kronans förvar; då klagomål förspordes från allmogen, beslöt rådet för kronans räkning inlösa den koppar, som frivilligt erbjöds, efter ett pris af 20 ö. s. m. marken (= 750 d. k. m. skeppundet). Förslaget om brännvinspannekopparens försäljning å utrikes ort frambars af riksrådet Scheffer, hvaremot justitiekanslern Fredenstierna yrkade, att den skulle försäljas genom auktioner inrikes. Inrikes-civila rådsprot. 8 dec. 1756, 14 febr., 27 juni 1757.

[3] Heml. rådsprot. 4 o. 18 april 1757 med kreditiv och instruktion för König i afskrift bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61. Rådet åberopade SU:s auktorisation för det förra växelkontoret att låna utrikes. För kronans behof indrogo König och associerade jan. 1757—6 nov. s. å. 709.874 rdr och mottogo under samma tid af kronan 380.654 rdr. Bil. B. till König och associerades memorial med berättelse om deras växelrörelse bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61

och riskabel lånemetod, som dock växelkontoret tryggt kunde anlita i nästan obegränsad utsträckning, enär kronan enligt kontraktet svarade för omkostnader och kursförlust.

Vid riksdagen 1765—66 anmärktes framför allt mot det Königska växelkontorets operationssätt, att växelrytteriet fortsatts äfven sedan kontraktet och associerades förbindelse upphört, hvarigenom kronan fått vidkännas en oskälig kostnad för kreditrörelsen. Enligt kontorets bokslut minskades nämligen den utländska växelskulden ytterst långsamt och utgjorde vid nedanstående års slut:

1757	500.850	rdr
1758	401.308	»
1759	309.460	» [1]

Kassabehållningen för försålda växlar var vid 1757 års slut icke mindre än 4.757.845 d. k. m. och menade stora deputationen vid 1765—66 års riksdag, att denna tillgång bort användas till inköp af återväxlar, så att växelskulden och kronans kostnad för den fortsatta »roullancen» kunnat blifva mindre.

Af undersökningen år 1765 framgick emellertid, att af nyssnämnda kassatillgång icke mindre än c:a 2 mill. d. k. m. voro förskotterade till statsverket, 900.000 d. k. m. i form af länebankoattester lämnade såsom hypotek för växelkrediten till ett penninghus i Hamburg och resten instucken i växelassocierades egen affärsrörelse för inköp af exportabla varor.[2] Det sistnämnda var ju en oegentlighet, men knappast kunde från kronans sida anmärkas mot, att växelkontoret fått lämna statsverket försträckningar eller mot att länebankoattester hypotiserats till växelrörelsens understöd i brist af reell valuta. För öfrigt var det obestridligt, att en starkare remittering skulle ännu tidigare än nu skedde

[1] Enligt bil. K. till König och associerades memorial i febr. 1761 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61.

[2] Enligt ett utdrag af bokslutet 1757 bland stora deputationens handl. rörande Königska växelkontoret 1765—66 jämfördt med Stora deputationens berättelse d. 19 sept. 1766.

satt växelkontoret ur stånd att fullgöra dess förbindelse och ytterligare stegrat kursen under den följande tiden. Däremot kunna växelkontorets delägare med fog klandras för att de icke i tid insett det fruktlösa i att genom kreditoperationer fälla kursen på kronans bekostnad och till lättnad för alla dem, som betjänade sig af kontorets trasseringar. Men detta klander drabbar i lika hög grad de rådsherrar, som öfvervakade kontorets göromål, och i stort hattarnes hela finanssystem. I det Königska kontorets uppsägelseskrift till rådet d. 7 nov. 1757 angafs också tydligen, att ett växelkontor utan en stor publik fond utomlands »underhåller växelvinglare och ökar skadlig utländsk kredit» samt att ändamålet bättre vunnes genom en »inskränkt och cacherad styrsel».[1]

Vid räfsten 1765—66 förklarades delägarne skyldiga att ersätta alla de kostnader, som kronan fått vidkännas för växelrörelsen allt sedan 1757 års slut, i det man menade, att trasseringarne bort upphöra och den utländska skulden i möjligaste mån vara betald vid denna tidpunkt. Ett så strängt kraf, hvars obillighet torde framgå af det förut anförda, förklaras allenast af den tillfälliga vreden öfver delägarnes bekanta bedrägliga förfarande med bokföring, det utländska kreditivets pantsättning m. m.[2]

Bland de svårigheter, som mött König och associerade under deras förrättning, försummade de ej att i sin nyssnämnda uppsägelseskrift framdraga den »straffbara illvilja», som de förra växelassocierade ådagalagt genom stark remittering i syfte att stegra kursen. Beskyllningen har af

---

[1] König och associerades memorial om kontraktets uppsägning d. 7 nov. 1757 tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 46.

[2] Stora deputationens berättelse d. 19 sept. 1766. Stora deputationens ersättningsanspråk i betänkandet d. 10 dec. 1765 var uträknadt efter bokslutet 1758 och slutade på 1.360.000 d. k. m. Enligt betänkandet d. 19 sept. 1766, som innehöll beskyllningarne mot delägarne för bedrägligt förfarande vid kreditivets pantsättning, böckernas afslutande m. m., affordrades ersättning enligt 1757 års bokslut till en summa af 2.744.518 d. k. m.

de senare vederlagts genom utdrag ur växelböcker och är desto mindre sannolik som det gamla växelkontoret fortsatte att operera med en utländsk skuld af 1 mill. rdr och själft hade intresse af, att kursen och kursförlusten ej stegrades.[1]

Ehuru den uppfattningen härskade i rådet, att det gamla kontorets förbindelse och göromål upphörde med november månads slut 1756, fingo delägarne likväl under påföljande december månad uttaga fyllnaden i bankkreditivet å 3 t. g. och behålla detsamma; ej heller affordrades någon redovisning för ur banken utskeppade 4.776 2/8 sk🝊 koppar och 200.000 rdr sp. Dessa valutor lågo utrikes såsom säkerhet för den växelrörelse, de förra associerade fortsatte att drifva, och deras återbördande in natura skulle ha afskurit krediten, jagat upp kursen och från början gjort det Königska kontorets operationer fruktlösa.[2] En uppgörelse

[1] Bland Handlingar innehållande frågepunkter, s. 97 är tryckt en förteckning enligt hvilken det förra växelkontorets trasseringar öfverstego dess remitteringar under tiden 3 dec. 1756—31 okt. 1757 med

82.393	livres
4.154	£
5.091	rdr hamb. b:o
185.120	» holl. kur.

[2] Vid bankofullmäktiges sammanträde d. 1 dec. 1756 berättade K. Fr. v. Höpken å kansiipresidentens vägnar, »att växelassocierades kontrakt med kronan upphör vid nästl. november månads slut». BF:s prot. 1 dec. 1756.

Den 6 dec. 1756 uttogs å kreditivet resterande 1 t. g. Till försvar anförde associerade 1765, att de enligt kontraktet ägde rätt till understöd »vid följderna af deras förvaltning». Handl. innehållande frågepunkter, s. 35. I Stora deputationens betänkande d. 7 juni 1765 (tryckt), som innehåller de slutliga ersättningsanspråken å kronans sida, ansågs kontraktet brutet redan i febr. 1756, då associerade för influtna subsidier godtgjort kronan efter 36 mark per rdr hamb. b:o, ehuru kursen var 40 mark. Bestämmelsen härom i kontraktet lydde likväl, som nämndt, att associerade »för de ifrån detta års början och framdeles inflytande 800.000 rdr »betala 36 mark per rdr hamb. b:o. Och enligt SU:s växelberednings prot. 19 juni 1756 var associerades begäran, som sedermera godkändes, att få erlägga 36 mark för 800 000

med Kierman och associerade var således tills vidare icke möjlig, äfven af det skälet, att rådet saknade instruktion af ständerna för en sådan handling och ej gärna kunde förfara egenmäktigt i ett ärende, som SU. städse så omsorgsfullt förbehållit sig att självt pröfva.

Å sin sida fortsatte de associerade med operationerna i förväntan på lägre kurs och säkerligen icke utan förhoppning att kunna ingå i ny öfverenskommelse med kronan på fördelaktigare villkor, för hvilken plan de kunde räkna på vissa anhängare i rådet och bland bankofullmäktige ägde en nitisk och inflytelserik tillskyndare i Fredrik Gyllenborg.[1] Redan frampå våren 1758 voro förhållandena sådana, att ett nytt anbud med framgång kunde göras. Kursstegringen blef hastigare sedan det Königska kontoret upphört i november 1757, och i mars följande år var noteringen på Hamburg 55 1/4 mark, på Amsterdam 56 1/4 mark.

Sedlarnes värdefall på börsen fortplantade sig ut i allmänna rörelsen, folk började efterfråga plåtar för sedlar och åtskilliga affärsmän ingingo till banken med anhållan att mot transportsedlar få tillväxla sig större eller mindre partier plåtar, hvilket måste vägras, enär plåtarne utskeppats, omtala bankofullmäktige i sin riksdagsberättelse 1760.[2] Från denna tid daterar sig äfven den prisstegring på varor, i främsta rummet järn, som under de närmast följande åren så kännbart drabbade alla näringsgrenar och orter i riket.[3]

---

rdr, »som inkommit och skulle inkomma». Stora deputationens ståndpunkt synes därför ej hållbar; det riktiga hade varit att anse kontraktet brutet vid slutet af oktober, då kursen gått öfver 38 1/2 mark på Holland. Af riksdalrarne återbetaltes 15.000 in natura d. 10 febr. 1757, resten i sedlar efter 42 marks kurs (= 10 1/2 d. k. m. per rdr) 1761. De 4.776 2/3 sk₰ koppar återbetaltes 1760 med sedlar efter parikurs (540 d. k. m. per sk₰), hvarom närmare i det följande.

[1] I bref d. 7 juli 1758 till König (tryckt i Stora deputationens berättelse d. 19 sept. 1766) skrifver Wittfoth, att Gyllenborg verkade för de andra associerade. »De arbeta hals öfver hufvud att återfå styrelsen».

[2] BF:s riksdagsberättelse d. 5 nov. 1760 § 15 i registraturet.

[3] Se bib.-tab. V.

Växelmarknaden var hemfallen åt spekulanterna, och långt från att reglera kursen var regeringen i högsta grad beroende af densamma, eftersom de franska subsidierna — enligt traktaten d. 22 sept. 1757 4.200.000 livres (= 800.000 rdr hamb. b:o) under det första, 3.150.000 livres under de följande krigsåren — på långt när ej förslogo till remissorna för arméns behof.[1] I ett betänkande till rådet d. 8 mars 1758 af utredningskommissionen, i hvilken Kierman var ledamot, skildrades i de bjärtaste färger dyrheten vid de militära upphandlingarne och yrkades på snarlig bot.[2]

Det första växelkontorets återupprättande.

Dessa förhållanden frambragte ett omslag i rådets vacklande stämning. Scheffer, som d. 7 nov. 1757 i rådet utdömt försöket att styra kursen utan utländska fonder, var nu jämte Fredr. Gyllenborg verksam vid upprättandet af ett nytt kontrakt med det gamla växelkontorets delägare. Ehuru riksrådet Fleming d. 24 maj 1758 i rådet klarligen ådagalade detsamma, som König och associerade påvisat, nämligen att ett växelkontor »icke är annat än ett autoriseradt vingleri», som gaf skydd och styrka åt växelspekulanterna och var ett alldeles overksamt medel mot kursstegringen, eftersom den härledde sig ur bankolånen, och ehuru rådsherrarne erkände det vara bäst att lämna kursen åt dess naturliga lopp, blef likväl beslut fattadt om ny öfverenskommelse med vissa associerade och kontraktet sedermera d. 14 juni 1758 godkändt i rådet; undertecknarne voro å rådets sida Ehrenpreuss och v. Höpken, å växelkontorets sida Kierman, Carlos och Klas Grill samt J. H. Lefebure. Nödtvånget att uppbringa stora summor för armén och den ringa utsikten för snart slut på kriget förestafvade detta beslut.[3]

---

[1] Genom tilläggstraktaten d. 13 april 1758 erhöll Sverige dessutom 6 mill. livres för 1758, 1.575.000 de följande åren. MALMSTRÖM IV: 309, 335.

[2] Utredningskommissionens skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 8 mars 1758 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61.

[3] Heml. rådsprot. 7 nov. 1757, 24 maj (med Flemings och H. Gyllenborgs vota bilagda) 14 juni 1758 bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl. 1760—61. Jfr MALMSTRÖM IV: 411.

Hufvudpunkterna i kontraktet voro följande:

1. Växelkontoret skulle indraga kronans ordinarie och extra-ordinarie subsidier.

2. För kronans växlar betalade kontoret 50 mark k. m. per r̃dr hamb. b:o och godtgjordes efter samma kurs för till kronan aflämnade växlar.

3. För förskott till statsverket på subsidierna åtnjöt växelkontoret 6 % årlig ränta efter första månaden.

4. Kursen på Hamburg skulle hållas nere vid 50 mark från sista juli 1758 till årets slut; dock tillätos associerade låta den stiga en eller en half mark högre. Till hjälp vid kursens fällande tillerkändes associerade 400.000 d. s. m. under första kontraktsåret, hvaraf hälften anvisades af de medel, som SU. anslagit vid senaste riksdag, och hälften gafs i statskontorets obligationer.

5. Kontraktet varade i tre år eller från 14 juni 1758 till 14 juni 1761, under hvilken tid associerade åtnjöto 230.000 d. s. m. årligen i växelkostnader och räntefri kredit i banken intill 300.000 d. s. m.

6. Med de af SU. konstituerade riksråden skulle associerade träffa närmare öfverenskommelse om kursens reglering efter 1758 års slut jämte andra omständigheter.

7. Om subsidierna uteblefvo någon längre tid eller andra svårigheter förefölle, hvarigenom associerade såge sig nödsakade att uppsäga kontraktet, skulle de därtill vara berättigade och jämväl »för hvad summa då kunde brista uti de förr omrörde subsidier njuta ersättning såväl för differens i växelkursen som intresse och utrikes provisioner».

8. Uppsägningsrätt tillkom äfven kronan.

I detta kontrakt voro således bibehållna de förmåner, som tillagts växelassocierade i kontraktet d. 13 okt. 1756, och därutöfver en extra ersättning af 4 t. g. tillerkänd. För-

---

Kontraktet d. 14 juni 1758 tryckt i SU:s berättelse om växelkontoren d. 17 april 1765, s. 50. Att rundliga mutor utdelats vid kontraktsförnyelsen, synes sannolikt af ett utdrag ur växelkontorets böcker bland stora deputationens handl. 1765—66, enligt hvilket d. 30 juni 1758 120.000 d. k. m. afförts »till en viss utgift rörande växelkontoret».

pliktelsen att fälla kursen gällde endast för det första halfåret, och för den följande tiden var alls intet utfäst i detta afseende. Betydelsefullast var, att kronan påtagit sig risken af ersättning för kursförlust m. m. vid subsidiernas eventuella uteblifvande, och gällde detta alla Sverige genom förut slutna traktater tillkommande subsidier, således äfven dem, om hvilkas utbetalning oenighet rådde mellan svenska och franska regeringarne.[1] Bestämmelsen härom kunde med stöd af erfarenheten från Frankrikes föregående subsidiebetalningar väntas lämna rum för de mest vidtgående anspråk från växelassocierades sida.

Vid en skildring af detta sista växelkontors operationer måste framför allt tagas i betraktande de ökade svårigheterna för regeringen att underhålla armén i Pommern. De franska subsidierna voro i sig själfva otillräckliga till krigshärens utrustning och underhåll och utföllo dessutom långt senare än beräknadt och utfäst var. Vid 1758 års slut räknade svenska kronan sin subsidiefordran enligt 1754, 1757 och 1758 års traktater till sammanlagdt 10.497.750 livres, af hvilka utbetalts 7.837.896 livres, och resterade följaktligen omkring 2.6 mill. livres;[2] intill samma tidpunkt hade kriget kostat omkring 140 t. g. mer än de utbetalda subsidierna. Hvad som brast i krigskostnaderna, hade hufvudsakligen banken fått förskjuta, nämligen förutom kreditiven å resp. 30 och 12 t. g. 20 t. g. i november 1757 och 25 t. g. i juni 1758. Ett i början af 1758 inrättadt kronolotteri inbragte statsverket 25 t. g., af hvilka en del utgick ur banken, som åtog sig att belåna lotteriobligationerna till sju åttondelar af värdet; ett nytt kronolotteri å 33 1/2 t. g. inrättades i slutet af 1758, och banken biträdde åter med lån på förskrifningarne, dock på något strängare villkor. Kronolånet i juni

---

[1] Enligt 1754 års traktat fordrade Sverige årligen 200.000 rdr ifrån den tid de s. k. finska subsidierna upphört; Frankrike ville nedsätta dem till 133.333 1/3 rdr under krigsåren, menande, att de finska subsidierna ersattes genom krigssubsidier. MALMSTRÖM V: 243 a. 1.

[2] Enligt en uträkning bilagd under lit. Z sekr. propositionen å utrikes ärenden 1760.

1758 hade bankofullmäktige endast med yttersta tvekan beviljat, och då de sedermera i febr. 1759 tilläto belåning af det andra kronolotteriets obligationer, undanbådo de sig nya försträcknigar med hänsyn till de redan yppade vådliga följderna för sedlarnes kredit.[1]

Utsikten af en kursstegring tedde sig icke minst hotande för regeringen, som för 1759 års fälttåg var i större behof af utländska valutor än någonsin förut. Enligt en uträkning af Löwenhielm, framlagd i rådet d. 11 maj 1759 var ställningen för den stundande kampanjen följande:

Till armén fordrades	6.940.134	d.	s.	m.
Statsbristen, banken, pommerska statsbristen och div. kreditorer	5.587.170	»		
Summa	12.527.304	d.	s.	m.

Lotterimedel	3.000.000	d.	s.	m.
Utlofvade subsidier	3.831.408	»		
Magasinsbehållningarne	650.000	»		
Summa	7.481.408	d.	s.	m.

50 t. g. erfordrades således utöfver tillgångarne, detta ehuru armén på långt när icke var uppbragt till den styrka, den traktatsenligt borde äga.[2]

Att beträda statslånevägen utrikes ansåg man numera ej löna mödan. Ett försök gjorde regeringen på våren 1759 att upptaga lån af det ostindiska kompaniet mot hypotek af chartæ-sigillatæ-medlen, hammarskatten och tiondejärnet samt på så betänkliga villkor som att medgifva förlängning af den af riksens ständer fastställda oktrojen och tillåta försäljning inrikes af öfverflödsvaran te. Detta lån vägrades dock bl. a. af det skäl, att den äskade summan, 1 mill. rdr, flerdubbelt öfversteg kompaniets fond. Ett misslyckadt låneförsök gjordes äfven genom den pommerska regeringen hos borgerskapet i Stralsund.[3]

[1] BF:s skrifvelse till Kungl. Maj:t d. 21 febr. 1759 i registraturet.

[2] Hemligt rådsprot. 11 maj 1759.

[3] Heml. rådsprot. 21, 27 mars, 27 april, 29, 30 maj, 21 aug. 1759. Mot ett lån i Flandern anfördes, att England, Frankrike och

I denna kritiska belägenhet, då regeringen ansåg sig böra inställa alla aktiva krigsrörelser i Pommern, var det öfverbefälhafvaren därstädes, Lantingshausen, som räddade den svenska vapenäran och i väsentlig mån lindrade regeringens penningbetryck. Hans framgångar på fältet gjorde franska regeringen medgörligare i afseende på subsidierna, af hvilka 6 mill. livres utbetaltes under 1759 i stället för utlofvade 4 mill.; och i anseende till »de ominösa och något dråpliga konjunkturerna i Tyskland» fick regeringen banken att bidraga med nya 30 t. g. i aug. 1759.[1] Vid flera trängande tillfällen fick växelkontoret träda emellan med förskott på de franska subsidierna, äfven utöfver den högsta summa kontraktet innehöll, nämligen 100.000 rdr; enligt till statskontoret ingifna och godkända räkningar var växelkontorets fordran för dylika förskott d. 30 mars 1759 2.035.469 d. k. m. Dessutom levererade växelkontoret icke obetydliga summor till kronan i växlar för arméns behof.[2]

Såväl därigenom som genom den ständiga ökningen af sedelmassan sattes kontorets förmåga att fortfarande hålla kursen vid den höjd, som kontraktsenligt skulle gälla 1758 eller 50 mark per rdr hamb. b:o, på ett hårdt prof. I juni 1759 utverkade därför växelassocierade af rådet tillstånd att med högst 4 mark få öfverskrida den för 1758 stipulerade kursen på Hamburg, en tillåtelse, som de begagnade sig af under senare halfåret 1759 och hvarigenom de kunde »fram-

---

Österrike voro engagerade därstädes. Statskrediten var så ringa, att enskilde bankirer måst ställa borgen för statslån. Förslaget om lån i Stralsund ingafs af kansliråde v. Olthoff.

[1] Heml. rådsprot. 21, 22 aug., 4 sept. 1759. I 6 mill. livres ingick 1 mill., som Frankrike gifvit växelkontoret kreditiv att indraga på 17 månader ifrån 1 juni 1759. Sekr. prop. i utrikes ärenden 1760 bil. Z. Malmström IV:373 angifver årets betalning till 5 mill. livres.

[2] Handl. innehållande frågepunkter, s. 144 o. f. I en p. m. den 12 febr. 1759 bland heml. rådsprot. rörande växelkursen 1759 (enligt påteckning uppläst vid ett rådssammanträde, för hvilket protokoll saknas) uppgifva associerade, att de lämnat kreditiver till 350.000 rdr högre summa än subsidierna; dessutom hade de sedan kontraktets början levererat till kronan, amiralitetet och konvojkommissariatet

locka» växlar, som höllos inne på spekulation, samt mot slutet af året förse kronan med ett högst angeläget förskott i riksdaler hamburgerbanko. Genom denna sista försträckning befriades regeringen för ögonblicket från nödtvånget att öfversända banksedlar till armén, en för sedelkrediten högst betänklig utväg, som man emellertid strax på nyåret 1760 måste anlita i brist på alla andra medel.[1]

De finansiella utsikterna för fälttåget 1760 voro ännu mer tröstlösa än föregående år. Den 21 januari beräknade Löwenhielm i rådet krigskostnaderna för året enligt utredningskommissionens rekvisitioner till 12.379.914 d. s. m. och de »vitterliga» tillgångarne till 826.666 d. s. m. Därtill kommo de franska subsidierna, för året utlofvade till endast 3 mill. livres — efter kursen i början af 1760 ungefär lika med 3 mill. d. s. m. —, en afprutning mot hvilken skarpt protesterades från svensk sida.[2] I detta läge tillgrep regeringen tvenne inkomstkällor af ytterst tvifvelaktig beskaffenhet, nämligen dels ett tvångslån af staden Stralsund dels försämring af det pommerska kurantmyntet.

Tvenne kommissarier utsändes i febr. 1760 att å den svenska regeringens vägnar öfverse och »revidera» de publika kassorna i Pommern, i all synnerhet den förut omnämnda pfundkammaren i Stralsund, som stod under magistratens förvaltning, men öfver hvilken svenska konungen i stöd af äldre traktater häfdade öfverhöghet. Magistraten vidhöll sina anspråk att fritt disponera öfver fonden och lät genom tribunalet i Wismar utfärda förbud för Kungl. Maj:ts kom-

---

300.000 rdr i växlar. Växelassocierades förskott minskades under loppet af 1759, och vid årsslutet hade kronan tillgodo 955.712 d. k. m. Den 31 dec. 1760 var associerades förskott 1.682.122 d. k. m. och d. 30 juni 1761 3.103.352 d. k. m. Dessa af statskontoret godkända räkningars riktighet bestreds sedermera af stora deputationen 1765 till följd af olika kursberäkning.

[1] Prot. vid sammanträde mellan associerade och några af riksråden d. 19 juni o. 17 okt. 1759 tryckta bland Handlingar innebållande frågepunkter, s. 80 o. f. Heml. rådsprot. 3, 17 dec. 1759, 2 jan. 1760.

[2] Heml. rådsprot. 21 jan., 28 febr. 1760.

missarier. Rådet dref då ej saken till dess spets, utan nöjde sig med den lindrigare utvägen att af staden upptaga ett lån.[1]

För myntförsämringen kunde åberopas konung Fredriks af Preussen föredöme. Han lät massvis förfärdiga lätta myntsorter, som inträngde på det svenska området och utjagade det bättre myntet därstädes. Den svenska regeringen räknade det därför som en akt af självförsvar, då den lät entreprenörerna af det pommerska myntet A. F. v. Olthoff och J. U. Giese under krigsåren gradvis nedsätta 1 rdr pomm. kurant till det preussiska myntets halt eller från $^3/_4$ till $^1/_8$ af Hamburgs bankoriksdalers metallvärde.[2] Den pommerska myntförsämringen lättade väl regeringens behof af penningar på utländsk botten, men medförde i andra hänseenden mångahanda svårigheter och förluster.

Den framkallade protester från pommerska myndigheter och spridde missnöje i krigshären, som aflönades i ett allt ringhaltigare mynt. På Stockholms börs var den pommerska riksdalern i ständigt sjunkande, och som växelkontoret d. 29 juli 1760 betingade sig betalning för de under året och framdeles förskotterade pommerska växlarne efter kursen den dag, då växlarne aflämnades, fick kronan vidkännas kursförlusten under växlarnes löptid.[3]

---

[1] Heml. rådsprot. 19, 22 febr., 25 juni och 1 juli 1760. Statskommissarien Schylmans oförgripliga tankar om pfundkammaren bilagda prot. 1 juli.

[2] Heml. rådsprot. 28 mars, 12 maj (Löwenhielms diktamen n:r 1) 1760. Genom kontrakt d. 21 okt. 1757 hade Giese och Olthoff tagit myntet på entreprenad. Genom extension af kontraktet d. 3 juli 1759 tilläts dem att tid efter annan förändra myntfoten efter kurserande sämre myntsorter. Kammarkollegii prot. 3 sept. 1764.

[3] Heml. rådsprot. 22 o. 29 juli, 19 aug. 1760. Stralsunds syndikus Carisius, som vistades på besök i Stockholm, sökte göra myntentreprenörernas ärlighet misstänkt. Den pommerska riksdalerns förändring gentemot Hamburgs bankoriksdaler framgår af följande noteringar för vissa veckor:

		Hamburg.		Stralsund.	
1760	mars	$61^1/_4$	m. k. m.	32	m. k. m.
»	aug.	66	»	31	»
»	okt.	69	»	27	»
»	dec.	$73^1/_2$	»	30	»

Regeringens penningbetryck lindrades frampå våren 1760 dels genom att Frankrike ökade subsidiesumman för året till 4 mill. livres, dels genom ett nytt bankolån à 50 t. g., som fullmäktige i mars förmåddes utlämna på sådana villkor, att pengarne ställdes på några affärsmäns räkning och utkvitterades af Höpken personligen under föregifvande af, att de voro uppnegotierade utrikes.[1] Icke desto mindre och trots nya förskott på subsidierna af växelkontoret — dess fordran i dylika försträckningar var d. 31 dec. 1760 1.682.122 d. k. m. — rådde brist vid årets slut, och i november vände sig regeringen till de då församlade ständernas sekreta utskott med hemställan om erforderliga 1.003.725 d. s. m. för utredningskommissionens räkning.[2]

Genom det sista bankolånet påskyndades den kursstegring, som försiggått under loppet af år 1760, så att 1 rdr hamb. b:o vid årsslutet noterades till 76 mark. Växelkontoret var vanmäktigt, och den 12 aug. 1760 ansökte delägarne hos rådet om befrielse från förvaltningen och om den ersättning för kursförlust m. m. till de felande subsidiernas summa, som kontraktets 7:de § tillerkände dem. Regeringen, som hade det värsta att frukta af ytterligare kursstegring och behöfde kontorets försträckningar, måste nu på nya villkor tillköpa sig associerades fortsatta biträde; löftet om ersättning för de felande subsidierna bekräftades — äfven för det fall att kontraktet ej uppsades af kontoret — och en försäkran tillades om skadeslöshet för all den förlust, som kunde härflyta af växelrörelsen. Med trygghet kunde associerade nu invänta uppgörelse vid den stundande riksdagen,

---

1761	febr.	72	m. k. m.	26	m. k. m.
»	maj	72	»	30	»
»	nov.	72	»	22	»
»	dec.	75	»	26	»

[1] Heml. rådsprot. 3 juni med en uppgift på årets subsidier. I dessa 4 mill. livres inräknades ej den million, som Frankrike gifvit växelkontoret kreditiv att indraga under år 1759 och 1760. BF:s prot. 24 mars 1760.

[2] Heml. rådsprot. 17 nov. 1760. Vid årets slut räknades Sveriges fordran i obetalda subsidier till 5.814.651 livres.

sedan kontraktet förlorat karaktären af att vara slutet på vinst och förlust.[1]

I en punkt hade dock uppgörelse träffats med dessa växelassocierade redan i december 1759, då de fingo erlägga betalning för ur banken utskeppade 4.776 2/8 sk℔ myntplåtar med sedlar efter parikurs d. v. s. med 540 d. k. m. per sk℔. De utländska myntkurserna stodo vid uppgörelsen 50 % öfver pari, men banken påtog sig den däremot svarande kursförlusten i stöd af associerades försäkran, att de indragit och försålt växlar för plåtarne vid parikurs eller något däröfver, en uppgift som de sedermera bestyrkte med växelböckerna. Något visst pris i fullgodt mynt var, såsom i det föregående nämnts, icke utfäst i de förskrifningar, som afgifvits för plåtarne d. 10 dec. 1755 och d. 13 mars 1756. Enligt den förra skulle återbördas »det värde i silfver till förmyntning, som emot kopparens provenue svarar, sedan den på utrikes orter är blefven försåld», enligt den senare tillkom det bankofullmäktige att efter omständigheterna förordna, »om för provenuen af de sålda plåtar må böra införskrifvas silfver eller guld eller hvad annan nytta däraf må böra göras». Förnämsta ändamålet med denna uppgörelse, genom hvilken en kursförlust af öfver 1 mill. d. k. m. stannade på banken, angafs af fullmäktige vara, att därigenom ett belopp i sedlar af 2.579.400 d. k. m. kunde indragas ur rörelsen, men förmodligen slog denna beräkning fel, genom att växelassocierade erlade betalningen med sina i lånebanken innestående kapitaler.[2]

---

[1] Heml. rådsprot. 12 aug. 1760 tryckt bland Handlingar innehållande frågepunkter 1765, s. 86. I Stora deputationens tryckta betänkande d. 7 juni 1765, s. 41 o. f. gjordes utan hänsyn till rådets ofvannämnda beslut gällande, att ersättning för de felande subsidierna bort utgå endast för den händelse, att associerade själfva uppsagt kontraktet.

[2] BF:s prot. 21, 28 nov., 5 och 19 dec. 1759. Lefebure beräknade inför bankofullmäktige associerades förlust på plåtutskeppningen efter betalning med 540 d. k. m. skeppundet till 306.453 d. k. m. 1765 uppgåfvo associerade förlusten till 93.432 d. k. m. Efter kursen, då plåtarne försåldes, var inkomsten 3.481.941 d. k. m., men i verklig-

Den ökade efterfrågan efter plåtar, hvilken, som förut nämnts, yppats under år 1758, sträckte sig snart äfven till slantar, det enda mynt som banken enligt plakatet d. 23 oktober 1745 utlämnade för sedlar. Vid slutet af nyssnämnda år hade bankokassans stora förråd af slantar alldeles smält bort genom uttagningar, och i augusti 1759 förmälde statskontoret, att i vissa orter agio togs mellan banksedlar och skiljemynt. Fullmäktige erkände numera, i motsats till hvad förut varit fallet beträffande plåtar, skyldigheten att på bankens bekostnad förse landtränterierna med nödigt skiljemynt, men kunde likväl icke tillmötesgå alla de rekvisitioner, som i växande mängd inlöpte från landsorterna.[1] Slantmyntningen, som under de första åren af 1750-talet drifvits helt obetydligt och sedermera alldeles upphört, tillgreps nu åter i större skala än någonsin förut, så att under nedanstående år myntades:

1758	304 sk𝔖
1759	1.174 »
1760	1.860 » [2]

Likväl var bankokassan så medtagen, att fullmäktige i sept. 1760 måste afslå en begäran från krigskollegium om 1 fjärding slantar till aflöning åt dalregementet och d. 17 dec. s. å. anbefallde kassörerna att endast långsamt uträkna slantar åt allmänheten.[3]

---

heten hade försäljningen utslagit till sistnämnda förlust, emedan växlar genast vid utskeppningen dragits på plåtarne. Den skenbara vinsten hade i böckerna afförts å kambiokonto.

[1] BF:s prot. 31 maj, 20 sept. 1758. Statskontorets skrifvelse d. 2 aug. 1759 bland BF:s handl. 1759, s. 719. Till en början utlämnades jämte slantar smärre plåtar (1 o. $^1/_2$ d. s. m.), hvilket fullmäktige d. 17 okt. anbefallde ej mer böra ske. BF:s prot. 18 juli, 17 okt. 1759. Jfr ofvan s. 149 a. 1.

[2] STIERNSTEDT, s. 387 o. f.

[3] BF:s skrifvelse d. 10 sept. 1760 i registraturet. BF:s prot. 17 dec. 1760. Från Västernorrlandslän, Gäfleborgs l., Blekinge l., Uddevalla, Piteå, Uppsala län, Kopparbergs l., Örebro l., Västmanlands l. inlöpte under åren 1759 och 1760 rekvisitioner på skiljemynt och kla-

Omsider bragtes nu också bankofullmäktige att inse det skadliga i att tillåta koppars utskeppning af enskilde personer, ehuru de i praktiken förhöllo sig vacklande härutinnan. Den 10 aug. 1757 yttrade sig Kierman emot en ansökan af handlanden Küsel om utskeppning af 3 à 400 sk℔ plåtar mot betalning à 57 rdr skeppundet i silfver eller goda växlar på den grund, att »sedlarnes kredit mycket ankommer på ett rundligt förråd af plåtar i bankens hvalf». Likväl beviljades denna utskeppning, och i oktober s. å. ansökte Kierman själf om och fick tillåtelse att utskeppa 400 sk℔ myntplåtar för det danska ostindiska kompaniets räkning, för hvilka efter tre veckor betalning erlades i sedlar efter kurs. Men påföljande år afslogs såväl en ansökan af handlanden Müller att få utföra ett parti plåtar som en begäran om 4.000 d. s. m. i plåtar (= 22 sk℔) af notarien Johan Westerman för utrikes stipendiiresa. Rätta medlet att fälla kursen, resonerade nu bankofullmäktige, vore ej reda pengars utsändande ur ett land, »som redan icke hafver mera däraf än som väl behöfves»; plåtarne borde »såsom bankens och den allmänna penningrörelsens näringssaft» utföras endast för silfvers införskrifning. För de 600 sk℔ myntplåtar, som det ostindiska kompaniet i september 1759 fick utskeppa, blef silfver införskrifvet och myntadt till en summa af 89.134 d. s. m.— en ganska dålig affär för banken. I skarpaste strid mot fullmäktiges förfarande härutinnan står emellertid deras förut omnämnda beslut i december 1759 ifråga om den af växelkontoret utskeppade kopparen.[1]

---

gades öfver misstroende till sedlarne. BF:s prot. 4 april, 13 juni, 27 juni, 10 okt. 1759, 10 sept., 17 dec. 1760. Landshöfdingen i Västernorrland ville söka orsaken till misstroendet i falska sedlars omlopp, hvaremot bankofullmäktige härledde misskrediten ur »hemligen sig framsmygande rykten» om bankens oförmåga. BF:s skrifvelse d. 4 april 1759 i registraturet.

[1] BF:s prot. 10 aug., 7 sept., 19 okt., 8 nov. 1757, 12, 19 sept., 10 okt. 1759. BF:s skrifvelser d. 27 febr., 10 maj 1758 i registraturet. Handl. innehållande frågepunkter, tryckta 1765, s. 106 o. f. BF:s riksdagsberättelse d. 5 nov. 1760 § 19 i registraturet. Efter myntvärdet voro 600 sk℔ plåtar = 108.000 d. s. m. Till fortsättning af förut

Tvifvel och misstro till gagnet af de gjorda finansanstalterna präglade således rådets och bankostyrelsens öfverläggningar under tiden närmast före riksdagen 1760. Tron att penningväsendets brister skulle vara botade till roten, när undervikten väl blifvit afhjälpt, och att man dessförinnan kunde reda sig med tillfälliga åtgärder såsom myntutförselförbud, tvångskurs på sedlar, växelkontor m. m. härskade ej mer. Tvifvel om underviktens existens hade redan 1756, såsom nämndt, försiktigtvis uttalats i rådet af Tessin och Höpken, i SU. af Renhorn, Pechlin m. fl. Den tanken, att kursstegringen allenast härledde sig ur penningväsendets brister låg då nära till hands, och ett erkännande däraf åtminstone i förtäckta ordalag kunde ej längre återhållas. När Fleming vid rådssammanträdet d. 24 maj 1758 uttalade sig i den riktningen, var det ingen som motsade honom, och bland bankofullmäktige var frågan om sedelmängdens indragning under åren 1759 och 1760 ett vanligt öfverläggningsämne, som äfven ledde till vissa åtgärder, såsom i det följande skall skildras. Men ett samfäldt och bestämdt uttalande om kursstegringens orsaker skall man förgäfves leta efter i rådsprotokollen från denna tid. Dels var frågan ömtålig att vidröra, enär den rörde efterlefnaden af riksens ständers egna författningar, på hvilken grund rådet i början af 1760 afvisade ett förslag af Nordencrantz till kursens fällande medels bankolånens indragning m. m.[1] Dels voro rådsherrarnes insikter i och intresse för penningväsendet icke af den art, att en bestämd öfvertygelse kunde vinna insteg hos dem. Betecknande för den lättvindighet, hvar-

anförda uppgifter (s. 126 ofvan) meddelas saldot af silfverinköpsräkningarne banken tillgodo vid slutet af nedanstående år enligt general-hufvudböckerna:

1756	1.016.324	d. s. m.
1757	1.016.071	»
1758	1.016.071	»
1759	1.124.071	»
1760	155.936	»

[1] Jfr Malmström IV: 451.

med detta ärende afhandlades, är diskussionen vid ett hemligt rådssammanträde den 9 maj 1759, då man utan vidare beslöt gå i författning om utbyte af kopparen såsom hufvudmynt mot silfret, den i Europa allmänt brukliga myntmetallen, emedan man funnit, att kursens växlingar härledde sig af kopparens ostadiga värde. Två månader senare voro rådsherrarne i färd med att låta utmynta till slantar öfver 2.000 sk℔ af kronans inlösta brännvinspannekoppar.[1]

När riksens ständer sammanträdde i oktober 1760, var hattarnes maktställning starkt hotad. Väl hade de öfverhanden vid valen till SU., som med några få undantag besattes med anhängare af deras parti, men ställningen i stånden, särskildt bland adeln, var mycket oviss och missnöjet med kriget, penningförvirringen m. m. vida spridt; äfven inom sig själft var partiet söndradt, icke minst i den fråga, som jämte kriget i främsta rummet lade beslag på riksdagsmännens uppmärksamhet, nämligen växelkursen. För hattcheferna blef den närmaste omsorgen att åstadkomma snar uppgörelse i den sväfvande frågan om ersättning åt växelkontoren och tillika breda ett försonande skimmer öfver den gångna tidens missgrepp i detta afseende. Då den 25 november 1760 växelkursen kom på tal i SU., föreslog assessor Bildenschöld, att till ärendets beredning skulle utses några få medlemmar, men utskottet beslöt att tillsvidare afvakta riksrådens förklaringar i saken. Likväl blef en månad därefter, innan ännu rådets utlåtande inkommit, på förslag af Kierman en växelberedning tillsatt af 16 deputerade, nästan idel hattar, däribland den nyförvärfvade anhängaren Pechlin.[2]

1760—62 års riksdag.

[1] Heml. rådsprot. 9 maj 1759. STIERNSTEDT, s. 388. Att förrätta silfvers uppköp i utlandet utsågs baron Bunge och tilldelades honom därför ur banken 36.000 d. k. m.; något vidare har jag icke funnit åtgjordt i saken. BF:s prot. 9 maj 1759.

[2] SU:s prot. 25 nov., 19 dec., 24 dec. 1760, 2 jan. 1761. De öfriga deputerade voro Adam Horn, Bunge, Kristoffer Rappe, Ehrencreutz, Aug. Ehrensvärd, Vult von Steijern, Jennings, Halenius, L. Benzelstierna, Lütkeman, Gadolin, Cantzau, Schauw, Hanquist och Renhorn.

Dessa SU:s deputerade öfver växelärendena, såsom de kallades, infordrade i största hast till sig alla rådets handlingar rörande växelkontoren sedan sista riksdag; därmed följde ett rådsprotokoll, hvari föreställdes de skäl som nödvändiggjort det sista växelkontoret och tillstyrktes en uppgörelse på de grunder, kontraktet med dess senare tillägg utstakade.[1] Bland de inlämnade handlingarne var äfven ett i december 1760 afgifvet utlåtande af den vid förra riksdagen tillsatta s. k. handels- och ekonomikommissionen, hvars innehåll i hvad det rör växelkursen, meddelas här nedan efter Malmströms utförligare redogörelse, såsom högst belysande för den uppfattning, hattarne nu ville göra gällande.

I betänkandet angafs undervikten i den utländska handeln såsom förnämsta orsaken till växelkursens stegring. Genom undervikten hade nämligen det redbara myntet drifvits ur landet och remittenter försatts i nödtvång att tillita växelgifvarne, som efter behag kunde dyrka priset för växeln. Den höga kursen lockade äfven till växelrytteri, som genom de därmed förenade dryga omkostnaderna, 10 % årligen, ytterligare ökade rikets underviktssumma. Växelkontoren voro en nödfallsutväg, som egentligen mer ökade än minskade olägenheterna; ty den utvidgade utländska kredit, kontoren måste bygga på, gjorde rikets utländska gäld än större genom växelomkostnaderna. Därjämte hade allehanda växelvinglerier uppmuntrats genom kontorets skyldighet att förse hvar och en med remissväxlar till låg kurs. Till försvar för växelkontorsinrättningen anfördes icke ens, att kursen hållits nere under den förra delen af 1750-talet, utan förklarades detta helt och hållet ha berott på gynnsamma handelskonjunkturer. Man hade väntat, att denna framställning, förutom i yrkande på växelkonto-

[1] Utdrag af rådsprot. 8 jan. 1761 bland deputerades handlingar. Däri sades: Kungl. Maj:t har ock alltid haft för ögnamärke, att fides publica må styrkas och att undersåtarnes rättigheter alltid böra anses med lika ömhet och rättvisa som kronans; och skulle således Kungl. Maj:t med fägnad anse, att associerade måtte ställas skadeslösa.

rens afskaffande, skulle ha utmynnat i en ny vädjan om handelsbalansens förbättring. Men så var icke fallet, utan belystes i fortsättningen nödvändigheten af att inskränka bankolånen och den öfverflödande mängden af sedlar, som erkändes ha varit en bidragande orsak till kursens stegring.[1]

Detta betänkande förenade således i sig tvenne olika och motsatta ståndpunkter. När hattarne förut härledt kursens stegring ur undervikten d. v. s. exportvarornas otillräcklighet mot importvarorna och däraf följande brist på utländska växlar, hade de städse hänvisat till näringarnes, i synnerhet bergverkens och fabrikernas, understöd genom bankolån såsom botemedel, nu yrkade de på inskränkning i bankolånen till samma ändamåls vinnande. Egentligen använde man numera talet om undervikt såsom en skyddande förklaring för att icke bringa i missaktning ett helt system, som byggt på en falsk grundsats; mera än någonsin var också vid denna tid en sådan förklaring nödvändig gentemot de tvifvel, som yppades inom och utom partiet, såsom vi strax skola se.

Växelkontorets upphäfvande.

I en punkt var handelskommissionens betänkande klart och tydligt, ifråga om växelkontoret, hvars omedelbara upphäfvande påyrkades. Bland SU:s deputerade rådde samma uppfattning och beslöts den 16 febr. 1761 att genast uppsäga kontraktet. Afgörandet kom emellertid att dröja ända in i april 1761; dels var kronan för kriget i behof af fortsatta förskott af växelkontoret, som den nu i allt större utsträckning anlitade på förut omnämnda betungande villkor, medan fåfänga försök gjordes af ett par deputationens medlemmar att anskaffa växlar, dels hyste man betänkligheter att lämna kursen fritt lopp, innan järnprisen för året blifvit fastställda vid fastingsmarknaden i Kristinehamn. Men i april tålde saken icke längre uppskof. I ett betänkande af den s. k. Nordencrantzska växelberedningen, som d. 28 mars inlämnats till ständen, hade mot hattarnes finanssystem och de ledande

[1] Se MALMSTRÖM V: 53 o. f.

männen framställts en serie af beskyllningar, som tarfvade ett bemötande och en förklaring af de omständigheter, som föranledt växelkontorens inrättande.[1]

Deputerades betänkande till SU. om växelkontoren, som expedierades d. 7 april, återgaf efter handelskommissionens betänkande skälen för växelkontraktets uppsägning med en särskild utläggning af underviktens inflytande på kursstegringen. På samma grunder beslöt SU. upphäfva växelkontoret, hvarom skrifvelse d. 10 april afgick till Kungl. Maj:t, och bemyndigades deputerade att uppsäga växelkontraktet och förrätta likvidation med såväl det sista kontorets delägare som med König och associerade; uppsägningen skedde d. 11 april, hvarefter förhandlingarne om uppgörelse vidtogo.[2]

De ersättningsanspråk, som Kierman och hans meddelägare framställde i ett memorial d. 22 april och sedan muntligt inför SU:s deputerade, grundade sig hufvudsakligen på § 7 i 1758 års kontrakt, som berättigade associerade att »för hvad summa då (vid kontraktets uppsägning) kunde brista uti de förr omrörde subsidier njuta ersättning såväl för differens i växelkursen som intresse och utrikes provisioner». I ett diktamen till deputationens protokoll gjordes den tolkningen gällande, »att det, som således på alla dessa ställen kallas ersättning, kan ej annorlunda förstås än såsom en fyllnad i den tillgång, som hade brustit att förrätta operationerna med, och det, som kallas differens i växelkursen, kan ej annorlunda förklaras än att vid fyllnadens presterande associerade skola njuta samma kurs som var den tid, då subsidierna hade bort utfalla». Med intresse

---

[1] SU:s deputerades öfver växelärendena prot. 16 febr., 26 o. 30 mars, 6 april 1761. Skyndsam uppsägning påyrkades i synnerhet af Pechlin, som jämte Schauw erbjöd sig anskaffa växlar åt armén; Jennings, själf stor järnuppköpare, ville ha uppskof till efter marknaden.

[2] SU:s dep:s betänkande med datering d. 26 mars 1761 i koncept bland handlingarne. SU:s skrifvelse till K. M:t d. 10 april 1761 tryckt bland Handlingar innehållande frågepunkter, s. 45.

och utrikes provisioner borde förstås ersättning »för hvad de under slika titlar måst själfva betala under den tid, som de för subsidiernas uteblifvande skuld nödgats operera med egen kredit allena».

Enligt denna tolkning, som synes ha godtagits i deputationen, borde alltså associerade få indraga i medio af maj 1761 resterande 7.314.651 livres efter den kurs som varit åren 1758—1760, då dessa subsidier rätteligen skulle ha utfallit. Intresse och utrikes provisioner borde ersättas med 10 % på den växelrörelse, som associerade måst underhålla till de felande subsidiernas belopp. Associerades ersättningsanspråk i nyssnämnda memorial d. 22 april sträckte sig emellertid vida längre. De begärde icke blott att få beräkna 1760 och 1761 års subsidier, sammanlagdt 8.393.398 livres, samt därutöfver resterande 4 à 5 mill. livres efter en kurs af 2 d. k. m. per livre (=42 mark per rdr hamb. b:o) såsom ersättning för liden kursförlust, utan föreslogo att fortfarande få åtnjuta i understöd vid växelrörelsen 230.000 d. s. m. årligen ur banken intill 1 år efter fredens afslutande, att få återbetala bankolånet å 185.000 rdr specie med sedlar efter 40 marks kurs samt att hållas skadeslösa för förlust på den aflidne delägaren i växelkontoret Erland Broman. Såsom stöd för sin begäran åberopade de förutom nyssnämnda kontraktspunkt rådets förklaring d. 12 augusti 1760, att de skulle få indraga resterande subsidier till förminskande af den utländska gälden, hvaraf borde följa, att den fortsatta växelrörelsens underhållande stannade för kronans räkning, samt den allmänna försäkran af samma dag, att de skulle hållas skadeslösa för all förlust genom växelförvaltningen.[1]

---

[1] Kierman och associerades ersättningsmemorial d. 22 april 1761 bland SU:s deputerades handl. MALMSTRÖM V: 59 a. 1 uppgifver, att associerade förutom 1760 och 1761 års subsidier begärde få indraga 3.315.000 livres, men i deras memorial står 4 à 5 mill. livres. Ifrågavarande 3.315.000 livres voro enligt nyssnämnda diktamen associerades kontraktsenliga fordran utöfver 1761 års subsidier; Sveriges subsidiefordran hos Frankrike beräknades nämligen till midten af

SU:s deputerade valde emellertid en annan grundval för uppgörelsen än kontraktet med alla däraf härflytande obestämbara kraf. Äfven en ersättning enligt den mildare tolkning af kontraktet, som gjorts gällande i deputationen, ansågs mera betungande för kronan än en ren aversionshandel med växelkontoret på grundval af dess bokslut 1760, som utvisade en total förlust på växeloperationerna af 6.430.350 d. k. m. Denna förlust förklarades kronan skyldig ersätta jämlikt rådets försäkran och enligt de grunder för betalningen, som angåfvos i kontraktet med dess tillägg, hvarefter följande förslag till likvidation upprättades:

Ersättning.

Växelkontorets vinst af 1760 års subsidier 4.393.398 l., kronan godtgjorda à 2 d. k. m. per l.	2.583.410	d. k. m.
Växelkontorets vinst af 1761 års subsidier 3.980.000 l., kronan godtgjorda à 2 d. k. m. per l.	1.300.000	»
»Växelbevillning» för 1761 ($7^{1}/_{2}$ månader)	431.250	»
» » 1762	600.000	»
Ränta à 185.000 rdr sp. under tiden $^{15}/_{5}$ 1761—$^{15}/_{5}$ 1764	277.500	»
Eftergift à växelkontorets fordran	1.238.190	»
Summa	6.430.350	d. k. m.

Denna uppgörelse innebar en betydande lindring för kronan i jämförelse med associerades första förslag. I stället för begärda 13 à 14 mill. livres fingo de indraga 8.373.398 livres à 2 d. k. m. Växelbevillningen skulle utgå under viss tid; ifråga om specieriksdalrarne gällde, att de skulle återbetalas in natura efter tre år, då kursen väntades ha fallit.[1]

maj 1761, då kontraktet upphörde, utgöra 7.314.651 l. § 8 i 1758 års kontrakt stadgade, att i händelse af uppsägning å kronans sida associerade skulle tillgodonjuta, hvad kontraktet tillade dem till den dag, då de därifrån entledigades. Enligt rådsprotokollet d. 12 aug. 1760 skulle de åtnjuta resterande subsidier till sin utländska skulds förminskande, hvaraf man nu ville sluta, att roullancens underhållande stannade för kronans räkning, vare sig kontraktet uppsades eller ej.

[1] SU:s deputerades öfver växelärendena prot. 28 april, 7 maj 1761.

Den stora deputationen vid 1765—66 års riksdag förklarade denna uppgörelse i grund oriktig och menade, att 1758 års kontrakt berättigade kronan till ersättning af associerade i stället för tvärtom. Kontraktet förklarades vara brutet redan från början af år 1760, då kursen på Hamburg varit öfver 50 mark, och hvad associerade uppburit sedan den tiden ss. växelkostnader och räntefrihet för bankkreditivet borde återbäras; någon ersättning för bristande subsidier tillstod icke kontorets delägare, menade stora deputationen, emedan kontraktet stipulerade sådan ersättning endast för den händelse, att associerade sjäfva uppsagt detsamma. Stora deputationens tolkning stod emellertid i uppenbar strid mot själfva kontraktets lydelse; någon viss kurs var icke, såsom förut nämnts, utfäst för år 1760, och i fråga om subsidierna bestämde § 8, att ersättning skulle utgå äfven vid uppsägning å kronans sida, hvilket sedermera bekräftats i rådsprotokollet d. 12 aug. 1760. Likväl blef stora deputationens förtolkning i dessa punkter i likhet med dess förut omnämnda förtydning, hvarigenom 1754 års kontrakt förklarats vara brutet redan från början af år 1756, godkänd af riksens ständer 1765 och lagd till grund för uppgörelsen vid riksdagen med växelassocierade.[1]

En helt annan fråga är det faktiska resultatet af denna 1761 års aversionshandel, hvars grund måste erkännas vara rättvis och billig. Redan det förhållandet, att associerade medgåfvo afprutning af mer än 1.200.000 d. k. m. å en ostridig fordran, gifver anledning misstänka, att de förebragta räkningarne ej varit korrekta. Enligt ett utdrag ur växelkontorets böcker, som förelades stora deputationen 1765, inbragte de subsidier, som enligt aversionshandeln indrogos af associerade, följande belopp:

febr. 1760—jan. 1761	4.393.398 l.	12.400.338 d. k. m.
april 1761—okt. 1761	2.189.000 l.	6.754.113 »
nov. 1761—aug. 1762	1.791.000 l.	6.186.910 »
Summa	8.373.398	25.341.363 d. k. m.

[1] Stora deputationens betänkande d. 7 juni 1765, s. 41 o. f. Jfr ofvan s. 171 a. 2.

För subsidierna inbetaltes till statskontoret à 2 d. k. m. per livre 16.746.796 d. k. m., och var följaktligen nettovinsten 8.594.567 d. k. m. i stället för i aversionen beräknade 3.883.410 d. k. m. Vinsten af 1760 års redan influtna subsidier var i aversionen upptagen till 2.583.410 d. k. m., men belöpte sig i verkligheten till 3.613.542 d. k. m., och för de ännu ej indragna subsidierna var räknadt en vida lägre kurs än den gällande (50 mark per rdr hamb. b:o i stället för 72 mark), så att de med all sannolikhet kunde väntas inbringa långt mer, än likvidationen förutsatte.[1]

Beräkningen af subsidierna efter fallande kurs tillstyrktes i deputationen i synnerhet af Pechlin, som sökte bevisa, att associerade själfva hade intresse af att arbeta på kursens fällande; visserligen vunne de på hög kurs vid subsidiernas indragning, men förlorade samtidigt vida mera på den utländska skuldsumman, som efter hand måste afbördas. Vid den ytligaste granskning befinnes emellertid Pechlins beräkning oriktig, liksom den ej heller uteslöt, att växelkontoret remitterade skulden till gällande kurs för att sedermera indraga subsidierna till högre kurs. Pechlins bevisföring togs likväl för god och återfinnes i SU:s skrifvelse till Kungl. Maj:t af den 3 juni 1761, där det säges, att »associerade genom ofta nämnda aversion äro satta i den belägenhet, att deras ersättning till största delen är grundad uppå en fallande kurs och de således bundna att till detta hälsosamma ändamåls vinnande på det högsta arbeta».[2]

[1] Utdrag ur växelkontorets böcker, utvisande vinsten af 1760—1762 års subsidier, bland stora deputationens handl. 1765—66. Malmström V: 59 a. 1 meddelar endast den approximativa beräkning af vinsten på 1761 års subsidier, som finnes intagen i SU:s tryckta berättelse af d. 17 april 1765. Summan rättades sedan af stora deputationen enligt växelkontorets böcker och intogs i betänkandet d. 7 juni 1765.

[2] SU:s deputerades prot. 7 maj 1761. SU:s skrifvelse d. 3 juni tryckt bland Handlingar innehållande frågepunkter, s. 61. Jfr Malmström V: 59 a. 1. Pechlin förklarade, att associerade vunne på en fjärdedel af växelrörelsen (= subsidierna), men förlorade på de öfriga

SU:s deputerade höllo, såsom nämndt är, före, att ersättning enligt kontraktets lydelse vore mera betungande för kronan än en aversionshandel. Otvifvelaktigt är också, att kronans mistning blifvit vida större, om associerade under 1761 och följande år fått indraga 7.314.651 livres med betalning efter den kurs, som varit, då dessa subsidier bort utfalla, i stället för att de indrogo 4.393.398 livres under 1760 och 4.000.000 livres åren 1761—1762 med betalning à 2 d. k. m. Därjämte skulle ju enligt kontraktet intresse och utrikes provisioner ersättas för en mot de bristande subsidierna svarande summa.[1]

Däremot må ej förnekas, att kronans rätt blifvit bättre tillvaratagen, om betalningen lämnats på mindre ovissa villkor. Om t. ex. växelkontoret lämnats indragningen af utländska subsidier till ett emot dess utländska skuld (c:a 900.000 rdr) svarande belopp, hade sedermera dess bokförda förlust i d. k. m. kunnat läggas till grund för en likvidation. Men en sådan uppgörelse stred mot hattledningens önskan att få ett snart slut i saken.

En ny förlust hade ock kunnat besparas statsverket, om ett af prof. Gadolin i deputationen väckt förslag antagits, att af växelkontoret låntagna 185.000 rdr sp., beräknade efter gällande kurs (72 mark på Hamburg), skulle gå i afräkning på kontorets fordran. SU:s deputerade lämnade, som nämndt, bankens rätt oförkränkt i denna punkt och stipulerade återbetalning in natura efter tre år. Men SU. fann senare (den 19 aug. 1761) med bankode-

---

tre fjärdedelarne genom stigande kurs. Då emellertid 4 mill. livres i subsidier att indraga svarade mot växelkontorets utländska skuld, 900.000 rdr, borde associerade ha hvarken vinst eller förlust af kursförändring. I verkligheten kunde dock växelkontoret, såsom i texten omförmäles, bereda sig vinst af kursens stegring.

[1] Växelkontoret hade därvid bort få indraga vid 1759 års slut resterande 4.506.145 l. efter 1758 och 1759 års medelkurs 2 3/8 d. k. m., vid 1760 års slut ytterligare resterande 1.308.506 l. efter detta års medelkurs, 3 d. k. m., samt därtill 1761 års subsidier, 1.500.000 l. efter 3 3/7 d. k. m. Riktigt anmärktes mot en sådan likvidation, att den ankomme på längre tid än för kronans bästa rådligt vore.

putationens tillstyrkan för godt att antaga betalning i sedlar till 42 marks kurs; sedlarne lämnades statsverket såsom räntefritt förskott mot förbindelse att efter tre år återbetala till banken 185.000 rdr in natura. Förgäfves motsatte sig Rudbeck en uppgörelse, genom hvilken kronan efter gällande kurs förlorade 7 1/2 d. k. m. på riksdalern och sannolikt skulle förlora ändå mer; lockelsen att bispringa statsverket utan att behöfva anlita banken öfvervägde alla betänkligheter mot en finansiell nödfallsutväg, som för öfrigt ingalunda var utan motstycke under hattväldets sista år.[1]

Statsverkets och bankens totala kostnad för dessa s. k. första, andra, tredje och femte växelkontor beräknades af SU. i dess meromnämnda berättelse d. 17 april 1765 till 28.957.061 d. k. m. eller c:a 96 1/2 t. g.; kostnaden omfattade kontanta utlägg i banksedlar och statskontorets obligationer, mistning i räntefriheter och å indragna subsidier samt bankens beräknade förlust i riksdalrar och myntplåtar. Bankens fordran i metalliskt mynt evalverades i 1765 års kurs, 84 mark på Hamburg, medan växelkontorets inbetalningar i banksedlar afräknades till en oförändrad summa utan hänsyn till sedelvärdets förändring från den tid, då inbetalningarne skedde, till 1765; för all bankens förmenta fordran var ränta tillagd till d. 1 april 1765. Afsikten var ju att på allt vis förstora det allmännas förlust på växeloperationerna, och lades denna beräkning sedan till grund för ersättningsanspråken mot växelkontoren.[2]

---

[1] SU:s prot. 15 o. 19 aug. 1761. I själfva verket medförde denna uppgörelse en tillväxt af sedelstocken, såsom påvisades i SU; växelkontoret betalte med sedlar, som stått för dess räkning i länebanken. BD:s prot. 18 aug. 1761. Lefebure uppgaf, att växelkontoret för hvarje rdr indragit endast 9 d. 18 ö. k. m. och således förlorade på uppgörelsen. Med all säkerhet torde dock skulden för riksdalrarna varit räknad efter kurs i böckerna och i förhållande därtill godtgjord vid aversionshandeln.

[2] I stora deputationens betänkande d. 7 juni 1765 var bankens fordran för plåtarne evalverad i rdr hamb. b:o och utgjorde med ränta

En rättvis uppskattning af kronans och bankens kostnader för dessa växelkontor låter sig icke lätteligen göra, då därvid hänsyn måste tagas ej mindre till de indirekta understöden åt växeloperationerna genom tid efter annan beviljad utskeppning af koppar allt sedan år 1750, såsom i det föregående är förmäldt, jämte följderna däraf för bankokrediten än till sedelvärdets växlingar. Här nedan meddelas endast en uppgift på de direkta kostnaderna genom kontanta utlägg, beviljad räntefrihet, minskad inkomst å subsidier och liden kursförlust å riksdalrar och plåtar vid tiden för bankens uppgörelser med växelkontoren, allt i d. k. m. oberäknadt kursförändringarne:

Kontant ersättning i banksedlar 1748—1756	3.945.000	
Kontant ersättning i banksedlar 1758—1762	3.615.000	
Kontant ersättning i statskontorets obligationer (med ränta) 1758	681.000	
		8.241.000
Räntefrihet à 6 % för nyttjadt kreditiv i banken 1748—1761	404.197	
Räntefrihet à 3 % för 3.000 dukater (69 duk. à 20 d. k. m.)	1.380	
		405.577
Förlust å subsidier i hamb. b:o, räknade à holl. kurant 1748—1755	1.785.374	
Förlust å subsidier i hamb. b:o, räknade à 36 mark 1756	216.666	
Förlust å subsidier i livres, räknade à 2 d. k. m. 1760—1762	8.294.567[1]	
		10.296.607

269.560 rdr; i afräkning gick växelkontorets inbetalning under år 1760, 2.579.400 d. k. m. med ränta. Fordran för riksdalrarne räknades med ränta till 233.175 rdr sp., och afräknades inbetalda 1.942.500 d. k. m. med ränta.

[1] Vid sluträkningen med statskontoret för subsidierna efterskänkte växelkontoret 300.000 d. k. m.

Förlust à 4.776 ²/₃ skℓ myntplåtar återbetalda 1760 med sedlar à 36 marks kurs i st. f. 54 mark (540 d. k. m. pr skℓ i st. f. 810 d. k. m.)	1.289.700	
Förlust à 185.000 rdr sp. återbetalda med sedlar à 42 marks kurs i st. för 72 mark	1.387.500	
		2.677.200
	S:ma	21.620.384

Riksens ständers stora deputation 1765 förklarade de associerade skyldiga att återbära ej mindre än c:a 62 t. g. (efter 84 marks kurs per rdr) i stöd af de förtolkningar, hvarigenom 1754 års kontrakt förmenades vara brutet från början af år 1756 och 1758 års kontrakt från början af år 1760, i stöd vidare af den förtolkningen, att ersättning för bristande subsidier enligt 1758 års kontrakt ej borde utgå, samt i kraft af nyss beskrifna oriktiga beräkning af bankens fordran för riksdalrar och plåtar. Stora deputationens domslut saknade således all rättsgiltig grund, såsom i det föregående närmare påvisats, och får endast skrifvas på det blinda partinitets konto.

Mot de associerade kunde rättmätigt göras gällande, att de, sedan 1756 års kontrakt var brutet redan i slutet af oktober 1756, i sin växelrörelse behållit ur banken utlämnade riksdalrar och myntplåtar samt kreditivet; ränta för dessa summor var emellertid kronan godtgjord i växelböckerna enligt associerades egen uppgift och ingick följaktligen i aversionshandeln 1761.[1] Vidare att växelkontoret haft oskälig fördel af aversionshandeln; associerade uppgåfvo sin vinst af växeloperationerna under åren 1756 till 1764 till något öfver 13 t. g., hvilka hade bort återbördas jämte kostnaderna för operationerna under tiden från 1756 till kontraktsförnyelsen 1758, då rörelsen drifvits för de associerades egen räkning.[2] Slutligen hade

---

[1] SU:s prot. 3 juni 1761. Jfr ofvan s. 171.

[2] Enligt en uppgift bland stora deputationens handl. 1765—66 utgjorde växelkontorets vinst under ofvannämnda tid 3.924.135

kunnat återkräfvas kursförlusten å bankens riksdalrar och myntplåtar, åtminstone förlusten på riksdalrarne, som uppstått sedan aversionshandeln var afslutad och i strid mot såväl denna som själfva förskrifningen. En tillförlitlig upplysning om storleken af de belopp, som borde återbördas, kunde naturligtvis endast växelkontorets egna böcker, vederbörligen granskade, gifva.

Likvidationen med det Königska växelkontoret om-

d. k. m.; förmodligen ingingo i denna räkning omkostnader och förluster under tiden 1756—$^{14}/_{6}$ 1758, däribland å Erland Broman 1.734.640 d. k. m. Vid uppgörelsen med växelkontorets fordringsägare 1766 afkortades som bekant ersättningssumman till 40 t. g. i sedlar; genom kursens sedermera inträffade fall blef denna summa i verkligheten drygare. Se Malmström V: 323 a. 2. 1769—70 års ständer nedsatte ersättningssumman ytterligare till 1.631.255 d. s. m., hvaraf 6 t. g. ersättning för kursens fall, och läto till växelassocierades arfvingar och rättsinnehafvare återställa, hvad de därutöfver inbetalt. Grunderna för denna nya likvidation voro i hufvudsak följande. Det förlängda första kontraktet ansågs ha upphört d. 12 juli 1756, till hvilken tid associerade borde njutit räntefri kredit och växelomkostnader à 1 $^{1}/_{2}$ t. g. årligen. Ränta å lånet af 200.000 rdr ansågs ej öfverensstämma med förskrifningen, och betalningen för återstående 185.000 rdr à 10$^{1}/_{2}$ d. k. m. per riksdaler godkändes, emedan riksens ständer 1766 fastställt betalningsterminen för då resterande skuld till 1768, då kursen fallit till 42 mark. (Likväl hade vid aversionen 1761 bestämts återbetalning in natura efter tre år.) Ersättningssumman för plåtarne fastställdes efter försäljningsräkningarne till 2.495.447 d. k. m. och räknades i sedlar. I ersättning för uteblifna subsidier tillerkändes associerade en summa motsvarande den bokförda förlusten vid 1759 års slut, intill hvilken tid de enligt stora deputationens erkännande 1765 uppfyllt det sista kontraktets föreskrifter, nämligen 4.341.050 d. k. m. För öfrigt godkändes den grund, på hvilken 1765 års likvidation var upprättad, och afkortades ersättningssumman i enlighet med ofvanstående beräkningssätt. Som synes var denna uppgörelse helt godtycklig i många punkter, såsom beträffande betalningen för riksdalerlånet, ersättning för uteblifna subsidier m. m. Men den var billig i det hänseendet, att den ungefär begränsade ersättningssumman till växelkontorets bokförda vinst af kontraktet. SU:s skrifvelse d. 13 dec. 1769. Likvidationen bland SU:s expeditioner n:r 547 och 548. Vid 1771—72 års riksdag förbereddes en ny räfst i växelärendena, som likväl afbröts genom statshvälfningen d. 19 aug. 1772. Malmström VI: 319.

fattade enligt kontraktets bestämmelser ersättning för omkostnader vid växelrörelsen och »växelskador» d. v. s. kursförlust samt betingad 1 % provision å trasseringarne. Därjämte begärde delägarne i extra ersättning 2 t. g. samt en mindre summa såsom ränta för förskotter till statsverket, i allt 1.961.500 d. s. m.[1] För så vidt ej någon oegentlighet kunde anmärkas vid förvaltningen eller bokföringen, var denna fordran i hufvudsak klar och ostridig. Visserligen kunde göras gällande, att delägarne i eget intresse drifvit trasseringen till mångdubbelt större summa än från början ansetts nödigt äfvensom att växelrörelsen fortsatts efter kontraktets uppsägning, hvarigenom en oskälig kostnad uppstått. Men härvid kom i betraktande, att ett tvärt afbrott i det omfattande växelrytteriet skulle ha jagat upp kursen och väsentligt försvårat det andra kontorets operationer. Vid flera tillfällen hade delägarne föreslagit regeringen uppgörelse, hvarigenom kronans förlust kunnat begränsas.

Något närmare skärskådande af dessa omständigheter inläto sig ej SU:s deputerade på, lika litet som de granskade bokföringen, hvilken sedermera befanns lida af flera oegentligheter. Kontorets hufvudfordran enligt kontraktet beviljades oafkortad, därtill 1 t. g. i extra ersättning samt någon del af hvad som begärts i räntor å förskott. Ersättningssumman uppgick till 1.824.500 d. s. m., hvaraf 300.000 d. s. m. gåfvos kontant i banksedlar, resten i statskontorets obligationer. Det kreditiv, som regeringen i april 1757 gifvit König, att utrikes uppnegotiera 1 mill. rdr hade i Holland hypotiserats för en summa af 200.000 rdr; i uppgörelsen ingick, att detta kreditiv efter 6 månader skulle återställas till statskontoret, hvilket sedan skedde.[2]

I det föregående är skildradt, hurusom stora depu-

---

[1] König och associerades ersättningsmemorial d. 22 april 1761 bland SU:s deputerades handl. jämte bokslut för åren 1757—1760.

[2] SU:s deputerades prot. 21 och 27 maj 1761. Likvidationsräkningen bland handl. Statskontorets utfärdade bevis, att kreditivet återställdes d. 29 okt. 1761, därsammastädes.

tationen vid 1765—66 års riksdag ogillade grunderna för denna uppgörelse; den utländska växelskulden hade delägarne bort minska efter kontraktets slut genom uppköp af remissväxlar för de banksedlar, de hade i händer, då endast kostnaderna för den del af växelkrediten, som ej stått att afbörda, kunde falla på kronan; någon extra ersättning eller ränta för förskotter tillstod icke delägarne, sedan kostnaderna för operationerna blifvit till fullo ersatta, hvarförutom kronan oriktigt debiterats i böckerna för vissa poster och ej godtgjorts vinst af utskeppad koppar och silfver.[1] I stora deputationens första betänkande i ärendet af d. 10 december 1765 frånkändes kronan all kostnad för öfverflödig växelcirkulation sedan slutet af år 1758, men i dess senare betänkande af den 19 sept. 1766 flyttades gränsen i förevarande afseende tillbaka till 1757 års slut. I det föregående har påvisats orimligheten af det senare krafvet, hvarigenom växelkontoret pröfvats skyldigt att inom mindre än två månader afbörda en växelskuld, som torde stigit till omkring 1 mill. rdr;[2] af kassatillgången, $4^{3}/_{4}$ millioner d. k. m., var nära hälften förskotterad till statsverket, 900.000 d. k. m. stodo utrikes såsom säkerhet för växelcirkulationen och resten var af delägarne använd i deras egen affärsrörelse till uppköp af exportabla varor. Det sistnämnda var ju oegentligt, men det kunde också anföras, att därigenom växelmarknaden blifvit lättad. Kontraktet föreskref intet visst i afseende på operationernas omfattning, men lockade delägarne att utvidga desamma i största möjliga mån; rådet hade ej hållits i okunnighet härom, och om uppgörelse träffats i rimlig tid, såsom

---

[1] Vinst af utskeppade plåtar, ej krediterad, var	46.027	d. k. m.
» af silfvermynt » »	79.878	»
Felaktigt debiterad provision och ränta	13.123	»

Stora deputationens berättelse d. 19 sept. 1766. Jfr ofvan s. 168, a. 1.

[2] I sin berättelse om växeloperationerna febr. 1761 (SU:s deputerades handl.) uppgaf König, att den utländska krediten sträckts till 1.200.000 rdr, hvilket svarar mot trasseringen, 38 mill. d. k. m. under år 1757.

de associerade begärt, hade mycken kostnad kunnat undgås.[1]

Strängheten i stora deputationens förfarande förklaras af de försvårande omständigheter, som under loppet af 1766 kommo i dagen, när delägarnes enskilda räkenskaper granskades och af Henrik König företeddes vissa bref, som växlats mellan honom, Clason och Wittfoth. Däraf framgick hufvudsakligen, att 1757 års bokslut blifvit oriktigt upprättadt i bedräglig afsikt, att den utskeppade brännvinspannekopparen användts i växelrörelsen, att obligationer endast pro forma tecknats på det utländska kreditivet för att framtvinga en snarare uppgörelse af kronan samt att en del af kassabehållningen instuckits i delägarnes egen affärsrörelse. Några direkta ersättningskraf kunde ej grundas på dessa omständigheter, men de föranledde stora deputationen att, såsom nyss beskrifvits, ytterligare afkorta kronans andel i kostnaderna. Den summa, som delägarne förklarades skyldiga att återbära, höjdes därigenom från 453.000 d. s. m. till 915.000 d. s. m. i rundt tal.[2] Kronans och bankens kostnader för de Königska växeloperationerna hade i allt uppgått till c:a 20 t. g., nämligen förutom den 1761 beviljade ersättningen, 1.824.500 d. s. m., 115.000 d. s. m., som tillskjutits af banken redan 1757, samt den mindre kursförlust, som banken fått vidkännas för utlämnade 3 t. g. i plåtar och silfvermynt.[3]

I SU. granskades grunden för likvidationerna d. 3 juni 1761 och godkändes utan vidare motstånd. Rudbeck underströk visserligen kronans förlust och förklarade det obegripligt, att ett sådant kontrakt som 1758 års kunnat

[1] König och associerades ansökningar om uppgörelse i april och november 1758, maj 1759 och febr. 1760 i afskrift bilagda berättelsen om växeloperationerna febr. 1761 bland SU:s deputerades handl.

[2] Stora deputationens betänkande angående kontraktet med König d. 10 dec. 1765 och berättelse d. 19 sept. 1766, bägge tryckta; den senare innehåller de framgifna brefven.

[3] Enligt SU:s berättelse d. 17 april 1765; såsom kostnader räknades jämväl ränta å de i likvid lämnade statsobligationerna samt mistad tull för utskeppad brännvinspannekoppar.

slutas, Schauw framhäfde, att i de bägge kontrakt, som upprättats sedan sista riksdag, kronan gjorts skadeståndspliktig, medan de förra voro slutna på vinst och förlust. Men någon åtrå att underkasta uppgörelserna en förnyad granskning förspordes ej, och ett försök att ställa riksråden till svars för deras förhållande, hvarom SU. fattade beslut och de deputerade afgåfvo ett betänkande, undertrycktes — ovisst på hvad sätt.[1]

Striden om växelkursen vid riksdagen.

Genom växelkontorens skyndsamma upphäfvande ville hattledarne allenast bringa ett offer åt det allmänna missnöjet; någon förändring i det bestående hushållssystemet önskade de alls icke. På samma gång som en skarp förkastelsedom uttalades öfver växeloperationerna, vidhölls läran om undervikten såsom hufvudorsak till kursstegringen. Men tviflet hade numera vunnit sådan styrka, att det ej lät sig rubbas. Då bland SU:s växeldeputerade ryttmästaren Jennings föreslagit, att i betänkandet om växelkontoren af d. 7 april 1761 skulle införas en »deduktion» om underviktens inverkan på kursen, hade Schauw befarat, »att den tydligaste deduktion vore för svag att verka öfvertygelse hos den, som ingen sådan vill emottaga».[2]

Såsom ledare för oppositionen framträdde nu den trots sin höga ålder stridslystne Nordencrantz. På uppdrag af regeringen, sedermera bekräftadt af riksens ständer, hade han sedan år 1754 arbetat på att finna botemedel mot den höga kursen och hade vid riksdagens början färdigt ett vidlyftigt arbete »Om finansverk i gemen», hvilket öfverlämnades till granskning åt en af honom själf utsedd beredning ur de tre högre stånden. I detta verk gick Nordencrantz till grunden af det onda. Växelkursens förhållande sedan äldsta tider utreddes med det resultatet, att kursens

[1] SU:s prot. 30 maj, 3 juni 1761. SU:s deputerades prot. 11 juni 1761. Om den tillämnade granskningen mot rådet se MALMSTRÖM V: 61 a. 1.

[2] SU:s deputerades prot. 6 april 1761. Schauw tillade försiktigtvis, att han endast refererat andras åsikt — liksom om det varit förgripligt att betvifla undervikten.

växlingar befunnos städse ha härrört ur förändringar i myntfoten. Ogynnsam handelsbalans kunde ha vållat tillfälliga kursstegringar, men det orimliga i påståendet att undervikt drifvit upp kursen allt sedan 1740 påvisades, och kommerskollegii handelsbalanser förklarades för »irrbloss», ägnade att vilseleda allmänna meningen. Rätta orsaken till kursstegringen vore vissa författningar rörande myntet och banken sedan år 1739, hvartill räknades bankolånen, tillåtelsen att erlägga tullen i sedlar i stället för karoliner, plåtutväxlingsförbudet, karolinernas uttagning ur länebanken samt icke minst järnkontorets inrättning 1747. I synnerhet utbredde sig Nordencrantz öfver de fördelar, som vissa exportörer haft af bruksegendomars och varors belåning i bank och järnkontor; några få hade missbrukat sitt inflytande på bankens och järnkontorets förvaltning att disponera stora fonder till uppköp och belåning af järn, hvarigenom de efter behag kunnat stegra priser och växelkurs. Så länge växelkontoret varit bundet till kursens fällande och stått under Plomgrens måttfulla ledning, hade det verkat i god riktning. Men sedan denna dess skyldighet upphört och egennyttiga spekulanter vunnit insteg på »växelteatern», hade vidtagit en kursens stegring öfver alla gränser; att stegringen härrörde af kriget och kronans ökade behof af växlar, var lika ogrundadt som att undervikt vållat densamma.[1] Nordencrantz ville icke,

---

[1] Växelberedningens berättelse, innehållande ett utdrag af Nordencrantz' arbete, tryckt 1762. Jfr MALMSTRÖM V: 47 o. f. Nordencrantz påstod, att kursstegringen på våren 1757, innan ännu kriget utbrutit, härledde sig af operationer mot det Königska kontoret, och förmodade, att en ökad belåning af järn i banken under den följande tiden gifvit trassenterna styrka att stegra kursen. I själfva verket begynte kursstegringen i maj 1757, då Sverige redan biträdt alliansen mellan Frankrike och Österrike och kriget var färdigt att när som helst utbryta; beslutet om krig fattades d. 22 juni och truppsändningarne vidtogo omedelbart. Järnbelåningen i banken var mindre betydande under åren 1757—1761 än under 1750-talets första hälft. Jfr bih.-tab. I. Om beskyllningen mot Kierman och associerade för operationer mot det Königska kontoret se ofvan s. 171.

såsom hattarne nu helst önskade, frånkänna växelkontoren all gagnelig verkan; att de misslyckats tillskrefs den öfvermakt, som trassenter utom kontoret vunnit förnämligast med järnkontorets bistånd. Han ville icke heller härleda kursstegringen ur banksedlarnes stora mängd i och för sig själf. Icke öfverflöd af representativt mynt, utan det bruk, som däraf göres, förvärrar dess värde, förklarar han i ett senare utgifvet arbete.[1]

Afsikten att angripa icke ett system eller ett parti, utan några misshagliga personer lyste alltför tydligt ur denna framställning, som utmynnade i det yrkandet, att ur bankodeputation och bankostyrelse skulle uteslutas alla de, som hade intresse af kursens stegring, lån på exportvaror, bruksegendomar och aktier förbjudas i banken samt järnkontoret förhindras att använda dess fond till annat än nödträngda bruksägares förlag samt till järnsmidets och järnförädlingens förbättring. De slutsatser, hvartill författaren kommit, voro i hög grad ensidiga och öfverdrifna. En sådan inverkan på kursstegringen, som tillskrifvits järnkontoret, var icke möjlig af det skälet, att kontorets fond för uppköp och belåning af järn icke utgjorde en tiondedel af summan för rikets årliga järnexport; detsamma gällde bankolånen på järn och aktier.[2] Icke dess mindre innehöll arbetet till-

---

[1] Bekymmerslösa stunders tankar . . . . V:51 o. f. Nordencrantz ansåg det lika oriktigt att tro, att sedlarnes myckenhet försämrat värdet som att öfverflödet af amerikanskt guld och silfver vållat prisstegringen i Europa på 1500-talet.

[2] Järnkontorets stångjärns- och manufakturjärnsräkenskaper utvisa enligt 1760 års bokslut en behållning af tillhopa 3.392.614 d. k. m., däri inräknadt fastigheter m. fl. tillgångar, som ej voro disponibla för uppköp på marknaden. Jfr ocks. 238 a. 2. Bankolånen på järn, stål och mässing utgjorde vid samma tid 1.023.993 d. s. m. Den årliga järnexporten enligt handelsbalanserna uppgick till närmare 10 mill. d. s m. efter parikurs. I en handskrifven historik öfver järnkontorets uppkomst af Gustaf Myhrman yttras s. 19 följande: »Det är ovisst, huruvida järnkontoret på 1750- och 1760-talet understundom, såsom det förmodades, tagit någon del i de anstalter, som troddes verka på växelkursen; men troligen var detta blott en misstanke uppkommen däraf, att några köpmän, som tillika voro bruksägare, deltogo såsom full-

räckligt med farliga sanningar om orsakerna till banksedlarnes vanvärde, rätta förhållandet med undervikten m. m. för att sätta hela hattsystemet på spel. En ny styrka hämtade Nordencrantz' påståenden af kommerskollegii till riksdagen uppgifna sammandrag af de sistförflutna årens handelsbalanser, som för tiden 1756—1759 utvisade en total öfvervikt af 23 t. g. I och för sig anmärkningsvärdt efter en oafbruten följd af underviktsår allt sedan 1746, var resultatet desto mer öfverraskande för hattarne, som öfverskottet föll på åren 1757—1759, då växelkursen stått högre än någonsin förut sedan myntteknens dagar. I bankodeputationen ville man icke sätta tro till någon öfvervikt under tider af myntbrist och hög växelkurs, så stridande mot allt, hvad man dittills lärt och trott.[1]

Nordencrantz' påståenden vunno alltså bekräftelse

---

mäktige i järnkontorets förvaltning» (aftryckt i Betänkande med förslag till reglemente för järnkontoret d. 6 okt. 1866). I Järnkontorets annaler 1817 I:23 tillbakavisas LAGERBRINGS beskyllning i Svea rikes historia i sammandrag Del 5, afd. 2, sid. 46, att järnkontoret »till äfventyrs befordrat mera enskildt än allmänt gagn». Jfr dock ofvan s. 114 a. 1. Fullmäktige i järnkontoret voro vid slutet af 1760 justitiekanslern Stockenström, bergsråden Örnsköld och Bergenskö1d, Lefebure och Jennings. I synnerhet mot den sistnämnde riktade sig Nordencrantz' hat, icke minst därför, att N. till Jennings försålt flera bruksegendomar i Sverige och Finland, för hvilka en del af köpeskillingen blifvit inneстående och delvis gjorts värdelös genom kursens stegring.

[1] Lurendrägerierna upptogos till $41^1/_2$ t. g. för de fyra åren, eller tredubbla beloppet mot i näst föregående balans, förmodligen med hänsyn till 1756 års införselförbud. 1756 års balans hade en undervikt af 36 t. g., lurendrägerier (10 t. g.) inräknade, de tre följande åren alltså en sammanlagd öfvervikt af c:a 60 t. g. I bankodeputationens myntutskott förklarades i jan. 1761, att bristen på metalliskt mynt måste bero på undervikt, »ehuru det vill föregifvas, såsom ryktet i allmänheten under denna riksdag blifvit utspridt, att rikets nuvarande handelsbalans är fördelaktig»; lurendrägerierna måste ha varit större än kommerskollegium antagit. Myntutskottets prot. 23 jan. 1761. I ett memorial af d. 8 juni 1762, tryckt såsom n:r 11 bland Åtskilliga memorialer ang. myntet och växelkursen 1762, påvisade Rudbeck med handelsbalansernas siffror, att kursstegringen ej kunde ha vållats af undervikt.

och det var att befara, att en opinionsstorm vid riksdagen skulle uppväckas mot hattarnes af hemlighet omgärdade finanssystem. Men den hotande räfsten afböjdes skickligt; Pechlins intriger sörjde för, att den Nordencrantzska växelberedningens arbete drogs ut på tiden under tvister med en af dess medlemmar och sekreta utskottsledamöter till lika antal sammansatt sekret växeldeputation. Beredningen aflämnade väl, som förut nämndt är, den 28 mars 1761 ett betänkande till stånden, men afgörandet uppsköts i afvaktan på svar af sekreta växeldeputationen, hvilket svar, då det sedermera i april 1761 inkom, icke ens blef behandladt. Saken fick afstanna och något resultat af beredningens eller sekreta växeldeputationens arbete förspordes ej under riksdagen.[1]

Tviflet och missnöjet erbjödo emellertid fortfarande en fruktbar jordmån för allehanda reformförslag, mer eller mindre syftande mot grunden af det bestående systemet. I allmänhet voro förslagsställarne ense därutinnan, att för lindriga lånevillkor i banken och ymnigheten af sedlar vållat kursens stegring, men skilde sig i fråga om, huru det onda närmare skulle anses och botas. De flesta ville i likhet med Nordencrantz söka upphofvet till kursstegringen uti det monopol, som några få spekulanter tillvällat sig på växelmarknaden. Däraf framkommo yrkanden på järnkontorets upphäfvande bl. a. från Emanuel Swedenborg, på inrättning af ett publikt växelkontor, som genom upphandling af exporter och försäljning af växlar reglerade kursen, på järnprisens afslutande i speciemynt m. m. Att kursen åter borde nedfällas till pari, därom rådde icke mer än en mening bland desse, som i kursförhöjningen sågo en profit för några få köpmän, vunnen på andra medborgares bekostnad. Detta betraktelsesätt räknade naturligen sina anhängare bland alla dem, hvilka såsom löntagare fått sina inkomster reducerade till hälften genom myntvärdets försämring.[2]

---

[1] Se närmare MALMSTRÖM V: 49 o. f.

[2] Em. Swedenborgs memorial d. 17 nov. 1760. Yrkandet på

Å andra sidan framkommo under riksdagen yrkanden på, att myntvärdet skulle fixeras genom en *realisation* af bankosedelstocken. I motsats mot Nordencrantz och hans anhängare ville andra härleda kursens stegring, icke ur några trassenters egennyttiga spekulationer, ännu mindre ur undervikten, utan ur banksedlarnes mängd i och för sig; sedelstocken, som 1761 var 45 millioner d. s. m., 1755 allenast 15 millioner, kunde omöjligen representera ett tre gånger så stort rörelsekapital, däraf helt naturligt värdeförminskningen. Såsom den mest talangfulle förkämpen för en sådan åsikt framträdde 1761 ekonomie adjunkten vid universitetet i Uppsala P. N. Christiernin i af trycket utgifna föreläsningar om växelkursen. Christiernins framställning formade sig i de flesta punkter till en polemik mot Nordencrantz, hvars öfverdrifter han tillbakavisade, på samma gång som han upptog flera af dennes påståenden. Grunden för sedlarnes värde hade plåtmyntet utgjort, så länge sådant fanns att tillgå i bankokassan; den tillfälliga stegring, som de utländska myntkurserna företett 1740, härleddes af krig och missväxt. Men sedan banken upphört att utlämna annat än skiljemynt, måste sedlarne efter hand antaga en mot dettas metallvärde, $^2/_5$ af plåtens, svarande kurs. Väl hade sedelvärdet kunnat upprätthållas under 1750-talets första hälft, tack vare lysande konjunkturer och liflig affärsomsättning, som kräft ökadt rörelsekapital; icke minst hade järnkontoret bidragit därtill genom att stegra priset på utländsk marknad och bereda exportörerna ersättning för växelkursens nedgång. Men när sedermera under krigsåren sedelstocken svällde ut, var kursstegring

ett publikt växelkontor framställdes af öfverstelöjtnant Nordenskjöld i ett memorial d. 17 nov. 1760. Bägge memorialen bland SU:s deputerades handl. I en anonym broschyr från 1761 »Tankar om orsaken till den Sveriges rike plågande höga växelkursen» meddelades ett förslag till bankoväxelkontor, hvilket framkallade ett svar af Pehr Tham, ett gensvar af Peter Lund och tilläggningar till projektet af författaren. I en anonym skrift från 1762: »Tankar huruledes med handel och växelkurs, bankolån och landtbruk etc.» återkommer samma förslag.

en naturlig följd. I motsats till gängse åsikter förfäktade Christiernin, att riket ej led skada af den höga kursen, för så vidt icke ett förlustbringande växelrytteri däraf alstrades; tvärtom verkade hög kurs såsom exportpremie och hämmade import. Den öfverklagade prisstegringen var endast inbillad, ty »i plåtar, dukater och verkligt silfvermynt betalar man ej mera än efter förra vanligheten». Väl hade löntagare och innehafvare af penningkapitaler förlorat på den höga kursen; men deras lidande kunde ej motivera, att kursen åter fälldes och hela näringslifvet utsattes för de förlamande verkningarne af ett prisfall. För framtiden borde man arbeta på kursens fixerande vid dess nuvarande dalertal genom att inlocka öfverflödigt sedelmynt i lånebanken medels en högre räntesats; våldsam indragning af sedlarne borde undvikas. Egennyttiga växelspekulationer borde stäfjas genom utvidgad införselfrihet, ty om främmande laster hitlockades, kunde importörer i betalning lämna returfrakter och frigöras från nödtvånget att anlita trassenterna. Till samma ändamåls vinnande kunde vid försäljningsaftal betalningssumman ställas på speciemynt. Framför allt vore nödigt, att vid en framtida realisation af sedelstocken infördes en enhetlig silfvermyntfot med enklare räknesätt.[1]

Christiernins skrift innehöll således i viss mån ett försvar för hattarnes finanspolitik, vida bättre än det, som den förut nämnda handelskommissionen presterat, och visade hän på en möjlig lösning af kursproblemet. Icke

---

[1] CHRISTIERNIN: Utdrag af föreläsningar angående den i Svea rike uppkomne växelkursen till dess beskaffenhet, orsaker och påföljder. 1761. I Lärda Tidningar 1761 n:ris 70—74 recenseras Christiernins arbete och säges: »Arbetet har redan vunnit tycke hos kännare, och läsaren lärer däruti finna mera viktiga saker än fåfängt prat och vidlyftigt svatsande.» Liknande åsikter med Christiernin uttalade kanslirådet Krister Horn i ett memorial af d. 19 november 1760 (bland SU:s deputerades öfver växelärendena handl.), EDV. RUNEBERG i »Tankar om penningars värden eller afhandling om växelkursen» (tryckt 1762). samt E. O. RUNEBERG i »Tankar om ett rätt kammar- och skattläggningsverk» (tryckt 1761).

dess mindre upptogos hans läror lika illa af hattarne själfva som af mössorna. De senare voro naturligen efter Nordencrantz' anvisning strax färdiga att utdöma Christiernins synpunkter. I åtskilliga följdskrifter antastades påståendet, att sedlarnes värde faktiskt grundade sig på skiljemyntet; detta vore stridande mot bankens ej för all tid upphäfda förpliktelse att utväxla plåtar. Kursstegringen hade icke sträckt sina verkningar längre än till växelmarknaden, så att endast de stora köpmännen haft gagn däraf, men andra näringsidkare, landtmän och fabrikörer blifvit lidande, ty landtmannaprodukter och inhemska fabriksvaror hade ej stegrats i proportion mot de införda varorna. Den höga kursen vore en skatt lagd på vissa medborgare af andre. »Hvem vill vara undersåtare i ett land, där en sparrmakare bör lida, för det att skomakare äro flera» skref Pehr Tham, en af Nordencrantz' vapendragare.[1]

Denna klagan var så till vida berättigad, att spannmålspriset till följd af brännvinsbränningsförbudet och goda årsväxter gått starkt ned under åren 1758—1760, hvarför också bränningen frigafs vid riksdagens början. Men frånsedt detta kunde ej med skäl göras gällande, att landtmannaprodukter och inhemska fabriksvaror varit mindre berörda af den allmänna prisstegringen, fastän denna gifvetvis i första hand träffat järn och andra stapelvaror.[2]

---

[1] (PEHR THAM): Tankar emot fil. adjunkten Christiernins Utdrag af föreläsningar ... 1761. (C. G. EHRENHOFF): Några anmärkningar vid en nyligen af trycket utkommen skrift kallad Utdrag af föreläsningar ... 1761. (FR. MOZELIUS): Några misstag anmärkte uti herr adj. Christiernins Utkast af föreläsningar om växelkursens höjd i Sverige. 1762. Enligt Biografiskt lexikon inbragte Thams skrift honom Nordencrantz' dotter till äkta maka »med en hederlig hemgift». Frågan om banken var pliktig inlösa kopparmyntssedlarne med plåtar eller endast med skiljemynt utgjorde länge ett stridsämne, på den grund att myntsorten ej var specificerad å sedeln. Härom en polemik mellan MAGNUS BLIX: »Sveriges finans ifrån år 1745 till år 1795, dess grundsatser, dess utvägar och dessas olyckliga följder» samt »Anmärkningar vid herr häradshöfdingen M. Blix' afhandling om Sveriges finans ifrån år 1745 till år 1795 af en svensk bonde», bägge från 1797.

[2] Se härom bih.-tab. V. Jfr ock ARNBERG, s. 165.

Icke heller hattarne ville ansluta sig till förslaget om realisation af sedlarne. I bankodeputationen fann man Christiernins läror strida mot de anstalter, som under riksdagen gjorts till sedelmängdens förminskning, och deras publikation förgriplig enligt utgångna tryckfrihetsstadganden.[1] I själfva verket fann sig hattpartiet, som 1738 för näringarnes skull afvisat förslag om en sjättedels devalvation af det då gängse plåtmyntet, nu försatt i nödvändigheten att arbeta på kursens fällande till pari, huru föga detta än kunde öfverensstämma med näringsidkares intressen. En myntrealisation, som var den oundgängliga konsekvensen af den förda bankpolitiken, ville partiet icke taga ansvaret för.

Ett förslag af kammarkollegium om inlösning af sedlarne efter 48 marks kurs genom utmyntning af riksdalrar enligt den s. k. Leipzigerfoten rönte allmänt ogillande i bankodeputationen, ehuru det förordades af kollegiets president K. Fr. von Höpken såsom ägnadt att förekomma »de revolutioner och skakningar, hvilka eljest åtfölja myntförändringar». En sådan realisation skadade kreditorernas rätt och reducerade, menade Halenius, sedlarne till mynttecken blott och bart. Än mindre ville naturligtvis bankodeputationen tillstyrka ett förslag af prosten Hiortzberg om sedlarnes realisation efter 60 marks kurs, hvilket vore att anse såsom 60 % utdelning åt kreditorerna. Bägge dessa förslag hade tillika åsyftat införandet af silfvermyntfot och plåtmyntets afskaffande, till stöd för hvilket anfördes de gamla skälen från myntkommissionens dagar. Men bankodeputationen häfdade fortfarande, att riksdalern vore att betrakta såsom rikets enda hufvudmynt; att utbyta plåtarne mot silfver vore dessutom ändamålslöst, så länge undervikten funnes och utdref alla reda penningar ur landet.[2]

---

[1] BD:s prot. 3 okt. 1761.

[2] BD:s myntutskotts prot. 23 jan. 1761. BD:s prot. 23 s. 26 juni 1761 (med referat af Höpkens förslag), 3 och 19 juni 1762. Banko- och myntdeputationens prot.-utdrag d. 3 juni 1762 med utdrag af

Frågan om banksedlarnes realisation, en gång väckt, fortfor emellertid att sysselsätta sinnena och tillvann sig mot riksdagens slut allt större uppmärksamhet. Då Hiortzberg i april 1762 frambar ett nytt förslag om realisation efter 72 marks kurs jämte en plan till omorganisation af banken efter de kontinentala girobankernas mönster, hänsköts frågan af SU. till en särskild deputation af 12 dess ledamöter. Lika litet som de förut omnämnda förslagen kunde naturligtvis detta, omfattande och skissartadt som det var, leda till något beslut i riksdagens sista timma; dess förverkligande hade också kräft ansenligare tillgångar än riksens ständer då hade till sitt förfogande.[1]

Nära nog hade likväl tvenne andra förslag, åsyftande silfvermyntets införande i rörelsen, blifvit riksens ständers beslut. Hos adel och bönder genomdrefs i maj 1762 en del af Nordencrantz' finansplan, nämligen förslagen, att försäljningskontrakt skulle afslutas i riksdaler samt att ut- och ingående sjötullen skulle erläggas i silfvermynt; sedan borgarne afslagit, förföll dock frågan genom prästeståndets uraktlåtenhet att fatta beslut.[2] Den oförenliga motsatsen mellan de intressen, som berördes af myntvärdets reglering, omöjliggjorde vid denna riksdag hvarje beslut. Från bankodeputationen utgick ett förslag att efter hand minska

---

kammarkollegii riksdagsrelation bland SU:s oafgjorda mål 1761—62. Därsammastädes BD:s betänkande d. 14 november 1761 öfver Hiortzbergs förslag. I ett nytt utlåtande af d. 1 juli 1761 (bland myntutskottets handl.) åberopade kammarkollegium ett betänkande af deputerade öfver silfvermyntningen vid riksdagen 1731 med förslag till ändring af myntfoten. Efter Leipzigerfoten utmyntades 1 mark kölniskt fint silfver till 12 rdr, enligt svenska foten till något mer än 9 rdr. König VI: 164.

[1] Den Hiortsbergska deputationens prot. och handl. jämte ett betänkande afgifvet af deputerade bland SU:s deputerades handl. Hiortzberg föreslog plåtmyntets afskaffande och införandet i rörelsen af underhaltiga riksdalrar.

[2] Se Malmström V: 158. Därjämte bifölle adeln och bondeståndet, att de som voro bruksägare och hade lån i banken, skulle få dem uppsagda att återbäras inom tre år, om icke kursen inom den tiden fälldes till 40 mark.

sedelmängden genom afbetalningar å publika och enskildes lån samt genom inskränkning vid nya låns utlämnande, hvilket förslag i hufvudsak biträddes af SU. och framlades för stånden i september 1761. Men i de bägge stånd, adeln och prästeståndet, där ärendet hann blifva behandladt, fick det parti öfverhand, som i kursstegringen ville se verkan af några trassenters egennyttiga operationer; den föreslagna afbetalningen å enskildes lån förkastades och beslut fattades i stället om, att exportvaror och ostindiska kompaniets aktier skulle vara uteslutna från belåning intill nästa riksdag, en åtgärd som i självfva verket var alldeles betydelselös för förminskningen af banksedlarnes mängd och upprättandet af deras värde. Då bankodeputationens plan således var tillspillogifven, blef det nödvändigt att i afvaktan på ståndens vidare åtgärder alldeles afstänga banken för enskilde lånsökande, hvilket verkställdes i febr. 1762, sedan SU. utan ståndens hörande därom fattat beslut.[1]

Medan den höga kursen med växande ifver debatterades inom och utom riksdagen, utan att något resultat däraf förspordes, bemödade sig hattarne i bankodeputationen och SU. att, så godt sig göra lät, hålla förordningarne om sedlarnes tvångskurs vid makt. Visserligen stod svårligen den uppfattningen att häfda, att banksedeln var ett lika godt mynt som plåten, gentemot det allmänna bruket i handel och vandel och i strid mot domstolarnes praxis vid tvister om betalning. Då bankofullmäktige i maj 1761 hemställde om åtal mot en handlande i Stockholm, som vägrat mottaga sedlar i likvid, lät bankodeputationen vid saken bero, emedan domstolens utslag väntades utfalla emot banken, och den underlät att inför Svea hofrätt, bankens forum, beifra en öfverklagad dom af Bohusläns lagmansrätt, hvarigenom betalning i banksedlar ogillats vid bördelösen.[2] Men då flera liknande fall bragtes inför deputationens pröfning och

---

[1] Se MALMSTRÖM V: 107 o. f.

[2] BF:s skrifvelse d. 27 maj 1761 i registraturet. BD:s prot. 17 juni, 14, 23 nov., 2 dec. 1761. Banken lät dock bevaka sin rätt i Göta hofrätt, där domen öfverklagats.

gäldenärer begärde riksdagens ingripande mot dem, som fordrat plåtar i betalning, hemställdes d. 27 april 1762 till SU., om icke allvarsam hand borde hållas öfverut gångna förordningar och domhafvande åtvarnas att ej vid tvister om likvid göra skillnad mellan sedlar och reda mynt.[1] I SU. yppades mycken tvekan om gagnet af åtgärder, stridande mot rätt och billighet, ja mot bankens egen praxis vid in- och utväxling af reda penningar; i riksdagens sista stund blef dock nyssnämnda hemställan bifallen, och samma dag ständermötet afslöts på rikssalen d. 21 juni 1762 afläts skrifvelse härom till Kungl. Maj:t med anhållan, att brefvet till domstolarne ej trycktes. I öfverensstämmelse därmed utfärdades i aug. 1762 hofrätternas cirkulärbref till domstolarne att vid förefallande tvister om börd icke vägra att anse bankens sedlar lika med myntade plåtar.[2]

Under riksdagens lopp blef bristen på nödigt skiljemynt för rörelsen allt kännbarare i landsorterna, bankens och kronans oförmåga att tillgodose behofvet allt mera uppenbar. I SU. berättades, att det var en allmän vana bland folket att undangömma slantar, emedan man väntade deras förhöjning, ett missbruk, som t. o. m. präster praktiserade med skiljemynt, som influtit genom kollekter. I början af

---

[1] BD:s prot. 5 mars, 27 april 1762.

[2] SU:s prot. 18, 21 juni 1762. Svea hofrätts cirkulär till domstolarne d. 26 aug. 1762 hos Schwerin, s. 168. I ett särskildt votum vid BD:s prot.-utdrag d. 6 maj 1765 (bland SU:s handl. 1765—66) klandrar Nordencrantz, att skrifvelsen härrörde från endast en ledamot i bankodeputationen och några andra ledamöter i SU., som varit tillstädes samma dag som riksdagen afslöts. Malmström V: 159 a. 1 framdrager en annan och orättvis beskyllning af Nordencrantz, nämligen »att ärendet antingen icke varit föredraget eller också blifvit afslaget i sekreta utskottet». — Domstolarnes praxis stödde sig på Jordabalkens 5 kap. 1 §, att bördeman vid lösen skulle ställa »fulla köpeskillingen i det mynt, som i köpebrefvet står», hvarvid dock var tilllagdt »eller framlägge på insatta penningar sådana bevis, som allmänt i riket gälla». Detta tillägg åberopades nu af bankodeputationen gentemot domstolarne. Handelsbalkens 9 kap. 2 § stadgade, att försträckt skulle »jämngodt och till fullo återgäldas»; något domstolsutslag härom drogs ej inför bankodeputationen.

år 1762 inberättades från Skåne, att tryckta och skrifna obligationer på skiljemynt utgifvits i rörelsen, hvaremot bankodeputationen förklarade sig ej kunna något åtgöra.[1]

Såsom botemedel mot myntbristen angaf SU. i ett betänkande till stånden af d. 11 febr. 1761 påskyndande af slantmyntningen jämte vissa »andra till ändamålet ländande, men myntverket ej rörande författningar»; med det senare afsågs förnämligast minskning af sedlarnes mängd och kursens nedsättning. Men riksdagens anstalter härutinnan vore ej ägnade att afhjälpa det onda. Slantmyntningen drefs under åren 1761—1762 ej högre än till hälften af det belopp, 2.400 sk⊠ årligen, som bankofullmäktige ansett erforderligt; långt ifrån att sedelmängden minskades, tillväxte densamma under nyssnämnda år med c:a 10 mill. d. s. m. såsom en följd af de nya försträckningar riksdagen beviljade kronan.[2]

---

[1] SU:s prot. 30 maj, 18 juni, 27 aug. 1761, 28 jan. 1762. BD:s prot. 5 mars 1762. Föreställning till konsistorierna påtänktes, men befanns icke lämplig, icke heller det förslaget att med förbigående af ränterierna utdela till magistrater och socknar skiljemynt efter hvarje orts lägenhet och behof. Däremot utfärdades d. 30 juni 1761 en kungörelse emot utspridda osanna rykten om slantarnes förhöjning — till den verkan den hafva kunde. SCHWERIN, s. 148.

[2] SU:s prot. 11 febr. 1761 och betänkande s. d. till stånden. STIERNSTEDT, s. 390, 392. Till slantar myntades under nedanstående år:

1761	1.407	sk⊠
1762	904	»
1763	1.335	»
1764	1.145	»
1765	1.105	»

Bankodeputationen gjorde tvärt emot Kungl. Maj:t gällande, att det var kronans sak att förse landtränterierna med skiljemynt; till hvart och ett af de närmaste fem ränterierna kunde dock på bankens bekostnad afsändas 10 fjärdingar. För öfrigt hade Kungl. Maj:t uttalat sig mot fortsatt stark slantmyntning, »hvilket till landets skada i framtiden lända kunde». BD:s prot.-utdrag d. 31 jan. 1761 med bilagdt utdrag ur rådsprot. d. 22 jan. bland SU:s handl. SU:s prot. 11 febr. 1761 och skrifvelse till Kungl. Maj:t s. d.

I sitt förut omnämnda betänkande hade handelskommissionen anvisat ett utländskt lån som enda utvägen att förekomma kursens stegring. Efter åtskilliga tvister hade också ständen i mars 1761 bemyndigat SU. att utrikes uppnegotiera 3 mill. rdr mot säkerhet af vissa ej förut pantförskrifna kronoinkomster. Villiga långifvare saknades visst icke att döma efter mängden af de anbud, som inlöpte, och SU. gaf städse sitt bifall, fastän villkoren inberäknadt provision, courtage m. m. voro drygare än de, som riksens ständer fastställt. I Hamburg och Nederländerna voro svenska agenter verksamma att undanrödja de hinder, som gjordes af engelska och preussiska regeringarne. Men gång efter annan gäckades förhoppningarne. Än förebars utgångna förbud mot lån till främmande makter, än tillfogades nya villkor, som ej stodo i öfverensstämmelse med vårt regeringssätt. Den uttalade förmodan, att osäkerheten i författningarne och det växande ståndssplitet afskräckte utländingarne, torde ha varit fullt riktig.[1] Mot riksdagens slut lyckades det dock att erhålla säkert löfte om lån i Genua, och i maj 1762 var kontrakt upprättadt om 3 mill. livres mot säkerhet af vissa kronoinkomster, garanti af banken och personlig borgen af bankokommissarierna.[2]

Under tiden hjälpte sig statsverket fram med försträckningar af inhemska kapitalister, af riksens ständers kontor samt — när öfriga tillgångar voro uttömda — af banken. De förstnämnda lånen lämnades i växlar på pommerskt mynt att betalas med hamburgskt bankomynt efter den kurs, som var då lånet afslöts. Kronan blef därvid lidande såväl på det pommerska myntets fortgående försämring

[1] Malmström V: 61 o. f. SU:s prot. 7 april, 6 maj, 22 juni, 27 aug., 13 nov. 1761, 22 jan., 26 febr., 16 mars 1762 m. fl. st. Statsdeputationens prot. 17 jan., 14 maj, 26 aug., 9, 24 sept., 6, 14, 28 okt., 3 nov. 1761. Bland annat försöktes i Brabant ett obligationslån genom förmedling af Grillska huset i Amsterdam.

[2] Statsdeputationens prot. 10 maj, 10 juni 1762. Kommissarierna tecknade borgen endast på villkor, att Kungl. Maj:t frikallade dem och deras arfvingar för allt tilltal, lagsökning eller ansvar för förbindelsen. Se Schwerin, s. 171.

som i synnerhet genom kursstegringen på Hamburg. Mindre gäller detta de försträckningar, som f. d. delägaren i Königska växelkontoret H. Wittfoth i okt. och dec. 1761 lämnade, till sammanlagdt 700.000 rdr pomm. kurant att betalas i rdr holl. kur. à 66 mark efter 3, 4 och 6 månader, äfvensom de 700.000 rdr pomm. kurant, som ryttmästaren Jennings förskotterade i dec. 1761 med betalning i hamburger banko à 75 mark d. 1 mars och 1 april 1762. Men de 1.800.000 rdr pomm. kurant, som Jennings levererade i mars 1762 att betalas på eftersommaren och hösten samma år med hamburger banko à 77 1/4 mark, måste gäldas med växlar på Hamburg à 92 mark, som vissa handlande i Stockholm förmåddes subskribera åt kronan vid en tid, då kursen redan öfverstigit 100 mark. Kursförlusten för kronan å förskotterade 3.200.000 rdr pomm. kurant beräknades af sekreta utskottet 1765 till nära 700.000 d. s. m.[1]

Den häftiga kursstegring, som följde efter riksdagens slut från 80 mark på Hamburg i juni 1762 till 108 mark i oktober samma år, får hufvudsakligen tillskrifvas de nya lån i banken till icke mindre än 80 t. g., som SU. under riksdagens sista månader beviljade.

Rådet och växelkursen under åren 1762—1764.

Det enda positiva beslut, som 1760—62 års riksdag

[1] SU:s prot. 30 okt., 11 dec. 1761, 17, 19, 26 mars 1762. Särskilda rådsprotokoll rörande växelkursen 13, 19 juli, 2 nov. 1762. SU:s berättelse om statsverket d. 7 mars 1765, s. 13 (tryckt). Krigsrådet Adelswärd hade erbjudit något förmånligare villkor än Jennings, nämligen 5 1/2 d. k. m. per rdr pomm. kurant, 76 mark per rdr hamb. b:o och likvid efter 4 månader mot 5 3/4 d. k. m. per rdr pomm. kurant, 77 1/4 mark per rdr hamb. b:o och likvid efter 3 à 6 månader; men han återtog sitt anbud. Statsdeputationens prot. 24 o. 26 mars 1762. I SU. klandrade Ridderstolpe Jennings anbud och ville ha lånet kungjordt, emedan andra erbjudit samma villkor. SU. ansåg dock publikation betänklig. SU:s prot. 17 och 19 mars 1762. SU:s deputerade öfver växelärendena hade förgäfves sökt förmå Kierman och associerade att förbinda sig till förskott å subsidierna; med växelkontorets upphörande uteblef vidare hjälp från det hållet. Likväl hade Kierman på nyåret yttrat i SU., att förskott kunde lämnas först sedan decharge blifvit gifven. SU:s deputerades prot. 7 o. 21 maj 1761. SU:s prot. 8, 9, 21, 27 jan., 18 maj 1761.

efterlämnade i fråga om penningväsendet, nämligen bankens tillslutning, föranleddes af nödtvång och var icke frukt af någon klart fattad plan; i sig själft var detta beslut föga lyckligt, alldenstund det endast drabbade dem, som voro i behof af nya försträckningar, men lämnade dem, som i spekulativt syfte inköpt egendomar, i okvald besittning af bankolånen med de lindriga afbetalningsvillkor, som stadgats vid riksdagen 1755—56. Någon anvisning på, i hvilken riktning kursproblemet borde lösas, hade bankodeputationen ej gifvit; hvarje förslag till ändring i den metalliska myntfoten, bl. a. genom plåtmyntets afskaffande, hade afslagits, och i sin berättelse om bankens tillstånd förklarade sig bankodeputationen sakna all anledning till att ändra »rikets numera väl inrättade guld- och silfvermyntfot».[1] I reglementet för banken tillhöllos fullmäktige att ej inlåta sig i någon silfverhandel med private och endast anskaffa så mycket silfver, som kräfdes för länebankens utbetalningar.[2]

Regeringen var således i saknad af riksdagens föreskrift i dessa frågor, men just detta förhållande framtvang i rådkammaren ett lifligare meningsutbyte och ledde till vissa uppslag, som sedermera under mössornas styrelsetid blefvo förverkligade. Egentligen var hattarnes finansiella system utdömdt vid riksdagen, och dess nederlag fullbordades därefter i rådet. Af deras särskildt sakkunnige voro Höpken och Palmstierna aflägsnade ur regeringen och Löwenhielm företrädde icke längre den åsikt, han förut med sådan ifver förfäktat, att yppighet och öfverflöd i bruket af utländska varor bragt penningväsendet på förfall. Någon bestämd riktning kan visserligen svårligen skönjas i öfverläggningarne och besluten, i det att helt motsatta förslag framkastades och öfvergåfvos eller ledde till halfva åtgärder, men

---

[1] BD:s berättelse om bankoverkets tillstånd bland SU:s handl. 1760—62.

[2] BD:s reglemente §§ 22 o. 23 bland BD:s handl. 1760—62, s. 3.200. Dock hemställdes till bankofullmäktiges bepröfvande ett förslag att med ostindiska kompaniets hjälp förvandla rikets koppar-mynt i guld! (regl. § 24).

i allmänhet kan sägas, att det var hattarnes öppne eller hemlige vedersakare, som angåfvo tonen.

Det var på hösten 1762, då kursen reste sig ända till 108 mark på Hamburg och kronan var i förlägenhet om växlar att betala Jennings förskotter med, som de mest vidtgående åtgärderna planerades. Underviktsläran synes fortfarande ha haft sina anhängare. Sedan kommerskollegium i ett infordradt betänkande icke funnit annan orsak till kursens stegring än öfverflödiga varors införsel och utländsk skuldsättning, förenade sig rådsherrarne om ett förslag till införselförbud för alla varor utom spannmål, viktualier och vissa fabriksråvaror, de sistnämnda förminskade till en tredjedel af den brukliga mängden. Så långt ville dock icke ens kommerskollegium gå, och Löwenhielm varnade för trots mot ständernas föreskrift, då de vid sista riksdagen ogillat och till hufvudsaklig del upphäft regeringens egenmäktiga öfverflödsförordning af d. 4 nov. 1756; en sådan åtgärd skulle dessutom blifva ett dråpslag för fabrikerna och kännbart minska tullinkomsterna. Förslaget fick därför falla och kom ej mera i åtanke.[1]

I bjärt motsats härtill hördes den återinsatte rådsherren från mössornas tid Gustaf Bonde yrka på större införselfrihet för att bryta det monopol, hvarigenom trassenter kommit i tillfälle att ockra på växlar och varor. Bonde kunde ej finna nog hårda ord mot dessa förtryckare. »Sedan de satt sig i possession af rikets flesta och redbaraste exporter, som de utomlands ombytt till våra oumbärliga nödtorfters inkommande och dyraste föryttrande till sina kapitalers förökande, hafva de således vårt endaste gångbara sedelmynt missbrukat att därigenom åter våra nya tillverkningar till sig lösa och på sådant sätt därmed ännu

---

[1] Särskilda rådsprot. rörande växelkursen 14 juli, 12, 14, 26 okt., 18 nov., 14 dec. 1762. Rådets önskan om införselförbud framfördes af Bielke och Löwenhielm till konungen personligen på Drottningholm, i akt och mening, att han själf skulle yrka därpå; konungen lofvade endast i allmänna ordalag att »konkurrera» med riksråden i allt det, som kunde fälla kursen.

fortfara samt till sådan grad bringa, att nöden torde tvinga till sådana utvägars tagande, som desperationer pläga med sig föra». Man återfinner häri Nordencrantz' tankegång, äfven i yrkandena, att tullen borde erläggas i silfvermynt, kontrakter afslutas i riksdaler och statstjänarne åtminstone till någon del aflönas i speciemynt.[1]

Detta yttrande vann anklang i den dåvarande regeringen. I synnerhet sedan några handlande i ett affordradt utlåtande erkänt, att spekulationer medverkat vid kursens växlingar, fastän, sades det, operationerna annorledes utslagit genom växelkursens stegring, tycktes rådsherrarne besjälade af den åsikten, att trassenterna ockrat på kronan och allmänheten. När vid den första betalningsterminen för de Jenningska förskotten på eftersommaren 1762 kursen stegrades, hade statskontoret velat härleda detta ur den »allmänna mindre betänkligheten att vinna på kronan», och vissa större handlande uppkallades i rådet samt fingo föreställning om kursens fällande. I påföljande oktober månad, då kursen stigit till dess högsta höjd och kronan var i behof af nya remissor för införskrifven spannmål, beslöts, att en ny föreställning skulle göras i skarpare ordalag, motiverad därmed att »Kungl. Maj:t icke låter sig betaga den fulla öfvertygelsen, att ju detta onda numera endast och förnämligast härrörer af den valör, hvilken de handlande sins emellan af själfrådig vinningslystnad och utan trängande nöd uppå börsen fixera»; de skulle varnas vid det äfventyr, som kunde följa för dem,

---

[1] Särskildt rådsprot. rörande växelkursen d. 4 nov. 1762. Om järnkontrakters afslutande på riksdaler infordrades järnkontorets utlåtande; däri förklarades en sådan åtgärd vara utan praktisk verkan, ty äfven om kontrakter ställdes på specie, skulle säljaren yrka på fastställande af dalertal, emedan han annars kunde riskera förlust genom kursfall. Äfven kommerskollegium afstyrkte, hvarför förslaget fick falla. Tullens erläggande i silfvermynt skulle visserligen enligt kommerserådet Vult von Steijerns beräkning höja tullinkomsterna från $5^1/_4$ t. g. till 14 t. g., men å andra sidan mest betunga nödvändighetsvaror, hvarför en sådan förändring befanns olämplig. Särskilda rådsprotokoll rörande växelkursen 26 okt., 17 nov. 1762.

»hvilka af egenvilja uti en fri regering på medborgare och undersåtar lägga ett odrägligt ok».[1]

Huruvida det är att tillskrifva dessa offentliga varningar eller de författningar, som vidtogos med banken m. m., att kursen sänkte sig under de följande månaderna och i juli 1763 var nere vid 76 mark på Hamburg, är naturligtvis ytterst svårt att afgöra, men det förra synes icke otroligt; på hösten 1763 reste kursen sig likväl åter till 95 mark och var påföljande år i genomsnitt lika hög som 1762. Till stäfjande af missbruken i växelhandeln pröfvade regeringen också nödigt att utfärda en ny författning af den 29 mars 1763, hvarigenom föregående bestämmelser förnyades, nya ordningsföreskrifter tillades och bötesstraffet skärptes.[2]

Någon misskundsamhet mot trassenterna ville regeringen icke heller visa, då 1763 års stora handelskris utbröt och här liksom annorstädes med ens afskar den öfverspända växelkrediten. Stockholms handlande gjorde de mest bevekande föreställningar om järnbref, suspension af växelstadgan och inrättande af en likvidationskammare att upptaga alla växelmål och utreda hvar och ens verkliga skulder. Men fastän kommerskollegium förordade denna begäran, ville regeringen icke tillåta något uppskof i det exekutiva förfarandet och beviljade allenast tillsättandet af en utredning med uppdrag att skydda fordringsägare mot förluster

---

[1] Särskilda rådsprot. 30 juni, 6, 13 juli, 14 dec. 1762 (det sistnämnda innehåller handlandenas utlåtande). Hemligt rådsprot. 20 okt. 1762.

[2] Kungl. Maj:ts ytterligare nådiga författning till mera ordnings bibehållande uti växelhandeln d. 29 mars 1763. Böterna för olofligt uppehållande af växlar höjdes från 200 till 400 d. s. m. — Efter ett genomsnitt af medeltalen för månad enligt inledande tabellen hos CANTZLER noterades kursen på Hamburg:

1762	86 mark k. m.
1763	83 »
1764	86 »
1765	85 »

Denna beräkning afviker något från den, som STIERNSTEDT, s. 402 meddelar.

genom alltför brådstörtad medfart; utredningen befattade sig därför med likvidationer endast i de fall, då bägge parterna begärde det.[1]

1763 års kris bragte i dagen, att växelrytteriet drifvits i oerhörd omfattning. Till hufvudsaklig del torde det ha upphört efter kraschen, men icke desto mindre fortfor växelkursen att fluktuera lika starkt som förut och noterades under åren 1764 och 1765 i genomsnitt högre än 1763. Det kunde därför icke längre göras gällande, att den olofliga växelhandeln och vinglerierna voro hufvudsakligen vållande till kursens läge, såsom man i rådet varit böjd att antaga. Orsakerna och botemedlen måste vara att söka annorstädes.[2]

I viss mån hade rådsherrarne skattat åt en annan uppfattning, då de på hösten 1762 efter lång tvekan förmådde sig att skärpa författningarne i afseende på bankolånens afbetalning; fastighetslånen skulle afbetalas med 4 % årligen i stället för 2 förut, och lånen på lös pant, länebankoattesterna undantagna, infordrades till närmaste förfallodag, hvarom kungörelse utfärdades den 11 november 1762. Någon betydande förminskning af sedelstocken kunde ej förväntas af denna åtgärd och följde heller icke, såsom i det följande närmare skall påvisas.[3] Än mindre framgång hade regeringens försök att stärka fonden för sedlarnes inlösen genom ett inrikes lån af speciemynt och ädla metaller, hvarom kungörelse utfärdades d. 17 november 1762. Genom

[1] Bergfalk: Bidrag till handelskrisernas historia, i Nord. Universitetstidskrift 5:e årg., 4:e häftet, s. 77—97. Bergfalk återgifver Nordencrantz' uppgift i Bekymmerslösa stunders menlösa tankar III: 96 m. fl. st., att c:a 7.000.000 rdr i protesterade växlar återkommit.

[2] Förut anförda sammandrag öfver trasseringarne enligt mäklareattester på Stockholms börs utvisar en stark nedgång efter krisen:

1762	5.111.988 rdr
1763	3.413.117 »
1764	2.873.756 »

Bil. 1 till SU:s prot.-utdrag d. 20 sept. 1765 (tryckt).

[3] Schwerin, s. 169. Malmström V: 220.

Löwenhielms energiska bedrifvande bestämdes, att förskrifningarne ställdes på riksdaler, dukater och kurant s. m. att återbetalas efter 4, 6 eller 10 år, en form, hvarigenom man visserligen undvek kursförlust för kronan, men å andra sidan gjorde utsikterna för lånet om intet. Ty ganska få funnes, menade riktigt kanslipresidenten Ekeblad, som ville »till kronan aflåta sitt redbara silfver och guld endast i spekulation på ett ringa intresse och i förhoppning att framdeles få det igen efter dess uträknade minsta värde i mynt, då de likväl nu efter växelkursen kunde därför få dess tredubbla värde i sedlar och dem efter behag förränta».[1]

Intill slutet af 1764 hade också detta lån inbragt endast 9.765 dukater, 39.150 rdr och 23.035 d. kur. s. m. eller tillhopa omkring 2 t. g. Vid samma tid hade tillflutit kronan i utländska lån c:a 375.000 rdr, hvaraf allra största delen levererats af Jennings och Finlay dels såsom fast dels såsom cirkulerande lån. Från Holland hade erhållits en mindre summa å ett obligationslån, hvaremot de öfriga utländska låneunderhandlingarna, däribland den italienska, ej ledt till resultat.

Helt annorlunda utslog den upplåning i sedelmynt, som statskontoret bedref jämlikt ett beslut af SU. vid sista riksdagen. Icke mindre än 22.685.319 d. k. m. hade intill 1764 års slut på detta sätt försträckts kronan af inhemska långifvare, som med säkerhet räknade på vinst genom kursens fall. I rådet förutsåg man, att detta lånesätt skulle lända till kronans förlust, och beslöt i november 1762 att innehålla därmed; men då det metalliska lånet misslyckades och statsverket var i behof af nya förskotter, måste upplåningen i k. m. åter tillgripas.[2] Under dessa tider af betryck för

[1] SCHWERIN, s. 170. Särskilda rådsprot. 4, 5, 11 nov. 1762, 30 april 1763. Metallerna lämnades banken i afräkning på ett kronolån i riksdaler.

[2] Bankokommissariernas rikdagsberättelse d. 12 nov. 1764 § 21 bland BD:s handl. 1765—66. Särskilda rådsprot. 11 nov., 14 dec. 1762. De inhemska lånen utgjorde öfver 90 t. g. eller 3 mill. rdr efter parikurs, men räknades efter 15 d. k. m. per rdr, så att den af ständerna fastställda summan ej öfverskreds. I de inhemska lånen

statsverket, då banken, den förut alltid villiga långifvaren, enligt ständernas bestämda föreskrift förblef tillsluten och ingen enskild ville försträcka utan i beräkning på grof egen vinst, tog sig regeringens bemödande att anskaffa medel någon gång rätt sällsamt uttryck. Så när rådet på hösten 1763 med löften om svenskt adelskap, kommerserådsfullmakt och mindre korset af Nordstjärneorden sökte hitlocka en rik österrikare, hvars förmögenhet anslogs till 5 à 600.000 gulden, som kunde »med fördel för riket nyttjas».[1]

Till dessa direkta penningbekymmer sällade sig farhågor af mera allvarlig art. Det berättades på hösten 1763, att konung Fredrik af Preussen tillöst sig en stor summa i svenska banksedlar och obligationer för att plötsligt kräfva betalning och i händelse af vägran taga Svenska Pommern såsom säkerhet. Väl upplystes, att någon betydande summa af transportsedlar ej kunde befinna sig utomlands, då deras värde därstädes nedgått ännu lägre än i hemlandet; om statskontorets förskrifningar med bankens accept för de inhemska lånen var däremot kändt, att en ej ringa del ägdes af utländingar eller befann sig i deras händer såsom hypotek. Så pass allvarlig ansågs ställningen, att banken till skydd mot oförmodade kraf i september 1763 tillöste sig omkring 2 millioner d. k. m. i silfver och länebankosedlar, i trots af bankodeputationens föreskrift i dess sista reglemente.[2]

Den osäkerhet i penningvärdet, som utmärker hattväldets sista år, måste gifvetvis verka hämmande på företagsamheten, på handeln och fabrikerna. De sistnämnda hade ända till år 1762 varit i tilltagande, men med detta år

---

ingingo 20 t. g. levererade af ostindiska kompaniet. Jennings' cirkulationslån utgjorde i april 1763 78.000 rdr hamb. b:o och 254.166 rdr holl. kur. Detta lån var afslutadt af SU. till en årlig ränta af 10 %. SU:s prot. 19 aug., 15 sept. 1761. Särskildt rådsprot. 11 april 1763.

[1] Heml. rådsprot. 10 maj, 21 nov. 1763.

[2] Heml. rådsprot. 19, 24 okt., 14 nov. 1763. BF:s prot. 31 aug., 7, 28 sept., 12 okt. 1763.

begynner en period af starkt förfall, framkalladt af bankolånens upphörande och förvärradt genom handelskrisen med alla dess följder för krediten. Tillbakagången kan således konstateras, långt innan mössornas välde vidtog och kursen med tvång fälldes; den var en nödvändig följd af hattarnes missriktade finanspolitik. Förut hade fabrikörerna, med hvad rätt lämnas därhän, klagat öfver stigande växelkurs, som fördyrade råvaran och försvårade afsättningen; med större skäl kunde de nu besvära sig öfver det vacklande penningvärdet, som förlamade rörelsen.[1] Den allmänna prisstegringen kan sägas ha nått sitt maximum med åren 1763 och 1764; därefter begynner en nedgång, som tydligen stod i samband med försämringen i näringslifvet. Om kursen på växelmarknaden gäller däremot, som förut nämnts, att den under täta växlingar bibehöll sin höjd, ända till dess den genom mössornas tvångsanstalter nedfälldes. Af det rådande tillståndet kunde endast de hafva fördel, som spekulerade i kursfluktuationerna; en förändring önskades icke mindre af den stora mängden af näringsidkare än af de löntagande klasserna.[2]

I penningförvirringen var regeringen ur stånd att ingripa reglerande, då den frånhändt sig subsidierna för åren 1761 och 1762 till Kierman och hans associerade och därefter, sedan freden med Preussen var sluten, all vidare subsidiebetalning inställdes af Frankrike. Lika litet förmådde banken moderera kursen genom slantutväxling. Utdelningen ur bankokassan inskränktes ytterligare i sept. 1762, så att hvarje person fick tillväxla sig högst 12 d. k. m., och de rekvisitioner på större belopp, som inlöpte direkt från amiralitetet, fästningsbyggnader, landshöfdingeämbeten m. fl. verk, afslogos med hänvisning till statskontoret, som å sin sida

---

[1] ARNBERG, s. 165, 217 o. f.

[2] Se bih.-tab. V. Härvid är att märka, att 1765 och 1766 voro goda skördeår, de tre föregående åren dåliga, hvilket dock icke helt förklarar prisnedgången 1765.

var alltför otillräckligt betjänt med det skiljemynt, som banken afstod från myntverket.[1]

Till föga fromma för rättssäkerheten var det härvid, att banken på tvångets väg sökte ingripa. Stadsfiskalen i Stockholm fick i aug. 1762 åläggande att efterspana sådana personer, som ratade bankens sedlar eller brukade otidiga utlåtelser om dem; däraf hände strax därefter, att en handlande från Kristinestad genom af Kungl. Maj:t stadfästad dom befordrades till laga näpst, emedan han kallat banksedlarne för »reversaler» och påstått, att den vore en skälm, som icke inlöste sina förbindelser.[2]

---

[1] Bankokommissariernas prot. 16 sept. 1762. BF:s prot. 11 mars, 3 juni, 5 aug. 1761, 27 okt., 17, 24 nov., 1 dec. 1762, 31 aug. 1763, 17 okt. 1764 m. fl. st. BF:s skrifvelser till statskontoret d. 18 maj 1763, 12 sept., 24 okt. 1764 m. fl. st.

[2] Bankokommissariernas prot. 10 aug. 1762. Rättegångsakterna bland fiskalkontorets handl. B. 83.

Bankpolitik.

Den hejdlösa utlåning, som bankofullmäktige, trotsande reglementets föreskrift, börjat drifva efter 1751—52 års riksdag på tillrådan af Fredrik Gyllenborg och mot den mer försiktige Plomgrens önskan, blef vid den följande riksdagen gillad och rönte ett alldeles särskildt erkännande. Gyllenborg fick af SU. på bankodeputationens hemställan 60.000 d. s. m. i gåfva och de öfriga fullmäktige tillsammans 36.000 d. s. m., hvarvid åberopades deras förfarande att icke inskränka sig inom den i förra reglementet nämnda allt för knappa fonden till utlåningar.[1] I berättelsen till riksdagen 1755 försvarade sig fullmäktige mot en beskyllning af kommissarierna, att de tillskapat nya kapitaler, så att den cirkulerande penningmängden öfversteg rätta behofvet; dyrheten på varor vore, menade fullmäktige, helt tillfällig och att rörelsekapitalet ej vore för stort, framgick af den höga privaträntan.[2]

1755—56 års riksdag.

Bankofullmäktiges och ständernas åtgärder riktade sig nu närmast på att nedbringa den höga räntan, som ännu var ett hinder för näringarnes förkofran och landets tillväxt i rikedom. Bankokommissarierna hade härvid en afvikande mening; vid ett förslag af f. d. bankokommissarien Nils Eldh, hvilket gaf den närmaste anledningen till riksdagens senare beslut, att utlåningsräntan skulle nedsättas till 4 à 3 %, anmärkte de, att sedlarne ej betydde verkligt kapital och att låg ränta vore följden af god tillgång på reda mynt,

[1] BD:s prot. 19 juni 1756. MALMSTRÖM IV: 266.

[2] BF:s riksdagsberättelse d. 11 okt. 1755 § 15 i registraturet.

icke tvärtom. Häremot hade Gyllenborg ett vidlyftigt anförande vid bankofullmäktiges sammanträde d. 18 mars 1756. De åsikter han förfäktade voro egentligen desamma, som på 1600-talet företrädts i England af Thomas Culpeper och Josiah Child, hvilkas arbeten i öfversättning spriddes vid riksdagen, nämligen att hög ränta på laglig väg borde stäfjas, emedan den hindrade landets uppodling, höll landtegendomarne i lågt pris, drog kapitaler ifrån handeln och uppmuntrade kapitalisterna till sysslolöshet.[1] Räntan vore »ett visst värde på penningar», som långifvaren såsom ägare öfverenskomme om med låntagaren, sade Gyllenborg; den vore »en skatt eller pålaga, som den bekymmerslösa eller mindre idoga eller ock mindre förståndiga ägaren bär upp af den flitige arbetaren». Häremot ville dock icke Gyllenborg sätta lagliga påbud, utan en utvidgad bankokredit. Genom krediten kunde det roullerande kapitalet mångdubbelt ökas, och detta kapital vore landets verkliga rikedom och styrka, icke det reda myntet, som allenast vore ett tecken att visa varornas värde. Såsom exempel på kreditens utveckling och låg ränta åberopade Gyllenborg äfven England; men han omnämnde icke, att Englands bank just genom en klok och försiktig diskontpolitik vid denna tid upprätthöll sedlarnes värde.[2]

Gyllenborg yrkade på nedsättning af bankoräntan i allmänhet till 4 % årligen samt för lån på länebankoattester, guld, silfver, koppar och mässing till 3 % årligen, hvarmed de öfriga bankofullmäktige förenade sig d. 20 mars; bankens anseende i folks ögon skulle därigenom märkligen styrkas, hette det i skrifvelsen till bankodeputationen.[3] I samband

---

[1] Th. Culpepers afhandling emot högt penningeintresse. 1756. Riddaren Jos. Childs tankar om reversers transporterande från en till en annan. 1756. I Stats- och hushållsjournal för juni månad 1767 påvisas, hurusom räntan oberoende af påbud rättar sig efter efterfrågan och utbud af penningar. Jfr Cassel: The nature and necessity of interest, s. 10 o. f.

[2] BF:s prot. 18 mars 1756. Cunningham: Outlines of english industrial history, s. 151.

[3] BF:s skrifvelse d. 20 mars i registraturet.

därmed förordades nedsättning af inlåningsräntan till 3 %. De gamla länebankokapitalen på rdr, dukater och kur. s. m., som drogo 4 1/2 %, borde fullmäktige mellan riksdagarne äga rätt att återbetala eller omsätta till 3 %; utbetalning nu genast tilläto icke kassans tillgångar. Återbetalning eller omsättning af den sista tredjedelen karoliner, en konsekvens af 1739 och 1741 års riksdagsbeslut, hade redan hemställts till SU. och därstädes blifvit bifallen d. 27 febr. 1756, hvarefter Kungl. Maj:ts kungörelse utgick d. 26 april. Publika medel i karoliner fingo kvarstå till 4 1/2 % ränta, om de omsattes till k. m. med 20 % uppgäld, men private skulle antingen återtagas eller omsättas i andra myntsorter till 3 %; banken ville nämligen göra sig kvitt de i denna numera föga gängse myntsort insatte medlen. Äfven kungjordes omsättning till 4 1/2 % enkel ränta af de fåtaliga länebankokapitaler, som enligt 1701 års resolution dragit 4 % ränta på ränta.[1]

I bankodeputationen och SU. utarbetades och fullständigades sedermera bankofullmäktiges förslag om räntenedsättning. Lantingshausen hade i bankodeputationen anföranden i samma anda som Fredr. Gyllenborg; genom lägre ränta skulle landskulturen upphjälpas och riket sättas i stånd att hålla marknad med rikare länder. Däremot menade landshöfding Hans Hummelhielm, att den låga räntan skulle uppdyrka priset på egendomar och äfven tärande varor samt således skada både manufakturer och löntagare; pluraliteten af undersåtarne blefve ej hulpen alls, ty skattebönder lånade enligt erfarenheten icke, krono- och frälsehemmans åboar hade ej lånerätt. Äfven från en så framskjuten hatt som hofrättsrådet Ehrencreutz rönte förslaget motstånd; fastigheterna skulle på en gång stegras i pris för att sedermera falla till bankens skada. Afstyrkande vota af Ehrencreutz, Hummelhielm och Isak Clason åt-

[1] SU:s prot. 27 febr. SCHWERIN, s. 140. Uppsägningen drabbade denna gång äfven kapitaler testamenterade ad pios usus utom i särskildt ömmande fall.

följde bankodeputationens hemställan till SU. om bifall till bankofullmäktiges förslag om utlåningsräntans nedsättning. Såsom motvikt mot räntenedsättningen föreslog bankodeputationen en ny afbetalningsmetod för fastighetslån. Enligt 1752 års riksdagsbeslut skulle 10 års gamla lån börja afbetalas med 5 % årligen, intill en fjärdedel af ursprungliga lånesumman återstod, hvilket bankofullmäktige tolkat så, att afbetalningen skulle räknas å resterande lånesumma, hvarigenom amorteringstiden utsträckts till 27 år.[1] Nu föreslogs, att afbetalningen skulle börja redan från tredje året med 1 % årligen af ursprungliga lånesumman, höjas till 2 % från det åttonde året samt således fortsättas, tills halfva kapitalet vore betaldt; denna afbetalningsmetod var lindrigare så till vida, att amorteringstiden var längre, 29 år, och ända till halfva kapitalet fick stå orubbadt, strängare i så måtto, att amorteringen började tidigare efter lånets beviljande och räntenedsättningen — för bruk och frälsegods från 5 till 4 %, för skatte- och stadsegendomar från 6 till 4 % — därigenom i någon mån kompenserades.

I afseende på inlåningsräntan hade bankofullmäktige som nämndt endast velat omsätta bankens gamla silfvermyntskapitaler till 3 %, men bibehålla den förutvarande räntan för nya kapitaler, som mottogos, hvilken ränta i vanliga fall varit 3 %. I bankodeputationen talade nu både Lantingshausen och Ehrencreutz för nedsättning äfven för nya kapitaler; den senare yttrade, att om det stode fast, att banken i sin kredit hade tillräcklig fond, så fann han icke hvarför den till sin gravation skulle mottaga, hvad den till det allmännas tjänst utlånt. Major H. H. Boije yttrade, att det vore bäst att gripa an allt på en gång, såsom Gustaf Vasa gjorde. Deputationen förenade sig till sist om $2^1/_2$% ränta för nya kapitaler; trenne ledamöter reserverade sig på den grund, att om utlåningarne ökades utan motsvarande insättningar, ett allt för stort missförhållande skulle uppstå mellan sedelmängden och kassans behållning.[2]

---

[1] Se ofvan s. 149.

[2] BD:s prot. 7, 13 april. BD:s prot.-utdrag d. 7 och 13 april

I SU., där hela frågan om räntenedsättning förevar d. 8 maj, rörde sig debatten egentligen om storleken af inlåningsräntan. Öfver förslaget till lindrigare lånevillkor i banken hördes endast loford. Ulrik Scheffer yttrade, att »vi böra vörda den Högstes försyn, som hulpit oss till denna utväg att upprätthålla och främja rikets välfärd». I afseende på inlåningsräntan yrkade Pechlin nedsättning ända till 2 %, emedan det vore misshushållning att låta kapitaler ligga gömda i banken. Renhorn menade, att genom ett sådant steg skulle förhindras, att någon mer insatte pengar af lättja i banken. Då en af reservanterna bragte på tal proportionen mellan in- och utlånta kapitaler och en annan ledamot tviflade på, att banken kunde utsträcka sin kredit i det oändliga, svarade Kierman, att någon misskredit vore så mycket mindre att befara i ett land, där endast kreditmynt cirkulerade, som själfva riket utgjorde bankens säkerhet. Såsom skäl för låg ränta anfördes äfven, att utländingarne därigenom skulle afhållas från att insätta kapitaler i den svenska banken, ett argument, som ej kunde förfela sin verkan på hattarne, hvilkas ekonomiska politik ju gick ut på, att landet skulle frigöras från främmandes kapital och förlag. SU. biföll d. 8 maj bankodeputationens förslag med den ändring, att nya kapitaler skulle mottagas i banken till endast 2 % årlig ränta; dock skulle kapitaler anslagna ad pios usus njuta 4 %, publika verks medel 3 %. Om bankräntans nedsättning utkom sedermera Kungl. Maj:ts kungörelse af d. 23 sept. 1756.[1]

Till rörelsens underlättande hade Eldh äfven föreslagit en diskonteringsfond i banken att utlånas mot reverser med förmånsrätt framför annan fordran. Detta förslag rönte mycken uppmärksamhet vid riksdagen, men gick ej i verkställighet, emedan man ej kunde enas om sättet för förvaltningen. Bankofullmäktige ansågo, att banken borde bi-

---

med Ehrencreutz' och Hummelhielms, Clasons, Bagges och Ströms särskilda vota bland SU:s handl.

[1] SU:s prot. 8 maj. SCHWERIN, s. 141.

träda med 6 à 9 t. g., men att förvaltningen borde ske genom enskilda personer, ej genom bankens betjäning, hvilket förordningarne ej tilläto, ej heller genom ständers deputerade, som ej kunde »gå i detalj af hvars och ens undersåtares förmögenhet» och som kunde misstänkas att gifva efter för »vänskaps- och skyldskapsband»; dock borde en bankofullmäktig deltaga i förvaltningen. Bankodeputationen stannade i den meningen, att fonden borde åstadkommas på privat väg och förvaltas endast af enskilde, men de reverser, som diskonterades, tillerkännas växelrätt; i deputationen anmäldes flera köpmän, som voro redobogna att på sådana villkor bilda en fond. Men i SU. var flertalet emot en privilegierad societet af enskilde; man fruktade för egennyttiga afsikter och hänvisade för förvaltning genom ständers deputerade på manufakturkontoret, som sedan 1750 gjort en begynnelse med diskontering af manufakturisters reverser för sålda varor. Det i sig själf gagneliga förslaget fick hvila och kom sedermera icke på tal under hattarnes tid.[1]

Ett annat förslag att åstadkomma lättnad i penningcirkulationen framställdes af en finsk riksdagsman, nämligen inrättandet af ett bankkontor i Hälsingfors, men blef icke heller bifallet vid riksdagen. Bankofullmäktige afstyrkte på den grund att bankens kassatillgång ej tålte en sådan utvidgning och erinrade om de filialbanker, som på 1600-talet upprättats i Göteborg, Falun och Örebro, genom hvilka hufvudbanken sedan kommit ansenligt till korta; säkerheten blefve otillräcklig och bankostyrelsen kunde svårligen öfvervaka ett bankkontor å annan ort. Dessa skäl blefvo i bankodeputationen och SU. gillade.[2]

Den allmänna räntenedsättningen medförde flera särskilda lindringar. Statsdeputationen hemställde om nedsätt-

---

[1] BF:s prot. 2 juni och skrifvelse d. 15 juni i registraturet. BD:s prot. 7, 23 april, 1 juli och prot.-utdrag d. 23 april och 1 juli bland SU:s handl. SU:s prot. 11 maj, 20 aug., 4 okt. 1756, det sistnämnda med Höpkens afstyrkande votum.

[2] BF:s skrifvelse d. 22 juni i registraturet. BD:s prot. 1 juli. MALMSTRÖM IV: 262.

ning af räntan å hela kronoskulden till 3 % och dess begäran förordades i bankodeputationen af landtmarskalken med, att man »väl besinnat, att vårt i sig själf eljes lyckliga regeringssätt aldrig lärer för undersåtarne kunna blifva rätt smakligt, med mindre någon lindring uti bevillningarne erhålles». Önskemålet om nedsättning i kronolånsintressena hade framställts af statsdeputationen redan vid 1731 års riksdag och sedermera upprepats utan annan påföljd, än att undantagsvis någon mindre nedsättning förekommit; nu blef det förverkligadt. Bankofullmäktige samtyckte och SU. biföll på sådana villkor, att 1 t. g. årligen afbetaltes ur riksens ständers kontors fond å den gamla kronoskulden från Karl XII:s krigsår, hvilken stått orubbad sedan frihetstidens början.[1]

Handels- och manufakturdeputationen begärde nedsättning för lån på fabriksråvaror och järn till 3 %, hvilket äfvenledes beviljades. Men samtidigt skärptes bestämmelserna för lån på råvaror, så att borgen erfordrades för lån på ull, lin, hampa, socker och maskovad; silke, bomull och bomullsgarn skulle få fortfarande belånas utan borgen, dock endast till halfva värdet, medan 1739 års förordning tillåtit tre fjärdedelar.[2] Lån på tillverkade varor förvägrades alldeles, med mindre de söktes, sedan seglationen upphört för året, och låntagaren ämnade utskeppa godset, allt detta i öfverensstämmelse med den vid riksdagen rådande åskådningen, att fabrikerna mindre borde understödjas genom förlagslån och lån på varor än genom allehanda premier för tillverkning, export m. m.[3] Däremot blef lånegränsen för koppar och mässing, upplagd på Stockholms våg, som sedan 1746 varit nedsatt, åter höjd till $^7/_8$ af vär-

---

[1] BF:s skrifvelse d. 26 april i registraturet. BD:s prot. 15 april, 5 maj. SU:s prot. 11 maj.

[2] BD:s prot.-utdrag d. 19 juni 1756 bland SU:s handl. SU:s prot. 31 aug. 1756. Räntan för lån å vågfördt järn nedsattes till 3 %, hvilken nedsättning kom järnkontoret till godo och skulle lämna tillgång till exportpremier.

[3] BD:s prot.-utdrag d. 11 och 14 juni. SU:s prot. 19 juni 1756. Jfr MALMSTRÖM IV: 248.

det, såsom 1739 års förordning tillät.[1] Andra räntenedsättningar till 3 % beviljades för lån på sulläder — i olikhet med andra tillverkade varor — och på salt för saltkontoret, som, icke belåtet med den vid förra riksdagen medgifna lindringen, ansökt om räntefria lån.[2]

I afseende på publika understöd ur banken visade ständerna icke mindre frikostighet. Kronan fick ett förskott af 6 t. g. att användas vid förefallande behof och fick tillskjutna medel till kronoförpantningars inlösen — c:a 4 t. g. —, hvarigenom statsverket kunde njuta skillnaden mellan den ränta, 4 1/2 %, som förpantningshemmanen i genomsnitt afkastade, och bankoräntan. Vid riksdagens slut gaf SU. ett större kreditiv å 20 à 30 t. g. att användas till försvar mot rikets inre och yttre fiender samt ett mindre å 12 t. g. till hvarjehanda oförutsedda behof.[3] Slottsbyggnadsdeputationen, som mellan riksdagarne förvägrats 2 1/2 t. g. af bankofullmäktige, fick låna 10 t. g. till byggnadens fullbordan att successivt utgå under de närmaste åtta åren.[4] Manufakturkontoret, som begärt afskrifning af hela den gamla skulden, öfver 13 t. g., slapp betala räntan å denna samt fick i nya lån mot 3 % årlig ränta 5 t. g. till fortsatt diskontering och 4 1/2 t. g. å manufakturfonden.[5] Till detta kan läggas, att banken fick utbetala 411.640 d. k. m. såsom gratifikationer i anledning af den tillämnade statskuppen.[6]

---

[1] BD:s prot. 11 aug. 1756. Enl. BD:s prot. 23 dec. 1746 nedsattes belåningsgränsen för mässingstråd till 3/4 af värdet; koppar nämndes icke alls, däremot kopparkärl, som belånades till 7/8. 1752 års reglemente § 25 föreskref visserligen, att lån på bl. a. koppar och mässing skulle »på intet sätt inskränkas», men nyssnämnda bestämmelse synes likväl ha fortfarit att gälla.

[2] SU:s prot. 14 juni, 10 aug. 1756.

[3] SU:s prot. 12 juni 31 aug. 1756. BD:s prot. 18, 29 maj. MALMSTRÖM IV: 280.

[4] SU:s prot. 11 okt. 1756. Se ofvan s. 146.

[5] SU:s prot. 19 juni, 8 okt. 1756. MALMSTRÖM IV: 262 angifver sammanlagda beloppet till 8 1/2 t. g.; enl. prot. d. 8 okt. tillades 1 t. g. såsom lån å manufakturfonden.

[6] SILFVERSTOLPES handskrifna berättelse om bankoverket, s. 3.368.

I motsättning mot detta slöseri måste dock betonas, att 1755—56 års riksdag ådagalade ett icke ringa nit för bankens säkerhet vid fastighetslånen genom flera utfärdade stadganden. Hit hör i främsta rummet den nya värderingsmetod, som kungjordes genom Kungl. Maj:ts förordning d. 4 febr. 1757; den vid förra riksdagen antagna hade bankofullmäktige funnit verka i motsatt riktning mot den åsyftade genom stegrade värderingar å fastigheter. Kapitaliseringsprocenten för stångjärnsbruk och järnmanufakturverk höjdes till resp. 9 och 12; för säterier, frälse och skatte liksom för stadsegendomar bibehölls den förra procenten, men bestämdes nogare om den behållna inkomstens beräkning. Skatte skulle ej få belånas mer än till halfva värdet, hvilket var en inskränkning i 1739 års förordning; på samma villkor lånades på skatterusthåll och bergfrälse.[1] Bergsallmogens förnyade ansökan om lån på bergsmanshemman afslogs, emedan sådana i vanliga fall ej fingo säljas utom bergslagen, kronorusthåll och berustade säterier godkändes ej såsom panter.[2] Af mindre betydelse var, att byggnader i Stockholm äfven å ofri grund fingo belånas, äfvensom att belåningsgränsen för försäkrade trähus å egen grund höjdes från hälften till fem åttondelar af värdet.[3]

Vidare förordnades, att vid lån på omyndiges egendom domaren skulle pröfva, om lånet kunde till den omyndiges nytta och förmån tillåtas, samt utfärda skriftligt medgifvande därtill. Till domstolarne utgick påminnelse att efterlefva 1739 års förordning och lämna banken skyndsamt svar på dess vigilansbref. Till bankens säkerhet stadgades med ändring af hithörande lagrum, att fordringsägare, som hade i händer lös pant eller inteckning i fast egendom, skulle njuta förmånsrätt för räntefordran jämväl utöfver kvarstadsdagen samt att icke inom 10 år förnyad inteckning

---

[1] BF:s prot. 4 juni 1755. SCHWERIN, s. 144.

[2] SU:s prot. 17 april, 11 maj. 1747 hade tillåtits lån på skatterusthåll lydande under bruk, nu utsträcktes lånerätten till alla skatterusthåll.

[3] SU:s prot. 5 juni.

skulle vara kraftlös, oaktadt hvad laga förfall åberopades.[1] Bankens större säkerhet vid lån på fasta och lösa panter var också syftemålet med inrättandet af ombudsmän i orterna, fjorton till antalet. Enligt den utfärdade instruktionen skulle de bl. a. inhämta kunskap om de pantsatta egendomarnes värde, efterse om jordägarnes rättsdokument voro oklanderliga, uppmärksamma om bruksägarne för hårdt angrepe sina skogar, vaka öfver borgensmännens solvens, tillse att järn och andra lösa panter väl förvarades; yppades inom ombudsmannens distrikt någon förfalskning eller efterapning af bankens sedlar eller sökte någon med illvilliga rykten förklena bankens kredit, skulle sådant ofördröjligen gifvas fullmäktige tillkänna.[2]

Bankpolitiken vid denna riksdag hade en helt annan karaktär än vid de tvenne föregående. Vid 1746 års hade erkänts nödvändigheten att nedbringa sedelstocken till samma belopp som vid 1746 års slut eller 50 à 60 t. g. och fastställts vissa summor för utlåning, fastän de under riksdagen och sedermera beviljade kronolånen omintetgjort denna afsikt. Vid 1751—52 års riksdag hade man afstått från platoniska bestämmelser om sedelmängdens storlek, men velat begränsa fastighetslånen, som blifvit allt för länge utestående, särskildt de på bruk, som voro underkastade osäkerhet, och utfärdat positiva föreskrifter därom; kronolån skulle endast i högsta nödfall beviljas mellan riksdagarne. Lösörelån skulle däremot utan inskränkning gifvas, emedan de »äro såsom reda penningar att anse eller åtminstone inom kort tid kunna därtill förvandlas». 1755—56 års bankodeputation gillade fullmäktiges reglementsstridiga förfarande, undanröjde åter alla skrankor för fastighetslånen och uttalade i reglementet, att det var onödigt föreskrifva ett visst kvantum för dem.[3] För lösörelånen utfärdades däremot

---

[1] Schwerin, s. 141 och 143.

[2] BD:s prot. 11 okt. Förteckning på ombudsmännen jämte konstitutorial och instruktion i registraturet d. 18 okt. 1756.

[3] BD:s reglemente § 14 bland BF:s handl. 1756, s. 1.042 o. f.

skärpta bestämmelser. Att förhållandet mellan utelöpande sedelstocken och den metalliska kassan, som på sista tiden förbättrats, åter skulle förändras till det sämre, förutsåg man, men fruktade icke för; banken ägde »i sin kredit tillräcklig fond för sin rörelse» var en grundsats, som, uttalad bland bankofullmäktige, återupprepades vid riksdagen. Självfva riket utgjorde nu bankens säkerhet; bägges väl vore oupplösligen förknippadt, och om friheten rubbades, måste banken förfalla, yttrade Renhorn i SU.[1]

Någon annan föreskrift för sin politik än den omtanken om bankens säkerhet bjöd, hade således fullmäktige icke. Utlåningen till enskilde fortgick utan inskränkning till slutet af 1759, då det befanns, att den utelöpande sedelmängden var dubbelt så stor som 1755. Därtill bidrogo lika mycket kronolån som lån åt enskilde. Till kronan utlämnades mellan riksdagarne följande försträckningar:

I mars	1757	4	t. g.	till brännvinspannekoppars inlösen
april	»	30	»	= det stora kreditivet
nov.	»	20	»	(årlig afbetalning af 7 t. g.)
febr.	1758	2	»	till konvojkommissariatet
april	»	1.2	»	(40,000 rdr. sp.)
juni	»	20 à 25	»	——
okt.	»	1	»	till konvojkommissariatet
nov.	»	2	»	» brännvinspannekoppars inlösen
dec.	»	12	»	= det lilla kreditivet
maj	1759	2	»	till konvojkommissariatet
juni	»	1	»	» »
aug.	»	30	»	——
mars	1760	2	»	till konvojkommissariatet
»	»	50	»	hvaraf till riksdagens början utgått 25.9 t. g.
sept.	»	0.7	»	till konvojkommissariatet.

Tillhopa hade alltså 158 t. g. utgått i lån mellan riksdagarne, hvarå likväl afbetalningar gjorts, så att kronoskuldens tillväxt under samma tid var c:a 135 t. g.[2]

[1] SU:s prot. 8 maj 1756.

[2] BF:s prot. 2 mars, 21 april, 18 nov. 1757, 8, 27 febr., 11 april, 26 juni, 4 okt., 29 nov., 22 dec. 1758, 16 maj, 27 juni, 22 aug. 1759, 24 mars, 3 sept. 1760.

Vid beviljandet af de sista 50 t. g. åt kronan voro meningarna mycket delade bland fullmäktige; de tre borgarrepresentanterna Kierman, Clason och Petersen yrkade afslag, likaså kyrkoherde Forsskål, och pengarne utlämnades endast på sådana villkor, att ett afböjande svar gafs skriftligen, men muntligen underrättades, att medlen insattes på vissa köpmäns räkning i banken att utkvitteras af kanslipresidenten personligen.[1] Mycken tvekan yppades också, då i februari 1759 var fråga om lån på det andra kronolotteriets obligationer; det måste blifva kändt bland allmänheten, att på detta sätt stora summor utlämnades ur banken och »krediten mycket beror på folkets inbillning», yttrade Höpken. Men Fredr. Gyllenborgs åsikt, att man borde »kombinera kronans kredit med banken» och hans farhågor för, att förtroendet till bägge skulle rubbas genom ett afslag, sedan lotteriet redan blifvit offentligen kungjordt, bevekte fullmäktige att biträda äfven vid det andra lotteriet med lån till $^{7}/_{8}$ af obligationernas namnvärde, dock denna gång till 4 % årlig ränta mot 3 % vid det första.[2] På bägge lotteriernas obligationer hade till slutet af år 1760 utgått 34.7 t. g.

Konvojkommissariatets skuld utgjorde vid riksdagens början 1755 c:a 3 t. g., vid 1759 års början hade den vuxit till $8^{1}/_{3}$ t. g., hvartill nu kommo de i texten nämnda summorna. Bankokommissariernas riksdagsberättelse 1755 § 25 bland BD:s handl. 1755—56, s. 68 o. f. Kronans skuld bokfördes vid 1756 års slut till 15.337.112 d. s. m., vid 1760 års slut till 25.823.613 d. s. m., hvartill kommo 2.510.000 d. s. m., som före riksdagen 1760 utgått på fullmäktiges räkning och 396.630 d. s. m. för inlösta kronoförpantningar, så att tillväxten var i allt c:a 135 t. g. Frånräknadt försträckningarne till konvojkommissariatet, brännvinspannekopparen och kronoförpantningarne var tillväxten den af MALMSTRÖM V:148 a. 1 nämnda eller 115.3 t. g.

[1] BF:s prot. 23, 26 jan., 27 febr., 24 mars 1760 och skrifvelse d. 27 febr. i registraturet.

[2] BF:s prot. 27 febr. 1758, 21 febr. 1759 tryckt i SU:s prot.-utdrag d. 17 juli 1765, s. 10. Gyllenborg beräknade, att banken skulle vinna först 2 % årligen genom att kapitaler uttogos ur lånebanken för inköp af obligationer, sedan 3 à 4 % genom lån à obligationerna!

Att den höga växelkursen och den stegrade bristen på reda penningar, hvilken, som förut nämndt är, i synnerhet förmärktes sedan år 1758, ytterst hade sin orsak i bankolånen, kunde icke länge vara fördoldt för bankofullmäktige; »vid noga eftersinnande», hette det i riksdagsberättelsen 1760, hade de börjat sluta, att det var sedlarnes mängd, som förorsakade myntbristen, och den höga växelkursen förmodades »till någon del» härröra däraf.[1] Åtminstone var detta icke obekant för borgarståndets representanter i bankostyrelsen, hvilka tillika voro ledamöter i växelkonren och hade ett särskildt intresse att yrka på försiktighet vid lånen, emedan deras utländska växelskuld växte ju mera kursen steg. Det var i främsta rummet från deras sida, som betänkligheter uttalades mot de sista stora försträckningarne åt kronan.

I oktober 1759 bragte Kierman äfven på tal nödvändigheten att minska utlåningen till enskilde. Att upphöra med lånen eller indraga de utestående fordringarne kunde icke sättas i fråga; detta skulle »sätta hela rikskroppen i en odräglig vanmäktighet och med sig föra en fördärflig tvinsot», menade fullmäktige. Tillsvidare befanns i november 1759 nödvändigt att afknappa 20 % af den begärda lånesumman på fast egendom, förarbetadt guld och silfver, stål, mässing

Bankstyrelsens sammansättning under den följande tiden framgår af följande öfversikt:

Fredr. Gyllenborg, efterträdd 1759 af lagman *J. Benzelstierna.*
K. Fr. v. Höpken, » 1762 » gen. major *Fab. Löwen.*
Edv. Carleson.
Kanslirådet *H. Appelbom,* nyvald 1762.

Forsskål, efterträdd 1762 af prof. *Celsius.*
Hauswolff.
Werander.
G. Schröder, nyvald 1762.

H. Petersen.
Kierman.
Kl. Grill, efterträdd 1756 af grossh. *I. Clason.*
H. Wittfoth, nyvald 1762.

[1] BF:s riksdagsberättelse d. 5 nov. 1760 § 15 i registraturet.

och råsocker samt att indraga lån på svenskt mynt och oförarbetadt guld och silfver, en inskränkning, som fullmäktige läto bestå trots kommissariernas betänkligheter vid tilllämpningen däraf. Några af bankofullmäktige motsatte sig äfven en så lindrig åtgärd. Carleson omtalade i januari 1760, att han hört sådana reflexioner däröfver af folk, att han ansåg bäst återgå till det gamla lånesättet, och Benzelstierna hade vid en resa i landsorten funnit, att man trodde bankens kredit vara på upphällningen. Men beslutet återtogs icke och förklarades sedan i riksdagsberättelsen 1760 vara endast »en förberedelse till de mera betydliga anstalter», som bankodeputationen torde pröfva nödiga.[1]

Inskränkningen drabbade särskildt järnexportörerna, som fingo lånesumman per sk℔ stångjärn nedsatt till 40 från 50 d. k. m., hvilket redan ansetts vara för litet. Järnkontoret begärde i januari 1760 att få ställa länebankoattester i säkerhet, så att den gamla lånegränsen kunde återställas, och då bankofullmäktige vägrade, enär det ju ej var för säkerheten som lånen afknappats, företog sig kontoret att själft förskjuta 20 d. k. m. per sk℔, så att totala lånesumman höjdes. Medlen togos ur banken genom pantsättning af lotteriobligationer, hvadan verkan af bankofullmäktiges åtgärd härutinnan blef rakt motsatt den åsyftade.[2]

Någon väsentlig minskning i utlåningarne följde ej af nyssnämnda beslut, utan stegrades bankens fordringar oaf-

---

[1] BF:s prot. 24 okt., 21, 28 nov., 12 dec. 1759, 23 jan. 1760. BF:s riksdagsberättelse d. 5 nov. 1760 § 15 i registraturet.

[2] BF:s prot. 23 jan., 6 febr., 5 mars 1760. BF:s skrifvelser d. 23 jan. och 6 febr. i registraturet. Järnkontorets prot. 13 febr. 1760. Järnkontoret använde egentligen den summa, som lånades ur banken på lotteriobligationer, till uppköp af järn vid Kristinehamns marknad. Enligt hufvudböckerna öfver stångjärnsräkenskaperna voro 1759 1.467.900 d. k. m. placerade i statskontorets obligationer, men följande år bokfördes en summa af 1.469.582 d. k. m. för »upphandladt stångjärn under Lefebures disposition». En icke korrekt redogörelse för denna transaktion lämnas i »Utkast till en svensk mynt- och finanshistoria», s. 35.

brutet, så att de på landtgods och hus i städer vid 1760 års slut utgjorde dubbla beloppet mot år 1755 och brukslånen under samma tid växt med en tredjedel. I afseende på säkerheten vakade dock bankofullmäktige icke mindre sorgfälligt än bankodeputationen vid sista riksdagen öfver att värderingarne ej sattes för höga eller räntorna för länge blefvo obetalda, såsom ett flertal resolutioner från åren mellan riksdagarne vittna om.[1] Förändringen i bankställningen mellan riksdagarna framgår för öfrigt af följande öfversikt:

	1755	1760.
Fordringar hos kronan och offentliga verk	169.1 t. g.	328.0 t. g.
» hos enskilde:		
på bruk	60.6 »	83.3 »
» landtgods	64.6 »	118.9 »
» stadsegendomar	34.7 »	80.0 »
» lotteriobl. o. länebankoattester	10.4 »	61.0 »
» andra lösa panter	27.6 »	21.9 »
» utan angifven säkerhet	29.9 »	26.6 »
» för obetaldt intresse	10.1 »	9.1 »
Kassa	36.6 »	22.4 »
	443.6 t. g.	751.2 t. g.
Växelbankskreditorerna	170.4 t. g.	393.9 t. g.
Länebankskreditorerna	99.0 »	150.2 »
Öfriga skulder	14.3 »	1.0 »
Behållning	159.9 »	206.1 »
	443.6 t. g.	751.2 t. g.

Af lånen på lösa panter var det således endast de på länebankoattester och lotteriobligationer, som tillväxte; ifråga om varulånen hade reglementet föreskrifvit minsk-

[1] Ur protokollen må anföras, att fullmäktige d. 2 dec. 1757 beslöto, att högre värderingar ej skulle anses för säker grund att öka lånen, med mindre verklig och varaktig förbättring å panten visades vara gjord, att de d. 7 febr. 1759 tillhöllo kommissarierna om obetalda räntors indrifning, d. 2 maj s. å. beslöto, att vid lån å frälsegods underrättelse skulle inhämtas, om godset häftade för någon kronogravation, d. 16 maj s. å. beslöto om inteckningsförnyande vid ombyte af gäldenär. Till domare läto de utgå varning om försiktighet vid inteckningsattesters gifvande och bestämmelser om straff vid felaktiga värderingar. SCHWERIN, s. 146 o. 147.

ning och undantag från föreskrifterna härutinnan medgåfvos endast i några få fall.[1] Som synes var äfven tillväxten af länebankens skuld fortfarande betydlig; någon större styrka betydde icke detta för banken, ty i kraft af 1755 års resolution var större delen af dessa kapitaler — vid 1760 års slut c:a 90 t. g. — betalbar vid anfordran.[2]

1760—62 års riksdag. Redan vid riksdagens början 1760 torde den öfvertygelsen ha stadgat sig, att det var den öfverdrifna sedelutgifningen i synnerhet genom lån på fastigheter, som åstadkommit oredan i penningväsendet. I den s. k. handelskommissionens förut anförda betänkande angafs detta oförtydbart. Sedelstocken hade tillväxt vida öfver hvad landets rörelse kräfde, de lindriga lånevillkoren i banken hade mindre kommit näringarne till godo än gynnat spekulationen i fastigheter och stegrat deras pris. Räntans nedsättning hade icke varit följden af någon tillväxt i redbart kapital och icke medfört någon lindring i det verkliga intresset utom banken; den hade allenast kommit bankens låntagare, hufvudsakligen fastighetsägarne till godo, befordrat yppighet och slöseri och därigenom ökat landets undervikt.[3]

Denna framställning var alltför sann, såsom framgår af ofvan meddelade tablå öfver bankens ställning. Lånen på bruksfastigheter och varor hade mellan riksdagarne stegrats med 17 t. g., men andra fastighetslån med 100 t. g.; förhållandet mellan växelbankoskulden och den kontanta behållningen hade försämrats från 5:1 till 20:1, hvartill kom

---

[1] D. 14 sept. 1757 tilläto fullmäktige lån å segelduk, som ej kunde räknas bland de tillverkade exportvaror, som fingo belånas, d. 31 maj 1758 medgafs lån på kamelgarn, som ej var nämndt i sista reglementet. På salt beviljades d. 10 febr. 1757 lån till 12 d. k. m. tunnan utan borgen (förut 15 d. k. m. med borgen). Falu bergslags ansökan om lån på tillverkad koppar beviljades till en summa af högst 72.000 d. k. m. och mot 4 % ränta. BF:s prot. 14 mars 1759.

[2] Uttagning af länebankokapital utan förutgången uppsägning beviljades fortfarande. BF:s prot. 23 maj, 19 okt. 1757.

[3] Se MALMSTRÖM V: 55 o. f. Ett exempel på fastigheternas stegring anfördes vid fullmäktiges prot. d. 7 nov. 1759. En egendom, som 1751 köpts för 24.828 d. k. m., värderades nu till 133.425 d. k. m.

att större delen af länebankoskulden var betalbar vid anfordran.[1] Handelskommissionens betänkande innebar således ett fördömande af den sista tidens bankpolitik och bragte till heders de principer, som bankokommissarierna 1756 förgäfves sökt göra gällande. Kommissionen hade visserligen, såsom förut är framhållet, i första rummet velat härleda växelkursens stegring ur undervikten, men då den samtidigt antydt öfverflödet af sedlar såsom en orsak och undervikten blef starkt betviflad vid riksdagen, måste uppmärksamheten till sist rikta sig på bankens ställning.

Bankodeputationen, till större delen hattar, skyndade i jan. 1761 att infordra fullmäktiges utlåtande om indragning af sedlarne. Bankofullmäktige svarade d. 25 febr. med ett förslag att på fyra år nedbringa sedelmängden från 400 till 200 t. g., så att förhållandet mellan sedlar och kontant behållning blefve 10:1, liksom det varit under åren 1745—1747; längre kunde man icke sträcka sig. Indragningen skulle ske genom räntor och kapitalafbetalning å publika lån till 35 t. g. årligen, hvarvid äfven kontributioner borde tillgripas, samt genom inbetalning å enskildes lån till 22 t. g. om året. Att upphöra med utlåning vore orättvist mot lånsökande, men inskränkning måste göras vid nya lån och större afbetalning stadgas för de redan utlämnade. Fastighetslån borde gifvas endast till halfva värdet efter 1757 års värdering med undantag i visst fall för försäkrade stenhus

---

[1] De siffror MALMSTRÖM IV: 412 a. 1 meddelar för sedelstockens storlek under åren 1755—1760, representera i verkligheten den växel- och länebankens skuld att betala vid anfordran som var ställd på *d. k. m.* Den något högre siffra för 1760, som D. v. S: Bref om rikets penningverk, s. 159 o. 206 har, angifver här liksom annorstädes hos denne författare växelbankens hela skuld och är densamma, som meddelas i bih.-tab. I. Oriktiga uppgifter om sedelstockens storlek under åren 1753, 1760 och 1762 lämnas hos AGARDH-LJUNGBERG: Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige. Del I, häfte 3, s. 81. SCHWERIN, s. 474 har riktiga siffror för åren 1753 och 1765, men har för 1760 medräknat såsom växelbankens sedelskuld i kassan inneliggande banksedlar till ett belopp af 7.740.900 d. s. m., såsom framgår af jämförelse mellan balansen och generalextraktet i hufvudboken.

i städer ($^2/_3$) och årliga afbetalningen fastställas till 3 % de tvenne första åren, 4 % sedermera. Belåning af järn önskade bankofullmäktige helst befrias ifrån, så att densamma bestredes af järnkontoret ensamt.[1]

I bankodeputationen yttrade sig samtliga för successiv indragning af sedlarne och inskränkning i bankolånen. Flera ville alldeles afstänga banken för nya lån, men man stannade vid bankofullmäktiges förslag om fastigheters belåning. I afseende på afbetalningen gjorde man skillnad mellan bruk och stadsegendomar, som ansågos kunna bära 5 % årlig amortering af skulden, och landtgods, som borde afbetala 3 %. Vid ombyte af pantens ägare borde en fjärdedel af det låntagna kapitalet afbetalas. Kronan skulle på kapitalskulden afbetala 22 t. g. årligen, manufakturkontoret och konvojkommissariatet hvartdera 2 t. g. Lån på lösa panter, äfven järn, borde fortfarande utlämnas, dock med den inskränkning, som bankofullmäktige gjort 1759. Ett förslag af fullmäktige att höja inlåningsräntan till 3 % förkastades däremot såsom föga bidragande till ändamålet, att minska den utelöpande sedelmängden.[2]

Dessa förslag, som innefattades i ett betänkande till SU. af den 4 juni 1761, vittnade onekligen om god vilja och oegennyttighet från bankodeputerades sida, af hvilka flera voro bland bankens största låntagare. Men betänkandet led af mycken oklarhet och lämnade rum för allehanda gissningar, hvilket ej kunde befordra planens framgång. Så främst i afseende på motiveringen. Det begynte med ett försvar för det representativa myntet, som med fördel och utan landets kostnad kunnat ersätta de reda penningarne samt trädt i det främmande kapitalets ställe, hvarigenom räntor till utländingen besparts. Bankens låneverksamhet sedan år 1739 hade, försäkrades det, stått i öfverensstämmelse med bankoverkets instiftares år 1668 utstakade ända-

---

[1] BD:s prot. 14 jan. 1761. BF:s skrifvelse d. 25 febr. 1761 i registraturet.

[2] BD:s prot. 24 febr., 5 maj 1761.

mål; likväl var det fastslaget i bankoordningen, att kreditsedlar »eller andre, som därtill kunna hafva liknelse» voro förbjudna. I fortsättningen omnämndes det missbruk, som bankolånen blifvit underkastade »genom människors otillräckliga insikt och egennyttiga afsikter». Lånen hade födt af sig välmåga, sedermera yppighet och öfverflödigt bruk af utländska varor, så att till importernas betalning måst utskickas landets reda penningar och växelkursen därigenom stegrats. Mera flyktigt vidrördes den del bankolånen på fastigheter och sedelmängden haft i kursstegringen. Af detta var det icke godt att veta, om den föreslagna låneinskränkningen verkligen skulle drabba dem, som genom sin egennytta i första rummet förorsakat sedlarnes vanpris. Af betänkandet framgick icke heller de föreslagna åtgärdernas effektivitet i afseende på minskning af sedelstocken; bankoärendenas sekretess tillät icke att sedelmängdens storlek omnämndes, ej heller det sannolika beloppet af nya lån i framtiden, så att ovisshet måste råda om förslagens faktiska verkan.[1] I SU. beräknade prosten Hiortzberg 15 t. g. årlig minskning af sedelstocken genom bankodeputationens plan, Jennings däremot 30 t. g. Det var tydligt att behörig utredning icke förebragts om verkningarne af de föreslagna åtgärderna. Då ärendet föredrogs i SU. d. 28 juli 1761, begärde därför öfverste Rudbeck upplysning i vissa frågor såsom om den utelöpande sedelstockens storlek, mängden af guld-, silfver- och kopparmynt, som var i rörelsen, värdet af den årligen tillverkade varumängden, storleken af det kapital, som borde räknas per hufvud af befolkningen, bankens årliga ränteinkomst och utlåningarnes sannolika storlek under den kommande tiden, om hvilket allt hemställan afgick till bankodeputationen. Men bankodeputationen vägrade att gifva någon som helst upplysning med hänvisning dels till nödvändigheten af sekretess i hvad rörde banken dels till svårigheten att beräkna det öfriga. Då deputationen uppgifvit allt utom summorna, kunde SU. förlita sig

[1] BD:s prot.-utdrag d. 4 juni tryckt i utdrag hos Schwerin, s. 155 o. f.

på att den noga öfvervägt förslagens verkan och icke tagit hänsyn till enskilda medlemmars egna intresse.

I SU. fann man sig tillfreds därmed och godkände i september 1761 bankodeputationens förslag allenast med den förändringen, att konvojkommissariatets årliga afbetalning afprutades till 1 t. g. och belåningsgränsen för stadsegendomar i allmänhet nedsattes till en tredjedel af värdet.[1] Men i stånden hade under tiden de Nordencrantzska åsikterna vunnit spridning, att det icke var sedlarnes mängd i och för sig som stegrat kursen, utan det egennyttiga bruk, som exportörer och trassenter gjort af bankolånen. Af SU:s kortfattade betänkande kunde ej hämtas någon upplysning om storleken af lån på det ena eller andra slaget af panter, och lätteligen kunde den misstanken uppstå, att bankodeputationen velat undanhålla de verkliga orsakerna till kursstegringen. Efter långa debatter afslog adeln i dec. 1761 den föreslagna afbetalningen å utestående fastighetslån under föregifvande, att nya villkor stredo mot aftalets natur; likväl hade 1756 års reglementariska föreskrift lika litet som 1752 års karaktären af kontrakt mellan banken och låntagarne, och bägge hade haft retroaktiv verkan å redan utgångna lån. Däremot beslöt adeln att lån å utförselvaror och ostindiska kompaniets lottsedlar skulle förbjudas intill nästa riksdag, en åtgärd som skulle varit nästan betydelselös i betraktande af den ringa lånesumman på dylika panter. Prästerna biträdde strax därefter adelns mening, och bankodeputationens plan var således tillspillogifven; om kronolånens afbetalning var ännu intet afgjordt.[2]

Under sådana omständigheter fann sig bankodeputationen nödsakad att hemställa om snarare åtgärder för att

[1] SU:s prot. 28 juli, 27, 28 aug., 1, 2 och 3 sept. 1761. BD:s prot.-utdrag d. 30 juli 1761 bland SU:s handl. Landtmarskalken, Rudbeck m. fl. ville nedsätta lånegränsen för landtegendomar till $^1/_3$, Gadolin föreslog 2 års besittning såsom villkor för lån, hvaremot Jennings erinrade, att han själf och andra stora låntagare därigenom skulle komma i oskälig fördel gentemot nya lånsökande.

[2] Se MALMSTRÖM V: 108, 109. SU:s betänkande till stånden d. 23 sept. i utdrag hos SCHWERIN, s. 158.

hejda utströmningen af sedlar, som under 1761 tagit större proportioner än någonsin förut. I fastighetslån till enskilda hade utgått mer än under de närmast föregående åren — c:a 52 t. g. —, men däremot betydande inbetalningar gjorts, så att den verkliga tillväxten var 17 t. g.; af länebankens kapitaler hade uttagits icke mindre än 53 t. g., förmodligen emedan man väntade bankens tillslutning och ville motverka följderna däraf. Den utelöpande sedelmängdens tillväxt under året hade varit c:a 62 t. g.[1]

Med anledning af frågans sannolika öde i stånden ifrågasatte bankofullmäktige i dec. 1761 utlåningarnes upphörande och bankodeputationen tillsade dem att på lämpligt sätt afhålla lånsökande samt afgaf den 27 påföljande januari ett betänkande till SU. om nödvändigheten att upphöra med lån på alla fasta och lösa panter undantagandes länebankens attester, emedan bankodeputationen funnit, att verket på den fot det gick icke längre kunde hafva bestånd. SU. gaf sitt bifall den 1 febr. och underrättade stånden därom, hvarefter d. 16 febr. utgick Kungl. Maj:ts kungörelse om bankens tillslutning tills vidare. De låneansökningar, som inkommit före beslutet, skulle ej befordras till verkställighet, men komma först i åtanke vid nya låns beviljande, beslöt SU. den 4 mars.[2]

Banken blef alltså tillsvidare tillsluten för enskilde, men däremot icke för kronan. Vid riksdagens början hade SU. sett sig nödsakadt bifalla, att hvad ännu var odisponeradt af det sista stora kronolånet i banken eller c:a 25 t. g.

[1] Ofvanstående siffror äro hämtade ur generalhufvudböckerna. Enligt länebankens hufvudbok för 1761 uttogs af växelkontoret 2.950.000 d. k. m. (hufvudsakligen för återbetalning till kronan af bankolånet à 185.000 rdr), af Lefebure 4.876.500 d. k. m., af Grill 460.000 d. k. m., utgörande sammanlagdt öfver 27 t. g. Angående minskningen i länebankoskulden se f. ö. bih.-tab. II: 1.

[2] BF:s prot. 9, 16 dec. 1761. SU:s prot. 1 febr., 4 mars 1761. SCHWERIN, s. 149, 159. Enligt generalhufvudboken utlämnades under 1762 c:a 15 t. g. i lån på fastigheter och järn, förmodligen sådana, som beviljats redan under år 1761.

utgick ur banken.[1] Under riksdagens lopp hade kronan sedermera, såsom i det föregående är skildradt, hjälpt sig fram med tillfälliga försträckningar af enskilde och lån ur riksens ständers kontor. I det längsta hade också SU. fasthållit vid hoppet om ett utländskt lån. Men på våren 1762 hade dessa förhoppningar gäckats, riksens ständers kontors fond var uttömd, och enskildes försträckningar gåfvos endast på kort tid, så att någon varaktig hjälp icke var däraf att vänta. Återstod alltså endast banken att tillita. Efter inhämtadt bifall från bankodeputationen beslöt SU. d. 17 mars om en »antecipation» till statskontoret af 30 t. g. att återbetalas af inflytande utländskt lån eller subsidier. Om lånet blefvo icke stånden underrättade, emedan, om det blefve kändt, ändamålet skulle förfelas och misstron till sedlarne ökas; vid pengarnes utlämnande ur banken iakttogos samma försiktighetsmått som vid de 1760 beviljade 50 t. g., så att medlen insattes på en köpmans räkning och utkvitterades af kanslipresidenten personligen.[2] Att detta lån var stridande mot den nyss vidtagna författningen med banken och mot regeringsformens föreskrift, som icke tillät att riket belastades med ny gäld utan ståndens hörande, bekymrade hattarne nu lika litet som förut; det vore just allmänhetens säkerhet, att bankens styrelse icke var demokratisk, utan några få personer uppdragen, yttrade Jennings gentemot mössorna, som påyrkade sakens uppgifvande för plena. Vid riksstatens uppgörande de närmaste dagarne före riksdagens slut fick banken åter träda emellan för bristens täckande. SU. anvisade egenmäktigt ett nytt förskott af 50 t. g. och ett kreditiv af 12 t. g. för statskontoret att lyfta vid förefallande behof. Samtidigt utfärdades vissa föreskrifter för kronoskuldens afbetalning. För år 1762 skulle afbetalas 8 t. g., hvaraf 1 t. g. ur riksens ständers

---

[1] SU:s prot. 12 nov., 19 dec. 1760. Skrifvelse till bankodep. d. 13 jan. 1761. I SU. höjdes många röster mot, att SU. genom ett beslut skulle liksom sanktionera bankofullmäktiges åtgärd.

[2] SU:s prot. 4, 5, 17 mars 1762. BF:s prot. 24 mars 1762.

kontorsfond, de följande åren 12 t. g. årligen; konvojkommissariatets årliga afbetalning fastställdes till 1 t. g., manufakturkontorets till 2 t. g.[1]

I ett hänseende tvangs likväl SU. att gifva stånden del af ställningen. På förslag af frih. Fabian Löwen beslöt adeln d. 22 mars 1762 att inhämta upplysning om den rikets gäld, som gjorts mellan riksdagarne; i denna hemställan förenade sig bönderna. Bankodeputationen lämnade i försegladt konvolut uppgift om storleken af kronans bankoskuld, SU. bröt konvolutet och meddelade stånden i ett betänkande af den 5 maj beloppet af kronoskulden sedan sista riksdag, bestigande sig till 11.530.000 d. s. m. förutom 4.082.171 d. s. m., som lämnats på pantsatta lotteriobligationer.[2] På samma gång tillstyrktes riksens ständer, att fullmäktige »vid hårdaste ansvar, sådant som å brott mot fundamentallagarne följer, förbjudas att för rikets och kronans räkning utan behörigt tillstånd utgifva det allra minsta lån eller penningsumma mellan riksdagarne», hvarom äfven föreställning skulle göras riksens råd. Ståndens flertal lät sig nöja med en sådan varning, hvarom SU. sedan lämnade vederbörande del. Vid förbudet mot kronolån gjorde utskottet ett undantag för de händelser, då riket antastades af in- eller utrikes fiender, och gaf kronan ett kreditiv af 30 t. g. att vid sådant tillfälle nyttja.[3]

---

[1] SU:s prot. 17 och 19 juni 1762 och skrifvelser till Kungl. Maj:t och BF.

[2] Malmström V: 144 o. f. De summor, som bankofullmäktige på eget bevåg lämnat mellan riksdagarne, uppgåfvos till 7.330.000 d. s. m., hvarvid ej inräknades hvad som utgått till brännvinspannekoppars inlösen och till konvojkommissariatet. Jfr ofvan s. 235 a. 2. Till manufakturkontoret hade fullmäktige mellan riksdagarne beviljat ett nytt förskott af 4 t. g. i anseende till dyrheten, den höga kursen och införselförbudet. BF:s prot. 24 maj, 19, 22 juni 1758. Vid 1755 års slut var kontorets bankoskuld 1.672.252 d. s. m., vid 1760 års slut 2.744.213 d. s. m.

[3] SU:s prot.-utdrag till BF. d. 17 juni 1762 hos Schwerin, s. 161. SU:s hemställan till stånden d. 5 maj därsammastädes, s. 165 o. f. Malmström V:156 a. 1. Ännu ett kreditiv på 5 à 6 t. g. gafs att nyttjas såsom förskott af statsverket.

Ännu i ett annat hänseende röjde sig ogillandet af bankofullmäktiges politik. Sedan stånden öfverenskommit att öka fullmäktiges antal till fyra af hvarje stånd, beslöt adeln med återupplifvande af 1739 års gamla bestämmelse, som sedermera icke vunnit verkställighet, att hälften af dess representanter i bankstyrelsen skulle ombytas vid hvarje riksdag. De nya blefvo kanslirådet Harald Appelbom och friherre Fabian Löwen, hvilken senare inträdde i v. Höpkens ställe. På de andra ståndens nya platser invaldes kyrkoherde Schröder och grosshandlaren Hans Wittfoth.[1]

Vidare sträckte sig icke räfsten. Ett försök af baron Gustaf Reuterholm att gå till rätta med bankofullmäktige och bankodeputerade för deras frikostighet med nya banksysslor, särskildt genom anmärkning mot tillsättandet af ombudsmän i landsorten, nedtystades i bankodeputationen. Reuterholm hugnades själf med lön och fullmakt såsom kommissarie och åtta nya ombudsmannaplatser inrättades.[2]

Bankpolitik åren 1762-1764.

Beslutet om bankens tillslutning, som endast var en nödfallsåtgärd, orättvist sträng mot alla nya lånsökande, men fördelaktig för dem, som redan innehade lån, fick bestå under riksdagen. Jennings väckte visserligen i mars bland bankodeputerade åter frågan om större afbetalning å fastighetslånen och föreslog en jämkning »efter tänkesätten i stånden», så att större låntagare afbetalte mer, andra mindre, men något vidare hördes icke däraf.[3]

Utlåningarnes upphörande hade kungjorts endast »till dess vissa under arbete varande författningar hinna till mognad», och i bankodeputationens reglemente förutsattes, att banken åter öppnades mellan riksdagarne.[4] Därom

---

[1] MALMSTRÖM V:151. BF:s prot. 30 juni 1762. I Forsskåls ställe, som var död, inträdde prof. Olof Celsius.

[2] Om Reuterholms och andras befordringar se närmare MALMSTRÖM V:196, 197. Förteckning å nya ombudsmän i bankens registratur d. 22 juni 1762.

[3] BD:s prot. 5 mars 1762.

[4] BD:s reglemente d. 19 juni 1762 § 6 bland dep:s handl., s. 3.200 o. f.

kunde dock icke blifva tal under den närmaste tiden. Till följd af de sista försträckningarne växte kronans skuld i banken under år 1762 med c:a 80 t. g., sedelstocken sprang upp till nära 500 t. g. och sedlarnes värde på börsen sjönk i okt. öfver till en tredjedel af det nominella.[1] I föregående sammanhang är redan skildradt, hurusom dessa utomordentliga omständigheter bragte rådet på tanken att vidtaga än kraftigare anstalter i afseende på bankolånen. Bankofullmäktige hyste inga betänkligheter att förorda dels en starkare afbetalning, 4 % årligen, å fastighetslånen dels indragning af lånen på lösa panter, inbegripna lotteriobligationer, förutom länebankens attester, hvarom Kungl. Maj:ts kungörelse utfärdades d. 11 nov. 1762. Dessa åtgärder ansågos emellertid ingalunda tillfyllest bland bankofullmäktige; man räknade att på tre år den utelöpande sedelstocken därigenom kunde förminskas med allenast en tredjedel.[2] Hvad beträffar lånen på lösa panter, som infordrades till närmaste förfallodag, stod den utvägen öppen för debitorerna att till ersättning belåna länebankoattester, hvilket de i stor utsträckning begagnade sig af. Summan af lån på varor, större och mindre lösören samt länebankoattester minskades därför icke under tiden till nästa riksdag och utgjorde vid nedanstående års slut:

	Järn, manufakturvaror o. lösören.	Länebankoattester.	Summa.
1762	941.419 d. s. m.	2.133.111 d. s. m.	3.074.530 d. s. m.
1765	82.689 »	2.984.287 »	3.066.976 » [3]

[1] Den siffra för sedelstockens storlek vid 1762 års slut, som MALMSTRÖM V: 218 a. 1 anför efter D. v. S., nämligen 149.679.022 d. k. m., representerar hela växelbankoskuldens storlek. Enligt bankofullmäktiges memorial d. 22 april 1765 var växelbankoskulden d. 16 okt. 1762 502 t. g. 43.314 d. s. m., och utelöpande sedelstocken kan uppskattas till 30 à 40 t. g. mindre. Om sedelstockens andel i hela växelbankoskulden 1765 o. 1766 se f. ö. bih.-tab. I.

[2] BF:s prot. 23 okt., 9 nov. 1762, det senare tryckt vid SU:s prot.-utdrag d. 17 juli 1765, s. 20.

[3] SCHWERIN, s. 169 säger, att indragningen drabbade »endast madamerna, som lånte på guldringar och på matskedar»; de som förut lånt på koppar, järn, salt och spannmål, lånte nu på länebankoobligationer.

Det är betecknande för den nya uppfattning af sedelkrediten, som nu vann insteg hos bankofullmäktige, att deras öfverläggningar under denna tid mest rörde sig om åstadkommandet af en fond för sedlarnes inlösen. Under början af 1750-talet hade i bankhvalfven samlats ett icke oansenligt förråd af kopparplåtar, som i skydd af plåtutväxlingsförbudet och trots de stora utskeppningarne för växelkontoren kunnat bevaras i det närmaste oförminskadt; dess storlek utgjorde under åren mellan riksdagarne c:a 18 t. g.[1] Någon användning för penningrörelsen kunde detta kapital icke få, då ett så obekvämt mynt icke mera kunde tänkas blifva gångbart och dess utväxling efter stämpelvärdet måste medföra dess försvinnande ur rörelsen. Däremot kunde försäljningen däraf blifva en värdefull hjälp vid öfvergång till silfvermyntfot. En sådan användning ifrågasattes i ett anonymt förslag, som genom regeringen i december 1762 remitterades till bankofullmäktige och som f. ö. röjde en sådan kännedom om bankens verkliga ställning, att fullmäktige hemställde till rådet om förbud mot dylika skrifters inlämnande.[2]

Af Wittfoth framställdes ett förslag att bringa silfvermynt i rörelsen genom att banken uppköpte och myntade silfverskiljemynt samt utväxlade detsamma efter gängse

---

[1] MALMSTRÖM V: 352 uppgifver hela bankens förråd af guld, silfver och plåtar d. 31 dec. 1764 till endast 5 t. g., detta på den grund att i extraktet ur generalhufvudboken jämte guld, silfver och (metall-) plåtar »kopparmynt» uppföres särskildt till en summa af 5.749.506 d. k. m.; detta »kopparmynt» anser M. ej kunna vara annat än inneliggande sedlar och slantar, troligen till större delen sedlar. Af inventarierna framgår emellertid otvetydigt, att nyssnämnda summa utgjorts af kopparplåtar, till någon mindre del af slantar och sedlar. I generalhufvudbokens »balans», men icke i extraktet, för 1764 liksom för närmast föregående år uppföres särskild summa för kassans »färdigskrifna sedlar» förutom den redbara fonden, som vid 1764 års slut utgjorde c:a 24 t. g. Jfr f. ö. bih.-tab. IV. I bih.-tab. I har efter approximativ beräkning afdrag i kassan gjorts för de år, 1757—1759, då sedlar i afsevärd mängd ingått i kassauppgifterna.

[2] BF:s prot. 1 dec. 1762. Särskildt rådsprot. rörande växelkursen d. 3 dec. 1762.

kurs. Eventuellt föreslog han en förändring af myntfoten genom förhöjning af det åsatta värdet, hvilket ej borde kräfva ständernas samtycke, då myntet bibehölles vid dess skrot och korn. En så omfattande reform ville väl ej bankofullmäktige inlåta sig på, men de lyssnade med stigande beredvillighet till de anbud, som af enskilde gjordes att till gängse pris leverera silfver.[1] Visserligen hade en silfverhandel, som banken 1760 ingått med bankokassören Gottsman, visat sig högst ofördelaktig genom den inträffade kursstegringen. Gottsman hade pantsatt 120.000 lod silfver mot löfte att återfå detsamma eller dess värde efter ett par, tre år. Banken hade gifvit 7 d. k. m. per lod, men måste 1764 återbörda panten med 11 d. k. m. per lod och räknade på affären en ren förlust af 350.533 d. k. m. Bankodeputationen hade låtit detta passera, men förbjudit fullmäktige att till enskildes tjänst vidare ingå i silfverhandel.[2]

På hösten 1762 lät regeringen efterhöra om Gottsman kunde till banken aflåta något silfver; det berättades, att han i bolag med andra på spekulation uppsamlat icke mindre än 600.000 lod. Hälften af denna summa förklarade sig också Gottsman vilja leverera, men begärde ett så högt pris, att saken tills vidare fick förfalla.[3] Emellertid visade sig snart regeringens försök fruktlöst att genom ett inhemskt lån uppbringa guld, silfver och speciemynt. Banken lät då sina betänkligheter mot att efter gängse pris mottaga enskildes silfver falla. I december 1762 bestämde sig bankofullmäktige för att till 12 d. k. m. lodet antaga 100.000 lod, som af ostindiska kompaniet erbjödos kronan i afräkning

[1] BF:s prot. 15 sept., 13 okt. 1762. Wittfoth frågade bl. a. hvad skillnad vore mellan agio på mynt och en förändrad myntfot.

[2] BF:s prot. 7, 8 mars, 4 april 1764. BD:s prot. 10 juni 1762. BD:s reglemente 1762 § 22. Enligt bankokommissariernas memorial d. 15 mars 1765 (bland BF:s handl.) var förlusten å silfverinköpsräkningarne sedan 1750 543.425 d. k. m., däri dock ej inräknad kursförlust å till växelkontoret och Kierman utlämnade plåtar, för hvilka ej silfver inkommit.

[3] Särskilda rådsprot. rörande växelkursen d. 25, 26 okt., 5 nov. 1762.

på dess lån af 20 t. g.[1] I aug. 1763 ingaf Gottsman ett nytt anbud att få i banken pantsätta 102.000 lod silfver till 9 d. k. m. lodet och för öfrigt länebankoattester, allt sammanlagdt för 2.124.000 d. k. m. Bankofullmäktige antogo detta i anseende till handelskrisen och det utspridda ryktet, att en främmande makt, Preussen, upphandlat kronoförskrifningar med bankens accept och banksedlar; betänkligheterna mot en ökning af sedelstocken fingo vika för faran af utländska tvångsåtgärder.[2]

Ständernas bestämda föreskrift förbjöd väl direkta försträckningar till kronan mellan riksdagarne, och sådana äskades icke heller. Däremot måste banken på annat sätt träda emellan till statsverkets understöd. Bland de lösa panter, som enligt kungörelsen d. 11 nov. 1762 skulle indrifvas af banken, utgjordes största delen eller c:a 40 t. g. af statskontorets obligationer för de bägge kronolotterierna. Vid förfallotiden i början af år 1763 underläto låntagarne att inlösa panterna i förlitande på, att banken för statsverkets kredits skull ej skulle låta obligationerna försäljas å auktion. Regeringen föreslog i april 1763, att obligationerna för det första lotteriet, som skulle inlösas af kronan redan i början af 1764, utbyttes i banken mot nya statsverkets förskrifningar, ställda på 18 månader och att således banken för en del af dessa lån antog kronan till gäldenär med förlängd betalningstid. Därigenom skulle banken äfven befrias från nödvändigheten att infordra lånen af de enskilda gäldenärerna. Bankofullmäktige samtyckte efter mycken tvekan till en sådan anordning, att hälften af obligationerna omsattes på 9, hälften på 18 månader; de enskilde låntagarne skulle endast »då och då fogligen anmanas», så att de ej tvingades inbetala, men ej heller trodde att banken förglömt lånens indrifvande. Följden af denna operation blef

---

[1] BF:s prot. 21 dec. 1762 och skrifvelse s. d. till Kungl. Maj:t i registraturet. Detta silfver och hvad som inflöt af det inhemska metallånet mottogs af banken såsom afräkning å kronoskulden. BF:s prot. 2 mars, 11 april 1763.

[2] BF:s prot. 31 aug., 7, 28 sept., 12 okt. 1763.

nu, att banken vid förfallotiden för det första lotteriets obligationer i början af 1764 fick själf inlösa dem, som voro pantsatta d. v. s. till låntagarne utbetala den åttondel, som ej var belånad, hvilken levererades af statskontoret. Detta kungjordes d. 16 febr. sålunda, att »den anstalt blifvit fogad, att medlen varda till banken utbetalte, som först däraf gör sig för sin fordran betald och sedan till obligationernas innehafvare levererar återstoden af deras innehåll». I själfva verket blef denna bankens fordran hos kronan till allra största delen olikviderad, så att vid början af år 1765 af 14 t. g. återstodo 12 t. g.[1]

Att kronan fullgjorde de vid riksdagen stadgade afbetalningarne, var nu ännu mindre att vänta än förut: af den för 1763 och 1764 föreskrifna amorteringen resterade 21 t. g. vid riksdagens början.[2] En annan kronans sväfvande förbindelse var växelkontorets gamla skuld å 185.000 rdr, som statsverket sedan 1761 häftade för, att återbetala in natura efter trenne år; vid 1764 års slut var denna förfallna skuld bokförd till 647.500 d. k. m.

Icke heller manufakturkontoret var i stånd att kunna fullgöra det minsta af de föreskrifna afbetalningarne: dess skuld var vid 1764 års slut i det närmaste densamma som tvenne år förut eller c:a 2.700.000 d. s. m. Konvojkommissariatet hade af SU. fått tillstånd att ur banken utassignera medel till afslutande af fred med Marocko. På denna grund begärdes mellan riksdagarne nära 7 t. g., så att skulden vid 1764 års slut svällt ut till c:a 2.000.000 d. s. m. Inräknas konvojkommissariatets lån — såsom gjorts i bih.-tab. I — var kronoskuldens tillväxt under åren 1763—1764 c:a 13 t. g.[3]

---

[1] BF:s prot. 9 febr., 28, 29 april, 31 maj, 7 juni, 31 aug. 1763, 8, 22 febr., 7, 8, 28 mars, 21 nov. 1764, 9 jan. 1765. BF:s skrifvelser d. 28 april 1763, 8 febr. 1764 i registraturet. SCHWERIN, s. 172. Regeringens begäran om lån i banken på ett nytt lotteris obligationer afslogs. BF:s skrifvelse d. 8 maj 1764 i registraturet.

[2] MALMSTRÖM V: 220 a. 2.

[3] BF:s prot. 28 sept. 1763, 30 april 1764. Gottsmans lån på

Den förändring i bankens ställning genom sedelstockens indragning, som bankodeputationen sökt åvägabringa och bankofullmäktige velat påskynda, blef således i väsentliga delar förhindrad såväl genom kronans oförmåga som genom de enskilde debitorernas motsträfvighet. Det är nyss anfördt, hurusom enskilde låntagare först vid ryktet om bankens tillslutning utdrogo sina kapitaler ur länebanken, sedermera, då lånen på lösa panter infordrades, i stället belånade länebankoattester eller — hvad gäller lotteriobligationerna — helt enkelt vägrade att infria skulden. I icke ringa mån underlättade bankofullmäktige själfva denna sträfvan, då de under år 1763, föregående beslut till trots, läto utgå icke mindre än c:a 13 t. g. i ansökta fastighetslån.[1]

Den åtrådda förbättringen i förhållandet mellan utelöpande sedlar och kassan var därför helt obetydlig, såsom framgår af följande öfversikt öfver bankställningen enligt boksluten:

	1762.		1764.	
Fordringar hos kronan och offentliga verk	419.6	t. g.	432.3	t. g.
» hos enskilde:				
på bruk	82.4	»	78.2	»
» landtgods	124.7	»	114.4	»
» stadsegendomar	84.5	»	77.1	»
» lotteriobligationer	39.2	»	19.4	»
» länebankoattester	21.3	»	30.2	»
» andra lösa panter	9.6	»	1.8	»
» utan angifven säkerhet	17.0	»	20.5	»
Obetaldt intresse	9.0	»	10.9	»
Kassa	20.7	»	24.2	»
	828.0	t. g.	809.0	t. g.
Växelbankskreditorerna	498.9	t. g.	461.8	t. g.
Länebankskreditorerna	95.5	»	91.2	»
Öfriga skulder	1.4	»	1.2	»
Behållning	232.2	»	254.8	»
	828.0	t. g.	809.0	t. g.

silfver och länebankoattester gafs på 6 månader, förlängdes sedan på samma tid, men var vid riksdagens början obetaldt. BF:s prot. 8 mars, 20 okt. 1764, 9 jan. 1765.

[1] BF:s prot. 9 dec. 1762.

BIHANG

Bihang I.

Bankens ställnin

(Enligt generalförslag och balanser emellan bankens kreditorer, der
emot hafvande kontanta medel vi

	1720	1722	1725
Säkra fordringar:			
Hos *kronan*	8,062,080	8,226,470	6,976,10
» *enskilde*			
på fasta panter och säkra förskrifningar	280,238	371,188	54,38
» järn	20,000	12,135	—
» andra lösa panter			—
» länebankoattester	33,000	20,000	14,90
Utan angifven säkerhet	[1] 335,739	[1] 204,226	[2] 51,82
Metallisk tillgång	[3] 1,682,119	[3] 2,205,512	[4] 2,973,64
Summa tillgångar	10,413,179	11,039,531	10,070,85
Skulder.			
Länebankens kapitalskuld	6,614,488	6,543,283	6,361,28
Skuld att betala vid anfordran	2,355,532	2,655,303	2,878,42
däraf transportssedlar å d. k. m.	—	—	592,18
Summa skulder	8,970,020	9,198,586	9,239,71
Behållning	1,443,159	1,840,945	831,14

[1] Innefattar fordringar hos växelkontoret, filialbankerna i Göteborg, Falu
[2] Innefattar fordringar hos filialbanker, förlag i Norrköpings bruk, hosp
[3] Kassabehållning i general- och specialkassorna.
[4] Jämte kassa äfven omyntadt guld och silfver samt kopparränta.

vid årssluten (i d. s. m.).

ken är skyldig vid första anfordran att förnöja och bankens där-
bankodeputationernas sekreta relationer).

1729	1730	1731	1732	1733	1734	1735
6,976,101	6,976,101	6,523,858	6,523,858	6,523,858	6,523,858	6,523,858
48,857	63,005	61,925	52,905	58,683	300,984	298,647
—	—	—	—	—	20,000	38,918
—	—	3,246	10,321	16,386	39,640	45,492
4,618	1,545	26,739	72,275	178,973	165,822	236,508
[2] 10,242	[2] 11,753	[2] 35,956	[2] 60,239	[2] 123,857	[2] 186,319	[2] 248,523
[4] 4,075,615	[4] 4,511,691	[4] 4,863,654	[4] 5,116,089	[4] 5,225,620	[4] 5,133,021	[4] 5,484,820
11,115,433	11,564,095	11,515,379	11,835,687	12,127,377	12,369,644	12,876,766
5,683,997	5,508,162	5,049,010	5,047,864	5,048,828	5,044,034	5,045,869
4,095,254	4,535,933	4,766,646	4,962,007	5,056,871	5,174,315	5,567,991
780,286	948,356	1,300,966	1,476,670	1.766,486	1,921,994	2,133,554
9,779,251	10,044,095	9,815,656	10,009,871	10,105,699	10,218,349	10,613,860
1,336,181	1,520,000	1,699,721	1,825,816	2,021,676	2,151,295	2,262,906

och Örebro, antecipation på kopparräntan, fordran i Avesta bruk m. m.
talskvarnen i Norrköping och Stegeborgs kungsladugård.

Bihang I (forts.).

Bankens ställnin

(Enligt generalförslag och balanser emellan bankens kreditorer, de
emot hafvande kontanta medel vi

	1736	1737	1738
Säkra fordringar:			
Hos *kronan*	6,523,858	6,523,858	6,523,85
» *offentliga verk*	—	—	—
» *enskilde* på fasta panter och säkra förskrifningar	257,991	286,800	[3]1,737,30
på stål och järn	46,193	41,579	67,09
» andra lösa panter	56,277	62,948	120,79
» länebankoattester	251,205	346,287	345,17
Utan angifven säkerhet	[4]313,194	[4]348,051	[4]579,97
Metallisk tillgång	[5]6,009,704	[5]6,365,849	[5]6,308,53
Summa tillgångar	13,458,422	13,975,372	15,682,742
Skulder.			
Länebankens kapitalskuld	5,049,387	5,050,992	5,049.567
Skuld att betala vid anfordran	6,072,669	6,469,169	7,900.278
däraf transportsedlar å d. k. m.	2.941,338	3,284,477	4,169.283
Summa skulder	11,122,056	11,520,161	12,949,845
Behållning	2,336,365	2,455,210	2,732,898

[1] Hit räknas äfven utredningskommissionens lån.
[2] Hit räknas riksens ständers kontors, manufakturkontorets, slottsbygg-
[3] 1738 och 1739 års generalförslag upptaga under denna rubrik äfven
[4] Innefattar förlag i Norrköpings mässingsbruk, hospitalskvarnen i Norr-
[5] Jämte kassa äfven omyntadt guld och silfver, kopparränta i växel-
samt — för åren 1741—1742 — statskontorets antecipationer i kopparmynt.

vid **årssluten** (i d. s. m.).

banken är skyldig vid första anfordran att förnöja och bankens där-
bankodeputationernas sekreta relationer).

1739	1740	1741	1742	1743	1744	1745
6,523,858	6,523,858	[1] 7,680,169	[1] 9,781,935	[1] 12,767,702	[1] 12,578,072	[1] 12,026,920
—	[2] 2,898,149	[2] 3,113,607	[2] 3,198,272	[2] 2,909,146	[2] 2,912,256	[2] 3.231,917
[3] 3,045,933	549,145	816,695	1,450,378	1,742,168	2,016,347	2,223,223
15,295	176,958	151,563	338,878	411,023	175,274	440,560
155,210	175,050	258,345	303,030	190,128	410,135	256,284
237,676	279,989	220,093	297,431	346,861	364,431	446,860
[4] 524,457	[4] 319,770	[4] 249,179	[4] 171,440	[4] 115,791	[4] 104,635	[4] 51,667
[5] 7.010,229	[5] 6,926,246	[5] 5,150,980	[5] 3,754,198	[5] 2,375,262	[5] 1,858,205	[5] 1.150,488
17,512,658	17,849,165	17,640,631	19,295,562	20,858,081	20,419,355	19,827,919
4,291,364	4,410,717	4,021,768	3,553,822	3,638,589	3,916,734	4,292,683
10,185,440	10,081,975	10,892,602	12,425,897	13,244,568	11,732,013	9,917,120
5,230,766	5,208,278	6,224,474	8,110.533	9,477,017	8,526,612	7,117,573
14,476,804	14,492,692	14,914,370	15,979,719	16,896,170	15,662,650	14,224,796
3,035,854	3,356,473	2,726,261	3,315,843	3,961.911	4,756,706	5,603,125

nadsdeputationens och pommerska reluitionskommissionens lån.
lån till riksens ständers kontor och manufakturkontoret.
köping och Stegeborgs kungsladugård.
banken, Avesta och Falun, inlösta kopparsedlar och plåtar inväxlade i Avesta

Bihang I (forts.).

Bankens ställning

(Enligt generalextrakt i generalhufvudböckerna för åren 1746—1754

	1746	1747	1748
Fordringar:			
Hos *kronan*	[1] 11,412,219	[1] 13,326,570	[1] 13,296,627
» *offentliga verk*	[2] 3,563,119	[2] 3,600,441	[2] 3,006,454
» *enskilde*			
på bruk och tillhörande landtegendomar / » landtgods	1.824,948	2,410,190	3,642,789
» stadsegendomar	269,308	376,151	580,677
» stål, järn, bleck och mässing	760,152	677,834	1,041,255
» andra lösa pant. (aktier o. obligation.)	264,503	445,132	525,254
» länebankoattester	669,210	841,291	829,528
Utan angifven säkerhet	[3] 626,766	[3] 703,666	[3] 1,122,672
För obetaldt intresse	209,998	410,834	497,832
Kassa	923,534	928,970	[5] 1,166,089
Summa tillgångar	20,523,757	23,721,079	25,709,177
Skulder.			
Länebankens kreditorer	4,806,283	4,919,644	5,096,475
Växelbankens »	8,838,049	10,943,768	11,708,182
däraf banksedlar	5,352,604	9,017,564	—
Summa skulder	13,733,552	16,027,654	17,170,508
Behållning	6,790,204	7,693,424	8,538,669
däraf osäker	318,345	317,523	316,539

[1] Hit hafva äfven förts utredningskommissionens och krigskollegiets lån
[2] Innefattar lån till slottsbyggnadsdeputationen, riksens ständers kontor
societeten, ostindiska kompaniet.
[3] Innefattar hufvudsakligen bankens tillgodohafvande i kopparränta oc
tiges räkningar för silfverinköp och för växelkontoren samt osäkra fordringa
[4] Fordran på silfverinköpsräkningarne för detta år uppgår till samman
1,334,574 d. s. m.
[5] Kassauppgifterna i hufvudböckerna för dessa årsslut öfverstiga inven
5 t. g., hvilka belopp torde ha utgjorts af inneliggande sedlar. Fr. o. m. 174

vid årsslutent (i d. s. m.).

1760—1766 och balanser därsammastädes för åren 1755—1759).

1749	1750	1751	1752	1753	1754	1755
[1] 13,260,286	[1] 12,653,337	[1] 13,964,755	[1] 14,082,659	[1] 14,723,983	[1] 14,742,272	[1] 14,905,319
[2] 2,745,452	[2] 2,432,589	[2] 2,193,277	[2] 2,045,354	[2] 2,116,793	[2] 2,084,370	[2] 2,004,652
} 4,926,137	} 6,443,586	} 7,469,555	} 8,596,506	4,768,210	5,205,264	6,056,342
				4,785,407	5,543,779	6,460,491
883,603	1,049,209	1,203,048	1,652,301	2,259,427	2,857,190	3,466,577
1,077,249	1,286,782	1,390,181	2.054,098	1,558,356	1,234,588	1,225,093
646,700	690,665	1,059,269	1,319,016	1,377,008	1,397,828	1,535,770
762,633	847,005	921,447	805,888	814,376	862,075	1,044,724
[3] 1,257,739	[3] 925,169	[3] 1,025,503	[3] 1,351,619	[3] 1,628,280	[3] 1,085,924	[4] 2,990,803
267,770	330,169	408,807	556,417	678,147	844,431	1,014,904
[5] 1,524,646	1,688,147	1,795,393	[5] 2,470,821	[5] 2,563,669	3,260,813	[5] 3,658,990
27,352,215	28,346,658	31,431,235	34,934,679	37,273,656	39,118,534	44,363,665
5,173,347	5,362,653	5,448,423	5,966,967	7,161,893	8,073,058	9,899,595
12,282,582	12,619,973	14,370,627	16,179,673	15,775,276	16,217,179	17,042,529
—	—	—	—	13,228,112	13,545,615	—
17,917,805	18,149,691	20,231,409	22,638,827	23,848,627	24,446,310	28,375,481
9,434,410	10,196,967	11,199,826	12,295,852	13,425,029	14,672,223	15,988,184
316,539	162,012	162,012	162,062	162,062	162,062	162,062

antecipationer till statskontoret samt lån till kronan på fullmäktiges räkning manufakturkontoret, Stockholms stad, brand- och försäkringskontoret, fiskeri-

slagskatt, fordran på kommissariernas räkningar för kopparinköp, på fullmäk- (= osäker behållning).
lagdt 1,923,187 d. s. m., hvaremot balanserar skuld å samma räkningar till

tariernas förråd af redbart mynt på nyåren med 2 à 3 t. g., för 1752 dock med inventerades äfven »den mindre kassans» behållning i sedlar.

Bihang I (forts.).

Bankens ställnin

(Enligt generalextrakt i generalhufvudböckerna för åren 1746—175

Fordringar:	1756	1757	1758	1759
Hos *kronan*	[1] 15,373,070	[1] 20,382,449	[1] 25,268,534	[1] 26,688,674
» *offentliga verk*	[2] 2,909,890	[2] 3,018,143	[2] 3,115,206	[2] 3,275,836
» *enskilde*				
på bruk och tillhörande landtegendomar . . .	7,112,591	7,819,026	8,047,392	8,089,288
» landtgods	7,903,910	9,917,639	10,598,736	11,459,999
» stadsegendomar . . .	4,242,233	5,406,054	6,289,505	7,245,638
» järn, stål, bleck, mässing	1,368,402	1,292,570	1,092,349	1,246,047
» andra lösa panter (aktier och obligationer)	1,124,190	956,962	1,605,285	3,577,223
» länebankoattester . .	1,277,452	1,709,010	1,261,453	2,004,850
Utan angifven säkerhet . . .	[3] 4,153,201	[3] 4,099,584	[3] 4,332,838	[3] 4,390,774
För obetaldt intresse	1,016,179	908,206	892,876	871,487
Kassa	2,880,330	[4] *3,202,856* (2,400,000)	[4] *4,168,401* (2,200,000)	[4] *8,438,145* (2,100,000)
Summa tillgångar	49,361,448	*58,712,499* (57,900,000)	*66,672,575* (64,700,000)	*77,287,961* (71,000,000)
Skulder.				
Länebankens kreditorer . . .	10,599,890	11,614,860	13,789,804	15,027,193
Växelbankens » . . .	20,373,407	*27,835,144* (27,000,000)	*32,446,216* (30,500,000)	*41,001,332* (34,700,000)
däraf banksedlar	—	—	—	—
Summa skulder	32,798,164	*41,213,184* (40,400,000)	*48,018,256* (46,100,000)	*57,982,051* (51,700,000)
Behållning	16,563,284	17,499,315	18,654,319	19,305,910
däraf osäker	162,062	158,645	158,645	158,645

[1] Hit hafva äfven förts krigskollegiets lån, lån till kronoförpantningarne
ning, konvojkommissariatets lån, som fr. o. m. 1764 föras särskildt, samt –

[2] Innefattar lån till slottsbyggnadsdeputationen, manufakturkontore

[3] Innefattar hufvudsakligen förutom tillgodohafvande i kopparränta oc
tiges räkningar hos växelkontoret och hos bankokassören Gottsman (från 1760
silfverinköpsräkningarna till följande belopp: 1756—1758 2,531,077 d. s. m
bankens skuld å silfverinköpsräkningarne, nämligen 1756 1,514,753 d. s. m

[4] I kassan enligt generalhufvudböckernas balanser för åren 1757—175
d. s. m., 1759 6.3 mill. d. s. m., hvilket framgår såväl af jämförelse med in
enligt växelbankens särskilda hufvudböcker. Approximativt afdrag har gjort

vid årssluten (i d. s. m.).

1760—1766 och balanser därsammastädes för åren 1755—1759).

1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766
[1]29,772,818	[1]31,002,135	[1]39,014,999	[1]38,815,438	[1]40,311,661	[1]41,265,396	[1]46,282,908
[2]3,028,229	[2]2,907,097	[2]2,948,720	[2]2,882,321	[2]2,922,260	[2]2,867,958	[2]212.532
8,328,959	8,490,039	8,244,737	8,011,800	7,821,808	7,541,960	7,339,153
11,886,980	12,666,543	12,464,563	11,903,934	11,444,018	10,991,107	10,622,365
7,899,437	8,706,828	8,447,985	8,087,967	7,711,292	7,291,559	6,978.840
1,023,993	1,134,238	314,634	12,028	7,484	5,496	31,914
4,642,695	5,118,069	4,565,095	3,686,915	2,115,974	577,679	40,690
2,619,208	1,865,476	2,133,111	2,749,247	3,017,399	2,984,287	2,718,887
[3]2,760,526	[3]2,169,328	[3]1,694,302	[3]2,790,744	[3]2,039,080	[3]2,123,641	[3]1,923,565
913,190	1,038,831	901,073	953,815	1,094,897	998,493	1,088,549
2,244,180	2,234,875	2,067,203	2,332,132	2,417,497	2,243,513	2,569,364
75,120,215	77,333,459	82,796,422	82,226,341	80,903,370	78,891,089	79,808,767
15,015,906	9,735,181	9,549,544	9,029,640	9,115,997	9,340,051	8,358,852
39,394,763	45,626,582	49,893,008	49,045,959	46,182,367	42,443,250	42,605,080
—	—	—	—	—	38,541,095	38,260,642
54,508.628	55,503,484	59,577,594	58,187,022	55,423,765	51,898,080	51,289,444
20,611.588	21,829,974	23,218,828	24,039,319	25,479,605	26,993,009	28,519,322
174,838	174,690	157,625	157,625	157,625	36,293	36,293

infriande, antecipationer till statskontoret, lån till kronan på fullmäktiges räk-
för 1766 — kommerskollegii skuld för det upphäfda manufakturkontorets räkning.
Stockholms stad, fiskerifonden, ostindiska kompaniet, kyrkor m. m.
slagskatt samt å kommissariernas räkning för inköpt koppar, fordran å fullmäk-
på Lefebures räkning för växelassocierades riksdalerlån 1756—1760 samt å
årligen, 1759 2,639,077 d. s. m., därefter mindre belopp, hvaremot balanserar
1757—1759 1,515,006 d. s. m.
torde ingå egna sedlar till följande belopp: 1757 800,000 d. s. m., 1758 2 mill.
ventarierna som af beloppen i kassan inlevererade banksedlar vid årssluten
för de egna sedlarnes belopp.

Länebankens kreditorer

(kapitalskuld i d. s. m. enligt generalhufvudböckerna).

1. Olika räntesatser.

Vid slutet af åren	4 % r:ta på r:ta.	4 ½ %	4 %	3 %	2 %
1744	50,924	3,487,394	106,467	254,672	—
45	50,962	3,500,011	416,934	306,498	—
46	48,869	3,502,626	904,977	168,914	—
47	49,702	3,501,263	981,066	202,605	—
48	50,584	3,501,086	1,089,583	258,325	—
49	50,904	3,468,733	1,172,080	274,258	—
50	51,733	3,411,116	1,356,697	317,444	—
51	62,941	3,415,020	1,346,520	404,699	—
52	63,413	3,415,751	1,698,133	566,333	—
53	63,579	3,414,664	1,668,213	1,771,027	—
54	66,558	3,419,664	1,555,165	2,753,017	—
55	76,226	3,415,664	1,768,731	4,324,199	—
56	51,254	2,800,731	1,993,233	5,395,234	70,388
57	92	2,535,304	2,383,726	5,817,002	546,004
58	92	2,525,717	2,583,923	7,241,941	1,103,706
59	92	2,521,935	2,715,425	8,318,215	1,069,122
60	92	2,518,094	2,874,048	7,940,352	1,296,025
61	92	2,408,779	2,774,659	2,823,445	1,416,857
62	92	2,372,946	2,892,961	2,772,063	1,206,409
63	92	2,344,793	2,983,308	2,465,281	968,379
64	92	2,344,744	3,005,428	2,732,703	769,976
65	92	2,343,703	3,130,805	2,942,520	593,522
66	92	2,340,206	2.823,408	2,401,408	527,895

Bihang II (forts.).

Länebankens kreditorer

(kapitalskuld enligt generalförslag 1730—1745 och generalhufvudböcker 1746—1766).

2. Olika myntsorter.

Vid slutet af åren	Dukater.	Riksdaler.	Daler karoliner.	Daler kur. s. m.	Daler k. m.
1730	28,399	131,167	2,181,507	1,535,660	—
31	28,093	122,469	2,099,184	1,233,069	—
32	28,130	122,132	2,098,709	1,233,456	—
33	28,003	121,531	2,100,605	1,234,018	—
34	27,273	118,201	2,105,551	1,235,871	—
35	27,189	117,407	2,108,626	1,235,789	—
36	27,187	117,155	2,110,816	1,236,653	—
37	26,675	117,101	2,111,051	1,241,123	—
38	27,985	113,671	2,113,493	1,238,308	—
39	30,193	111,398	1,618,779	1,228,539	54,396
40	32,784	106,010	1,545,690	1,229,378	754,396
41	34,764	106,839	1,281,286	1,228,290	787,111
42	34,195	109,791	937,686	1,246,569	922,721
43	34,196	109,723	961,680	1,249,961	1,003,311
44	34,248	109,796	958,729	1,250,592	1,847,925
45	34,248	109,796	958,345	1,250,629	2,974,456
46	34,248	109,796	951,917	1,251,022	4,056,351
47	34,248	109,796	951,333	1,251,405	4,385,687
48	34,248	109,556	950,212	1,250,527	4,890,360
49	34,248	109,556	947,524	1,222,694	5,185,850
50	34,279	108,522	946,395	1,223,258	5,711,258
51	34,279	108,592	946,738	1,233,990	5,953,491
52	34,363	108,700	946,846	1,234,160	7,493,235
53	34,363	108,700	945,157	1,226,383	11,041,352
54	34,376	108,700	946,364	1,236,819	13,663,605
55	34,376	108,700	949,720	1,233,242	19,005,848
56	34,516	141,792	207,502	1,239,470	24,344,017
57	35,056	152,107	66,068	1,247,595	27,793,926
58	35,056	160,547	59,933	1,247,595	34,265,601
59	35,056	164,810	57,512	1,247,887	37,746,815
60	35,056	186,282	55,054	1,247,887	37,576,547
61	35,056	188,385	53,479	1,247,887	21,950,672
62	35,056	188,729	30,546	1,247,887	21,516,988
63	35,056	206,403	23,714	1,247,887	19,942,095
64	35,056	206,403	23,682	1,247,887	20,215,512
65	35,056	206,403	23,016	1,247,887	20,691,731
66	35,012	206,403	21,472	1,247,069	17,949,323

Bihang III.

Länebankens debitorer

(enligt en tabell bland bankodeputationens akter 1765—66, s. 3.181).

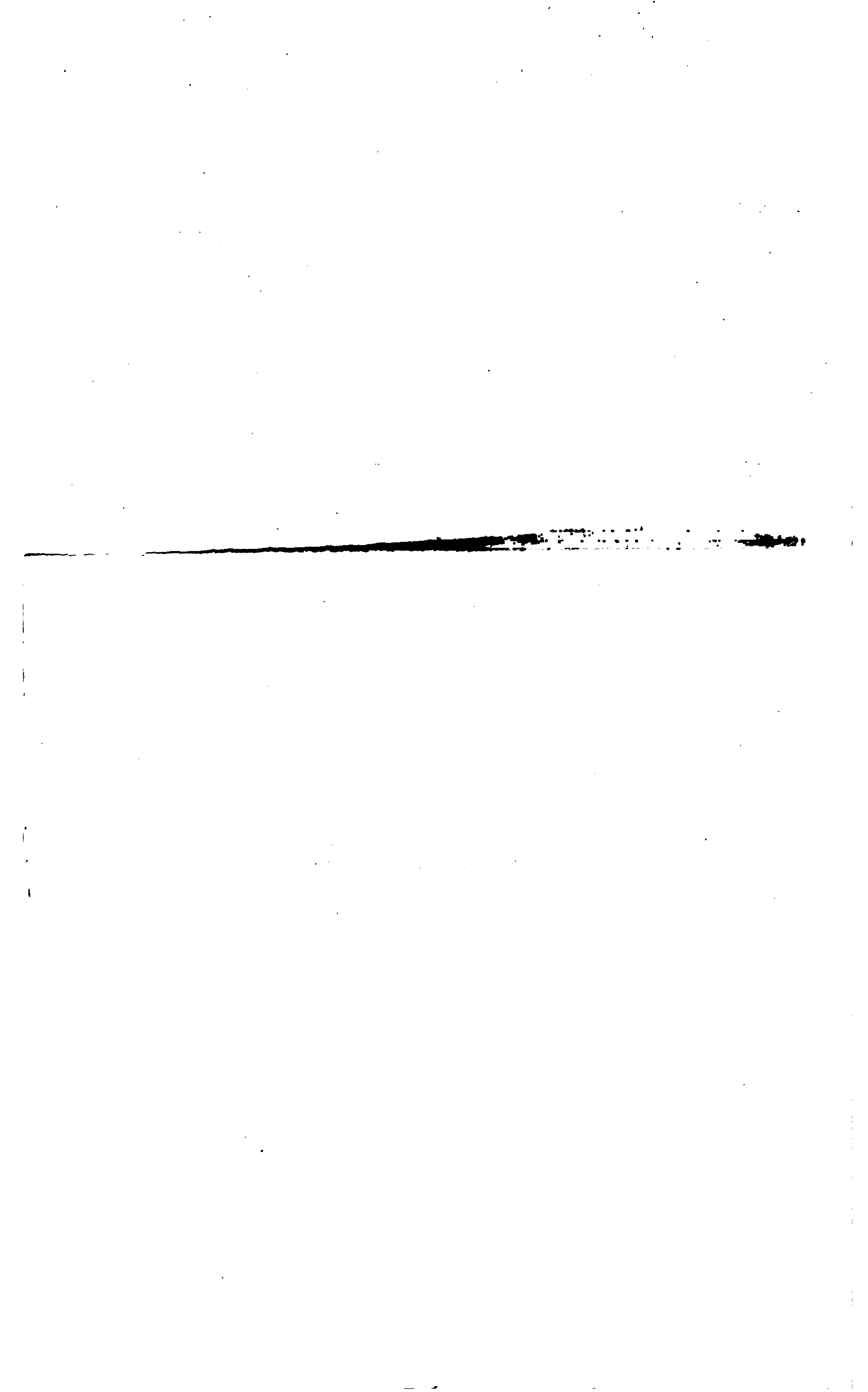
Olika myntsorter.

Vid slutet af åren	Dukater.	Riks-daler.	Daler karo-liner.	Daler kur. s. m.	Daler k. m.
1737	—	—	4,099,346	118,629	2,157,195
43	—	—	4,099,346	118,629	34,920,376
44	—	—	4,099,346	118,629	35,851,299
45	—	—	4,099,346	118,629	36,148,247
46	—	—	4,099,346	118,629	37,138,730
47	—	—	4,099,346	118,629	45,461,149
48	—	--	4,099,346	118,629	49,303,027
49	—	—	4,099,346	118,629	53,490,751
50	—	—	4,099,346	118.629	56,724,605
51	—	—	4,099,346	118,629	65,239,097
52	—	—	4,099,346	118,629	72,195,789
53	—	—	4,099,346	118,629	77,639,604
54	—	—	4,099,346	118,629	81,854,620
55	3,000	200,000	4,099,346	118,629	91,453,632
56	—	200,000	4,099,346	18,629	106,170,182
57	—	207,043	4,117,060	116,571	133,132,634
58	—	247,354	4,049,802	94,870	154,285,557
59	—	244,738	3,975,287	83,606	172,333,961
60	—	233,754	3,824,141	—	191,154,372
61	—	225,486	3,760,141	—	198,541,396
62	—	225,000	3,696,141	—	217,823,841
63	—	185,000	3,632,141	—	215,564,609
64	—	185,000	3,568,141	—	205,700,499

Bankens större generalkassa

(enligt de årliga inventeringarne).

Vid början af åren	Dukater.	Riks-daler.	Daler karoliner.	Daler kur. s. m.	Metall-plåtar.	D. k. m. (plåtar o. slantar).
1731	6,000	5,400	581,000	31,270	10,100	9,923,272
32	6,000	13,900	666,000	111,970	10,100	10,500,691
33	15,500	7,400	737,000	122,170	10,000	10,807,891
34	8,500	6,400	779,000	62,470	9,650	11,269,291
35	5,000	6,700	760,000	6,670	9,550	11,258,539
36	3,500	2,700	787,000	44,170	9,300	12,148,939
37	4,500	10,200	870,000	89,470	9,200	13,097,239
38	11,000	9,700	983,000	76,870	9,150	13,530,866
39	14,500	11,700	1,043,000	100,570	9,000	13,158,181
40	3,500	10,700	1,004,000	423,370	8,600	12,508,636
41	11,500	2,600	980,000	684,070	8,550	11,087,759
42	2,250	11,850	927,000	475,270	7,950	6,594,111
43	2,000	5,100	780,000	335,170	7,950	4,781,236
44	2,500	4,700	675,000	120,970	7,950	3,058,527
45	16,500	8,850	588,000	41,470	5,950	1,375,493
46	2,250	4,350	462,000	69,970	4,950	467,731
47	1,500	2,780	368,000	44,470	3,950	778,803
48	9,900	1,530	303,000	39,370	2,500	1,024,729
49	3,300	4,930	257,000	31,570	2,500	1,540,501
50	2,800	1,680	210,000	23,770	2,500	2,534,083
51	8,200	10,830	158,000	114,070	2,500	3,495,870
52	7,200	31,830	114,000	139,570	2,350	3,824,543
53	9,450	49,580	199,000	117,470	2,350	4,059,638
54	6,950	92,580	272,000	189,970	2,339	4,408,590
55	5,100	183,330	241,000	190,270	2,339	5,404,608
56	1,100	275,080	206,000	214,270	2,339	5,794,242
57	5,600	106,080	83,000	290,170	2,336	6,056,192
58	4,100	82,580	54,000	113,170	2,336	5,626,421
59	2,100	38,330	59,000	86,770	1,736	5,594,007
60	1,600	35,080	64,000	51,670	1,736	5,197,440
61	2,850	54,080	68,000	111,070	1,736	5,500,506
62	3,350	21,580	69,000	70,240	1,736	5,499,684
63	3,850	38,330	70,000	20,440	1,179	5,530,223
64	9,100	75,330	47,000	79,540	1,129	5,605,589
65	11,350	83,830	47,000	66,040	803	5,475,089
66	7,155	74,330	26,000	34,540	770	5,445,689

gång (i d. s. m.).

1752	1753	1754	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766
7 1/2	7 3/4	8 1/3	8 1/3	11	12	—	8 1/3	7 1/2	11	20 1/2	22	22 1/4	19 1/2	16 1/2
5	6	6	6	6 1/2	6 1/2	—	8	7 1/4	8	11 1/2	13	13 1/2	12	11 1/2
2	2	2	2	1 1/2	1 1/2	—	3	3	3 1/4	3 3/4	4 1/2	4 3/4	3 3/4	3 3/4
3/8	3/8	1/3	3/8	3/8	3/8	—	1/2	1/2	1/2	7/12	5/8	11/16	5/8	5/8
20	18	18	18	20	20	—	25	27 1/2	33	38	—	41	40	34
9	8	8	8	9	9 1/2	—	9	8 1/2	10 1/2	13 3/4	15 3/4	17	18 1/2	15 1/2
4 2/3	4	4	4	4 1/2	4 1/2	—	6	5	8	7 1/2	8 3/4	9 1/2	9	7
1	1	1	1	1	1	—	1 2/3	1 1/4	1 1/4	1 3/4	2	2 1/4	2	2
1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	—	53/64	7/8	3/4	3/4	1 1/4	1 3/8	1 1/4	1
8 1/2	8	8 1/3	9	12	14	—	10	9	12 2/3	24	23 1/3	23 2/3	20	14 7/32
5	5	5 1/2	6	6 1/2	6 1/2	—	7	6 13/16	8	9	11 1/8	11 1/2	11 1/2	10
2	2	2	2	1 3/4	1 3/4	—	3	2 15/16	3 1/4	3 1/12	4	4 1/3	4 1/6	4 1/2
3/8	3/8	1/3	3/8	3/8	3/8	—	1/2	1/2	1/2	25/48	28/48	17/32	7/12	7/12
18	16	17 1/2	17	18	20	—	25	26 1/3	29 1/2	30 2/3	29	32 2/3	34 2/3	30 43/64
9	8	8	8	8 1/3	9 1/2	—	8 1/2	8 19/32	9	11	12	15	16	14 5/6
4	3	3 1/2	3 1/2	2 1/2	2 1/2	—	4 1/2	4 1/6	8	4 3/8	6 1/4	6 1/3	6 53/96	6 2/3
1	1	1	1	1	1	—	1 2/3	1 1/4	1 1/4	1 3/16	1 1/3	1 7/12	1 31/32	2 5/96
1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	—	53/64	5/8	3/4	5/8	28/32	31/32	11/12	1
8 1/2	8	8 2/3	8 2/3	11	12 2/3	—	8 53/64	7 1/3	12 1/2	21 1/2	21 1/2	21 1/2	21 1/2	16
6	6	6	6	6 1/2	6 1/2	—	8	7 1/2	9	11	12 1/2	13 3/4	13 3/4	12 3/4
2	2	2	2	1 3/4	1 3/4	—	3	2 3/4	3 1/4	3 3/4	6	6 1/2	5 1/2	4 1/2
3/8	3/8	1/3	3/8	3/8	3/8	—	1/2	1/2	1/2	5/8	11/16	14/16	14/16	13/16
20	17	16	16	17	20	—	25	23 1/2	29	34 2/3	34 2/3	38	40	34
9	8	7	8 1/3	9	9	—	8 1/2	7	10 3/4	12 3/4	13 2/3	16 1/4	16	14 1/2
4 2/3	3	4	4	4	4	—	5	4 5/12	8	9	9	10 1/2	10 1/2	9
1	1	1	1	1	1	—	1 2/3	1 1/4	1 1/4	1 3/4	2	2 3/4	2 1/2	2 1/2
1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	—	53/64	3/8	3/4	53/64	1	1 3/8	1 3/8	1 1/4

larnes förvandling i penningar efter en viss och ständig markegång blef vid gamla skattemetoden, så att räntepersedlarne skulle utgöras in natura eller sedan en varaktig reform. 1731 tilläto väl ständerna att s. k. småpersedlar markegång och 1743 utsträcktes detta till alla såväl indelta som oindelta återtaget, så att därefter endast småpersedlar af behållne hemman löstes efter småpersedlarne. — Den årliga markegången fastställdes från början af lands- vid afradstiden. Jämlikt resolutionen på adelns besvär d. 12 juli 1731 skulle i spannmål, hälften sådana, som utgjorde kronotionde eller afradsspannmål. att höras vid markegångens fastställande; stannade två stånd mot två skulle ej finge sättas öfver det pris, som gällde i närmaste köpstäder och 1748 för- markegång; från 1756 infördes äfven städernas markegångar i länets taxa. handlande efter det pris, som gällde på torget.

RÄTTELSER.

Sid. IV rad 7 uppifrån står *för* läs *om*.
» 118 » 31 » » *34.75* läs *33.75*.
» 128 » 31 » » *1749* » *1748*.
» 180 » 12 » » *1.003.725 d. s. m.* läs *1.946.300 d. s. m.*
» 206 » 22 » » $^{2}/_{5}$ läs $^{3}/_{5}$.
» 209 » 35 » » *s.* » *o.*
» 256 » 4 » » *1725* läs *1725 (1726)*.

